

ISSN 2616-406X

Національний університет «Одеська юридична академія»
Південно-український центр гендерних проблем

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований в 1997 р.

Випуск 69

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

ISSN 2616-406X

National University "Odesa Law Academy"
South-Ukrainian Centre of Gender Problems

ACTUAL PROBLEMS OF POLITICS

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS

Founded in 1997

Issue 69

Publishing house
«Helvetica»
2022

Засновники:

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Південно-український центр гендерних проблем

Головний редактор:

Кормич Людмила Іванівна, доктор історичних наук, професор, академік УАПН,
завідувач кафедри політичних теорій, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса,
Україна, Заслужений діяч науки і техніки України, Researcher ID D-8560-2019, orcid.org/0000-0002-6417-8620.

Виконавчий редактор:

Милосердна Ірина Михайлівна, кандидат політичних наук, доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0003-2083-9500.

Відповідальний секретар:

Краснопольська Тетяна Миколаївна, кандидат політичних наук, доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0001-5936-5889.

Голова редакційної ради:

Ківалов Сергій Васильович, доктор юридичних наук, професор, Президент Національного університету
«Одеська юридична академія», академік НАПрН України, академік НАПН України, Заслужений юрист
України, Одеса, Україна, ResearcherID AAG-7107-2019, orcid.org/0000-0002-4651-1805.

Члени редакційної колегії:

Аверочкіна Тетяна Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії кафедри морського та митного права, Національний університет
«Одеська юридична академія», Одеса, Україна, ResearcherID - L-6668-2018, orcid.org/0000-0003-0652-7658;

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, Національний університет
«Одеська юридична академія», Одеса, Україна, Заслужений юрист України, ResearcherID - F-1141-2019,
orcid.org/0000-0003-0497-6759;

Вітман Костянтин Миколайович, доктор політичних наук, професор, Директор центру підготовки магістрів
публічної служби та професійних суддів Національного університету «Одеська юридична академія»,
Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, Заслужений працівник освіти
України, orcid.org/0000-0003-3586-9614;

Коваль Ігор Миколайович, доктор політичних наук, професор, академік УАПН, секретар Одеської міської
ради, Одеса, Україна, Заслужений діяч науки і техніки України, orcid.org/0000-0002-3192-5044;

Кормич Борис Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри морського
та митного права Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, Україна,
Заслужений юрист України, Researcher ID K-5883-2018, orcid.org/0000-0001-5948-5944;

Мамонтова Елла Вікторівна, доктор політичних наук, професор, Національний університет
«Одеська юридична академія», Одеса, Україна;

Наумкіна Світлана Михайлівна, доктор політичних наук, професор, академік УАПН, завідувач
кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, Одеса, Україна, orcid.org/0000-0002-2268-5181;

Сіленко Алла Олексіївна, доктор політичних наук, професор, академік УАПН, професор кафедри
українознавства і соціальних наук, Одеський державний екологічний університет, Одеса, Україна;

Федотов Олексій Павлович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри морського
та митного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна,
orcid.org/0000-0001-7659-3023;

Харитонов Євген Олегович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права,
Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, Заслужений діяч науки
і техніки України, orcid.org/0000-0001-5521-0839;

Щедрова Галина Петрівна, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент
Академії політичних наук України, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин,
Університет ім. Альфреда Нобеля, Дніпро, Україна, orcid.org/0000-0003-1884-0799;

Arkadiusz Adamszyk, габілітований доктор гуманітарних наук, професор,
Університет імені Яна Кохановського в Кельце, Польща, orcid.org/0000-0003-0561-0230;

Dudinsky Vladislav, доктор філософії, професор, Пряшівський університет у Пряшеві, Словачка Республіка;
Mirica Stefania-Cristina, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія.

Рекомендовано Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»

Збірник «Актуальні проблеми політики» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі політичних та юридичних наук (052 «Політологія», 081 «Право») на підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1).

Збірник входить до наукометричних баз: Index Copernicus (Республіка Польща); Google Scholar; Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Scientific Periodicals of Ukraine; eNUOLAIR - репозитарій Національного університету «Одеська юридична академія».

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Свідоцтво про реєстрацію KB № 22189-12089ПР від 07.06.2016 р.

Founders:

National University "Odesa Law Academy",
South-Ukrainian Centre of Gender Problems

Editor-In-Chief:

Kormych Liudmyla, Doctor of History, Professor, Academician of UAPS, Head of Department of Political Theories,
National University "Odesa Law Academy", Researcher ID D-8560-2019, orcid.org/0000-0002-6417-8620.

Assistant Editor:

Miloserdnaya Irina, PhD in Political Science, Docent, Associate Professor of Department of Political Theories,
National University "Odesa Law Academy", orcid.org/0000-0003-2083-9500.

Executive Secretary:

Krasnopolskaya Tatyana, PhD in Political Science, Docent, Associate Professor of Department of Political Theories,
National University "Odesa Law Academy", orcid.org/0000-0001-5936-5889.

Head of Editorial Council:

Kivalov Sergiy, Doctor of Law, Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Academician of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, President of National University
"Odesa Law Academy", ResearcherID - AAG-7107-2019, orcid.org/0000-0002-4651-1805.

Editorial Board Members:

Averochkina Tetyana, Doctor of Law, Senior Research Worker, Assistant Professor, Head of the Laboratory,
Department of Maritime and Customs Law, National University "Odesa Law Academy", ResearcherID
L-6668-2018, orcid.org/0000-0003-0652-7658;

Afanasieva Mariana, Doctor of Law, Professor, Department of Constitutional Law, National University
"Odesa Law Academy", ResearcherID - F-1141-2019, orcid.org/0000-0003-0497-6759;

Witman Konstantin, Doctor of Political Science, Professor, Professor of the Department, Dean of the Graduate
School of Public Service, National University "Odesa Law Academy" orcid.org/0000-0003-3586-9614;

Koval Ihor, Doctor of Political Sciences, Professor, Academician of UAPS, Secretary at Odesa City Council,
orcid.org/0000-0002-3192-5044;

Kormych Borys, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Maritime and Customs Law
of National University "Odesa Law Academy", Researcher ID K-5883-2018, orcid.org/0000-0001-5948-5944;

Mamontova Ella, Doctor of Political Sciences, Professor, Professor of Department of Political Theories
of National University "Odesa Law Academy";

Naumkina Svitlana, Doctor of Political Sciences, Professor, Academician of UAPS, Head of Department
of Political Sciences and Law, K.D. Ushynskii South-Ukrainian National Pedagogical University
orcid.org/0000-0002-2268-5181;

Silenko Alla, Doctor of Political Sciences, Professor, Academician of UAPS, Professor at the Department
of Ukrainian Studies and social sciences, Odesa State Ecological University, orcid.org/0000-0001-9420-0019;

Fedotov Oleksii, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Maritime and Customs Law
of National University "Odesa Law Academy", orcid.org/0000-0001-7659-3023;

Kharytonov Evhen, Doctor of Law, Professor, Head of Department of Civil Law, National University
"Odesa Law Academy", orcid.org/0000-0001-5521-0839;

Shchedrova Halina, Doctor of Political Sciences, Professor, Head of Department of Political Science
and International Relations, Alfred Nobel University (Dnipro), orcid.org/0000-0003-1884-0799;

Arkadiusz Adamczyk, Doctor Hab. (Social Sciences), Professor, Jan Kochanowski University,
Kielce, Poland, orcid.org/0000-0003-0561-0230;

Dudinsky Vladislav, PhD, Professor, University of Presov, Slovak Republic;

Mirica Stefania-Cristina, PhD, "Dunarea de Jos" University of Galati, Romania;

*Recommended by the Academic Council National University
"Odesa Law Academy"*

"Actual problems of politics" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category "B" in the field of political and legal sciences (052 "Political Science", 081 "Law") based on the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 of 17.03.2020 (Annex 1).

Is included in the: Index Copernicus (Poland); Google Scholar; ScientificPeriodicals in National Library of Ukraine Vernadskyi, Scientific Periodicals of Ukraine; eNUOLAIR – the repository of the National University "Odesa Law Academy".

*The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed
by the Polish company Plagiat.pl.*

Certificate of registration KV № 22189-12089PR of 07.06.2016.

© National University "Odesa Law Academy", 2022
© South-Ukrainian Centre of Gender Problems, 2022

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

УДК 351:004(477)

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1295>

Л. І. Кормич

orcid.org/0000-0002-6417-8620

*доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»*

А. І. Кормич

orcid.org/0000-0002-2496-1186

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права і держави
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах миру, після завершення загарбницької війни РФ проти України, в центрі політичного порядку денного для нашої держави постануть завдання вдосконалення публічно-управлінської діяльності. Адже якість управління це гарантія вирішення всього комплексу безпекових, економічних, соціальних проблем тощо. Тому система управління має відповідати сучасним вимогам.

Невід'ємною складовою успіху реформування системи публічного управління та адміністрування виступає впровадження елементів електронної демократії. При цьому позитивний результат залежить від ефективності пропонованої моделі та її відповідності суспільним очікуванням. Тож важливо проаналізувати і оцінити можливості і наслідки використання пов'язаного з цим теоретико-методологічного інструментарію в реальній політичній практиці демократичного транзиту України.

В інформаційну епоху динаміка цивілізаційного розвитку передбачає активний поступ електронного урядування, що сприяє розвитку електронної демократії в її сучасному форматі. Це включає розширення участі, оновлення комунікаційної взаємодії, оптимізацію управлінських механізмів, оперативність реагування, гнучкість регулювання тощо.

Весь даний комплекс питань потребує постійної уваги як на теоретичному так і на практичному рівнях. Тому різні аспекти аналізуються в працях в більшій мірі зарубіжних, але останніми роками і вітчизняних науковців. Та наукові дослідження мають бути продовжені, враховуючи динаміку даних процесів.

Передусім, це стосується впровадження ефективних моделей та технологій електронної демократії і електронного урядування з використанням кращих зарубіжних практик такої діяльності та створення відповідних правових засад. І йдеться не про декларативні норми, а про реальні практичні зміни, які переконливо демонструють динаміку розвитку електронного урядування, стимулювання електронної участі суспільства та зацікавленість влади в реалізації таких цілей. Саме аналіз розуміння і взаємозв'язку електронної демократії та електронного урядування дозволяє розкрити національну специфіку, з'ясувати перешкоди, що виникають в цій сфері та окреслити перспективи їх подолання.

Перш за все, існують різні визначення та розуміння самих цих дефініцій. Такі визначення «як правило, підкреслюють потенціал інформаційно-комунікаційних технологій у більш широкому демократичному процесі на місцевому, регіональному, національному та все більше на глобальному рівнях, у якому люди взаємодіють, обмірковують, ухвалюють рішення та проводять вибори» (Anheier, Glasius & Kaldor, 2005, p.110). У вузькому розумінні електронна демократія розглядається як просте застосування інноваційних технологій до політичного процесу задля його полегшення, покращення та прискорення. А широке розуміння визначає її як «використання інформаційно-комунікаційних технологій для посилення, а в деяких випадках і заміни представницької демократії» (Chadwick, 2018). В даному аспекті електронна демократія виступає результатом поєднання технологічних та соціальних змін у розвитку інформаційного суспільства, які не лише сприяють політичному процесу, а й змінюють його зміст.

Простежуючи генезис ідей електронної демократії та електронного урядування і процесу їх практичного втілення можна виділити три основні етапи їх розвитку:

- 1950–1960 рр. - «Машина управління» - концепція, яка базувалася на можливостях комп'ютера обробляти велику кількість даних для вдосконалення державного управління. Таким чином держава розглядалася як центральний актор і координатор суспільних трансформацій;

- 1970–1980 - «Теледемократія» - ідея створення мережи кабельного телебачення для покращення відносин між громадянами та виборними посадовими особами з акцентом на місцеві громади як лабораторію сильної демократії;

- 1990–2000 рр. - «Кібердемократія» - коли комп'ютерні мережі перетворюють кіберпростір та віртуальні спільноти в інструменти політичної самоорганізації, щоб громадянин став автономним агентом у глобальній публічній сфері (Vedel, 2006).

1990-ті були періодом формування сучасного розуміння електронної демократії як на науковому, так і на практичному рівнях. Онлайн-участь як засіб ефективного, керованого діалогу між представниками (владою) та представленими (спільнотою) аналізується з 1997 року (Reddick, 2010, p.169).

Практика засвідчила, що саме недержавні суб'єкти почали практичний перехід до електронної демократії. Наприклад, перший у світі інформаційний веб-сайт про вибори був створений у 1994 році громадською організацією Minnesota E-Democracy. Також було проведено перші онлайн-дебати кандидатів, а на онлайн-форумі MN-Politics реалізували проведення найтривалішої загальнодержавної онлайн-дискусії між громадянами (Clift, 2015).

Щодо державних ініціатив, які входять в рамки концепції електронної демократії, то першими прикладами є:

- розробка онлайн-петицій шотландським парламентом у 1998 році, для забезпечення кращої підтримки порядку денного електронної участі парламенту;

- розробка безпечної системи голосування в Інтернеті з використанням національних ідентифікаційних карт у 2003 році в Австрії, для збільшення участі виборців серед ключових верств населення, включаючи професійні організації, торгові палати та австрійців, які проживають за кордоном (Anheier, 2005, p. 110).

При цьому обидва типи акторів - недержавні та державні, були націлені на зростання участі громадян, надаючи останнім специфічні інноваційні інструменти для спілкування та дії в рамках загального політичного процесу. Але головна відмінність - вплив цих інструментів на результати політичного процесу. Інструменти, надані недержавними суб'єктами, лише опосередковано впливають на результати політичного процесу, бо громадянин повинен самостійно перенести свою участь у онлайн-голосування. Тоді як інструменти, надані державою, мають потенціал прямого впливу через підписання онлайн-петиції або голосування онлайн. Безумовно, державні суб'єкти використовують і непрямі інструменти, але ряд авторів вказує на зворотну хронологію такого використання. Так, блоги та інструменти соціальних мереж є відносно недавніми інноваціями в політичній сфері, а інші існують довше: дискусійні форуми, електронні консультації, електронні петиції тощо (Fisher, 2012, p. 570–571)

Інструменти електронної демократії є найефективнішими у випадках, коли державні суб'єкти залучаються до відповідних комунікацій. Тому в рамках теоретичних дискусій про

співвідношення електронної демократії та електронного уряду погляди базуються на визнанні вирішальної ролі електронного урядування та його інструментів, процедур і технологій для розвитку та функціонування електронної демократії. При цьому, одна з версій таких поглядів підкреслює тісний зв'язок між електронним урядуванням та електронною демократією, наголошуючи, що вони сумісні (додаткова модель). А інша версія розглядає електронне урядування як попередній крок, що веде до електронної демократії (еволюційна модель) (Fisher, 2012, p. 570–571; Reddick, 2010, p. 169).

Комплексний підхід до цього питання закріплено у Звіті Комітету з конституційних питань Європейського парламенту про електронну демократію в Європейському Союзі: потенціал та виклики. У цій доповіді розглянуті концепції, які визначені як принципові для розуміння змісту основних категорій:

– Електронний уряд: стосується використання ІКТ у роботі державного сектору, зокрема для надання особам інформації та послуг від державних органів в електронному вигляді.

– Електронне урядування: стосується використання ІКТ для встановлення каналів зв'язку, які дають змогу залучити різні зацікавлені сторони, які мають щось сказати про процес вироблення політики.

– Електронна демократія: стосується використання ІКТ для створення каналів для громадських консультацій та участі (Report on e-democracy in the European Union, 2017)

Всі ці поняття складають своєрідну ієрархію щодо рівня включення приватних суб'єктів у відносини з державним управлінням, де найнижчим рівнем є електронне урядування – отримання послуг; середній рівень представлений електронним урядуванням – включенням у формування політики; і найвищий – електронна демократія, що забезпечує участь у виробленні політики.

Враховуючи це, можна визначити електронну демократію як розширену модель електронного урядування, що забезпечує двостороннє політичне спілкування та участь недержавних акторів у процесі прийняття рішень. Таким чином, кінцевий етап електронного урядування поєднує ефективність з демократією, забезпечуючи дешевші та ефективніші канали транзакцій між урядом та громадянами/бізнесом, а також посилюючи демократичну участь. (Fisher, 2012, p. 572).

Проте вищезгадані визначення окреслюють лише деякі відмінності між електронним урядуванням та електронною демократією, і важко провести чітку межу між включенням та участю у виробленні політики у випадках петицій чи консультацій. Крім того, в деяких випадках такі інструменти електронної демократії, як громадські слухання чи референдуми, можуть не мати вирішального значення для формування політики, не виходячи за межі консультативної ролі.

Отже, найкраще розмежування між електронним урядуванням та електронною демократією може бути забезпечене шляхом визначення основної зацікавленої сторони перетворень, зумовлених застосуванням ІКТ. Прикладом такої диференціації може бути технологія голосування. «У тій мірі, в якій покращена технологія голосування зменшує витрати уряду на проведення надійного голосування, це електронний уряд. Але оскільки це систематично впливає на те, хто голосує, чиї голоси фактично підраховуються чи на будь-яку іншу змінну, яка створює переваги впливу виборців на державну політику, це електронна демократія» (Snider, 2001). Тобто, поки цифровізація управління впливає лише на власний робочий процес, вона залишається питанням електронного урядування. Але з моменту, коли трансформації включають шляхи та засоби громадського контролю щодо управління, це стає електронною демократією.

Отже, саме функціональність електронного урядування формує змістовне наповнення електронної демократії. Тому важливо чітко розуміти його переваги та існуючі обмеження, досягаючи мети створення ефективної моделі взаємозв'язку даних категорій.

Шлях же від теорії до практики характеризується рядом закономірностей. Так, кожна конкретна держава, яка використовує електронне урядування, повинна зробити ряд важливих кроків: впровадження ІКТ, забезпечення відповідної правової бази та впровадження нових адміністративних процедур на основі ІКТ. Такий процес будується на принципах транзакцій

від менш комплексних до більш вдосконалених моделей електронного урядування. Кілька моделей співіснує, але за всіх умов передбачено:

- наявність уряду або державних установ в Інтернеті,
- можливість здійснення операцій з урядом для громадян і бізнесу,
- інтерактивний уряд. (Kampen & Snijkers, 2003).

Саме на цьому третьому етапі можна говорити про впровадження функцій електронної демократії в політичний процес і процес публічного управління. Виходячи з того факту, що електронне урядування тісно пов'язане з демократією та соціальною інтеграцією, слід виділити чотири основні виміри електронного урядування:

- надання послуг;
- результативність уряду ;
- демократія (політична сторона електронного урядування);
- соціальний внесок технології (Abu-Shahab, 2015).

Поєднання даних «вимірів» електронного уряду з фундаментальними ознаками електронної демократії засвідчує взаємозв'язок між розвитком інструментів електронного урядування та створенням належних умов для утвердження електронної демократії. Ключовим тут є розширення функцій та інструментів впливу електронної демократії на комунікацію всередині громадянського суспільства. Коротко основні параметри електронної демократії можна представити у вигляді таблиці:

Використання ІКТ для комунікації між урядом і громадянами	Громадяни надають один одному онлайн-підтримку
Надання інформації (eTransparency – веб-сайти)	Сервісу Web 2.0, такі як онлайн-дискусійні групи, чати, блоги тощо
Громадські консультації (електронна участь – он-лайн опитування, дискусії, форуми, петиції, Web 2.0 тощо)	
Прийняття рішень і вибори (електронне голосування)	
Надання послуг (електронний уряд)	

Дана таблиця демонструє функціональне призначення електронної демократії та кроки, необхідні для її впровадження (Simic, 2010).

На цьому етапі стають помітними основні відмінності в стратегіях розвитку електронного уряду та електронної демократії. Кроки на шляху до електронного урядування ґрунтуються на певних позитивних зобов'язаннях публічного управління (надавати адміністративні послуги онлайн). Але перехід до електронної демократії вимагає дотримання низки важливих негативних зобов'язань (наприклад, щодо свободи слова в Інтернеті чи конфіденційності в Інтернеті, обмеження контролю над наданням онлайн-послуг приватними суб'єктами тощо).

Обрані стратегії мають потенціал значного підвищення громадського контролю над публічним управлінням та зміни традиційної течії політичного процесу. Такі стратегії популяризують покращення послуг та скорочення витрат, стимулюють електронну демократію, роблять легкодоступною публічну інформацію, але при цьому збільшуючи ризики непереобрання, оскільки політичні опоненти можуть використовувати таку інформацію (Snider, 2001).

Важливим є визнаний потенціал електронного урядування щодо протидії корупції в управлінні. Цей потенціал можна розглядати як результат загального підвищення прозорості та віддаленості онлайн-взаємодій між громадянами та чиновниками, які надаються інструментами електронного урядування. Протидію корупції в даному форматі можна пояснити чотирма факторами:

1. Збільшення обсягу відкритої інформації – електронне урядування дає можливість запобігти зловживанням владою та корупції, а також задовольнити право людей знати та покращити довіру між владою і громадянами.

2. Контроль дискреційної роботи – електронний уряд зменшує можливість державних службовців тлумачити закони на власний розсуд, привертаючи увагу до розкриття інформації та громадського контролю.

3. Зменшення можливостей досягнення домовленостей віч-на-віч – отже, зменшення можливості несправедливого ставлення державних службовців до громадян в рамках прямих зустрічей, тобто можливість корупції.

4. Розширення конкуренції – електронний уряд технологічно реалізує середовище, в якому всі приватні оператори можуть брати участь у відкритій конкуренції за договорами (Lee, 2017).

Антикорупційна складова електронного урядування надає всій концепції додаткову привабливість для країн демократичного транзиту, де корупція завдає значних фінансових втрат та збільшує репутаційні ризики в площині публічного управління та вдосконаленні демократії.

Однак, емпіричні дослідження ставлять під сумнів теоретичні концепції самодостатності впровадження ІКТ для протидії корупції в управлінні. Наприклад, дослідження взаємозв'язку між електронним урядом та корупцією з використанням глобальних панельних даних із 176 країн за період з 2003 по 2014 роки продемонструвало, що наявність електронного уряду є менш важлива для зменшення корупції порівняно з позитивним впливом ефективності уряду, політичною стабільністю та економічним статусом (Basyal, Poudyal & Seo, 2018).

Це актуалізує питання, наскільки електронне урядування та електронна демократія незалежні від національних особливостей «звичайних» державних управлінь та демократії? Чи їх слід розглядати як своєрідну надбудову над існуючою національною урядово-політичною підструктурою, яка не лише підвищує ефективність останньої, а й поглинає наявні особливості та принципові недоліки.

В цьому контексті слід проаналізувати застереження щодо реалізації ініціатив електронної демократії. Їх можна розділити на три основні моменти:

- концепція громадянства, що передбачає «хорошого громадянина», гіперактивного у кіберпросторі;
- демократія, зведена до обговорення, тоді як процеси прийняття рішень ігноруються;
- скасування ролі посередницьких органів (політичних партій та великих ЗМІ) у державних справах (Vedel, 2006).

Ці занепокоєння накладають певні обмеження на ефективність повномасштабного застосування основних інструментів електронного урядування та електронної демократії без збереження потужних резервних копій у формах звичайних процедур та інституцій. Крім того, це свідчить про важливість досягнення належного рівня «електронної готовності» для держави та суспільства.

Таким чином, можна зробити ряд **висновків** стосовно трансформацій управлінської системи в контексті діджиталізації. Проведений аналіз свідчить про взаємопов'язаність процесів впровадження принципів електронної демократії та утвердження сучасних підходів до управління. Саме поліпшення можливостей державного управління шляхом застосування ІКТ є вирішальним фактором розвитку електронної демократії. При цьому сталість розвитку електронного уряду є одним із ключових факторів для будь-якої держави, щоб слідкувати за швидкими змінами, які відбуваються в життєдіяльності суспільства, зокрема щодо рівня та якості надання електронних послуг та здійснення електронних процедур. Але при цьому дуже важливими є загальний рівень державного управління та залучення суспільства, оскільки інструменти електронного урядування поки що не довели свою самодостатність для незворотних позитивних перетворень у державному управлінні та політичному процесі в умовах демократичного транзиту. Тому інновації мають поєднуватись і з традиційними аспектами управлінської діяльності, підвищуючи їх ефективність та якість демократичних трансформацій суспільства і держави.

Підсумовуючи огляд основних сегментів розвитку українського електронного урядування, можна визначити потужні вектори державної політики у сфері підвищення прозорості та сервісно-орієнтованого робочого процесу органів державної та місцевої влади та протидії корупції завдяки процедурам виключно в електронній формі з високим рівнем відкритості для громадськості. Такі функції електронного урядування наближають весь процес до впровадження електронної демократії.

Проте можна виявити низку недоліків, які заважають повномасштабним перетворенням як державного управління, так і участі суспільства. Існують два основних аспекти проблеми.

Перший аспект – це загроза зведення електронної демократії до дискусії без реального впливу на прийняття рішень. Наприклад, навіть найуспішніший український проект електронного уряду ProZorro має певні проблеми з перетворенням відкритості на реальні дії. Однак, завдяки достатньо високому рівню прозорості закупівель через ProZorro, громаді вдавалося виявляти процедури, які можуть спричинити порушення законодавства, як це передбачено статтею 9 Закону України «Про публічні закупівлі» 2015 року. Але, іноді не вистачає консолідованої інформації про те, як контролюючі та правоохоронні органи реагують на відповідні запити громади.

Другий аспект полягає в тому, що нинішня українська система електронного урядування радше орієнтована на споживача, ніж на громадян, з точки зору концепції нової державної служби, яка вимагає, щоб «адміністратори розглядали громадян як громадян (а не просто як виборців чи клієнтів)» (Denhardt & Denhardt, 2000). Свідченням цього недоліку була фактична відсутність майданчиків для реалізації громадянами своїх прав на оскарження державних адміністративних рішень чи для дійсно ефективної системи електронних петицій. Крім того, про нові послуги досить часто повідомлялось без достатнього рівня конфіденційності та захисту персональних даних.

Також існують певні обмеження ефективності повномасштабного застосування основних інструментів електронного урядування та електронної демократії без досягнення належного рівня «електронної готовності» для держави та суспільства.

Але важливо, що є наявним чіткий акцент на цифрових трансформаціях та використанні програм електронного уряду як основі реформ всієї системи управління. І такий сучасний формат публічного управління та адміністрування стимулюватиме утвердження засад електронної демократії в Україні. Це забезпечить пришвидчені темпи відродження всіх сфер життєдіяльності українського суспільства після завершення війни та здобуття перемоги над російськими агресорами і прискорить всі євроінтеграційні процеси для нашої держави. Адже сучасне більш досконале управління є наріжним каменем якісних демократичних трансформацій. І Україна, продовжуючи створення «держави в смартфоні», зробить вагомий внесок в процес глобальної цифровізації.

Література

- Abu-Shahab E. (2015). E-democracy: The fruit of e-government. *International Journal of Technology and Globalization*. January. DOI: 10.1504/IJTG.2015.077873
- Anheier H., Glasius M. & Kaldor M. (2005). *Global Civil Society 2004/5*. London, SAGE.
- Basyal D., Poudyal N. & Seo J. (2018). Does E-government reduce corruption? Evidence from a heterogeneous panel data model. *Transforming Government: People, Process and Policy*. Vol. 12. No. 2. Pp. 134–154. URL: <https://doi.org/10.1108/TG-12-2017-0073>
- Chadwick A. (2018). E-democracy. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/e-democracy>
- Clift S. (2015). History of E-Democracy. *E-Democracy.org – Project Blog*. URL: <http://blog.e-democracy.org/posts/2647>
- Denhardt R. & Denhardt J. (2000). The New Public Service: Serving Rather Than Steering. *Public Administration Review*. Vol. 60. No. 6. Pp. 549–559.
- Fisher E. (2012). E-Governance and E-Democracy: Questioning technology-centered categories. In David Levi-Faur (Ed). *The Oxford Handbook of Governance*. New York : Oxford University Press.
- Kampen J. & Snijkers K. (2003). E-Democracy. A Critical Evaluation of the Ultimate E-Dream. *Social Science Computer Review*. Vol. 21. No. 4. Pp. 491–496. DOI: 10.1177/0894439303256095
- Lee E. (2017). The Impact of E-government on Corruption Control. Lexington, Martin School of Public Policy & Administration. URL: https://www.martin.uky.edu/sites/martin.uky.edu/files/Capstone_Projects/Capstones_2017/Lee.pdf
- Reddick C. G. (Ed.) (2010). *Politics, Democracy and E-Government: Participation and Service Delivery*. Hershey. IGI Global.
- Report on e-democracy in the European Union: potential and challenges (2016/2008(INI)). European Parliament. Committee on Constitutional Affairs. 16.2.2017. A8-0041/2017. URL: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0041_EN.html
- Simic D. (2010). Necessary steps for implementation of e-democracy solutions. E-Democracy. Ohrid. ICT-A Driver for Improving Democracy. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/579044.2010-09-12_Ohrid_Diana_Simic_e-Democracy_2010.pdf

- Snider J. H. (2001). E-Government vs. E-Democracy. *Government Technology*. August 2. URL: <https://www.govtech.com/magazines/gt/E-Government-vs-E-Democracy.html>
- Vedel T. (2006). The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions: Origins, Visions and Questions. *Parliamentary Affairs*. No. 59(2). Pp. 226–235. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01475858v2/document>

References

- Abu-Shahab E. (2015). E-democracy: The fruit of e-government. *International Journal of Technology and Globalization*, January DOI: 10.1504/IJTG.2015.077873
- Anheier H., Glasius M. & Kaldor M. (2005). *Global Civil Society 2004/5*. London : SAGE.
- Basyal D., Poudyal N. & Seo J. (2018). Does E-government reduce corruption? Evidence from a heterogeneous panel data model. *Transforming Government: People, Process and Policy*. Vol. 12. No. 2. Pp. 134–154. URL: <https://doi.org/10.1108/TG-12-2017-0073>
- Chadwick A. (2018). E-democracy. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/e-democracy>
- Clift S. (2015). History of E-Democracy. *E-Democracy.org – Project Blog*. URL: <http://blog.e-democracy.org/posts/2647>
- Denhardt R. & Denhardt J. (2000). The New Public Service: Serving Rather Than Steering. *Public Administration Review*. Vol. 60. No. 6. Pp. 549–559.
- Fisher E. (2012). E-Governance and E-Democracy: Questioning technology-centered categories. In David Levi-Faur (Ed) *The Oxford Handbook of Governance*. New York : Oxford University Press.
- Kampen J. & Snijkers K. (2003). E-Democracy. A Critical Evaluation of the Ultimate E-Dream. *Social Science Computer Review*. Vol. 21. No. 4. Pp. 491–496. DOI: 10.1177/0894439303256095
- Lee E. (2017). The Impact of E-government on Corruption Control. Lexington, Martin School of Public Policy & Administration. URL: https://www.martin.uky.edu/sites/martin.uky.edu/files/Capstone_Projects/Capstones_2017/Lee.pdf
- Reddick C. G. (Ed.) (2010). *Politics, Democracy and E-Government: Participation and Service Delivery*. Hershey. IGI Global.
- Report on e-democracy in the European Union: potential and challenges (2016/2008(INI)). European Parliament. Committee on Constitutional Affairs. 16.2.2017. A8-0041/2017. URL: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0041_EN.html
- Simic D. (2010). Necessary steps for implementation of e-democracy solutions. E-Democracy. Ohrid. ICT-A Driver for Improving Democracy. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/579044.2010-09-12_Ohrid_Diana_Simic_e-Democracy_2010.pdf
- Snider J. H. (2001). *E-Government vs. E-Democracy*. *Government Technology*. August 2. URL: <https://www.govtech.com/magazines/gt/E-Government-vs-E-Democracy.html>
- Vedel T. (2006). The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions: Origins, Visions and Questions. *Parliamentary Affairs*. No. 59(2). Pp. 226–235. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01475858v2/document>

Анотація

Кормич Л. І., Кормич А. І. Вдосконалення публічного управління в Україні в контексті діджиталізації: теоретичний аспект. – Стаття.

У статті проаналізовані концептуальні засади процесу вдосконалення публічного управління в епоху цифровізації.

У центрі уваги питання змісту та співвідношення електронного урядування та електронної демократії. Проблема розкривається на основі вивчення теоретичних розробок провідних зарубіжних науковців в сфері управління. Показано, що електронна демократія – це вдосконалена модель електронного урядування, яка забезпечує двостороннє політичне спілкування та участь недержавних суб'єктів у процесі прийняття рішень. Найкраще розрізняти електронне урядування та електронну демократію можна шляхом визначення основної зацікавленої сторони трансформації. Якщо цифровізація впливає лише на процесуальний аспект державного управління, це залишається питанням електронного урядування. Коли трансформації включають громадянський контроль управління, це стає сферою електронної демократії.

Існують певні обмеження ефективності повномасштабного застосування основних інструментів електронного урядування та електронної демократії без досягнення належного рівня «електронної готовності» для держави та суспільства. В цифровізації мають бути зацікавлені як уряд так і соціум, а її переваги повинні стати відчутними щодо якості управлінських послуг та можливостей впливу на прийняття управлінських рішень.

Аналіз поглядів зарубіжних фахівців-теоретиків та практиків з питань функціонування публічного управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства дає можливість адаптувати їх висновки до національної практики. Узагальнення та використання кращого зарубіжного досвіду впровадження інноваційних технологій в управлінську діяльність дозволить уникнути ряду існуючих недоліків в процесі реформування системи публічного управління та адміністрування в Україні. Всі ці питання набудуть особливої актуальності для повоєнного відродження та розвитку України і її ефективної інтеграції в європейські економічні та безпекові структури. Україна має продовжити творення ефективної «держави в смартфоні» як складової процесу глобальної цифровізації.

Ключові слова: публічне управління, публічне адміністрування, електронний уряд, електронне урядування, електронна демократія, діджиталізація, інноваційні технології управління, глобальна цифровізація.

Summary

Kormych L. I., Kormych A. I. Improvement of public administration in Ukraine in the context of digitalization: theoretical aspect. – Article.

The article analyzes the conceptual foundations of the process of improving public administration in the digital age.

The focus is on the content and relationship between e-government and e-democracy. The problem is revealed based on studying the theoretical developments of leading foreign scientists in management. E-democracy is described as an advanced model of e-government that ensures two-way political communication and the participation of non-state actors in the decision-making process. The best way to distinguish between e-government and e-democracy is to identify the primary stakeholder in transformation. If digitalization affects only the procedural aspect of public administration, it remains a matter of e-government. When transformations involve civilian control over governance, it becomes an area of e-democracy.

There are some limitations to the effectiveness of the full-scale application of the basic e-government and e-democracy tools without achieving the appropriate level of "e-readiness" for the state and society. Digitization should be of interest to both the government and society and its benefits should be felt in terms of the quality of management services and the ability to influence management decisions.

Analysis of the views of foreign experts and theorists on the functioning of public administration and administration in the information society makes it possible to adapt their findings to national practice. Generalization and use of the best foreign experience in the introduction of innovative technologies in management will avoid some existing shortcomings in reforming the system of public administration in Ukraine. All these issues will become especially relevant for the post-war revival and development of Ukraine and its effective integration into European economic and security structures. Ukraine must continue to create an effective "state in a smartphone" as part of global digitalization.

Key words: public governance, public administration, e-government, e-government, e-democracy, digitalization, innovative management technologies, global digitalization.

Т. М. Краснопольська

orcid.org/0000-0001-5936-5889

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

І. М. Милосердна

orcid.org/0000-0003-2083-9500

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ОСНОВА НОВОЇ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Політична практика багатьох століть включала переговори, офіційні відносини між державами, обмін між ними офіційними документами (нотами, грамотами і т. д.), які складали основу традиційної дипломатії. З ствердженням інформаційної епохи на зміну традиційної дипломатії прийшла публічна дипломатія. Вперше цей термін був введений в 1965 році Едмундом Галліоном. Дослідник дає таке визначення: «програма, яка фінансується урядом, і яка спрямована на вплив на громадську думку в інших країнах та на їх подальше інформування» (Gullion, 2015). Передумовами виникнення публічної дипломатії стали глобалізація, розвиток комунікаційних технологій та посилення ролі та участі громад в міжнародних справах держав. Публічна дипломатія пов'язана з впливом, який має громадська думка на формування і здійснення зовнішньої політики держави (What is Public Diplomacy?).

Автор концепції «м'якої сили» Дж. Най у своїй роботі розглядає публічну дипломатію як найбільш ефективний метод нарощування потенціалу «м'якої сили» (Nye, 2004). Дослідник виділив три основні виміри публічної дипломатії: регулярне спілкування для вирішення питань у внутрішній та зовнішній політиці задля уникнення та боротьби з кризами; стратегічна комунікація, яка стосується найважливіших політичних тем країни, схожа на рекламну кампанію; створення взаємин із провідними та ключовими особистостями на довгостроковій основі за допомогою стипендій, навчання, а також програм обміну (Nye, 1990).

Об'єктами публічної дипломатії зазвичай є цінності, внутрішня та зовнішня політика держави і, звісно, культура. Якщо дані об'єкти є прийнятними та привабливими для зарубіжної аудиторії, то можна створити сприятливі умови для їх просування за кордон.

Публічна дипломатія як оформлений теоретичний напрямок реалізації зовнішньої політики та дипломатії спочатку з'явилася в США і веде свою історію з середини ХХ ст. До її завдань входило формування позитивного образу держави зовні. Акторами публічної дипломатії тепер є не тільки держави і дипломати, а й окремі особи, групи, інститути, які беруть участь в міжкультурному, міжкомунікаційному обміні, який впливає на міжнародні відносини в рамках відносин двох або більше держав.

Характерною рисою міжнародних відносин в умовах глобалізації стала гостра конкуренція держав за вплив на громадську думку, залучення її на свою сторону, формування згідно із своїми національними інтересами образу власної зовнішньої політики. Без опори на громадську думку держава не може успішно протистояти викликам свого оточення. Як підкреслює Дж. Фішер, будь-які зусилля країни в сфері публічної дипломатії – це «цілеспрямоване формування громадської думки за кордоном, з тим щоб вона підтримувала зовнішню політику цілком і повністю» (Fisher, 1972).

Публічна дипломатія має на меті: культивування певної громадської думки за кордоном; взаємодію приватних груп однієї країни з групами інших; сприяння міжкультурній комунікації між державами, народами, громадянськими суспільствами та цивілізаціями (Ashto, 2012).

Публічну дипломатію поділяють на традиційну та цифрову. До першої належить інформаційна пропаганда (через радіо та телебачення); просвітництво окремих соціально-професійних груп населення з метою створення лояльної еліти; просування політичної культури такими засобами як виставкова діяльність, музика, кіно тощо.

Мережа Інтернет дала нові можливості – з'явилися такі методи впливу на закордонну аудиторію: розміщення радіо- та телепередач у мережі Інтернет; поширення літератури у цифровому форматі; моніторинг дискусій у блог-просторі зарубіжних країн; створення персоналізованих сторінок членів уряду у соціальних мережах.

На сучасному етапі до інструментів публічної дипломатії відносять: інформаційно-роз'яснювальну роботу через мережу Інтернет (особливої ролі набуває цифрова дипломатія); культурна дипломатія, яка передбачає заходи, спрямовані на розвиток міжнародного співробітництва у сфері культури (наприклад, центри вивчення культури та мови держави – Інститут Конфуція (Китай), Інститут Гете (Німеччина) тощо); програми допомоги країнам, що її потребують; наукові та освітні обміни та інші заходи щодо підвищення престижу держави у світі.

Особлива увага приділяється сприйняттю реакції публіки у відповідь і обліку отриманої інформації при коригуванні зовнішньополітичної стратегії в цілому, що відрізняє публічну дипломатію від сліпого нав'язування своїх ідей, або пропаганди.

У XXI в. практика продемонструвала необхідність вироблення нових методів публічної дипломатії та більш активного залучення недержавних акторів публічної дипломатії, коло яких у цей час стало значно розширилось.

До особливостей «нової публічної дипломатії» можна віднести: орієнтацію на концепцію «м'якої сили», відмова від монолога та формування діалогу з суспільствами інших країн, широке використання лоббістських бізнес-структур для формування позитивного образу держави.

Стратегія нової публічної дипломатії реалізується головним чином через ЗМІ та комунікацій, а також шляхом проведення різних культурних, просвітницьких, спортивних та інших заходів, освітніх обмінів, що здійснюються при повній чи частковій державній підтримці в країні та поза її межами. Такі заходи мають на меті формування сприятливої громадської думки та позитивного образу країни за кордоном.

Провідною технологією нової публічної дипломатії, яка об'єднує решту інструментів стає так звана «цифрова дипломатія», яку також називають «публічна дипломатія 2.0». Її поява пов'язана зі стрімким зростанням ролі соціальних медіа у суспільному житті та їх проникненням у сферу політики.

Цифрова дипломатія дозволяє державним та недержавним акторам у максимально короткі терміни доносити свою позицію до багатомільйонної закордонної аудиторії з мінімальними витратами, миттєво отримувати реакцію у відповідь громадськості та гнучко реагувати, змінюючи зміст своєї дипломатичної діяльності.

Здатність соціальних медіа залучати до себе величезну за своєю чисельністю аудиторію була оцінена теоретиками та практиками публічної дипломатії, які зуміли побачити в соціальних мережах, мікроблогах і відеохостингах перспективний інструмент зовнішньополітичної діяльності. З його допомогою стало можливо впливати на громадську думку за кордоном з метою формування позитивного іміджу держави, а також дискредитації політичних конкурентів на міжнародній арені.

За короткий період часу соціальні медіа перетворилися на один із важливих інструментів дипломатії, особливо актуальний в умовах становлення глобального інформаційного суспільства. Як наслідок, міністерства закордонних справ багатьох країн створили власні облікові записи в різних соціальних мережах і почали активно ними користуватися у своїй роботі.

Слід зазначити, що сам термін «публічна дипломатія 2.0» уперше застосував у своїй промові заступник держсекретаря США Дж. Глассман у 2008 р., позначивши цим виразом новий підхід у рамках публічної дипломатії, що передбачає використання соціальних мереж, блогів, ігрових мобільних додатків у реалізації зовнішньополітичних завдань США (у першу чергу у боротьбі з тероризмом) (Glassman, 2008).

Американський дослідник Н. Калл, який у своїх роботах запропонував розділити всю зовнішньополітичну діяльність США в Інтернеті (digital diplomacy) на «публічну дипломатію 1.0» та «публічну дипломатію 2.0», виходячи з технологій, що використовуються при її реалізації (Web 1.0 чи Web 2.0) (Cull, 2013).

«Публічна дипломатія 1.0» не передбачає інтерактивності і спрямована на монологову форму передачі. Інтернет використовується для розміщення прес-релізів, з якими міг ознайомитися будь-який користувач мережі. Недоліком такої технології є неможливість для читача висловити своє ставлення до них.

Технології Web 2.0 дозволяють користувачам не лише переглядати інформацію, розміщену на сайтах, але й оцінювати її зміст (коментувати, рекомендувати друзям, оцінювати за допомогою спеціальних кнопок тощо). Крім того, вони дали можливість пересічним громадянам не лише споживати контент в Інтернеті, але також самостійно його створювати та викладати у Мережу, що в епоху Web 1.0 було неможливо.

На думку Н. Калла, «публічній дипломатії 2.0» властивий ряд характерних рис, зокрема вона: побудована на можливості інформаційно-комунікаційних технологій полегшувати встановлення взаємозв'язків у рамках соціальних мереж та Інтернет-спільнот; залежить від створюваного користувачами контенту (від коментарів у соціальних мережах і блогах до відеороликів, що викладаються, і mashup-додатків); функціонує у рамках «горизонтальних» мереж, побудованих на взаємному обміні інформацією, а не передачі інформаційних повідомлень «згори донизу» (Cull, 2013).

У XXI ст. Інтернет став найважливішим джерелом політичної інформації. Дипломати та політики регулярно користуються Інтернетом для досягнення своїх цілей і ніколи рівень відкритості та прозорості інформації не був таким високим (Hocking, 2005).

Такі зміни змушують переосмислити поняття публічної дипломатії. Наразі цільові аудиторії вже не є пасивними споживачами інформації: зростання громадянської самосвідомості та соціальної активності змінюють принципи багатосторонньої дипломатії. Державні діячі, дипломати, представники влади безпосередньо спілкуються не лише зі своїм народом, а й з громадянами інших країн через Twitter, Facebook, YouTube, а також за допомогою регіональних сервісів (наприклад, мережа Sina Weibo у Китаї). Так, Twitter-акаунт Уго Чавеса зібрав аудиторію в 3,4 мільйона людей (Digital diplomacy. Virtual relations).

Саме цифрова дипломатія як частина нової публічної дипломатії дозволяє не лише формувати позитивний образ держави на міжнародній арені та зміцнювати її «м'яку силу», а й значно підвищити ефективність каналів зв'язку між різними учасниками глобальної політики XXI століття.

Таким чином, цифрова дипломатія дозволяє відкоригувати зовнішню політику, створити певний імідж країни та привернути увагу до тієї чи іншої проблеми. Цифрову дипломатію як інструмент масової комунікації в публічному управлінні розглядають як аналог електронного уряду.

Слід відзначити, що на сучасному етапі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (далі ІКТ) з'являється ще один термін – «електронна дипломатія», який набув значного поширення і в наукових колах, і в практичній площині. Проте даний термін ширше за поняття «цифрова дипломатія», що стосується публічної дипломатії.

Поняття «електронна дипломатія» може бути застосовано й до класичної дипломатії. Так, широкого поширення цей термін набув з виходом навесні 2012 р. праці Ф. Хансона «Револьюція та держдепартамент: поширення Е-дипломатії» (Hanson, 2012b), співробітника австралійського Інституту Лові, що був запрошений до американського Інституту Брукінгса. В тому ж році автор видає другу частину своєї роботи «Свіжоспечений та відправлений: е-дипломатія та держдепартамент» (Hanson, 2012a).

Ф. Хансон, дає наступне «робоче визначення» терміна «електронна дипломатія»: «використання всесвітньої павутини та нових ІКТ для сприяння в реалізації зовнішньополітичних цілей» (Hanson, 2012b). Таке широке тлумачення дозволяє розмежувати електронну та цифрову дипломатію (оскільки часто ці поняття змішують) і уникнути обмеження «електронної дипломатії» інструментами соціальних мереж. Пізніше на одному з профільних сайтів

(techopedia.com) «Е-дипломатія» була визначена як «дія в прагненні досягнення дипломатичних цілей через використання Інтернету, соціальних мереж та комунікаційних технологій в цілому» (What is E-Diplomacy, 2012).

Ф. Хансон визначає вісім основних напрямів електронної дипломатії: управління знанням – передбачає підвищення ефективності використання накопичених органами виконавчої влади знань для забезпечення національних інтересів за кордоном; публічна дипломатія – підключення нових інструментів комунікацій для підтримки зв'язків із громадськістю та оцінки громадської думки; управління інформацією – сприяння об'єднанню значних інформаційних потоків для забезпечення належного реагування органів влади на соціальні та політичні зміни, що виникають у країнах і регіонах; консульське сприяння – налагодження прямих каналів спілкування з громадянами, які перебувають за кордоном; реагування у надзвичайних ситуаціях; забезпечення свободи та відкритості у використанні мережі Інтернет; зовнішні ресурси – онлайн-режими для відстеження та використання зовнішніх експертних ресурсів у реалізації державних завдань; політичне планування – забезпечення ефективної координації та планування зовнішньої політики у державних структурах.

Таким чином, «електронна дипломатія» вирішує широке коло завдань – нових і традиційних – за допомогою ІКТ в режимі онлайн. Її охоплення ширше за національні кордони.

Дипломатія в тому вигляді, в якому вона розвивалася в останні десятиліття, досі домінує, але цифрова дипломатія – це більше, ніж просто новий засіб досягнення тих же цілей. Крім того, міжнародні організації стали основною ареною дипломатії та прийняття рішень. Вони відіграють ключову роль у глобальному управлінні та надають платформи для спільного вирішення міжнародних проблем.

Отже, з розвитком ІКТ дипломатична діяльність змінює свій характер: її інструменти розширюються – з'являється Інтернет, соцмережі, блоги, відеохостинги. Також держава втрачає свою монополію на дипломатичне представництво: ускладнення технологій диктує потребу нових інститутів комунікації – наукових фондів, НКО, громадських мережевих структур. Головною якісною відмінністю сучасної публічної дипломатії є її діалогічний характер – замість обміну монологами, як це практикувалося у ХХ ст., сьогодні використовується інтерактивна взаємодія.

Цифрова дипломатія є формою нової публічної дипломатії, яка використовує Інтернет, нові інформаційні та комунікаційні технології та соціальні мережі як засіб для зміцнення дипломатичних відносин. Основні відмінності цифрової дипломатії від класичної публічної дипломатії полягають у ширшому доступі до інформації, більшій взаємодії між людьми та організаціями та більшій прозорості.

До основних інструментів цифрової дипломатії можна віднести: створення та роботу веб-сайтів міністерств закордонних справ, посольств та міжнародних організацій (які служать для пояснення та транслювання їхньої національної зовнішньої політики та спростування неприйнятних дій чи претензій інших держав); соціальні мережі – поширення онлайн-каналів сприяє зростанню принципів відкритості та прозорості, соціальні мережі (Twitter, Facebook, Instagram та YouTube) забезпечують платформу для відкритого спілкування та стають найпотужнішим інструментом комунікації. Так, суб'єкти цифрової дипломатії використовують платформи соціальних мереж у найрізноманітніших дипломатичних умовах – від геополітичного суперництва до краудсорсингу.

Проте варто відзначити, що соціальні мережі можуть виступати одночасно як майданчик для дипломатії, і як загроза для неї. Так, Twitter або Facebook вже давно розглядаються як майданчик, який дає можливість зробити публічну заяву.

Цифрові платформи дають можливість чиновникам налагодити прямий зв'язок зі світовою аудиторією. Це допомагає їм переглянути політику на основі зворотного зв'язку, особливо через Twitter і Facebook, які найчастіше використовуються серед урядів, дипломатів та установ. Так, згідно з дослідженням *Twiplomacy 2018 p.*, 97% держав-членів ООН офіційно присутні у Twitter (*Twiplomacy*).

Цифрова дипломатія розширює можливості окремих осіб та посилює адміністративну ефективність. Наприклад, веб-сайти та програми урядів Південної Кореї та Індії сприяють

підвищенню ефективності та легітимності в очах громадян. Facebook безпрецедентно ефективний як формат обміну думками міжнародних акторів та зовнішньополітичних відомств.

Соціальні мережі можуть використовуватися стратегічно, наприклад, для підтримки конкретної політики та в більш широкому сенсі для таких ключових функцій міністерства закордонних справ, як переговори, збір інформації та надання консульської допомоги громадянам за кордоном.

Так, проблема виникнення пандемії COVID-19 призвела до обміну недружніми онлайн-повідомленнями у Facebook між політиками з США та керівництвом Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Після землетрусу в Непалі уряд використовував Twitter для зв'язку зі своїми громадянами, довівши, що цифрові інструменти та соціальні мережі можуть надати велику допомогу під час гуманітарних криз.

Публікації політичних лідерів та дипломатів у Twitter можуть відіграти важливу роль у зменшенні напруженості між державами та їхніми представниками. Наприклад, у 2013–2015 роках. Твіти між міністром закордонних справ Ірану Джавадом Зарифом та державним секретарем США Джоном Керрі стали індикатором хоча і невеликого, але зростання довіри між двома представниками держав, що сприяло підписанню угоди (Constance Duncombe, 2017).

Проте використання соціальних мереж може ускладнити відносини між країнами. Прикладом цього є дипломатична сварка Канади та Саудівської Аравії. Міністр з глобальних питань Канади висловив у Twitter громадську підтримку арештованим у Саудівській Аравії правозахисникам і закликав до їхнього звільнення, потім з'явився твіт канадського Міністерства закордонних справ «звільнити всіх мирних активістів #humanrights».

У відповідь Саудівська Аравія вислала посла Канади та призупинила низку значних економічних та інвестиційних програм між двома державами. Відповідаючи через Twitter, Міністерство закордонних справ Саудівської Аравії вказало, що «позиція Канади є явним і кричущим втручанням у внутрішні справи Королівства Саудівська Аравія і суперечить основним міжнародним нормам і всім статутам, що регулюють відносини між державами» (Heewon Cha, 2014).

Серед загроз, які несуть соціальні мережі, можна назвати їх використання терористичними організаціями як майданчики для трансляції своєї офіційної позиції. Так, після паризьких нападів на мирних жителів у 2015 р. терористична організація «Ісламська держава» повідомила про свою відповідальність за вибухи у світі через соціальні мережі – і це було складовою онлайн-стратегії цієї організації.

Ще однією важливою загрозою в сучасних умовах є цифрова дезінформація, яка передбачає навмисне використання неправдивої інформації для обману, введення в оману або плутанини і є цілеспрямованим актом, що стирає межі між звичайною пропагандою та інформаційною війною (Hofmeister, 2016). Вона прагне підірвати внутрішньополітичну стабільність усередині іншої держави.

Таким чином, у ХХІ ст. основним завданням публічної дипломатії в міжнародних відносинах стало спонукання громадян в зарубіжних країнах до тих чи інших конкретних політичних дій низкою методів, які в першу чергу виникли завдяки стрімкому розвитку Інтернет та мережевих технологій.

Публічна дипломатія, володіючи значним арсеналом інструментів, покликана забезпечити досягнення зовнішньополітичних цілей та завдань у тих випадках, коли застосування методів класичної дипломатії утруднене чи неможливе. Публічна дипломатія часто буває більш дієвою, ніж класичні інструменти на закордонну аудиторію. Найбільш істотними перевагами є облік специфіки окремих країн і можливість найшвидшого реагування на реакцію у відповідь іноземної громадськості. Інструментарій публічної дипломатії спрямовано на встановлення міцних довірчих партнерських відносин між країнами у довгостроковій перспективі.

Держави в особі урядів і відомств закордонних справ дедалі ширше використовують з метою публічної дипломатії можливості та самі інститути неурядових організацій, бізнес-спільноти та академічного середовища у власній країні та державах-реципієнтах. Варто відзначити, що за такого підходу зростають показники зовнішньополітичного успіху, але водночас виникає небезпека втрати державою виключного контролю за механізмами реалізації зовнішньої політики з позицій національних інтересів.

Література

- Ashto C. Cyber security : an open, free and secure Internet. Budapest. 4 October 2012. *Europa. eu*. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-685_en.htm?locale=en
- Constance Duncombe Twitter and Transformative Diplomacy: Social Media and Iran-US Relations. *International Affairs*. 2017. Vol. 93. No. 3. P. 545–562.
- Cull N. J. The long road to public diplomacy 2.0: the Internet in US public diplomacy. *International Studies Review*. 2013. No. 15. P. 123–139.
- Digital diplomacy. Virtual relations. *Economist*. URL: <http://www.economist.com/node/21563284>
- Fisher G. H. (1972). Public diplomacy and the behavioral sciences. Bloomington: Indiana University Press. URL: <https://archive.org/details/publicdiplomacyb00fish>
- Glassman J. K. Public Diplomacy 2.0 : A New Approach to Global Engagement. *U.S. Department of State*. 03.12.2008. URL : <http://2001-2009.state.gov/r/us/2008/112605.htm>
- Gullion E. A. (2015). What is Public Diplomacy? *USC Center of Public Diplomacy*. URL : <https://uscpublicdiplomacy.org/page/what-is-pd> [in English].
- Hanson F. Baked In and Wired : eDiplomacy@State. – «Foreign Policy at Brookings», October 2012. 41 p. URL: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/baked-in-hansonf-5.pdf>
- Hanson F. (2012). Revolution @State: The Spread of ediplomacy. Lowy Institute, URL: https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/hanson_revolution_state_web_0.pdf
- Heewon Cha, Yeo Sunha, Bittnari Kim Social Media’s Dialogic Communication of Foreign Embassies in Korea and Public Diplomacy : Based on Dialogic Communication Theory. *Advanced Science and Technology Letters*. 2014. Vol. 63 (NGCIT 2014). P. 175–178. URL: https://www.researchgate.net/publication/315576975_Social_Media’s_Dialogic_Communication_of_Foreign_Embassies_in_Korea_and_Public_Diplomacy_Based_on_Dialogic_Communication_Theory
- Hocking B. Rethinking the ‘New’ Public Diplomacy. *New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations/edited by. Jan Melissen*. New York : Palgrave Macmillan, 2005. P. 28–48. URL: www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf
- Hofmeister W., Melissen J. (2016). Rethinking international institutions, Diplomacy and Impact on Emerging World Order, Singapore : Konrad Adenauer Stiftung; The Hague, the Netherlands : Clingendael. URL : https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=6b0af571-ded6-6bf0-60d2-e58247c7c02c&groupId=252038
- Nye J. (2004). Soft Power : The Means to Success in World Politics. N.Y. : Public Affairs. URL: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/joe_nye_wielding_soft_power.pdf
- Nye J. S. (1990). Bound to lead: the changing nature of American power. N. Y. : Basic Books. URL: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1990-06-01/bound-lead-changing-nature-american-power95>
- Twiplomacy : Official website. URL: <https://twiplomacy.com/>
- What is E-Diplomacy. (2012). Definition from Techopedia. URL: <https://www.techopedia.com/definition/29050/ediplomacy>
- What is Public Diplomacy? The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy. *The Fletcher School. Tufts University, USA*. URL: <http://fletcher.tufts.edu/murrow/public-diplomacy.html>

References

- Ashto C. Cyber security : an open, free and secure Internet. Budapest. 4 October 2012. *Europa.eu*. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-685_en.htm?locale=en [in English].
- Constance Duncombe Twitter and Transformative Diplomacy: Social Media and Iran-US Relations. *International Affairs*. 2017. Vol. 93. No. 3. P. 545–562. [in English].
- Cull N. J. The long road to public diplomacy 2.0: the Internet in US public diplomacy. *International Studies Review*. 2013. No. 15. P. 123–139. [in English].
- Digital diplomacy. Virtual relations. *Economist*. URL: <http://www.economist.com/node/21563284> [in English].
- Fisher G. H. (1972). Public diplomacy and the behavioral sciences. Bloomington: Indiana University Press. URL: <https://archive.org/details/publicdiplomacyb00fish> [in English].
- Glassman J. K. Public Diplomacy 2.0 : A New Approach to Global Engagement. *U.S. Department of State*. 03.12.2008. URL: <http://2001-2009.state.gov/r/us/2008/112605.htm> [in English].
- Gullion E. A. (2015). What is Public Diplomacy? *USC Center of Public Diplomacy*. URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/page/what-is-pd> [in English].
- Hanson F. Baked In and Wired : eDiplomacy@State. – «Foreign Policy at Brookings», October 2012. 41 p. URL: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/baked-in-hansonf-5.pdf> [in English].

- Hanson F. (2012). *Revolution @State: The Spread of ediplomacy*. Lowy Institute. URL: https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/hanson_revolution_state_web_0.pdf [in English].
- Heewon Cha, Yeo Sunha, Bittnari Kim *Social Media's Dialogic Communication of Foreign Embassies in Korea and Public Diplomacy : Based on Dialogic Communication Theory*. *Advanced Science and Technology Letters*. 2014. Vol. 63 (NGCIT 2014). P. 175–178. URL: https://www.researchgate.net/publication/315576975_Social_Media's_Dialogic_Communication_of_Foreign_Embassies_in_Korea_and_Public_Diplomacy_Based_on_Dialogic_Communication_Theory [in English].
- Hocking B. *Rethinking the 'New' Public Diplomacy*. *New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations / edited by. Jan Melissen*. New York : Palgrave Macmillan, 2005. P. 28–48. URL: www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf [in English].
- Hofmeister W., Melissen J. (2016). *Rethinking international institutions, Diplomacy and Impact on Emerging World Order*, Singapore : Konrad Adenauer Stiftung; The Hague, the Netherlands : Clingendael. URL : https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=6b0af571-ded6-6bf0-60d2-e58247c7c02c&groupId=252038 [in English].
- Nye J. (2004) *Soft Power : The Means to Success in World Politics*. N.Y. : Public Affairs. URL : https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/joe_nye_wielding_soft_power.pdf [in English].
- Nye J. S. (1990) *Bound to lead: the changing nature of American power*. N.Y. : Basic Books. URL: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1990-06-01/bound-lead-changing-nature-american-power95> [in English].
- Twiplomacy : Official website. URL: <https://twiplomacy.com/> [in English].
- What is E-Diplomacy. (2012). Definition from Techopedia. URL: <https://www.techopedia.com/definition/29050/ediplomacy> [in English].
- What is Public Diplomacy? The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy. *The Fletcher School. Tufts University, USA*. URL: <http://fletcher.tufts.edu/murrow/public-diplomacy.html> [in English].

Анотація

Краснопольська Т. М., Милосердна І. М. Цифрова дипломатія як основа нової публічної дипломатії. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу уявлень щодо цифрової дипломатії як основи нової публічної дипломатії. Встановлено, що передумовами виникнення публічної дипломатії стали глобалізація, розвиток комунікаційних технологій та посилення ролі та участі громад в міжнародних справах держав. Характерною рисою міжнародних відносин в умовах глобалізації стала гостра конкуренція держав за вплив на громадську думку, залучення її на свою сторону, формування згідно із своїми національними інтересами образу власної зовнішньої політики. У межах статті становлено, що інструментами сучасної публічної дипломатії є: інформаційно-роз'яснювальна робота через Інтернет (особливої ролі набуває цифрова дипломатія); культурна дипломатія, яка передбачає заходи, спрямовані на розвиток міжнародного співробітництва у сфері культури (наприклад, центри вивчення культури та мови держави – Інститут Конфуція (Китай), Інститут Гете (Німеччина) тощо) наукові та освітні обміни та інші заходи щодо підвищення престижу держави у світі. Також у статті зазначається, що до особливостей «нової публічної дипломатії» можна віднести: орієнтацію на концепцію «м'якої сили», відмова від монологу та формування діалогу з суспільствами інших країн, широке використання лобістських бізнес-структур для формування позитивного образу держави. Встановлено, що провідною технологією нової публічної дипломатії, яка об'єднує решту інструментів стає так звана «цифрова дипломатія», яку також називають «публічна дипломатія 2.0». У статті також зазначається, що саме цифрова дипломатія як частина нової публічної дипломатії дозволяє не лише формувати позитивний образ держави на міжнародній арені та зміцнювати її «м'яку силу», а й значно підвищити ефективність каналів зв'язку між різними учасниками глобальної політики XXI століття.

Ключові слова: публічна дипломатія, цифрова дипломатія, міжнародні відносини, зовнішня політика, інформаційно-комунікаційні технології.

Summary

Krasnopolska T. M., Myloserdna I. M. The digital diplomacy as basis of a new public diplomacy. – Article.

The article is devoted to the analysis of presentations in relation to digital diplomacy as basis of new public diplomacy. It is set that globalization, development of communication technologies and strengthening of role and participation of communities, became pre-conditions of origin of public diplomacy in the international matters of the states. The personal touch of international relations in the conditions of globalization the keen competition of the states became for affecting public opinion, bringing in of her on the side, forming according to

the national interests of character of own foreign policy. The article identifies the instruments of modern public diplomacy are: informative and explaining work is over the Internet (the special role is acquired by digital diplomacy); cultural diplomacy, that envisages the events sent to development of international cooperation in the field of a culture (for example, centres of study of culture and language of the state are Institute of Confucius (China), Institute of Goethe (Germany) and others like that) scientific and educational exchanges and other events in relation to the increase of prestige of the state in the world. The article also notes that the features of "new public diplomacy" are: orientation on conception of "soft force", abandonment from a monologue and forming of dialogue with societies of other countries, deployment of lobbyist businesses for forming of positive character of the state. It is set that by leading technology of new public diplomacy, that unites other instruments the so-called "digital diplomacy" that is also named "public diplomacy 2.0" becomes. In the article marked also, that exactly digital diplomacy as part of new public diplomacy allows not only to form positive character of the state in the international arena and strengthen her "soft force", but also considerably to promote efficiency of communication channels between the different participants of global politics of XXI of century.

Key words: public diplomacy, digital diplomacy, international relations, foreign policy, information and communication technologies.

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1297>

М. Б. Майка

orcid.org/0000-0002-7831-9666

*адвокат, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола*

І. Г. Гакало

orcid.org/0000-0002-7942-4567

*студентка
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола*

УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСОВИМИ ТА ЕКОНОМІЧНИМИ РЕСУРСАМИ ЯК ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Необхідність реформування й модернізації державної служби обумовлює пошук і теоретичне обґрунтування шляхів та напрямів розвитку цього важливого соціального інституту. Формування високопрофесійного кадрового складу державної служби і служби в органах місцевого самоврядування з метою ефективного управління державними фінансовими та економічними ресурсами є одним із найбільш пріоритетних напрямів сучасної кадрової політики держави. Ключова проблема демократизації державної влади висуває на порядок денний спроможність та вміння державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування налагодити широкомасштабний діалог між бізнесом та державною у системі публічного управління ресурсами. Звідси – стратегічне значення державної кадрової політики у формуванні професійного кадрового складу органів публічної влади, здатного ефективно працювати в умовах ринкової економіки, формування правової демократичної держави та розбудови громадянського суспільства. Державна служба є спеціально організованою професійною діяльністю громадян з реалізації конституційних цілей, завдань і функцій держави.

Актуальність вивчення стану та проблем державної служби визначається рядом факторів, а саме: становленням правової, демократичної, соціальної держави з соціально-орієнтованою економікою; потребою підвищення конкурентоздатності української економіки: оновленням цілей, завдань, функцій державної служби, спрямованих на задоволення потреб населення, забезпечення прав і свобод людини і громадянина; запровадженням в Україні адміністративної реформи; необхідністю забезпечення результативності та ефективності державної служби; створенням умов для підвищення авторитету, іміджу та суспільного статусу державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади обґрунтування процесів створення і функціонування державної служби розглядаються у фундаментальних працях видатних українських учених: В.Б. Авер'янова, С.Д. Дубенко, В.М. Князева, О.Ю. Оболенського, В.І. Лугового, Н.Р. Нижник та ряду науковців, що спрямовують свої творчі пошуки в межах наукової спеціальності 25.00.03 – державна служба. Однак є аспекти, що потребують подальшого напрацювання й розвитку. Серед них на особливу увагу заслуговує, на наш погляд, дослідження процесів модернізації процедури управління державними фінансовими та економічними ресурсами в Україні.

Метою дослідження є визначення завдань і функцій державної служби в умовах модернізаційних перетворень, зокрема функції управління державними ресурсами.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблем державного управління, вивчення організації та діяльності інституту державної служби є порівняно новою сферою наукових пошуків для більшості країн.

Слід зазначити, що глобалізація та міжнародні правові перетворення сприяли виникненню та розвитку вивчення державного управління в межах окремої наукової галузі й навчальної дисципліни. Останніми роками активізувалися наукові дослідження з проблем державного управління та державної служби. Однак уже перші наукові дослідження державного

управління виявили кризу в цій сфері не лише як теоретичної дисципліни, а і як практичної та освітньої галузі. Донині точиться постійна полеміка навколо змістовного наповнення терміна «державна служба». Це пов'язано з тим, що вказане поняття досить близьке до інших, таких як «державне управління», «публічне управління», «публічна служба», «публічна адміністрація», до того ж змістовний характер цих понять дозволяє побачити їх взаємозв'язок, взаємодоповнення в сенсі реалізації. Навіть зважаючи на доволі велику кількість спеціальної науково-юридичної літератури, у якій розглядаються загальні проблеми теорії державного управління, історичного розвитку системи державної служби, сучасного стану і тенденцій розвитку державної служби в окремих країнах, а також конкретні проблеми порядку проходження державної служби, її законодавчого, кадрового, матеріально-технічного забезпечення, юридичної відповідальності державних службовців та ін., ми не можемо не звертати увагу на те, що як у зарубіжній, так і у вітчизняній юридичній науці існують різні концепції державної служби, відмінні методологічні підходи до визначення її сутності та змісту (Грінівецька, 1999, с. 31).

Одним із перших, хто звернув увагу на ці питання й одночасно спробував пояснити процеси генезису державної служби в контексті формування державної влади та легального панування, був відомий німецький дослідник М. Вебер. Фактично проблематика державної служби розглядалася М. Вебером у двох принципових аспектах. З одного боку, аналізуючи форми панування в суспільстві та державі, М. Вебер сформулював тезу про три типи реалізації влади (три типи панування), серед яких він виділив традиційний, харизматичний та раціонально-легальний.

Державні ресурси є основним для функціонування регіональних соціально-економічних систем, забезпечують безперерйне функціонування галузей економіки, формують основу розвитку інфраструктури. Проте, виконання функцій державних фінансів у повному обсязі, досягнення цільових параметрів розвитку регіонів можливе лише за умов ефективного управління ними. Особливо актуальним є вдосконалення механізмів управління державними фінансами для регіонів, чий розвиток багато в чому забезпечується дотаціями з бюджетів вищих рівнів. Тут використання фінансових ресурсів має стати важливим чинником розвитку профільних галузей, формування передумов для майбутнього самостійного сталого розвитку, зниження фінансової залежності від регіонального центру. На даний момент спостерігається гостра суперечність між розумінням важливості підвищення ефективності управління державними фінансами на регіональному рівні та відсутністю ефективних комплексних систем управління, що включають як інструменти формування та розподілу, так і механізми оцінки та контролю за використанням фінансових ресурсів, у тому числі у сфері запобігання корупції.

Таким чином, формування ефективної системи управління державними фінансами на регіональному рівні є основною метою для досягнення сталого розвитку дотаційних регіонів у сучасній соціально-економічній ситуації. Щоб сформувати ефективну систему управління (державними фінансами) на регіональному рівні, необхідно визначити сутність державних фінансів та основні елементи управління ними. Зазначається, що «у матеріальному значенні державні фінанси – це сукупність державних фінансових ресурсів, зосереджена у процесі розподілу громадського продукту державних фондах коштів».

В економічному сенсі державні фінанси є «сукупністю економічних відносин, які виникають у реальному грошовому обігу щодо формування, розподілу та використання централізованих та інших фондів фінансових ресурсів».

Державні фінанси представлені у вигляді бюджету як «форми освіти та витрачання коштів, призначених для фінансового забезпечення завдань та функцій держави та місцевого самоврядування» (Brewer, 1973, с. 13).

Таким чином, державні фінанси (представлені у вигляді бюджету різних рівнів) є об'єктом управління для різних державних інституцій.

Виявляючи основні функції державної служби в соціальному аспекті, уточнимо, що розуміння соціальної функції тісно пов'язане з ідеєю соціальної події, яка відбувається (чи може відбутися) в певній соціальній системі, де функція є комплексом процедур, необхідним для підтримки і сприяння роботі цієї системи (Оболенський, 2006, с. 468).

Різновиди функцій і їхній конкретний зміст у кінцевому підсумку визначаються природою соціальної організації, поділом праці в її рамках, спеціалізацією елементів (підсистем) і їхньою кооперацією. Функції державної служби визначаються основним її призначенням – виконання завдань держави з метою досягнення поставлених цілей. Тому вони безпосередньо пов'язані з функціями держави і спрямовані на їх реалізацію. У широкому розумінні функції державної служби – це основні напрямки практичної, соціально корисної, професійної діяльності людей щодо виконання державою свого соціального призначення. Вони полягають у реалізації правових норм, що регулюють відносини в різних сферах, у досягненні цілей правового регулювання в процесі створення державної служби та безпосередньої діяльності державних службовців. З урахуванням цих трактувань в управлінському аспекті функції державної служби будуть виглядати так: 1) інформаційно-аналітична; 2) планово-прогностична; 3) підготовки рішень (у тому числі у вигляді цільових програм); 4) організації і виконання прийнятих державним органом рішень; 5) контролю. Роль державної служби в системі управління соціально-економічними процесами відповідно до її визначення полягає в діяльності із «забезпечення повноважень державних органів», а набір розв'язуваних завдань буде визначатися, у першу чергу, загальними функціями управління, вимогами різних етапів управлінського циклу, підготовкою і прийняттям рішень. У соціальному аспекті можна виділити такі функції державної служби: соціальної організації; соціальної комунікації; соціальної інформації; контролю; регулювання; виховну.

У процесі функціонування системи державної служби така спрямованість на забезпечення суспільних інтересів та пріоритетів суспільного розвитку проявляється в тому, що змінюється коло її стратегічних завдань. Зокрема стратегічною метою державної служби стає не стільки відтворення певного типу відносин всередині системи державної влади, скільки розробка й впровадження рішень, спрямованих на розв'язання соціальних та економічних проблем (Юхименко, 2011, с. 576).

З огляду на наведене, доцільно розглянути пропозиції щодо вдосконалення системи державного управління фінансами регіонів.

Стимулювання економічного зростання. Основними цільовими установками застосування інструментів фінансового регулювання повинні бути: спрямованість зміну структури економіки; стимулювання розвитку фундаментальної науки, венчурних фондів, державно-приватного партнерства; підвищення ефективності витрат усіх рівнів бюджетної системи на освіту та наукові дослідження. Нові механізми поєднання публічних та приватних фінансів необхідно застосовувати з метою фінансування оновлення та зростання основного капіталу підприємств реального сектора, насамперед підприємств пріоритетних галузей економіки, які можуть забезпечити імпортозаміщення.

У багатьох галузях (за винятком енергетики та видобувних галузей) проблема несприятливого інвестиційного клімату носить затяжний характер і ускладнює можливості виходу української економіки зі стагнації по інвестиційному шляху. Необхідно врахувати пріоритети, які встановлюють країни-лідери інновацій (Хотомлянський, 2007, с. 151).

Державно-приватне партнерство (ДПП) у порівнянні з державними інвестиціями у формі держзакупівель забезпечує меншу величину видатків регіонального бюджету у процесі реалізації інфраструктурного проекту при досягненні однакового рівня сукупного соціально-економічного ефекту. ДПП є більш ефективним (за рахунок виникнення синергетичного та мультиплікативного ефектів) у порівнянні з традиційними державними інвестиціями у формі державних закупівель (Ярошевич, 2013, с. 371).

Проблеми, пов'язані із плануванням, виконанням, оцінкою програмного бюджетного фінансування. Так, методики оцінки ефективності, що застосовуються відповідальними виконавцями державних програм, мають низку недоліків. Слід зазначити низку недоліків методики: показники охоплюють далеко ще не всі соціально-економічні ефекти реалізації інвестиційних проектів, методика не враховує негативні соціально-економічні наслідки реалізації інвестиційних проектів, і навіть непрямі ефекти (Шило, 2012, с. 429).

Для виправлення цієї ситуації вважаємо за необхідне проведення низки заходів: затвердження критеріїв ефективності та результативності витрачання бюджетних коштів; розробка

єдиних вимог до формування показників державних програм та підпрограм, що забезпечують всебічну оцінку результатів їх реалізації. Не менш важливим є правове опрацювання порядку взаємодії бюджетів різних рівнів при спільному фінансуванні програм.

Наголосимо на доцільності застосування ризик-орієнтованого підходу в бюджетуванні, використанні з метою оцінки бюджетних ризиків можливого скорочення бюджетних доходів, витрат, боргового навантаження, що впливають на достатність наявних фінансових ресурсів для виконання видаткових зобов'язань. Механізми застосування ймовірності реалізації відповідних бюджетних ризиків можуть бути різними, від використання величини ризику пропорційно до показника ймовірності до формування різних сценаріїв.

Висновок. Державна служба є політичним, організаційно-управлінським та соціальним інститутом держави, що забезпечує комплекс відносин між окремими громадянами, громадянами і їх спільнотами та між державами, використовуючи владні ресурси.

Отже, управління державними фінансовими ресурсами є ефективним важелем макроекономічного регулювання. При ефективному використанні цього інструменту держава може вирішувати різні завдання: регулювати темпи економічного зростання, підтримувати стабільність грошової одиниці, регулювати рівень позичкового відсотка, згладжувати кон'юнктурні коливання. Підвищення ефективності управління державними фінансами має здійснюватися за декількома напрямками: формування ефективних механізмів для забезпечення виконання регіональних бюджетів за доходами, створення умов розвитку підприємництва, що формують дохід галузей; забезпечення, за допомогою інструментів фінансової та податкової політики, сприятливих умов для розвитку підприємництва, профільних галузей народного господарства; вдосконалення державною службою механізмів контролю за використанням бюджетних коштів як на стадії виконання, так і на стадії формування проектів, залучення експертів у галузі фінансового менеджменту, навчальних закладів до аналізу проектів, призначених для бюджетного фінансування; підвищення кадрового та інформаційного потенціалу органів державного фінансового управління у регіоні.

Повинен враховуватися той факт, що влада здійснюється саме через систему людських відносин, де громадянин і чиновник під час реального спілкування можуть бути в різних, не завжди адекватних економічних, політичних, соціальних, правових, психофізіологічних позиціях і станах. Незважаючи на поширення останнім часом ідеї загальної лібералізації державної влади шляхом упровадження правових механізмів її децентралізації, деконцентрації, відкритості, гласності, важко уявити собі на практиці сучасну державу, державне управління без розвиненої і розгалуженої системи апарату державної служби, що викликає необхідність подальших наукових розробок зазначеної тематики.

Література

- Brewer G. D. Politicians, Bureaucrats and the Consultant : Brewer G. D. N.Y. : Basic Books, 1973. 318 p.
- Грінівецька Н. М. Державна служба як соціальний інститут: проблеми концептуального аналізу : Грінівецька Н. М. Київ : ФАДА. 1999. 31 с.
- Про державну службу: Закон України від 16.12.1993. № 3723-XII. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3723-xii-694>
- Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. № 889-VIII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
- Оболенський О. Ю. Державна служба. Київ : КНЕУ, 2006. 468 с.
- Озірська С. М. Системи державної служби європейських країн: Велика Британія, Російська Федерація, Україна, Французька Республік : наук.-аналіт. дослідж. / С. М. Озірська, Ю. Д. Полянський. Київ : Вид-во УАДУ, 1999. 168 с.
- Хотомлянський О. Л. Теоретичні основи управління фінансовими ресурсами підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 2. С. 145–151.
- Шило В. П. Фінанси підприємств за модульною системою навчання / В. П. Шило, С. Б. Ільїна, В. В. Балабанова, І. І. Криштопа. Київ : Кондор, 2012. 429 с. URL: http://pidruchniki.ws:14150823:finansiv:finansivi_resursi_dzherela_formuvannya
- Юхименко П. І. Теорія фінансів: підручник / за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 576 с. URL: <http://ктеп.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/12/Teoriya-finansiv-YUhimenko-P.-I..pdf>

Ярошевич Н. Б. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Н. Б. Ярошевич. К. : Знання, 2013. 341 с. URL: http://pidruchniki.ws:1016051344809:finans:finansovi_resursi_pidpriyemstva_dzherela_formuvannya

References

- Brewer G. D. (1973). *Politicians, Bureaucrats and the Consultant*: Brewer G. D. N.Y. : *Basic Books*.
- Grinivetska N. M. (1999). *Civil service as a social institute: problems of conceptual analysis*. Kyiv : FADA.
- Law of Ukraine "On Civil Service" of 16 December. 1993 № 3723-XII : Vidom. The Verkhovna Rada of Ukraine. 1993. № 52. Ст. 490.
- Law of Ukraine "On Civil Service" of November 17. 2011 № 4050 VI : Vidom. The Verkhovna Rada of Ukraine. 2012. № 26. Art. 273.
- Obolensky O. Y. (2006). *Civil Service* : O. Y Obolensky. Kyiv : KNEU.
- Ozirska S. M. (1999). *Civil Service Systems of European countries: Great Britain, Russian Federation, Ukraine, French Republic: scientific analyst. Research* : Kyiv.
- Khotomlyansky O. L (2007). [Theoretical foundations of financial resources management of enterprises]. O. L Khotomlyansky : *Actual problems of economy*. № 2. P. 145–151.
- Shilo VP Shilo, S. B. *Finance of enterprises according to the modular system of education* : Ilyina, VV Balabanova, II Christopher. K. : Кондор, 2012. 429 с. (Electronic resource) : Access mode: http://pidruchniki.ws:14150823:finans:finansovi_resursi_dzherela_formuvannya
- Yukhimenko P. I. (2011). *Theory of Finance: (textbook)* : Ed. Prof. V. M. Fedosova, SI Yuri. Kyiv : Center for Educational Literature
- Yaroshevich N. B. (2013). *Finance of enterprises : textbook*. Way : N. B. Yaroshevich. Kyiv : Knowledge.

Анотація

Майка М. Б., Гакало І. Г. Управління державними ресурсами як завдання державної служби. – Стаття.

В даній статті розглядаються теоретичні інтерпретації мети, завдань та функцій державної служби, визначаються контури наукової полеміки щодо поняття «державна служба», підкреслюються особливості зміни векторів розвитку державної служби в умовах її модернізації. Наголошується на стратегічному значенні державної кадрової політики у формуванні професійного кадрового складу органів публічної влади. Автором робиться висновок про те, що державна служба є політичним, організаційно-управлінським та соціальним інститутом держави, який забезпечує комплекс відносин між окремими громадянами, громадянами та їх спільнотами та між державами, використовуючи при цьому владні ресурси.

Визначаються причини актуальності проблем держави і влади, принципів, форм, механізмів і засобів діяльності державного апарату та державної служби.

Досліджуються вимоги до управління якістю державної служби України в сучасних умовах. Визначається сутність понять «управління якістю державної служби», «якість державної служби», «результативність державної служби» та «ефективність державної служби». Аналізуються нормативно-правові акти, які визначають вимоги до якості державної служби та інструменти міжнародних стандартів якості для забезпечення її якості, результативності та ефективності.

Доводиться, що для забезпечення якості, результативності та ефективності державної служби слід використовувати принципи управління якістю та технології управління за результатами, управління за цілями, управління ризиками тощо.

Також автором визначено, що невід'ємною складовою частиною якості державної служби є орієнтація на споживача, його вимоги і потреби та забезпечення задоволеності потреб громадян у наданні управлінських і адміністративних послуг, а також задоволеність державних службовців добре виконаною роботою, їх залученість до процесів управління якістю, мотивація та соціальні гарантії.

Ключові слова: теорія державного управління, державне управління, державна служба, державні службовці, державні ресурси.

Summary

Maika M. B., Gakalo I. G. Management of public resources as a task of the civil service. – Article.

This article considers theoretical interpretations of the purpose, tasks and functions of the civil service, defines the contours of scientific controversy on the concept of "civil service", emphasizes the peculiarities of changing vectors of civil service in its modernization. Emphasis is placed on the strategic importance of state personnel policy in the formation of professional staff of public authorities. The author concludes that the civil service is a political, organizational, managerial and social institution of the state, which provides a set of relations between individuals, citizens and their communities and between states, using power resources.

The reasons are determined urgency of problems of the state and power, principles, forms, mechanisms and means of activity of the state apparatus and civil service.

The requirements for quality management of the civil service of Ukraine in modern conditions are studied. The essence of the concepts of "civil service quality management", "civil service quality", "civil service effectiveness" and "efficiency of civil service". The normative legal acts that determine the requirements for the quality of the civil service and the instruments of international quality standards to ensure its quality, effectiveness and efficiency are analyzed.

It is argued that to ensure the quality, effectiveness and efficiency of the civil service, the principles of quality management and performance management technologies, goal management, risk management, etc. should be used.

The author also emphasizes that an integral part of the quality of civil service is consumer orientation, its requirements and needs and ensuring the satisfaction of citizens' needs in providing administrative and administrative services, as well as satisfaction of civil servants with well-performed work, their involvement in quality management processes. motivation and social guarantees.

Key words: theory of public administration, public administration, civil service, civil servants, state resources.

УДК 323.12(=411.16)

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1298>

Ю. М. Манелюк

orcid.org/0000-0002-8186-7604

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Д. Г. Пащенко

orcid.org/0000-0002-0177-2518

*студентка III курсу Юридичного інституту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

АНТИСЕМІТИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ: ВИТОКИ І СУЧАСНІСТЬ

Вступ. Було проведено дослідження та аналіз такої проблеми як антисемітизм, заснованої на ідеологічному підґрунті. Передумови виникнення сягають в глибину історичних подій, коли релігійні установки дали поштовх для зародження ненависті до народу з певною національністю. У цій статті простежується розвиток цього феномену, і під тиском яких подій стало можливим надавати антисемітизму загальносвітового характеру. Стане можливим зрозуміти, відколи антисемітизм увійшов у наше життя, та які моменти в історії були апогеєм цієї катастрофи, а саме антиєврейська політика фашистської Німеччини, коли з боку уряду організовувалися небувалої жорстокості репресії та терор, і цим виробилися установки, що бути євреєм вважалось образою. Але що більше дивує, що в нашому сучасному та прогресивному світі ми досі стикаємося з проявом антисемітизму в тих країнах, де здавалось б, що толерантність та демократія взяли верх над забобонами та стереотипами.

Мета цієї статті – показати шлях, який пройшла ця ненависть від зачаткової стадії до всесвітнього розмаху, і змістити вектор саме на події та настрої мас, які ми маємо зараз.

Завдання: визначити поняття антисемітизму як ідеології; дослідити сутність антисемітизму; розглянути перш етапне зародження ненависті до євреїв і зрозуміти глибинні причини, через які це стало можливим; проаналізувати німецьку політику щодо єврейського народу та зрозуміти, який вплив це мало на усю європейську спільноту на той час; дослідити теперішню ситуацію та на наявних прикладах побачити прояв антисемітизму.

Методи дослідження: методи причинно-наслідкового зв'язку, історичний та логічний методи; методи теоретичного узагальнення та порівняння; методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції;

Основною базою літератури саме історичного контексту стали довідки та інформація з документів тих часів, коли офіційний статус єврея та його права потрібно було виокремлювати та прописувати в законах держави, що вкотре свідчить про нерівне становище цього народу у тій чи іншій країні. Базисом для дослідження німецької антиєврейської політики стала книга Бориса Хавкіна (російського історика та спеціаліста у галузі історії Німеччини ХХ століття) та вітчизняного науковця Марини Михайлюк. Сучасні прояви ненависті були проаналізовані з періодичних видань та статичних центрах, що фокусуються на проблематиці, яка пов'язана з цим феноменом.

Антисемітизм називають найстарішою ненавистю в історії, і він проявив себе на подив адаптованим. Він заснований на потужних прецедентах і успадкованих стереотипах. Але він також приймає різні форми, щоб відобразити випадкові страхи і тривоги постійно мінливого світу (Філіпс, 2018).

Термін «антисемітизм» з'явився лише в кінці 70-х років ХІХ століття, однак ненависть до євреїв і іудаїзму – древнє явище. Ще в елліністично-римський період монотеїзм і відокремлений спосіб життя євреїв викликали вороже ставлення оточуючих народів. Так, уже в І столітті,

грецький автор Апіон стверджував, що євреї приносять в жертву греків в своєму Храмі. Ця ворожість значно посилилася з поширенням християнства. Суперечка між іудаїзмом та християнством, ініційована ще першими християнами, такими як Павло, справив значний вплив на поширення антиєврейських настроїв. Для християн символом євреїв став Юда Іскаріот – апостол, який видав Ісуса римській владі заради грошей. Головним звинуваченням християн проти євреїв стало звинувачення в розп'ятті (тобто в «боговбивстві»). Воно було покладено колективним тягарем на євреїв багатьох поколінь.

Становище євреїв в християнському світі в Середньовіччя багато в чому було визначено Четвертим Латеранським собором 1215 року. Ось що сказано про євреїв в його рішеннях:

«... не допускати євреїв до суспільних посад, не дозволяти їм показуватися на вулицях в дні страсного тижня, напередодні католицького Великодня; стежити, щоб хрещені євреї не додержувалися обрядів колишньої віри; зобов'язувати євреїв, які купили будинки у християн, платити податок на користь церкви».

Європейське суспільство намагалося не допускати євреїв в ті професійні сфери, де вони могли б скласти конкуренцію християнам, внаслідок чого їм, наприклад, не дозволялося вступати в гільдії ремісників. Багато міст Європи, особливо в Польщі, починаючи з XV століття, прагнули отримувати привілей під назвою «De non tolerantis Judeos», дослівно «не терплять євреїв». Це означало, що євреям не тільки не можна було працювати в тому чи іншому місті, а й проживати в ньому. Таким чином, джерела доходу для євреїв були надзвичайно обмежені. Тоді євреї зайнялися лихварством і збором податків для дворянства і світських правителів Європи, а це були дві з небагатьох доступних їм професій. Той факт, що ці професії в Середньовіччя повністю асоціювалися з євреями, став однією з основних причин ненависті до них.

У XVII–XVIII століттях, в результаті релігійного занепаду, а також процесів економічної модернізації і посилення середнього класу в Європі, розквітає культурна течія Просвітництва. Основою для неї стала філософія раціоналізму. Одним з основних тверджень цього напрямку стало рівність між людьми незалежно від статі, релігійної приналежності і соціального походження. Цей процес отримав назву «емансипації». XIX століття пройшло в Західній Європі під знаком емансипації євреїв. У кожній країні емансипація була оголошена в різний час, але до кінця століття в усіх країнах Західної Європи євреї вже мали, як мінімум де-юре, рівні з іншим населенням права. В результаті ослаблення церкви зменшилася і вплив церковної юдофобії. Разом з тим, народні забобони і побутова ненависть до євреїв нітрохи не ослабли. До них додався протест проти емансипації євреїв, яка європейським консерваторам здавалася гіршою з бід. Євреї могли стати частиною суспільства лише до певної міри. Завжди існувала так звана «скляна стеля», і тінь забобонів, відрази і ненависті не залишала навіть самих світських і емансипованих євреїв. Процес інтеграції європейських євреїв в суспільство, особливо тоді, коли інтеграція була успішною, привів до зворотної реакції і появи нового виду юдофобії – сучасного антисемітизму.

Одним з головних уроків, вивчених Пруссією і німецькими князівствами в результаті воєн Наполеона, була необхідність індустріалізації. Цей процес привів до швидкої урбанізації та соціальним змінам в різних німецьких князівствах. Євреї, як корінні жителі міста, найчастіше мали перевагу перед місцевим населенням в питаннях освіти, кар'єри та працевлаштування. Конкуренція призвела до посилення ненависті до євреїв, яка накладалася на традиційну християнську міфологію. Одночасно з підкресленням рис характеру, спільних для «німецької натури», оратори-антисеміти робили акцент на чужеродність євреїв німецькому народові і традиціям – так само як це підкреслювали антисеміти у Франції або в Англії стосовно своїх народів. Крім того, вони стверджували, що євреї завдають шкоди країні проживання самим фактом своєї інтеграції в суспільстві. Євреї дійсно процвітали в багатьох областях. Як не іронічно, все це відбулося саме тому, що з початку XIX століття євреї Німеччини і країн Західної і Центральної Європи прагнули не тільки до рівноправності, але в першу чергу вони бажали стати інтегральною частиною країн і народів, серед яких жили. Результат цих процесів виявився зовсім іншим.

В кінцевому рахунку антисемітизм намагався розплутати складний клубок проблем сучасного суспільства, звинувачуючи у всьому євреїв. Євреї ототожнювалися з модернізацією, капі-

талізмом і урбанізацією і сприймалися як джерело страждань тих верств суспільства, які були зачеплені в результаті цих процесів; дуже швидко євреїв стали звинувачувати у всіх бідах, які спіткали людство і сучасне суспільство. З'явилися нові національні рухи, які не тільки заперечували саме право євреїв на інтеграцію в нових національних державах, але і постулювали їх расову неповноцінність. Саме євреї вважалися винуватцями економічних криз і депресій, причиною політичних конфліктів і громадських заворушень.

30 січня 1933 Гітлер був призначений канцлером Німеччини. Націонал-соціалісти скасували принцип парламентаризму та демократичного державного устрою, Веймарську республіку (1919–1933 рр.). У перші два роки свого перебування при владі нацисти замінили демократичні основи Веймарської республіки моделлю авторитарної держави, заснованої на принципі фюрерства: один народ, одна країна, один вождь. Рішення з усіх питань ухвалювалися не більшістю голосів, а «відповідальним вождем». Таким чином, у руках фюрера зосередилася вся верховна влада у країні. (Хавкін, 2018, с. 75–76)

З приходом нацистів до влади антисемітизм став офіційною ідеологією і політикою німецького керівництва. Расова теорія знайшла своє вираження в законодавстві та освіті: ідеї про те, що євреї є носіями негативних расових якостей, посилено впроваджувалися в суспільну свідомість за допомогою потужної пропаганди.

За цим всім стоїть цілісний світогляд, яке не просто ділить людей на представників різних рас, не просто постулює нерівність цих рас, але стверджує їх ієрархію. Згідно Гітлеру, лише раса, яка перебуває на найвищому рівні еволюції, здатна породжувати культуру. Так само як людина не може змінити свою расу, вона не може змінити свою культурну приналежність. Далі Гітлер пояснює, що ті самі «руйнівники культури» і є євреї.

Вже в 1927 році був створений інститут антропології, генетики людини і евгеніки ім. Кайзера Вільгельма. З цим інститутом був пов'язаний також Йозеф Менгеле, який захистив дисертацію на тему «Расові відмінності структури нижньої щелепи». У тому ж інституті і тими ж людьми готувалася і операція «Т-4» по знищенню «неповноцінних». Теорія расової чистоти стала однією з основних в ідеології третього Рейху.

Вже сказане показує, що в період влади нацистів у Німеччині антисемітизм і расизм стали науковими областями, в яких писалися дисертації, книги і велися великі дослідження, що фінансувалися владою («Развитие Антисемитизма», н. д.).

Одним із центральних джерел ідей нацистського антисемітизму є книга Гітлера «Майн Кампф». Гітлер був переконаний, що євреї нібито поставили собі за мету поневолити інші народи, насамперед німецьку, і для цього розробили всесвітню змову. Звинувачуючи євреїв у всесвітній змові, Гітлер, суперечачи сам собі, стверджує: «Євреї одностайні лише доти, доки їм загрожує загальна небезпека або поки що їх приваблює загальний видобуток. Як тільки зникають ці два імпульси, зараз же вступає у свої права різко виражений егоїзм. Народ, який щойно був одностайним, відразу перетворюється на зграю голодних щурів, що гризуться один з одним».

Антисемітизм пронизує всю книгу Гітлера: у ній немає ні одного розділу, де б не порушувалося єврейське питання. Наприкінці 1920-х років змішаних єврейсько-німецьких шлюбів у Німеччині було чимало: до 45%. Однак це свідчило не про прагнення до «псування» арійської раси, а про емансипацію німецьких євреїв, що росте, їх інтеграції в німецьке суспільство, яке ставилося до німецьких євреїв дуже толерантно. Якщо традиційний християнський антисемітизм був релігійним, то антисемітизм автора Майн Кампф мав також і соціальний характер (Хавкін, 2018, с. 58–71).

Нацисти прагнули не тільки змінити ситуацію в Німеччині, але і привести весь світ у відповідність зі своєю ідеологією, заснованої на расовій теорії. На думку Гітлера, в природній боротьбі за владу між расами стався збій, що порушив закон природи, згідно з яким перемагає найсильніший. Отже, "вища" арійська раса повинна виправити ситуацію і повернути собі панівне становище, належне їй по праву. Антиєврейська політика стала одним з численних принципів ідеології «нового світового порядку», яку намагалися впровадити нацисти. Ця доктрина призвела до знищення більш ніж третини єврейського населення в світі, тобто до того, що прийнято називати Катастрофою європейського єврейства.

Проте не всі німці поділяли таку думку. Відомий економіст та соціолог Вернер Зомбарт (1863–1941) видів кілька книжок «Майбутнє єврейського народу», «Євреї і господарське життя», «Роль євреїв у розвитку капіталізму», які на початку ХХ ст. були перекладені російською мовою. У своїх працях автор наголошував на головній ролі євреїв у становленні капіталістичних відносин в Європі. Євреїв вважав особливо здібним та кмітливим народом. Писав, що етика капіталізму, юдаїзму та кальвінізму – це одне те саме, адже раціоналізм є найбільш суттєвою рисою єврейства та капіталізму. Згодом нацистський режим стане перешкоджати творчості економіста і заборонить студентам відвідувати його лекції (Михайлюк, 2019, с. 112–119).

Саме існування євреїв у Німеччині в роки нацистської диктатури де-факто було виявом Опору гітлерівському режиму, метою якого було знищення євреїв як народу. Це «існування всупереч усьому» не зводилося до спроб фізичного виживання. Євреї брали активну участь у німецькому антигітлерівському Опорі, особливо в антифашистській боротьбі комуністів і соціал-демократів, яку ці політичні сили вели як у Німеччині, так і в еміграції. Число євреїв – учасників німецького Опору оцінюється німецькими істориками у 2–3 тис. осіб – 1–2% від 200 тис. євреїв, які перебували в рейху на 1 вересня 1939 р., та приблизно 0,25% від 800 тис. німців – учасників Опору.

Опір євреїв набував різних форм, як пасивний, так і активний: взаємодопомога; розвиток єврейської культури та освіти; спроби отримати «арійських» документів або «поліпшити» єврейські (зі 100% євреїв за походженням стати «мішлінгами» – євреями наполовину або на чверть); життя у рейху на нелегальному становищі; саботаж роботи на нацистів; антифашистська пропаганда, поширення газет та листівок, що викривають нацистський антисемітизм; втечі та повстання в гетто та концтаборах; боротьба зі зброєю в руках у партизанських загонах та в арміях країн антигітлерівської коаліції; участь у розвідувальній роботі за Великобританією, СРСР, США.

Суворо контрольовані німецькою поліцією численні заборони, обмеження і постійні припинення, що робили повсякденне життя євреїв у Німеччині нестерпним, взагалі дивно, що стали можливими будь-які акції єврейського Опору. Тим часом єврейський Опір, як одиниць, так і груп, у Німеччині існував. Приклад тому група Герберта Баума, яка діяла у самому серці Третього рейху – Берліні.

Усі члени цієї групи були молодими людьми віком від 19 до 40 років. Вони походили з дрібнобуржуазних та пролетарських єврейських сімей. У 1938–1939 р. Герберт Баум об'єднав навколо себе групу молодих євреїв, до якої входили близько 70 чоловік.

У 1939–1940 роках. вони неодноразово скаржилися до Німецького робітничого фронту (офіційних профспілок) на вкрай низькі зарплати та надзвичайно погані умови праці єврейських примусових робітників. У травні 1940 р. на єврейському цвинтарі Берлін-Вайсензеї вони влаштували поминки по комуністичному молодіжному функціонеру і керівнику єврейських в'язнів концтабору Бухенвальд Руді Арндту, вбитому нацистами 3 травня 1940 р. Виготовляли та поширювали антинацистські листівки.

Кульмінацією і водночас кінцем існування групи Баума стала інша відчайдушна акція – напад на нацистську виставку «Радянський рай» у центрі міста у Люстгартені, поряд із Берлінським собором. 18 травня 1942 р. члени групи підпалили цю наклепницьку антирадянську виставку. У зв'язку з цією подією в Берліні, в якій брали активну участь 5 євреїв, було заарештовано 500 євреїв, з яких 250 було розстріляно, а інших 250 відправлено до концтабору.

Ці погрози мали продемонструвати німецьким євреям безвихідь ситуації. Кожен єврей, який наважився на Опір, повинен був усвідомити, що своїми діями він прирікає на вірну смерть сотні своїх одноплемінників та одновірців. У той же час учасники Опору назавжди зруйнували уявлення про єврея, який, не чинячи опору, дозволяє себе вбивати (Хавкін, 2018, с. 168–203).

Багато дослідників відзначають, що в 2000-і роки антисемітизм в світі досяг максимального рівня з часу закінчення Другої світової війни. Це стосується як відкритих виступів антисемітського характеру, так і завуальованих заяв. Зокрема, критика Ізраїлю, яка не враховує, що ті, хто прагне його знищити, роблять це лише тому, що Ізраїль – єврейська держава. Творець документального фільму «Антисемітизм в ХХІ столітті: Відродження» Ендрю Голдберг

вважає, що «осередок сучасного антисемітизму – на Близькому Сході, в арабському і мусульманському світі. Особливо лякає те, що всього за рік значне зростання антисемітизму фіксується в країнах, які ось ще недавно вважалися в списку благополучних країн за цим показником. У 2018 році це торкнулося США, де відбулися відразу два великих нападу на синагогу, з реальними людськими жертвами. Після подій в Піттсбурзі і передмісті Сан-Дієго 2018 рік і зовсім став страшним рекордсменом за кількістю вбитих на ґрунті антисемітизму євреїв. Говорячи про рівень антисемітизму в США, ще недавно здавалися безпечними для євреїв, експерти Центру Кантора вже називають його близьким за показниками і способам прояву до Європи, де нетерпимість неухильно росте.

Що стосується самої Європи, то тут за 2018 рік найсерйозніший зростання числа злочинів, причиною яких став антисемітизм, показали країни Західної Європи. У їх числі такі країни, як Німеччина, Франція, Італія та інші («Чем Опасен», 2019).

Наприкінці минулого, 2018 та на початку цього 2019 року були опубліковані чергові доповіді ізраїльських, російських та українських організацій, залучених до процесу моніторингу появ антисемітизму та ксенофобії на теренах колишнього СРСР, і насамперед – у Росії та Україні. Факти та висновки цих документів стали багатим інформаційним приводом та предметом жвавої дискусії представників політичних кіл цих країн та різних фракцій пострадянських єврейських еліт. Основні розбіжності пов'язані з темою класифікації тих чи інших подій як антисемітські прояви. Точкою зіткнення прихильників різних підходів є прагнення приділяти особливу увагу не лише прямим фізичними злочинами або вандалізму на ґрунті ненависті до євреїв, але й таких сюжетів як підбурювання, спроби дифамації євреїв та Ізраїлю, заперечення Катастрофи, і антисемітизм, замаскований під «антисіонізм» (Зєєв, 2019).

Проблема антисемітизму в Україні є предметом дослідження не лише Об'єднаної єврейської громади України, а й міжнародних організацій, таких як Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в особі Бюро з демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ) та Антидифамаційна ліга (ADL).

Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини у своїй доповіді «Огляд злочинів на ґрунті ненависті за 2018 рік» зафіксувало 237 злочинів в Україні, 42 з яких визнані антисемітизмом. При цьому важливо зазначити, що 70% антисемітських інцидентів, описаних у доповіді ОБСЄ, були представлені на основі звіту Об'єднаної єврейської громади України (ОЄГУ) про антисемітизм в Україні за 2018 рік.

ОЄГУ зазначає, що почастишали випадки спекуляцій на тему антисемітизму в Україні. Так, громадськість та ЗМІ надають широкому розголосу лише рідкісним випадкам, наприклад, інцидент з пам'ятником Шолом-Алейхему в Києві, коли вандали розмалювали його свастиками. Об'єднана єврейська громада України акцентує увагу на тому, що кожний випадок антисемітизму рівнозначний і не може бути «більш антисемітським» або «менш антисемітським» випадком у загальній проблемі антисемітизму в Україні.

Також спостерігається зростання інтересу державних органів до проблеми антисемітизму в Україні – правоохоронні органи, за винятком деяких випадків, швидше реагують на прояви антисемітизму («Отчет по Антисемитизму», 2020).

На цьому тлі показовим було дослідження американського Pew Research Center. Дослідники запитали жителів країн Центральної та Східної Європи, чи хочуть вони бачити євреїв громадянами своєї держави.

Серед усіх країн, де проводилося опитування, рівень негативного сприйняття євреїв в Україні виявився найнижчим – 5%. Наприклад, у Росії цей показник становив 14%, у Польщі – 18%, а в Румунії – 23% (Червоненко, 2018).

Юдофобія, що зародилася ще в античному світі, протягом століть видозмінювалася, продовжуючи впроваджуватися в суспільну свідомість європейців. Середньовічна ненависть до євреїв спочатку була заснована на релігійній ненависті і забобонах. У XIX столітті вплив релігії на суспільство послабшав, і юдофобія почала набувати нові форми – відповідно до духу часу, під впливом націоналізму, романтизму, модернізації, науки, урбанізації та ін. Сформований за попередні століття стереотип єврея як ворога, уособлення зла і винуватця усіх бід був успадкований новим часом, в якому, придбавши нові риси і аргументи, продовжував поширюватися.

Юдофобія бралася за основу різними політико-ідеологічними течіями, і, врешті-решт, перетворилася в антисемітизм – в расистське розуміння цього терміну, – який ліг в основу світогляду Гітлера і став одним з базових елементів нацистської ідеології. Успадкувавши християнську юдофобію з одного боку, і соціальний і расистський антисемітизм нового часу з іншого, нацисти, використовуючи популярні в той час расові теорії, додали антисемітизму новий характер, так званого раціонального, ідеологічного антисемітизму. У нацистській Німеччині антисемітизм став державною політикою, що зробила вплив на всі сфери життя. Але і на сьогоднішній день це проблема викликає стурбованість, тому що це досі існує в нашому світі, і сучасні прояви антисемітизму є тому доказами.

Ряд відомих філософів вважали, що в основі антисемітизму лежать психологічні комплекси.

На думку Ж. Сартра (1946), «антисеміт – це людина, яка боїться. Ні, не євреїв, звичайно, – боїться самого себе, боїться своєї совісті і своїх інстинктів, боїться свободи і відповідальності, боїться самотності і боїться змін, боїться суспільства і боїться світу, – він боїться всього, і не боїться тільки євреїв».

Висновки. Таким чином, проаналізувавши весь вищевикладений матеріал, ми розуміємо, що ненависть до євреїв – це дуже давнє явище, яке глибоко пустило коріння в наше сучасне життя. Ми усвідомлюємо, що причини цього не є раціональними чи аргументованими, за цим стоїть довга низка історичних подій та людських переконань і марновірства, що дали можливість цьому феномену розвиватися. І головною метою цієї статті є розкриття сутності цього терміну і вузького світогляду людей, які чинили антисемітські дії у бік звичайних людей. І нашим головним завданням є недопущення та прискання цих проявів у майбутньому, адже статистичні та оглядові дані говорять про невтішну ситуацію з цього приводу. Отже можемо заявляти, що антисемітизм як ідеологія та ненависть до євреїв, тільки тому що вони євреї, досі присутні в нашому житті.

Література

- Зеев Х. В. Антисемитизм: доклады и полемика. *Institute for Euro-Asian Jewish Studies*. 2019. С. 1–2. URL: <https://archive.jpr.org.uk/object-787>
- Михайлюк М. В. Ідейні витоки антисемітської складової ідеології нацизму. *Науковий вісник Гілея*. 2019. Ч. 1. Вип. 143. С. 112–119.
3. Отчет по антисемитизму в Украине за 2019 год. *Jewish News*. 2020. URL: <https://jewishnews.cm.ua/society/otchet-po-antisemitizmu-v-ukraine-za-2019-god>
- Развитие антисемитизма в Европе и его значение в нацистской идеологии. *Яд Вашем*. URL: <https://www.yadvashem.org/ru/education/projects/phoenix/holocaust/lesson2.html>
- Gervase P. Antisemitism: How the origins of history's oldest hatred still hold sway. *Independent*. 2018. URL: <https://lechaim.ru/events/istoriya-i-den-segodnyashnij-samoj-drevnej-nenavisti-v-mire/>
6. Хавкін Б. Л. Расизм и антисемитизм в гитлеровской Германии. *Антинацистское Сопротивление немецких евреев*. Москва : Алгоритм, 2018. 240 с.
- Чем опасен антисемитизм и можно ли его победить? URL: <https://news.rambler.ru/other/42697465-chem-opasen-antisemitizm-i-mozhno-li-ego-pobedit/>
- Червоненко В. Антисемитизм или манипуляция: усиливается ли притеснение евреев в Украине? *BBC Україна*. 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-44110741>
- Sartre J. P. *Anti-Semite and Jew*. New York : Schocken Books, 1948. 153 с.

References

- Zeev H. V. Antisemitism: doklady i polemika. [Anti-Semitism in Russia and Ukraine: Reports and Controversy]. *Institute for Euro-Asian Jewish Studies*. 2019. S. 1–2. URL: <https://archive.jpr.org.uk/object-787>
- Mihajlyuk M. V. Idejni vitoki antisemitov'koi skladovoi ideologii nacizmu. [Ideological origins of the anti-Semitic component of the ideology of Nazism]. *Naukovij visnik Gileya*. 2019. CH. 1. Vip. 143. S. 112–119.
- Отчет по антисемитизму в Украине за 2019 Год. [2019 Report on Anti-Semitism in Ukraine]. *Jewish News*. 2020. URL: <https://jewishnews.cm.ua/society/otchet-po-antisemitizmu-v-ukraine-za-2019-god>
- Razvitie antisemitizma v Evrope i ego znachenie v nacistsoj ideologii. [The development of anti-Semitism in Europe and its significance in Nazi ideology]. *Jad Vashem*. URL: <https://www.yadvashem.org/ru/education/projects/phoenix/holocaust/lesson2.html>
- Gervase P. Antisemitism: How the origins of history's oldest hatred still hold sway. *Independent*. 2018. URL: <https://lechaim.ru/events/istoriya-i-den-segodnyashnij-samoj-drevnej-nenavisti-v-mire/>

Khavkin B. L. Rasizm i antisemitizm v gitlerovskoj Germanii. Antinacistskoe Soprotivlenie nemeckih evreev. [Racism and Anti-Semitism in Hitlerite Germany. Anti-Nazi Resistance of German Jews]. Moskva : Algoritm, 2018. 240 s.

Chem opasen antisemitizm i možhno li ego pobedit'? [Why is anti-Semitism dangerous and can it be defeated?]. URL: <https://news.rambler.ru/other/42697465-chem-opasen-antisemitizm-i-mozhno-li-ego-pobedit/>

Chervonenko V. Antisemitizm ili manipuljacija: usilivaetsja li pritesnenie evreev v Ukraine? [Anti-Semitism or Manipulation: Is Oppression of Jews Increasing in Ukraine?]. *BBC Ukraina*. 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-44110741>

Sartre J. P. Anti-Semite and Jew. New York : Schocken Books, 1948. 153 s.

Анотація

Манелюк Ю. М., Пащенко Д. Г. Антисемітизм як політична ідеологія: витоки та сучасність. –

Стаття.

У представленій статті розглядаються та аналізуються ключові поняття, пов'язані з терміном та явищем антисемітизм. Простежується логічне походження цього терміна з давніх часів та трансформація цього явища до наших днів. Розглядається питання, чому антисемітизм називають найдавнішою ненавистю у світі, і що стало основою для появи цієї ідеології в інших формах та її існування в нашій сучасній реальності. Окреслено основні ідеологічні принципи політики нацистської Німеччини проти євреїв як нації. Показано динаміку ненависті до іудаїзму та проблеми самоідентифікації як нації та ставлення до людей інших етносів та рас. Виявлені такі терміни, як юдофобія, антисемітизм, нацизм і фашизм. Перевірка реальних прикладів антисемітизму в різні періоди часу та на території окремих країн. Обговорюється проблема соціально-політичних факторів, які були здійснені проти єврейських громад внаслідок шовіністичної політики німецької держави за часів нацизму.

Антисемітизм, расизм, ксенофобія та інші види нетерпимості та дискримінації не лише загрожують безпеці окремих осіб або громад, які стають їхньою мішенню, а й сприяють створенню нездорової обстановки, сприятливої для становлення екстремізму, тероризму та злочинності. Ненависть до людей за будь-якою іншою ознакою поширювалася як отрута на державній основі деяких країн, це уражало деякі народності та цілі країни. На цьому могли будуватися ідеології та кістяк пропаганди, аби довести, що це люди іншого сорту та якості, набагато нижчої, ніж ті, хто використав цей привід як зброю масового ураження. Цікавий факт полягає в тому, що антисемітизм досяг свого піку в нацистській Німеччині, це правда так, але це ненависть до людей, яка народжувалася від інших, йде в далекі сторінки історії, про які ми навіть не замислювалися. А чому? Як автор цієї статті, я сподіваюся, що це допоможе вам дати відповідь на це питання і на багато інших, які порушуються у зв'язку з цією проблемою.

На нашу думку, ця стаття як ніколи є актуальною для сьогодення, адже в ній акцентується увага на важливому питанні: чому в кожен період часу люди схильні були ділитись на тих, хто свій, а хто чужий, кому варто жити, а хто цього не гідний. Але варто пам'ятати, що ненависть будь-якого виду – огидна, і вбиває в нас те, що називається людяністю.

Ключові слова: ідеологія, антисемітизм, юдофобія, євреї, нацизм, нетерпимість, расова теорія, єврейська катастрофа.

Summary

Maneliuk Yu. M., Pashchenko D. H. Anti-Semitism as a political ideology: origins and modernity. – Article.

This article examines and analyzes the key concepts associated with the term anti-semitism. The logical origin of this term from ancient times and the transformation of this phenomenon to the present day are traced. The question is why anti-Semitism is called the oldest hatred in the world, and what became the basis for this ideology to appear in other forms and exist in our modern reality. The main ideological principles of Nazi Germany's policy against the Jews as a nation are outlined. It shows the dynamics of hatred towards Judaism and the problems of selfidentification as nation and the attitude towards people of other races. Revealed terms such as judophobia, anti-semitism and fascism. The test of real examples of anti-semitism in different periods of time and on the territory of certain countries. The problem of social and political factors, which were carried out against the Jewish communities, as a result of the chauvinistic policy of the German state, is discussed.

Anti-Semitism, racism, xenophobia and other types of intolerance and discrimination, not only threaten the security of the individuals or communities targeted by them, but also contribute to an unhealthy environment conducive to the rise of extremism, terrorism and crime. Hatred of people on any other grounds has spread like poison on the public basis of some countries, affecting some nationalities and entire countries. Ideologies and the backbone of propaganda could be built on this, just to prove that these were people of a different sort and quality, far inferior to those who used this pretext as a weapon of mass destruction. The interesting fact is that anti-Semitism reached its peak in Nazi Germany, it is true, but it is the hatred of people that was born

of others same, goes back to the distant pages of history that we have not even thought about. And why is that? As the author of this article, I hope it helps to give you an answer to this question and many others that are raised about this issue.

In our opinion, this article is more relevant than ever to all of humanity, and why in every period of time people have tended to divide into those who are own and those who are foreign, who is worth living and who is not. But it is worth remembering that hatred of any kind is repugnant, and kills in us what is called humanity.

Key words: ideology, anti-semitism, judophobia, Jews, nazism, intolerance, racial theory, Jewish catastrophe.

У. В. Мовчан

orcid.org/0000-0001-6057-3677

аспірантка відділу правових проблем політології
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Вибір технологій, інструментів та методів стратегічного планування залежить від визначення релевантного підходу до здійснення стратегічного планування. Найбільш розповсюдженою у науковій літературі є класифікація дослідників Дж. Брайсона та Л. Едвардса. Вони виокремлюють дев'ять підходів до процесу стратегічного планування:

- 1) комплексні процесні підходи:
 - Гарвардська модель;
 - логічний інкременталізм;
 - управління зацікавленими сторонами;
 - стратегічне управління.
- 2) частково процесні підходи:
 - стратегічні переговори;
 - управління стратегічними питаннями;
 - стратегічне планування як основа для інновацій;
- 3) змістовні підходи:
 - портфельні підходи;
 - конкурентний аналіз.

Найбільш комплексні підходи стратегічного планування сформовані під впливом Гарвардської політичної моделі. Дана модель мала значний вплив на популярні процеси загального стратегічного планування у державному секторі. Завдання моделі – пошук найкращої відповідності між структурою та її середовищем. Це досягається шляхом аналізу сильних, слабких сторін, можливостей та загроз основного структурного підрозділу, а також через цінності вищого керівництва та соціальні зобов'язання структури / органу. Планування та реалізація є відокремленими на концептуальному та практичному рівні. Передбачається, що за розробку та реалізацію стратегії відповідає вище керівництво. Проте модель не пропонує конкретних порад щодо того, як здійснювати розробку стратегії.

Дана модель може застосовуватися в організаціях державного сектору, особливо на програмному або відомчому рівнях, але, як правило, необхідна низка адаптацій. По-перше, слід враховувати більш широке коло зацікавлених сторін, часто включаючи окремі ради з питань політики. По-друге, при застосуванні на більш широкому, загальнодержавному рівні, потребується використання певного портфельного підходу для прийняття стратегічних рішень щодо цілої сукупності агенцій або програм. Необхідний підхід до управління стратегічними проблемами, оскільки більша частина процесів у державному секторі, як правило, є досить політичною, а формулювання та вирішення питань є основою багатьох політичних рішень. Стратегічне планування повинне поєднуватися з певним «портфелем», управлінням проблемами та підходами до управління стейкхолдерами, враховуючи відсутність ієрархічного авторитету та характеру спільної влади у цих контекстах.

Усі адаптації Гарвардської моделі в державному секторі базуються на приблизно подібній послідовності видів діяльності, при цьому визнаючи, що дотримання якогось строгого порядку часто не є можливим, необхідним або навіть бажаним. Дані види діяльності включають наступні:

- Підготовка до стратегічного планування шляхом визначення того, які елементи слід включити, а також визначення хронології планування.
- Створення, роз'яснення або оновлення організаційної місії, бачення, цінностей та цілей, а також уточнення будь-яких придатних правових статутів документів.
- Оцінка зовнішнього та внутрішнього середовища шляхом аналізу сильних, слабких сторін, можливостей та загроз.
- Виявлення та аналіз проблем, з якими стикається організація, на основі майбутніх викликів та / або змін, які супроводжують організацію.
- Визначення потенційних стратегій для ефективного вирішення проблем.
- Оцінка доцільності стратегій за допомогою обґрунтованих критеріїв.
- Розробка та реалізація планів та відповідних бажаних змін.
- Оцінювання, контроль та постійне оновлення плану, коли з'являється нова інформація.
- Переоцінка стратегій та процесу стратегічного планування (Брайсон, Едвардс, 2017)

Другим комплексним процесним підходом є логічний інкременталізм. Це підхід, який фактично поєднує формулювання та реалізацію стратегії, а, отже, стратегічне планування та стратегічне управління. Сильними сторонами підходу є його здатність керувати складністю та змінами, його акцент на другорядних, а також головних рішеннях, його увага до неформальних, а також формальних процесів та його політичний реалізм. Основна слабкість підходу полягає в тому, що він не гарантує, що різні недостатньо пов'язані рішення будуть доповнювати виконання організаційних цілей. Логічний інкременталізм застосовується до організацій державного сектору, якщо можливо встановити певний загальний набір стратегічних цілей, яким повинен відповідати підхід.

Третім підходом, запропонованим Дж. Брайсоном та Л. Едвардсом є управління зацікавленими сторонами (стейкхолдерами). На думку Р. Фрімена, стратегію можна розуміти як спосіб організації, що стосується зацікавлених сторін або налагодження з ними контакту. Зацікавленою стороною може бути визначена будь-яка особа, група чи організація, на яких впливає організація або які можуть вплинути на її майбутнє. Фрімен стверджує, що стратегія буде ефективною лише в тому випадку, якщо вона задовольняє потреби кількох груп. Оскільки багато груп інтересів мають певну частку впливу у громадських організаціях чи громадах, і оскільки підхід включає економічні, політичні та соціальні проблеми, він застосовується до державного сектору. Крім того, деякі форми залучення зацікавлених сторін, такі як участь громадян, часто потребуються в процесі прийняття урядових рішень. Успішне використання моделі передбачає, що особи, які приймають ключові рішення, можуть досягти розумної згоди щодо того, хто є ключовими зацікавленими сторонами та якою має бути відповідь на їхні вимоги (Фрімен, Макві, 2001, с. 7-16).

Сильними сторонами моделі зацікавлених сторін є визнання багатьох вимог, як доповнюючих, так і конкуруючих, що пред'являються до організацій внутрішніми та зовнішніми гравцями. Також це усвідомлення необхідності задоволення інтересів принаймні ключових стейкхолдерів, якщо організація хоче вижити. Завдяки своїй увазі до зацікавлених сторін, підхід може бути особливо корисним при плануванні транскордонних функцій або плануванні на місцевому рівні. Основна слабкість моделі полягає у складності досягнення справжньої співпраці. Також наявні труднощі у розширенні залучення стейкхолдерів за межами еліти.

Останнім комплексним процесним підходом є стратегічні системи управління. Це підходи, які дозволяють державним лідерам та менеджерам розробляти стратегії, координувати важливі рішення на різних рівнях та в межах різних функцій в організації та між організаціями. Системи стратегічного управління варіюються за кількома вимірами: всеосяжність областей прийняття рішень, формальна раціональність планування та процесів прийняття рішень, і жорсткість контролю, що здійснюється за виконанням рішень, а також те, як безпосередній процес стратегії буде адаптований до організації та управління.

Сильною стороною цих систем є спроба координувати різні структурні елементи стратегії організації за рівнями та функціями. Вони можуть допомогти краще інтегрувати те, що реформи нового державного менеджменту (англ. NPM) часто фрагментують. Їхньою слабкою стороною є те, що надмірна всебічність, приписи та контроль можуть відвернути увагу до мі-

сії, стратегії та інновацій, а також можуть перевищити здатність учасників розуміти систему та інформацію, яку вона виробляє.

Системи стратегічного управління можливо застосовувати до державних структур (і в меншій мірі до громад), оскільки незалежно від природи конкретної організації, менеджери повинні координувати принаймні певне прийняття рішень на різних рівнях і концентруватися на тому, чи виконує організація свої стратегії та виконання своєї місії. Однак, більшість державних структур, як правило, використовують менш комплексні, менш офіційні та більш децентралізовані системи. Ці системи, як правило, зосереджуються на кількох цілях та питаннях, спираються на процес прийняття рішень, в якому політика відіграє важливу роль. Вони здійснюють контроль над більшою кількістю елементів, аніж лише над результатами програми (наприклад, видатки бюджету, процеси контракування тощо) (Брайсон, 2011, с. 323–341).

Серед частково процесних можливо виокремити три найбільш поширених підходи. В межах підходу стратегічних переговорів стратегія розглядається як часткове вирішення організаційних питань через високополітичний процес. Переговори дедалі частіше стають частиною управління через різноманітні квазізаконодавчі та квазісудові процеси. Ці процеси включають в себе бачення від спільнот, які наділені повноваженнями та формують політичні мандати, напрацьовують правила шляхом переговорів та розроблюють процеси вирішення зовнішніх суперечок.

Перевага підходу полягає у визнанні того, що для досягнення домовленостей необхідні співпраця та переговори. Основний недолік полягає в тому, що, хоча процес може сприяти досягненню домовленостей, часто виникають питання щодо технічної якості, легітимності процесу та демократичної відповідальності результатів.

Другим частково процесним підходом є управління стратегічними питаннями. Такий підхід особливо важливий для державних структур, зокрема тих, у яких постійно або швидко змінюється середовище, оскільки порядок денний цих структур складається з питань, якими слід керувати стратегічно. Крім того, багато структур розробили процеси управління стратегічними проблемами, які є відокремленими від процесів щорічного стратегічного планування. Багато важливих питань виникають надто швидко, щоб їх вирішувати в рамках щорічного процесу.

Основним недоліком Гарвардської моделі була відсутність проміжного елементу між SWOT-аналізом і формулюванням стратегії. Даний недолік виправлено у поточній моделі – завдяки внесенню етапу визначення стратегічних питань як частини процесу стратегічного планування, а також менш повних щорічних оглядів.

Цей підхід також застосовується до функцій, співробітництва або спільнот, якщо якась група, організація чи коаліція можуть брати участь у процесі та керувати проблемою. Перевагою підходу є його здатність швидко розпізнавати й аналізувати ключові проблеми. Основний недолік полягає в тому, що загалом цей підхід не дає конкретних пояснень щодо того, як саме формулювати проблеми, окрім як здійснювати певний ситуаційний аналіз перед їхньою ідентифікацією.

Останнім частково процесним підходом є стратегічне планування як основа для інновацій. На відміну від підходу управління стратегічними питаннями, який може скоротити рівень інноваційності, даний підхід використовує стратегічне планування як можливість впроваджувати інновації та приймати творчі рішення для майбутніх проблем. Він відрізняється тим, що наголошує на важливості стимулювання інновацій та формуванні підприємницької культури в організації. Цей підхід може бути складним у застосуванні в деяких державних організаціях, особливо в тих, які мають менше ресурсів для тестування підходів або мають можливість робити потенційно «дорогі» помилки. Крім того, державні структури часто працюють у важливих та відповідальних контекстах, роблячи будь-які помилки більш помітними та проблематичними.

Р. Ендрюс наголошує, що організації, які роблять акцент на стратегії інновацій, отримують ще більшу віддачу, якщо вони пристосовують цю стратегію до процесу, який характеризується гнучкістю та переговорами з потужними зацікавленими сторонами (тобто, йдеться про логічний інкременталізм) (Ендрюс, Бойн, Ло, Волкер, 2012, с. 155).

С. Борінс у своєму масштабному дослідженні успішних інновацій у державному секторі виявив, що новатори суттєво покладаються на стратегічне планування (те, що він називає «комплексним плануванням»), а не на «намацування» (термін, запропонований Р. Беном у 1988 р. для версії логічного інкременталізму, орієнтованої на менеджера). Однак, ситуація залежала від того, хто були новаторами та чи були задіяні нові технології. Якщо новаторами були менеджери, перевагу надавали плануванню; якщо новаторами був «передовий» персонал, перевагу віддавали «намацуванню». Якщо використовувалися нові технології, «намацування» застосовувалося частіше (Борінс, 2014, с. 73–93).

Останньою групою є змістовні (контент) підходи. Процесні підходи допомагають особам, які здійснюють планування, але пропонують обмежений опис структурних елементів стратегій і планів. Змістовні підходи допомагають визначити зміст стратегії, який найкраще відповідає внутрішнім і зовнішнім умовам, що стоять перед організацією. До основних змістовних підходів належать: портфельні підходи та конкурентний аналіз.

Портфельні підходи концептуалізують стратегічне планування як спосіб стратегічного управління портфелем підприємств (наприклад, департаментами, програмами, проектами, статтями бюджету). В межах підходу об'єкти вибудовуються за вимірами, які вважаються стратегічно важливими (наприклад, бажаність виконання чогось, попри здатності це зробити). Отриманий масив допомагає уточнити рішення щодо того, що робити. Перевага підходу полягає в тому, що він допомагає організаціям осмислити та керувати різними структурами, за які вона відповідає чи може нести відповідальність. Недоліки підходу включають складність прийняття рішення щодо вимірів, співставлення об'єктів за вимірами, розуміння того, як вписати підхід у ширший процес стратегічного планування, а також управління політикою переможців та переможених.

Конкурентний аналіз використовується для визначення того, що має бути у стратегічному плані. Цей підхід може бути складним для розуміння державних структур, оскільки вони можуть не вважати себе конкурентами за клієнтів. Однак, багато державних або квазідержавних організацій явно перебувають у конкурентному середовищі. Наприклад, багатьом службам у більшості країн доводиться хоча б певним чином конкурувати з бізнесом за споживачів. А. Вайнінг адаптував модель «п'яти сил» приватного сектору М. Портера для державного сектору, додавши політичні та економічні міркування, які більше підходять для будь-якої державної організації. А. Вайнінг припускає, що організаційна автономія, яка необхідна для певного контролю над стратегією, залежить від модифікованого набору п'яти сил Портера. Адаптації Вайнінга включають: владу спонсорів/споживачів (державної) агенції, владу постачальників, загрозу заміни продуктів, політичний вплив та інтенсивність суперництва між агенціями. Припускається, що автономія впливає на ефективність організації, але також може допомогти організаціям визначити, які стратегії найкраще підходять для їхніх внутрішніх та зовнішніх умов (Вайнінг, 2011, с. 63–105).

Дж. Брайсон виокремлює кілька основних висновків щодо аналізу різних підходів до стратегічного планування. Одним із найпоширеніших підходів, на думку дослідника, є стратегічне планування, засноване на спільноті (англ. community-based). Таке планування здійснюється на регіональному/локальному рівні. При використанні даного підходу, планування розглядається з перспективи інституції, таким чином, його складно оцінити з точки зору ефективності (Брайсон, Беррі, Янг, 2010, с. 499–500).

Також Дж. Брайсон зазначає, що у 1990-х роках 20 ст. більшість моделей стратегічного планування були неконтингентними, вчені не виокремлювали межі та конкретні умови за яких може бути використана та чи інша модель. Більшість теоретиків визнають, що контингентний підхід до планування є необхідним. При цьому найкращий спосіб організувати та провести процес планування – здійснити це у відповідності до ситуації. Для того, щоб моделі стратегічного планування стали більш корисними для організацій державного сектору, вони повинні бути сформульовані таким чином, щоб включати ключові обставини та відповідні реакції, щоб їх можна було застосовувати на практиці.

В той же час більшість моделей процесів стратегічного планування не надавали можливостей для визначення стратегічних проблем. Управління на ранніх етапах зазвичай обмежува-

лося твердженнями, що виявлення проблем зазвичай походить від стейкхолдерів та здійснення SWOT-аналізу, методу сценаріїв чи іншого аналізу. Наприкінці 20 ст. більшість моделей стратегічного планування не були формально чи явно політичними, а державний сектор, як правило, є законно політизованим середовищем. Таким чином, починається розробка різноманітних методів аналізу зацікавлених сторін, що мають на меті чітко з'ясувати, якими є зацікавлені сторони, особливо «ключові» зацікавлені сторони (Брайсон, Беррі, Янг, 2010, с. 502).

Сучасні дослідники С. Мішра та Б. Моханті виокремлюють шість підходів до стратегічного планування:

- Планувальний підхід, пов'язаний з довгостроковим плануванням та діяльністю для виконання цілей організації.
- Узгоджувальний, спрямований на узгодження внутрішніх сильних і слабких сторін із зовнішніми можливостями та загрозами.
- Емерджентний, який передбачає адаптацію до змін, коли це необхідно.
- Позиційний, який полягає у розміщенні компанії у такій позиції, щоб вона отримала максимальну перевагу перед своїми конкурентами.
- Ресурсний, спрямований на ефективне визначення та використання ключових ресурсів.
- Зацікавлених сторін, орієнтований на захист інтересів стейкхолдерів (Мішра, Моханті, 2020, с. 4–7).

Невизначеність, з якою зіштовхуються в процесі стратегічного планування, створює дискурс для «гнучкого планування» з відкритими та безперервними процесами трансформації, щоб дестабілізувати встановлені дискурсивні межі і процедури та відкрити нові можливості. Гнучке планування заохочує нову та просунуту динаміку організації, а також експерименти, ризик та нові ідеї, а не стабільні та фіксовані підходи до планування. Такий процес планування перетворюється на дослідницький, оскільки його результати є невідомими та їх можна лише передбачати.

На сьогоднішній день є актуальним питання необхідності багаторівневої участі у стратегічному плануванні. Така участь приєє формуванню політичної стабільності та розвитку різних груп. Стратегія має впливати з дій та рішень, які приймаються усіма зацікавленими сторонами. На відміну від лінійного процесу від формулювання стратегії до реалізації, стратегічне планування може також здійснюватися циклічно. Це передбачає одночасне планування та дії, які впливають одне на одне. Даний підхід пов'язаний, зокрема, з моделлю запропонованою Г. Мінцбергом. Відповідно до нього, емерджентна стратегія – це набір дій або поведінки, які узгоджені у часі, «реалізований зразок, який не був явно задуманий» при первинному плануванні стратегії. Емерджентна стратегія передбачає, що організація вивчає те, що працює на практиці. Це не означає, що класичне стратегічне планування є марним. Однак, важлива стратегічна гнучкість.

Стратегія розвитку зосереджена на комунікації у реальному часі – аналізі інституційного середовища та одночасній роботі організації. Дана стратегічна модель виникає органічно, а підтримувати її повинна динамічна та гнучка команда, яка керується органічною інституційною структурою. Органічна інституційна структура може включати, корегувати та перерозподіляти задачі протягом усього часу роботи організації, при цьому члени команди беруть на себе обов'язки, які є більш широкими, а не жорстко розподіленими. В такій системі працює колегіальний підхід до прийняття рішень, отримання інформації від команди та лідерів, а також наявне горизонтальне спілкування.

Загалом підходи до стратегічного планування можуть відрізнитися за своїми цілями; формальністю; часовими проміжками; повнотою; спрямованістю (організаційна, міжорганізаційна та/або географічна спрямованість); акцентом на даних та аналізі; ступенем участі; місцем прийняття рішень; підключенням до реалізації і т.д. Отже, успішне використання стратегічного планування залежить від того, який підхід використовується, для яких саме цілей та в якому контексті.

Література

- Andrews R., Boyne G., Law J., Walker R. Strategic management and public service performance. New York : Palgrave Macmillan, 2012. 212 p.
- Borins S. The persistence of innovation in government. Washington, DC : Brookings, 2014. –41 p.
- Bryson J. Strategic planning for public and nonprofit organizations. San Francisco : Jossey-Bass, 2011. 576 p.

- Bryson J., Berry F., Yang K. (2010). The State of Public Strategic Management Research: A Selective Literature Review and Set of Future Directions. *American Review of Public Administration*. 2010. 40. Pp. 495–521.
- Bryson J., Edwards L. Strategic Planning in the Public Sector. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190224851.013.128>
- Freeman R., Mcvea J. A Stakeholder Approach to Strategic Management. *SSRN Electronic Journal*. 2001. Pp. 1–32.
- Mishra S., Mohanty B. Approaches to strategy formulations: A content analysis of definitions of strategy. *Journal of Management & Organization*. 2020. Pp. 1–28.
- Vining A. Public agency external analysis using a modified «five forces» framework. *International Public Management Journal*. 14(1). 2011. Pp. 63–105.

References

- Andrews R., Boyne G., Law J., Walker R. Strategic management and public service performance. New York : Palgrave Macmillan, 2012. 212 p. [in English].
- Borins S. The persistence of innovation in government. Washington, DC : Brookings, 2014. 41 p. [in English].
- Bryson J. Strategic planning for public and nonprofit organizations. San Francisco : Jossey-Bass, 2011. 576 p. [in English].
- Bryson J., Berry F., Yang K. (2010). The State of Public Strategic Management Research: A Selective Literature Review and Set of Future Directions. *American Review of Public Administration*. 40. 2010. Pp. 495–521. [in English].
- Bryson J., Edwards L. Strategic Planning in the Public Sector. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190224851.013.128> [in English].
- Freeman R., Mcvea J. A Stakeholder Approach to Strategic Management. *SSRN Electronic Journal*. 2001. Pp. 1–32. [in English].
- Mishra S., Mohanty B. Approaches to strategy formulations: A content analysis of definitions of strategy. *Journal of Management & Organization*. 2020. Pp. 1–28. [in English].
- Vining A. Public agency external analysis using a modified «five forces» framework. *International Public Management Journal*. 2011. 14(1). Pp. 63–105. [in English].

Анотація

Мовчан У. В. Методологічні підходи до здійснення стратегічного планування політико-правового розвитку держави. – Стаття.

У статті розглянуто класифікації методологічних підходів до здійснення стратегічного планування. Особливий акцент зроблено на методологічних підходах, які адаптовані під можливості стратегічного планування політико-правового розвитку держави. Досліджено переваги та недоліки кожного окремого підходу.

Найбільшу увагу зосереджено на дослідженні методологічних підходів Дж. Брайсона та Л. Едвардса. Розглянуто три групи, які загалом нараховують дев'ять окремих методологічних підходів. Також проаналізовано сучасні підходи дослідників С. Мішри та Б. Моханті, які виокремлюють шість підходів до стратегічного планування.

Розглянуто послідовність процесів стратегічного планування у державному секторі на прикладі Гарвардської моделі. При цьому наголошується, що послідовність дій в процесі стратегічного планування політико-правового розвитку держави не завжди є можливою або необхідною.

Проаналізовано методологічні проблеми стратегічного планування у сучасності та обґрунтовано необхідність використання підходів, які враховують поточну проблематику. Зокрема, наголошується на тому, що процеси стратегічного планування у сучасності пов'язані із невизначеністю, що формує дискурс для гнучкого планування. Крім цього, наголошується на необхідності багаторівневої участі у стратегічному плануванні.

Подано огляд недоліків методологічних підходів до здійснення стратегічного планування кінця ХХ ст. з метою закладення підґрунтя для їхнього подальшого вдосконалення у сучасності.

Досліджено адаптації окремих методологічних підходів до стратегічного планування у комерційному секторі для використання у плануванні політико-правового розвитку держави. Зокрема, розглянуто адаптацію А. Вайнінгом моделі «п'яти сил» приватного сектору М. Портера для державного сектору.

Ключові слова: стратегія, стратегічне планування, методологічні підходи.

Summary

Movchan U. V. Methodological approaches to the implementation of strategic planning of political and legal development of the state. – Article.

The article considers the classifications of methodological approaches to implementing strategic planning. Particular emphasis is placed on methodological approaches adapted to the possibilities of strategic planning

of political and legal development of the state. The advantages and disadvantages of each approach are investigated.

Most attention is focused on studying the methodological approaches of J. Bryson and L. Edwards. Three groups are considered, with a total of nine separate methodological approaches. The modern approaches of researchers S. Mishra and B. Mohanty are also analyzed, distinguishing six strategic planning approaches.

The sequence of strategic planning processes in the public sector on the example of the Harvard model is considered. It is emphasized that the sequence in the process of strategic planning of the political and legal development of the state is not always possible or necessary.

The methodological problems of strategic planning in the present are analyzed, and the necessity of using approaches that take into account current issues is substantiated. In particular, it is emphasized that strategic planning processes today are associated with uncertainty, which creates a discourse for flexible planning. In addition, the need for multi-level participation in strategic planning is emphasized.

An overview of the shortcomings of methodological approaches to the implementation of strategic planning in the late 20th century to lay the foundation for their further improvement in the present.

Adaptations of specific methodological approaches to strategic planning in the commercial sector for use in planning the political and legal development of the state have been studied. In particular, A. Weining's adaptation of M. Porter's model of the «five forces» of the private sector for the public sector is considered.

Key words: strategy, strategic planning, methodological approaches.

А. О. Рубан

orcid.org/0000-0002-8997-9619

*кандидат філософських наук, доцент кафедри політології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ФАКТОРУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН СУЧАСНОСТІ

У програмах і різноманітних стратегіях державного розвитку, що час від часу пропонуються різними політичними рухами й активно обговорюються у суспільстві, центральне місце займають економічні, соціальні і політичні проблеми. Натомість недостатньо звертається увага на феномені державної ідентичності. Водночас, ні яким чином не применшуючи роль і значення вище зазначених проблем, слід визнати, що цей фактор має не менш важливе, а може, навіть, і вирішальне значення для забезпечення ефективного державотворення. Саме державна ідентичність визначає ступінь консолідації народу, готовність громадян до завзятої протидії як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам. Не випадково у вітчизняній та зарубіжній науці є чимало різноманітних досліджень проблем ідентичності у широкому спектрі гуманітарного знання. Через вивчення феномену ідентичності науковці намагаються віднайти адекватні відповіді на складні виклики сьогодення, що знов актуалізує соціокультурні і геополітичні проблеми, які нині набрали загрозливої гостроти в умовах російсько-української війни.

Ця тема є надто актуальною для України і для країн єдиної Європи, яка піклується про збереження культурної ідентичності, своєрідності кожного народу, що увійшов у Європейський Союз, бо жодний з них не збирається втрачати національну самобутність.

Національна ідентичність неможлива поза існуванням достатньо розвинутого громадянського суспільства. Саме в цих громадських повсякденних об'єднаннях люди утворюють спільне бачення, знаходять основу для порозуміння, здатні зменшувати та вирішувати можливі протиріччя своїх висхідних ідентичностей. Створюючи умови для розвитку громадянського суспільства, держава і влада будують міцну, єдину, неподільну націю.

Тільки сформована спільна національна ідентичність стане міцною основою національної свідомості громадян України, сприятиме забезпеченню участі в суспільно-політичному житті країни представників різних етнічних, мовних, релігійно-конфесійних груп, гарантуванню умов для повноцінної реалізації прав представників регіональних спільнот у межах української політичної нації. Наявність спільної ідентичності громадян є передумовою життєздатності держави, дієвості її політики та повноцінності реалізації національних інтересів. Нині актуальною є проблема визначення важливості та обґрунтування ролі громадянської ідентичності як фактору консолідації сучасного українського суспільства.

Проблеми громадянської ідентичності, її теоретичні та прикладні аспекти викладені у працях зарубіжних науковців, зокрема Е. Гіденса, І. Гофмана, Ю. Хабермаса, Е. Тофлера, Е. Еріксона, М. Кастельса, Т. Лукмана, І. Ноймана, Е. Сміта, С. Хантінгтона та ін.

Проблеми національної цивілізаційної самоідентифікації набули актуальності на початку ХХІ ст. у відродженій українській державі. Ці проблеми знаходяться у центрі уваги її інтелектуальної еліти, серед якої слід виділити С. Кримського, С. Курбатова, Ю. Павленка, М. Поповича, О. Семашко, М. Шульгу та ін.

Такі українські дослідники як Т. Бевз, О. Дашевська, М. Рябчук, Я. Грицак, Л. Нагорна, Н. Пелагеша, М. Степико, Т. Кучера, Ю. Тищенко, у своїх працях приділяють значну увагу питанням формування та визначення національної ідентичності громадянського типу.

Висвітленню та з'ясуванню сутності феномену ідентичності, його трактуванню з позицій різних суспільних наук та наукових парадигм, присвячені роботи Е. Головахи,

Н. Паніної, В. Євтуха, О. Ручки, М. Черниш, В. Жадько, Л. Сокуранської, А. Мусііздова, Н. Шульги та ін.

Мета дослідження полягає у висвітленні основних концепцій поняття громадянської ідентичності на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Осмислюючи соціально-політичні зміни і можливі сценарії майбутнього розвитку сучасного світу, політична наука звертається нині до категорії ідентичності. Сьогодні концептуалізація ідентичності займає вагомим місце в арсеналі інструментів політичного аналізу.

Увагу до мотивації діяльності суб'єктів суспільних змін приводить в предметне коло знань про політику її суб'єктивне сприйняття та проєкцію такого сприйняття в політичну дію. Загальний вектор розвитку таких досліджень можна визначити як аналіз соціокультурних основ політичного процесу утвердження того, що «культура має значення» стало нині аксіомою для інтелектуалів, які займаються вивченням суспільних процесів.

До концептуалізації політичних змін та прогнозування можливих сценаріїв їх динаміки, мова йде в першу чергу про необхідність розробки дослідження категорій та інструментів, які дозволили виявити механізми впливу ціннісних орієнтацій на еволюцію соціальних та політичних інститутів. Таким концептом взаємозалежності інституційної структури суспільства, політичної свідомості та поведінки стала політична культура. З однієї сторони пошук підходів до концептуалізації політичної свідомості (через категорії ментальності і менталітету, картини світу, архетипів та інших понять) і їх вплив на політичний процес поставили питання про необхідність брати до уваги не тільки раціональну але й емоційну складову поведінки людини у публічній сфері, враховувати психологічні мотиви політичного вибору і його культурні основи. Зіткнувшись з концептуалізацією та синтезом ціннісних, емоційних і раціонально мотивованих основ політичної дії на індивідуальному, груповому та соціальному рівні політична наука звернулася до концепту ідентичності.

Т. Кучера виділяє три ступені розвитку національної держави: етнічний (етнонаціональний), культурницький (культурно-історичний), громадянський (державно-політичний), що в соціально-культурному плані є одночасно й етапами розуміння себе як члена певної нації, народу, тобто самоідентифікації. Головною ознакою у сучасних державах стає ступінь громадянський, але без взаємодії та взаємовпливів із ступенем культурницьким він не може бути достатнім (Кучера, 2009, с. 231).

Потужним чинником, покликаним стабілізувати культурну ситуацію в країні, є система національних традицій, яка є етнічною пам'яттю, що акумулює етнокультурну інформацію. Українському народові, так як і іншим народам світу, властиві свій характер, темперамент, свої смаки. В основі народної ідеології лежить своя мораль і філософія, вироблені століттями. У нас є народні традиції, обряди, звичаї, казки, мораль, які склалися упродовж віків. У них поєдналися сутнісні етнічні риси, значною мірою зумовлені язичництвом та доповнені християнськими чеснотами, співзвучними кордоцентричності українців. Потрібно формулювати громадянина на засадах самоідентифікації, необхідно усвідомити високий потенціал народних традицій: свят, звичаїв, обрядів, розкривати їхній глибинний зміст. Умовою самоідентифікації сучасного українського суспільства є пошук своїх етнічних витоків, збереження національної ідентичності, відтворення та розвиток етнічної, культурної та мовної самобутності (Кучера, 2009, с. 231–232).

Саме в пошуках своєї ідентичності, підкреслює Е. Тоффлер, формується загострене усвідомлення своєї індивідуальності – характерних особливостей, що роблять нас унікальними (Тоффлер, 2000).

Як зауважує Л. Ситніченко, «свобода та справедливість постають не лише у своєму інституційному вимірі, але й як пошук власного буття та його екзистенційно наповненій сумірності власній культурній ідентичності. Свобода породжується справедливою можливістю, часто навіть сильнішим за смерть правом бути незалежним, тобто бути самим собою. І це право на особливість стосується не лише окремої особистості, але й окремої нації, цілого народу. Саме ці принципи новітньої філософії можуть стати засадою відповіді і на сучасні питання взаємин універсальної та культурно-історичної справедливості, індивідуальної свободи та приналежності до певного, в даному випадку українського соціокультурного простору (Ситніченко, 2009, с. 241–242).

М. Грушевський уже більше як сто років тому, шукаючи відповіді на питання про українську ідентичність, у брошурі «Хто такі українці і чого вони хочуть» звертав увагу на такі чинники національної самоідентифікації. «Передусім, розуміється, – зазначав Грушевський, – [Українцями є] всі ті, хто зроду Українець, народився і виріс з українською мовою на вустах і хоче тепер йти спільно зі своїм народом, з усіма свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу та кращу частку. Але не тільки хтось природжений Українець, а також і кожен, хто щиро хоче бути з Українцями, і почуватися їх однодумцем, товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б він не був роду, віри чи звання – це не важливо. Його воля та свідомість вирішує справу» (Грушевський, 2007).

Пояснення такої значущості феномену ідентичності можна знайти у тиражованій цитаті З. Баумана: «Справа не в тому, що дослідження ідентичності стають сьогодні незалежною та швидко розвиненою галуззю знання; відбувається щось більше, і можна сказати, що ідентичність стає призмою, через яку розглядаються, оцінюються та вивчаються багато важливих рис сучасного життя» (Bauman Z., 2004).

А. Кисла зауважує що «Україна з різних причин проходить дуже складний шлях розвитку демократичної, цивілізованої держави. Дуже важливу позицію у цьому процесі займає громадянська ідентичність, оскільки вона є фактором консолідації українського суспільства. Громадянська ідентичність має різні ступені презентації, що пояснюється внутрішніми, регіональними, соціально-культурними відмінностями тощо». Також вона відзначає, що «Українська держава складається з різних культур та самобутностей. Нині Україна перебуває на такому етапі розвитку, коли громадянська ідентичність є основою для консолідації різних етнічних та культурних громад. Проте для українського суспільства також важливо розвивати етнічну, місцеву, регіональну, європейську та глобальну ідентичність. Раціональний розвиток ідентичності є причиною успішного розвитку України» (Кисла, 2018).

Закіров М. аналізує проблеми узгодження національних і етнічних інтересів в структурі державної ідентичності поліетнічних держав. Робить наголос на обумовленості проблем ідентичності характером попереднього історичного державного досвіду і соціокультурних особливостях суспільства та наголошує, що ідентичність є багатовимірною динамічною структурою (Закіров, 2017).

Як зауважує українська дослідниця Т. Бевз, «політична трансформація не може не породжувати певну «кризу ідентичності», складовою частиною якої є і криза громадянської ідентичності. Наслідки цієї кризи безпосередньо впливають і на процес становлення громадянської ідентичності» (Бевз, 2014).

Отже, суспільство і громадяни України потребують довгострокової, цілеспрямованої й комплексної державної політики з формування спільної громадянської ідентичності. Розв'язання існуючих проблем у цій сфері потребує узгоджених зусиль держави і суспільства, особливо в умовах російсько-української війни.

Щоб народ був сувереном або суб'єктом влади в державі, він зобов'язаний виробити спільну ідею, заради якої створює суспільство, скріплюючи його засобами свідомо обраних засобів і механізмів врегулювання всіх проблем, які супроводжують життя людей. Складність вироблення спільної об'єднуючої ідеї зумовлена також тим, що фактично в будь-якій країні проживають різні народи або ж представники різних народів і етнокультурних груп. У такому разі їх об'єднує якась підсвідома ідея, яка, ніби захищаючись, досить часто гальмує як розробку, так і впровадження в суспільне життя якихось свідомо розроблених ідей, які б об'єднали всіх громадян у державне суспільно-політичне об'єднання попри всі відмінності між ними.

Як зауважує В. Жадько «при вирішенні даної проблеми потрібно позбутися стереотипу матеріалістичної філософії, згідно з якою свідомість є всього лише суб'єктивний образ об'єктивної дійсності, відображення предметно-речового буття. Насправді ж об'єктивна дійсність представлена об'єктивним духом історії народу в його «рідному краї». Цей дух і є тим об'єктивним спільним, який створює народ як історичний тип суспільства. Держави як інституційного органу влади Україна не мала впродовж тисячоліття, але хто може заперечити наявність українського духу й українського соціально-духовного суспільства? Держава як політико-правовий

інститут тому й захищає територію «рідного краю», що тут діє дух народного суспільства. Адже тільки «в своїй хаті своя правда, і сила, і воля» (Жадько, 2009).

Як зауважує А. Сіротова, «в Україні проблема Європи постала як проблема ідентичності. Ототожнення себе з Європою, її культурним і політичним спадком на зламі 80-х і 90-х років ХХ ст. почало означати не лише політичний, але й геополітичний вибір, причому на цьому переломному етапі переважає переконання про європейськість української культури, європейську ідентичність України» (Сіротова, 2009, с. 57).

Я. Грищак наголошує: «можна по-різному бути українцем, як зрештою існують різноманітні способи бути людиною» (Грищак, 2011).

М. Михальченко пропонує таку класифікацію умовних форм ідентичності, що склалися на даний момент в Україні. В якості провідних виокремлюються групи а) «традиціоналістів», орієнтованих на минуле, переважно радянське; б) «прожектерів футуристів», до яких дослідник відносить ентузіастів транснаціонального глобалізованого майбутнього; в) «прагматиків сучасників», для яких домінантою поведінки є потреба самореалізації в будь-яких умовах; і, нарешті, націонал «патріотів, власне, adeptів національної ідеї в її класичній формі» (Михальченко, 2005). Тут принциповим є те, що саме українській національній ідентичності відводиться роль динамічного чинника, що змушує самовизначатися відносно його імперативів кожного члена суспільства.

Як слушно зауважив М. Михальченко, «національна ідея втрачатиме дієвість, якщо не буде запліднюватися ідеєю «української політичної нації», здатністю громадян України бути єдиним народом, обирати свою долю демократичним шляхом, показувати «єдність долі» всього українського народу (Михальченко, 2005, с. 28).

Формування модерної української державної ідентичності дозволить сформулювати власну самостійну і самодостатню модель української державної ідентичності, позбавитися стереотипів вторинності, недостатньої зрілості, що нам наполегливо нав'язується. Ми повинні бути консолідованими, згуртованими особливо нині, в умовах російсько-української війни.

Кожна людина, яка проживає на території України, повинна ототожнювати себе з українцем, поважаючи багатокультурний характер людського співтовариства. Кожен повинен почати із себе формування української нації, самоідентифікація окремої людини переросте у любов до своєї батьківщини серцем, а потім трансформується у повагу до своєї держави – нації.

З точки зору практичної значущості результати дослідження представляють інтерес для подальшого осмислення та дослідження факторів, що визначають силу ідентифікаційних процесів з процесами соціальної трансформації, інтеграції суспільства, інституційними та соціокультурними змінами.

Література

- Бевз Т. Особливості формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. *Наукові записки* 2014. Вип. 3(71). С. 236–246.
- Грищак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. Київ : Критика, 2011, 292 с.
- Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Твори : у 50 т. / редкол. П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів : Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 152–164.
- Жадько В. Європейська самоідентичність та українська самосвідомість. Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. Київ : Національна академія управління, 2009. С. 66–68.
- Закіров М. Проблема формування модерної української державної ідентичності: геополітичний і соціокультурний аспекти. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-2/24.pdf> (дата звернення 07.12.2021).
- Кислая А. Ідентичність українських громадян: особливості презентації. URL: <file:///C:/Users/XTreme/ws/> (дата звернення: 25.03.2022).
- Кучера Т. Соціокультурні аспекти самоідентифікації українського суспільства. Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. Київ : Національна академія управління, 2009. С. 230–232.
- Михальченко М. Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах. *Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне* : збірник статей. Київ : Світогляд, 2005. С. 9–34.

9. Ситніченко Л. Свобода і справедливість у ландшафтах української самоідентифікації. Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. Київ : Національна академія управління, 2009. С. 239–242.
10. Сірова А. Роль літераторів та інтелектуальної еліти у формуванні ідентичності: центральноєвропейський досвід. Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. Київ, Національна академія управління, 2009. С. 57–59.
11. Тоффлер Е. Третя хвиля / пер. з англ. А. Евси. Київ : Всесвіт, 2000. 480 с.
12. Bauman Z. Identity: Conversations with Benedetto Vecchi (Themes for the 21st Century Series). Cambridge, 2004. 208 с.

References

- Bevz T. (2014). Osoblyvosti formuvannya hromadianskoi identychnosti v suchasni Ukraini [Peculiarities of forming civic identity in the present-day Ukraine]. *Naukovi zapysky*. 2014. Vyp. 3(71). S. 236–246. [in Ukrainian].
- Hrytsak Ya. (2011). Strasti za natsionalizmom: stara istoriia na novyi lad [Concerns over nationalism: An old tale in a new way.]. Kyiv : Krytyka, 2011. 292 s. [in Ukrainian].
- Hrushevskiy M. (2007). Khto taki ukraintsi i choho vony khochut [Who are Ukrainians and what they want]. *Tvory : u 50 t. / redkol. P. Sokhan (holov. red.), Ya. Dashkevych, I. Hyrych ta in.* Lviv : Vydavnytstvo : «Svit», 2007. T. 4. Kn. 1. S. 152–164. [in Ukrainian].
- Zhadko V. (2009). Yevropeiska samoidentychnist ta ukrainska samosvidomist [European self-identity and Ukrainian self-awareness]. *Problemy samoidentyfikatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva: politychni, ekonomichni, sotsialni ta kulturni aspekty*. Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2009. S. 66–68. [in Ukrainian].
- Zakirov M. (2017). Problema formuvannya modernoi ukrainskoi derzhavnoi identychnosti: heopolitychni i sotsiokulturni aspekty [The problem of forming modern Ukrainian state identity: the geopolitical and sociocultural aspects]. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-2/24.pdf> (data zvernenni: 07.12.2021). [in Ukrainian].
- Kyslaia A. (2018). Identychnist ukrainskykh hromadian: osoblyvosti prezentatsii [The identity of Ukrainian citizens: peculiarities in presentation]. URL: <file:///C:/Users/XTreme.ws/> (data zvernennia 25.03.2022). [in Ukrainian].
- Kuchera T. (2009). Sotsiokulturni aspekty samoidentyfikatsii ukrainskoho suspilstva [Sociocultural aspects of self-identification in the Ukrainian society]. *Problemy samoidentyfikatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva: politychni, ekonomichni, sotsialni ta kulturni aspekty*. Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2009. S. 230–232. [in Ukrainian].
- Mykhalchenko M. (2005). Ukrainska natsionalna ideia yak rehuliatyvna syla v zahalnodержавnomu i rehionalnomu masshtabakh [Ukrainian national idea as a regulatory power in the nation-wide and regional dimension.]. *Rehionalni versii ukrainskoi natsionalnoi idei: spilne i vidminne : zbirnyk statei*. Kyiv : Svitohliad, 2005. S. 9–34. [in Ukrainian]
- Sytynichenko L. (2009). Svoboda i spravedyvist u landshaftakh ukrainskoi samoidentyfikatsii [Freedom and justice in landscapes of Ukrainian self-identification]. *Problemy samoidentyfikatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva: politychni, ekonomichni, sotsialni ta kulturni aspekty*. Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2009. S. 239–242. [in Ukrainian]
- Sirova A. (2009). Rol literatoriv ta intelektualnoi elity u formuvanni identychnosti: tsentralnoievropeiskyi dosvid [The role of literary men and intellectual elite in forming identity: The Central European experience]. *Problemy samoidentyfikatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva: politychni, ekonomichni, sotsialni ta kulturni aspekty*. Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2009. S. 57–59. [in Ukrainian]
- Toffler E. (2000) *Tretia khvylia [The Third Wave]* / per. z anhl. A. Evsy. Kyiv : Vsesvit, 2000. 480 s. [in Ukrainian].
- Bauman Z. (2004) *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi [Identity: Conversations with Benedetto Vecchi]. (Themes for the 21st Century Series)*. Cambridge, 2004. 208 с. [in English].

Анотація

Рубан А. О. Теоретико-методологічні основи формування української ідентичності як фактору соціально-політичних змін сучасності. – Стаття.

У статті розглядається і обґрунтовується те, що громадянська ідентичність має різні ступені презентації, це пояснюється внутрішніми, регіональними, соціально-культурними відмінностями. Виявлено різноманітні підходи до вивчення ідентичності, що обумовлено складністю і багатомірністю як реального феномена ідентичності, так і самого поняття.

Звертається увага на те, що нині Україна перебуває на такому етапі розвитку, коли громадянська ідентичність є основою для консолідації різних етнічних та культурних громад. Зауважується, що для українського суспільства також важливо розвивати етнічну, місцеву, регіональну, європейську

та глобальну ідентичність, тому що раціональний розвиток ідентичності є причиною успішного розвитку України.

Стверджується що кожна людина, яка проживає на території України, повинна ототожнювати себе з українцем, поважаючи багатокультурний характер людського співтовариства. Самоідентифікація окремої людини переростає у любов до своєї батьківщини серцем, а потім трансформується у повагу до своєї держави – нації.

Формування громадянської ідентичності для України є вкрай важливим. Україна через особливості історичного розвитку (набуття реальної незалежності лише наприкінці ХХ ст.) опинилася у ситуації «симетричної дихотомії»: в один і той самий час потрібно будувати етнонаціональну державу та державу громадянської нації.

Російсько-українська війна об'єднала представників багатьох національностей, етнічних груп, релігій, переоцінені цінності і утвердилися моральні коди, визначилися нові орієнтири і пріоритети які сформувалися у особливу систему громадянських уявлень і забезпечують консолідацію людей в єдиній Українській державі.

Ключові слова: культурна ідентичність, національна ідентичність, громадянська ідентичність, політичний процес, самоідентифікація.

Summary

Ruban A. O. Theoretical and methodological foundations for formation of Ukrainian identity as a factor of today's social and political changes. – Article.

The article considers and substantiates the opinion that civic identity has various stages of presentation, which can be explained by internal, regional and sociocultural differences. It reveals varied approaches to exploration of identity, which is determined by the complexity and multidimensional nature of both identity as a phenomenon and identity as a notion.

It brings to notice that Ukraine is currently at the specific stage of its development, when civic identity becomes the basis for consolidation of various ethnic and cultural communities. The author remarks that it is important for the Ukrainian society to develop ethnic, local, regional, European and global identity, because rational development of identity is the key to Ukraine's successful development.

It is asserted that every person residing in the territory of Ukraine needs to identify themselves as Ukrainians, with respect for the multicultural nature of the human community. Self-identification of an individual turns into love of one's homeland, and then transforms into respect for one's state and nation.

Forming civic identity is crucial for Ukraine. Due to peculiarities of its historical development (gaining real independence only in the late 20th century), our country found itself in a situation best described as «symmetrical dichotomy»: it has to build an ethno-national state and a state of civic nation at the same time.

The Russo-Ukrainian war has united representatives of many nationalities, ethnic groups and religious communities, helped to reappraise the values and establish codes of ethics, and decide on new milestones and priorities that have weaved into a particular system of civic ideas and now ensure consolidation of all people in the unified Ukraine.

Key words: cultural identity, national identity, civic identity, political developments, self-identification.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

УДК 14 [304+32.019.5]:316.77
DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1301>

С. М. Науmjіна
orcid.org/0000-0002-647X
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

П. Л. Гайдаєнко
orcid.org/0000-0002-8256-7267
аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

РОЛЬ ХАРИЗМАТИЧНОЇ СИГНАЛІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Вступ. З кожним роком цифрові потужності зростають, що призводить до збільшення впливу лідера у інформаційно-комунікативних мережах. Разом з цим постає актуальне питання, як може харизма допомогти лідеру отримати соціальний вплив через цифрову сферу? Організаційні межі, тобто відмінності, створені навмисно для стимулювання специфічних моделей поведінки однієї групи людей, які відрізняються від інших груп осіб, вже деякий час змінюються (Див.: Afuah, A., 2003, p. 34–53; Dumitrescu, D., & Ross, A. R., 2020). Індивіди все більше впливають на відносини, які вже не чітко визначені з точки зору ієрархії та для яких лідерство не є інституційним чи формальним. Однак, робота лідерства в цифровому середовищі, яка характеризує більшу частину сучасних соціальних взаємодій, була значною мірою недостатньо розкрита (Avolio, B. J., Sosik, J. J., Kahai, S. S., & Baker, B., 2014, c. 105–131).

Авторами статті зосереджено увагу на одному аспекті лідерства: харизмі та її впливі на платформи соціальних медіа. Теоретично, харизма працює за допомогою цифрових засобів у широкому обсязі і, сама по собі, є потужною формою соціального впливу. Однак, досі не розкрито у повному обсязі, як саме харизма впливає через цифрові засоби та соціальні медіа, та яку роль в цьому відіграє вербальне та невербальне транслювання інформації. Саме тому тема є актуальною та має великий потенціал наукового дослідження у контексті стрімких змін соціальних та політичних процесів держави. Наразі вчені надали лише докази впливу харизми в офіційних контекстах лідерства, віддалених чи ні (Flynn F. J., & Staw B. M., 2004, p. 309–330; Jacquart P., & Antonakis J., 2015, 1051–1074).

Тим не менш, багато людей, які впливають на соціальні мережі, видаються харизматичними в очах своєї аудиторії.

Мета та завдання. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування впливу харизматичної сигналізації в соціальних мережах на формування образу харизматичного лідера в очах послідовників. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: визначити головні поняття дослідження; здійснити теоретико-концептуальне обґрунтування ролі харизматичної сигналізації; розглянути основні риси вербальних та невербальних сигналів; проаналізувати це явище в політичній сфері.

Методи дослідження. Під час роботи над статтею основним методом став метод компаративного аналізу у контексті політологічного дослідження. Також використовувалися методи аналізу, синтезу, контент-аналізу, теоретичного узагальнення та структурно-функціональний метод.

Результати. У науковій літературі тема лідерства розглядається з різних позицій. Дослідження харизми історично зосереджувалися на тому, як харизматичні лідери впливають на послідовників. Макс Вебер визначав спочатку харизму як «надприродну» якість (Вебер М., 2009, с. 135–147), внаслідок була запропонована, як окрема теорія лідерства, ідея харизми, що потім була охоплена в контексті трансформаційного лідерства. Загальною рисою цих основоположних робіт є визначення харизми як неспостережної якості (тобто «надприродна» чи «дар») або визначення з точки зору загальної особливої поведінки та її результатів. Наприклад, «ідеалізований вплив» описує здатність лідера вселяти довіру до послідовників, формувати авторитет і передавати відчуття «місії».

Згодом, наукова спільнота відреагувала на фундаментальні питання, що стосуються харизми, і було припущено, що харизма має розвиватися як самостійна конструкція, зокрема, враховуючи обмеження в сучасних психометричних показниках харизми (van Knippenberg D., & Sitkin S. B., 2013, p. 1–60). У статті розрізняється харизматичне лідерство, яке є теорією харизми як такої, та її сигнальний аспект.

Підраховуючи критику щодо недостатньої концептуалізації тез, слід використовувати поточне визначення, яке допомагає інформувати об'єктивну операціоналізацію харизми; при цьому відокремлювати причину (тобто харизму) від її наслідків (тобто впливу), що є двома основними проблемами, визначеними критиками (Wolfberg A., 2017, p. 20). Виходячи з цього, у контексті впливу взаємодії лідера і медіа слід розглядати харизму, як «емоційний сигнал лідера, який має символічну та ціннісну форму» (Antonakis J., Fenley M., & Liechti S., p. 304); сигналізація відноситься до «видимої дії, або техніки яка призначена для комунікації».

Харизматична сигналізація відбувається за допомогою специфічної вербальної або невербальної поведінки, яка є прототипом харизматичних лідерів або окремих людей. Важливо, що харизма з точки зору сигналізації пояснює дисперсію, яка не враховується комунікативними навичками, такими як структура чи темп мовлення, або іншими ефектами на індивідуальному рівні (Antonakis J., Fenley M., & Liechti S., 2012, p. 127); це також позитивно впливає на сприйняття послідовників та результати лідера на мікро- та макрорівнях продуктивності (Jacquart P., & Antonakis J., 2015, p. 1051–1074). Цим можна безпосередньо маніпулювати, і це пояснює продуктивність працівників у суворо заохочених контрфактичних умовах, навіть якщо вплив здійснюється за допомогою відео (Meslec N., Curseu P., Fodor O. C., & Kenda R., 2020).

Важливо відзначити, що джерело соціального впливу відрізняється від дії на переконання або інших пов'язаних джерел впливу, що спонукають до виконання вимог через ситуаційні впливи та авторитет, груповий конформізм або через соціальні норми самі по собі. Скоріше харизма відноситься до більш широкого набору сигналів передачі інформації, таких як символи, цінності та емоції, які залучають спостерігачів і впливають на формування подій, афективні стани спостерігачів та їх поведінку; це стосується також добровільного наслідування (поширення на особистих сторінках у соціальних мережах), що особливо важливий для отримання соціального впливу в лідерських середовищах, так і у цифрових аренах.

Необхідно проаналізувати деякі перспективи харизматичних сигналів у контексті інформаційних мереж та розглянути набір вербальних і невербальних сигналів, які, як передбачається, викликають харизматичний вплив.

Сигнал визначається як належність, яку можна спостерігати (Spence, 1973). Сигналізатори навмисно створюють та/або розкривають сигнали, які мають на меті надати достовірну інформацію про об'єкт або іншу сутність (наприклад, репутацію). Відповідно до теорії сигналізації, лідери використовують соціальні медіа, щоб повідомити своїм послідовникам про непомітні атрибути (пріоритети, ідеології), щоб зменшити асиметрію інформації. Приклади сигналів на соціальних медіа можуть включати риторику, кількість послідовників, прийняття, частоту використання, тощо. Кожен з них дозволяє послідовникам розуміти те, що транслює лідер.

Так само визначальним є тип медіа та формат мережі. Це відіграє певну роль у реакції послідовників. Наприклад, під час дослідження реакції послідовників на твіти 45-го президента США Дональда Трампа (Dumitrescu, D., & Ross, A. R., 2020), які несуть повідомлення у різних форматах (дослівний проти перефразування), було виявлено, що порівняно з перефразуванням, дослівний формат виявляється більш ефективним для отримання позитивної реакції від республіканських послідовників на соціальних медіа (Luqiu, L. R., Schmierbach, M., & Ng, Y. L., 2019, p. 42–50). У цей час, тон вмісту повідомлення також впливає на реакцію послідовників. Дослідження реакції підписників на нецивілізовані коментарі та кількість підписників лідерів думок виявили, що коментарі з вищим співвідношенням негативних і позитивних викликають знижене сприйняття лідерів думок, а більш позитивні коментарі, схоже, не підвищують якість і бажання слідування.

У світовій літературі зустрічається точка зору з перспективи фреймінгу (Див.: Avolio B.J., Sosik J.J., Kahai S.S., & Baker B., 2014; Azer E., Harindranath G., & Zheng Y., 2019; Thibodeau P.H., Hendricks R.K., & Boroditsky L., 2017). Фреймінг розкривається як те, що окремі особи, групи або суспільства створюють соціальну конструкцію щодо того, як розуміти події та інформацію та реагувати на них.

Вербальні маркери харизми включають: використання розповідей та анекдотів, метафор та порівнянь, риторичних запитань, списків із трьох частин, використання контрастів, морального переконання, вираження настроїв колективу та інше (Antonakis, et al., 2011). Ця тактика ефективна не тільки завдяки висновкам, які спостерігачі роблять про здібності людини, а й тому, що вони впливають на те, як люди обробляють передану інформацію. Історії, наприклад, підвищують вірогідність того, що повідомлення запам'ятається, і покращують його зрозумілість. Метафори та порівняння використовують образи, щоб спростити повідомлення, викликати емоційні реакції та збільшити його збереження; ці тактики можуть мати сильний вплив на інформаційні процеси і в кінцевому підсумку можуть формувати мислення (Thibodeau P.H., Hendricks R.K., & Boroditsky L., 2017, p. 852–863).

З іншого боку, до невербальних маркерів харизми можна віднести приклади невербальної ілюстрації мовних засобів виразності та стилістичних фігур, присутніх у тексті або іншому поширеному матеріалі. Найяскравішим проявом невербальних сигналів є креолізація, інтеграція вербальних і невербальних (іконічних) засобів передачі до одного нерозривного цілого, яке «взаємодіє один з одним, забезпечує цілісність і зв'язність тексту, його комунікативний ефект».

Креолізовані тексти є важливою частиною харизматичного впливу на групи; вони створюються для формування уявлень, образів та особливого ставлення до подій і явищ чи суб'єкта/об'єкта, яке опосередковується індивідуальними особливостями людини. Досягнення цієї мети можливо шляхом впливу на свідомість і сприйняття людини різними психологічними, психолінгвістичними методами та іншими способами, залежно від конкретного завдання.

Найчастіше невербальні засоби виконують функцію ілюстрації метафор. Зазвичай для цього використовуються відеофрагменти, рідше фотографії. До невербальних виразних засобів, що тією чи іншою мірою присутні у відеокліпах, слід віднести:

1) візуальні засоби (відеофрагменти, фотографії, схеми, шрифт та колір тексту на екрані, жести та міміка розмовляючих);

2) аудіальні, або звукові, ефекти (музика, оплески, голоси з залу для глядачів, інтонації та тембр голосу мовця та інші звуки, інтегровані у відеоролик).

Під час використання невербальних маркерів важливо враховувати візуальну складність використовуваних матеріалів. Однією із складових візуальної складності є різноманітність кольорів тексту, що тягне за собою використання двох або трьох кольорів тексту для зниження когнітивного навантаження користувача (Thibodeau P.H., Hendricks R.K., & Boroditsky L., 2017, p. 852–863). Заклик до дії є одним з найважливіших компонентів відповідності досвіду користувача. Використовуючи директивну функцію мови, радник може сподіватися, що діяльність може бути проведена ефективно від виконавця. Також необхідно враховувати досвід користувачів. Вимірюючи візуальну активність, вчені дійшли висновку, що чим менше користувачі знайомі з предметною областю, тим нижча швидкість їх орієнтування в наданій інформації.

Вважається, що механізм дії харизми відбувається через «висновки». Особистості розробляють схеми, неодноразово піддаючись впливу атрибутів, що вказують на прототип, тож пізнішого впливу одного з кількох індикаторів стає достатньо, щоб запустити схему (Jacquart & Antonakis, 2015). Наприклад, буде вважатися, що особи, які виражають деякі прототипні поведінки харизматичного лідерства (тобто сигнали), мають деякі основні лідерські якості (наприклад, сильні лідерські навички). Харизматичні сигнали, які надсилають індивіди, є достовірною інформацією про їхні лідерські якості до такої міри, що людям з низьким рівнем цих якостей важко наслідувати сигнали (Antonakis et al, 2016). Наприклад, якщо лідер носитиме жовту перуку, послідовнику з низьким рівнем лідерських якостей буде легко це повторити (крім того, що важко зрозуміти, як цей головний убір може сигналізувати про лідерські здібності). Однак, щоб створити добре продуману метафору, потрібно знати тему, аудиторію, володіти сильними вербальними навичками та кмітливостю. На відміну від носіння перуки, ці риторичні навички важко набуті, тому вони є достовірними – і чесними – сигналами про особистісні якості. Ці та подібні аргументи щодо сигналізації є паралельними обговореннями в економічних або еволюційних моделях дорожньої сигналізації.

Як вербальні, так і невербальні аспекти повинні бути змодельовані, щоб отримати повну картину харизматичного ефекту. Проте важко уявити, як безглузда проза та дуже слабкі аргументи можуть вплинути на інших, навіть якщо вони подаються із задоволенням. Харизма вимагає використання вербальних і невербальних сигналів і обидва вони повинні моделюватися спільно, але очікувано, що вербальний компонент є більш важливим.

Неформальні лідери в соціальних мережах наразі характеризують значну частину політичної та економічної комунікації щодо різноманітних проблем, з якими стикаються суспільства, як локальні, так і транскордонні (наприклад, пандемія COVID-19, глобальне потепління). Вчені припустили, що харизматична сигналізація ефективна в неформальних умовах лідерства; проте емпіричних даних залишається мало для розуміння повсюдного явища, яке знаменує наш час і відіграє важливу роль у формуванні громадської думки.

Політичні лідери часто використовують медіа як спосіб формування соціальних дій або думок. Наприклад, був проведений аналіз змісту зображень, опублікованих на Facebook-сторінках сирійських урядових чиновників, і обговорили, як важливі теми (наприклад, політична єдність, безстрашність, сила, турбота про громадян) по-різному формулюються лідерами протиборців (Seo, H., & Ebrahim, H., 2016, p. 227).

Окрім регулярного використання соціальних медіа державними діячами або лідерами-підприємцями задля зв'язку з громадянами, виборцями та клієнтами, це, так само, стосується і осіб або організацій, які не мають офіційних повноважень.

Розглянемо приклади політичного впливу поширення великої кількості інформації в соціальних мережах у контексті кризи COVID-19, та загострення воєнно-політичного конфлікту в Україні. Слід визначити особистостей, які своєю активністю на медійних ресурсах тим або іншим чином впливали на зміну політичного та соціального мислення громадськості. Наприклад, чинний голова Миколаївської ОДА Віталій Кім, який, попри свої прямі адміністративні обов'язки та координування роботи з оборони області, уособлює боротьбу на півдні України проти дезінформаційних і військових позицій агресора (Як бізнесмен та голова Миколаївського ОДА став зіркою жажливої війни. 16.03.2022-4719). Український лікар Євген Комаровський, незважаючи на відсутність прямих повноважень над громадянами України, використовував соціальні мережі, щоб поширити факти про пандемію COVID-19 та протидіяти дезінформації, пов'язаній з щепленнями, і успішно сформував частку української громадської думки під час кризи (Комаровський про пандемію COVID-19).

Цікавим також є приклад російського активіста та в минулому депутата від партії «Яблоко» Максима Каца, який був членом опозиційного руху, а з початком агресивного військового вторгнення Російської Федерації на територію України за допомогою медійних ресурсів Youtube, Twitter поширює протидію російській пропаганді. Президент України Володимир Зеленський також вийшов на абсолютно новий рівень комунікації: з 2019 року політик веде Telegram-канал, у якому ділився зі спільнотою новинами зі свого життя та короткими зведеннями політичних новин, а з початком розгорнутих воєнних дій на території всієї країни кожного дня викладає відеозвернення для громадян.

Надмірна кількість інформації, емоційне її подання часто призводять до відключення логіки. Як наслідок, люди втомлюються перевіряти всю отриману інформацію і часто ухвалюють важливі рішення на основі неперевірених даних. Це об'єктивна реальність сучасного політичного життя. Дезінформація в соціальних мережах є дуже проблематичною, і безпечний спосіб боротьби з нею – використовувати ті самі складні інструменти задля науки, які використовуються для руйнування науки. За іронією долі, важливість харизматичного спілкування лідерів у цифровій сфері, особливо щодо політики охорони здоров'я, тепер ще більш помітна під час воєнно-політичної кризи.

Висновки. У той час як телебачення, газети, книги чи наукові статті в минулому становили арену ідей і лідерів-початківців, сьогодні все працює зовсім інакше. Соцмережі все частіше стають домінуючим полем гри, навіть викликаючи непередбачені колективні дії (Margetts, John, Hale, & Yasseri, 2015). Особистості, котрих колись наділяли владою шляхом голосування або призначенням, тепер звертаються до соціальних мереж, щоб надати владу лідерам у формі лайків та поширення. Відмова від важливості соціальних мереж не змусить їх зникнути. Нещодавно українські політичні еліти доповнили традиційні засоби комунікації, вони за зразком західних колег також безпосередньо спілкуються із підписниками у Twitter, Youtube, Telegram. Президенти та політики інших країн (наприклад, Еммануель Макрон, Джастін Трюдо, Урсула фон дер Ляен, Джоозеф Байден) також регулярно використовують Twitter. Хоча соціальні медіа розглядаються як територія політиків, знаменитостей і генеральних директорів, вони є важливим каналом, який активісти, письменники і навіть науковці (які були добре представлені в сфері Youtube) повинні розглянути більше можливостей їх використання.

Оскільки соціальні медіа дають безпрецедентний інструмент для поширення ідей, політичних позицій та цінностей, применшення того, як люди можуть забезпечити неформальне лідерство на ринку цифрових знань, є актуальним і важливим як для теорії, так і для практики. Як зазначають Галетті та Коста-Перейра, «У світі «альтернативних фактів» потужний голос – (виступ на Youtube) або пост (або текстовий брифінг для ЗМІ) – може допомогти зменшити розрив у спілкуванні між науковцями та громадськістю».

Використання соціальних мереж зараз є важливою частиною будь-якого політичного процесу. Популярність блогу в українському інформаційному просторі пов'язана як із доступністю цього комунікативного сервісу, так і з різновекторною соціальною роллю блогу в різних комунікативних практиках. Зараз успішні лідери використовують соціальні мережі для впливу на послідовників шляхом трансляції харизматичних сигналів.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що сигналізація через інформаційні мережі диференційна. Методи, оформлення та ступінь впливу, сигнали для успішного впливу через вербальні форми комунікації у соціальних медіа включають не тільки риторику та частоту використання метафор, а й особливості самого лідера: сила голосу, жести, які тим або іншим чином впливають на сприйняття

виступу тощо. Кожен з цих прийомів та здібностей дозволяє послідовникам розуміти те, що трансліює лідер. З точки зору впливу через мережі де превалує текстовий формат, лідери-харизмати активно використовують креолізовані тексти, або семіотично збагачений текст, де задля акцентування на специфічному повідомленні використовуються візуальні прийоми, тобто колір у тексті, або ілюстрації кадрів, фотоматеріалів, таблиць, що викликають бажані для лідера реакції у групи.

Література

- Вебер М. Харизматическое господство. Социологические исследования. 2009. № 3. С. 139–147
- Комаровський про пандемію COVID-19. URL: <https://www.dw.com/ukkomarovskiyi-pro-covid-19-lehshe-stane-cherez-rik-tym-khto-dozyhyve/a-59654278>
- Як бізнесмен та голова Миколаївського ОДА став зіркою жакливої війни. URL: <https://forbes.ua/ru/inside/dobriy-vechir-mi-z-ukraini-ot-nikolaevskogo-biznesmena-do-sek-simvola-voyuyushchey-strany-kto-takoy-vitaliy-kim-16032022-4719>
- Afuah A. (2003). Redefining firm boundaries in the face of the Internet: Are firms really shrinking? *Academy of Management Review*. 28(1). 34–53.
- Antonakis J., Fenley M., & Liechti S. (2012). Learning charisma: Transform yourself into someone people want to follow. *Harvard Business Review*, June, 127–431.
- Avolio B.J., Sosik J.J., Kahai S.S., & Baker B. (2014). E-leadership: Re-examining transformations in leadership source and transmission. *The Leadership Quarterly*. 25(1). 105–131.
- Azer E., Harindranath G., & Zheng Y. (2019). Revisiting leadership in information and communication technology (ICT)-enabled activism: A study of Egypt's grassroots human rights groups. *New Media & Society*. 21(5). 29.
- Dumitrescu D., & Ross A. R. (2020). Embedding, quoting, or paraphrasing? URL: https://www.researchgate.net/publication/341547682_Embedding_quoting_or_paraphrasing_Investigating_the_effects_of_political_leaders_tweets_in_online_news_articles_The_case_of_Donald_Trump
- Flynn F. J., & Staw B. M. (2004). Lend me your wallets: The effect of charismatic leadership on external support for an organization. *Strategic Management Journal*. 25. 309–330.
- Jacquart P., & Antonakis J. (2015). When does charisma matter for top-level leaders? Effect of attributional ambiguity. *Academy of Management Journal*. 58. 1051–1074.
- Luqiu L. R., Schmierbach M., & Ng Y. L. (2019). Willingness to follow opinion leaders: A case study of Chinese Weibo. *Computers in Human Behavior*. 101. 42–50.
- Margetts H., John P., Hale S., & Yasseri T. (2015). Political turbulence: How social media shape collective action: Princeton University Press. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=tfuxCQAAQBAJ&lpg=PP1&ots=wHuL4liTyY&dq=info%3AfLbLNjgqFtIj%3Ascholar.google.com&lr&pg=PR3#v=onepage&q&f=false>
- Meslec N., Curseu P., Fodor O. C., & Kenda R. (2020). Effects of charismatic leadership and rewards on individual performance. *The Leadership Quarterly*.
- Seo H., & Ebrahim H. (2016). Visual propaganda on Facebook: A comparative analysis of Syrian conflict. *Media, War & Conflict*. 9(3). 227–251.
- Shmatkov D., Zagalaz-Sánchez M. L., & Cachón-Zagalaz J. (2021). Analysis of posters for informing the population via social media during covid-19: Ukrainian network. *Psycholinguistics*. 30(1). 249–273
- Thibodeau, P. H., Hendrick, R. K., & Boroditsk, L. (2017). How linguistic metaphor scaffolds reasoning. *Trends in Cognitive Sciences*. 21(11). 852–863.
- Tur B., Harstad J., Antonakis J. Effect of charismatic signaling in social media settings: Evidence from TED and Twitter (2021). *Leadership Quarterly*, art. № 101476, Cited 5 times. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2s2.085101686392&doi=10.1016%2fj.leaqua.2020.101476&partnerID=40&md5>
- van Knippenberg D., & Sitkin S. B. (2013). A critical assessment of charismatic-transformational leadership research: Back to the drawing board? *The Academy of Management Annals*. 7(1). 1–60.
- Wolfberg A. (2017). At the street-level intersection of organizational boundaries: Competencies for sustainable change. In A. Wolfberg K. J. Smith D. Blumenthal and K. Wooley, *Boundary spanning in practice: Broadening the conversation*. Senior Fellows and Friends, Colorado Springs, Colorado, USA: 19–49. URL: <https://seniorfellowsandfriends.org/boundary-spanning-in-practice/=2s2.085101686392&doi=10.1016%2fj.leaqua.2020.101476&partnerID=40&md5>

References

- Veber M. Xary`zmaty`cheskoe gospodstvo. *Socy`ology`chesky`e y`ssledovaniy`ya*. 2009. № 3. S. 139–147. [in Russian].
- Komarov`ky`j pro pandemiyu COVID-19. URL: <https://www.dw.com/ukkomarovskiyi-pro-covid-19-lehshe-stane-cherez-rik-tym-khto-dozyhyve/a-59654278>. [in Ukrainian].
- Yak biznesmen ta golova My`kolayivs`kogo ODA stav zirkoyu zhaxly`voyi vijny. URL: <https://forbes.ua/ru/inside/dobriy-vechir-mi-z-ukraini-ot-nikolaevskogo-biznesmena-do-sek-simvola-voyuyushchey-strany-kto-takoy-vitaliy-kim-16032022-4719>. [in Ukrainian].

- Afuah, A. (2003). Redefining firm boundaries in the face of the Internet: Are firms really shrinking? *Academy of Management Review*, 28(1), 34–53.
- Antonakis J., Fenley M., & Liechti S. (2012). Learning charisma: Transform yourself into someone people want to follow. *Harvard Business Review*, June, 127–431.
- Avolio B. J., Sosik J. J., Kahai S. S., & Baker B. (2014). E-leadership: Re-examining transformations in leadership source and transmission. *The Leadership Quarterly*, 25(1), 105–131.
- Azer E., Harindranath G., & Zheng Y. (2019). Revisiting leadership in information and communication technology (ICT)-enabled activism: A study of Egypt's grassroots human rights groups. *New Media & Society*, 21(5), 29.
- Dumitrescu D., & Ross A. R. (2020). Embedding, quoting, or paraphrasing? URL: https://www.researchgate.net/publication/341547682_Embedding_quoting_or_paraphrasing_Investigating_the_effects_of_political_leaders_tweets_in_online_news_articles_The_case_of_Donald_Trump
- Flynn F. J., & Staw B. M. (2004). Lend me your wallets: The effect of charismatic leadership on external support for an organization. *Strategic Management Journal*, 25, 309–330.
- Jacquart P., & Antonakis J. (2015). When does charisma matter for top-level leaders? Effect of attributional ambiguity. *Academy of Management Journal*, 58, 1051–1074.
- Luqiu L. R., Schmierbach M., & Ng Y. L. (2019). Willingness to follow opinion leaders: A case study of Chinese Weibo. *Computers in Human Behavior*, 101, 42–50.
- Margetts H., John P., Hale S., & Yasseri T. (2015). Political turbulence: How social media shape collective action: Princeton University Press. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=tfuxCQAAQBAJ&lpg=P-P1&ots=wHuL4liTyY&dq=info%3AfLbLNjgqFtIJ%3Ascholar.google.com&lr&pg=PR3#v=onepage&q&f=false>
- Meslec N., Curseu P., Fodor O. C., & Kenda R. (2020). Effects of charismatic leadership and rewards on individual performance. *The Leadership Quarterly*.
- Seo H., & Ebrahim H. (2016). Visual propaganda on Facebook: A comparative analysis of Syrian conflict. *Media, War & Conflict*, 9(3), 227–251.
- Shmatkov D., Zagalaz-Sánchez M. L., & Cachón-Zagalaz J. (2021). Analysis of posters for informing the population via social media during covid-19: Ukrainian network. *Psycholinguistics*, 30(1), 249–273.
- Thibodeau P. H., Hendricks R. K., & Boroditsky L. (2017). How linguistic metaphor scaffolds reasoning. *Trends in Cognitive Sciences*, 21(11), 852–863.
- Tur B., Harstad J., Antonakis J. Effect of charismatic signaling in social media settings: Evidence from TED and Twitter (2021) *Leadership Quarterly*, art. № 101476, Cited 5 times. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2 s2.085101686392&doi=10.1016%2fj.leaqua.2020.101476&partnerID=40&md5>
- van Knippenberg D., & Sitkin S. B. (2013). A critical assessment of charismatic-transformational leadership research: Back to the drawing board? *The Academy of Management Annals*, 7(1), 1–60.
- Wolfberg A. (2017). At the street-level intersection of organizational boundaries: Competencies for sustainable change. In, A. Wolfberg, K. J. Smith, D. Blumenthal and K. Wooley, *Boundary spanning in practice: Broadening the conversation*. Senior Fellows and Friends, Colorado Springs, Colorado, USA: 19–49. URL: <https://seniorfellowsandfriends.org/boundary-spanning-in-practice/=2 s2.085101686392&doi=10.1016%2fj.leaqua.2020.101476&partnerID=40&md5>

Анотація

Наумкіна С. М., Гайдасенко П. Л. Роль харизматичної сигналізації у контексті політичного лідерства в соціальних мережах. – Стаття.

У статті досліджуються особливості використання соціальних мереж для транслювання вербальних та невербальних маркерів харизматичного лідерства.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування впливу харизматичної сигналізації в соціальних мережах на формування образу харизматичного лідера в очах послідовників. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: визначити головні поняття дослідження; здійснити теоретико-концептуальне обґрунтування ролі харизматичної сигналізації; розглянути основні риси вербальних та невербальних сигналів; проаналізувати це явище в політичній сфері.

Було застосовано такі методи дослідження, як метод аналізу, синтезу, контент-аналізу, теоретичного узагальнення, компаративного аналізу у контексті політологічного дослідження та структурно-функціональний метод.

Постійне розширення медіасфери сприяє появі нових жанрів, зокрема блогів. Деякі представники владної еліти підлаштовуються під плін часу та актуальні течії, внаслідок чого стає необхідним ведення свого блогу, своєї сторінки в Інтернеті, створення комунікаційного поля і «вдячної» аудиторії для просування своїх ідей, позицій, для самореклами.

Розглянуто приклади політичного впливу великої кількості інформації в соціальних мережах у контексті кризи COVID-19, та загострення воєнно-політичного конфлікту в Україні. Відтак,

медіа одночасно стає і чинником, і наслідком політичної діяльності, метою і засобом політики, невід'ємною складовою частиною політичного процесу.

Проаналізовано деякі перспективи харизматичних сигналів у контексті інформаційних мереж та розглянуто набір вербальних і невербальних сигналів, які, як передбачається, викликають харизматичний вплив.

Акцентовано увагу на тому, що сигналізація через інформаційні мережі диференційна. Сигнали для успішного впливу через вербальні форми комунікації у соціальних медіа включають не тільки риторичну частоту використання метафор, а й особливості самого лідера: сила голосу, жести, які тим або іншим чином впливають на сприйняття виступу тощо.

Підсумовано, що кожен з прийомів харизматичної сигналізації та здібностей лідера дозволяє послідовникам розуміти те, що він транслює. З точки зору впливу через мережі де превалює текстовий формат, лідери-харизмати активно використовують семіотично збагачений текст, де задля акцентування на специфічному повідомленні використовуються візуальні прийоми. Визначено, що ця тематика відкриває можливість для наукових досліджень політичної, соціальної чи психологічної тематики.

Ключові слова: харизма, фреймінг, неформальне лідерство, організаційні межі впливу, соціальні мережі, відносини лідер-послідовник, вербальні та невербальні маркери, харизматичні сигнали.

Summary

Naumkina S. M., Gaidaenko P. L. The role of charismatic signaling in the context of political leadership in social networks. – Article.

The article examines the features of the use of social networks to broadcast verbal and nonverbal markers of charismatic leadership.

The aim of the article is a theoretical and methodological justification of the influence of charismatic signaling in social networks on the formation of the image of a charismatic leader in the eyes of followers. To achieve this goal it is necessary to solve the following tasks: to define the main concepts of the study; to carry out theoretical and conceptual substantiation of the role of charismatic signaling; consider the main features of verbal and nonverbal signals; analyze this phenomenon in the political sphere.

Research methods such as analysis, synthesis, content analysis, theoretical generalization, comparative analysis in the context of political science research and structural-functional method were used.

The constant expansion of the media sphere constant expansion of the contributes to the emergence of new genres, including blogs. Some members of the ruling elite are adapting to the passage of time and current trends, as a result of which it becomes necessary to maintain their blog, their website, create a communication field and "grateful" audience to promote their ideas, positions, self-promotion. Examples of the political impact of disseminating large amounts of information on social networks in the context of the COVID-19 crisis and the escalation of the military-political conflict in Ukraine are considered. Thus, the media becomes both a factor and a consequence of political activity, a goal and a means of politics, an integral part of the political process.

Some perspectives of charismatic signals in the context of information networks are analyzed and a set of verbal and nonverbal signals that are expected to cause charismatic influence is considered.

Emphasis is placed on the fact that signaling through information networks is differential. Signals for successful influence through verbal forms of communication on social media include not only rhetoric and frequency of metaphors, but also the characteristics of the leader: the strength of the voice, gestures that in one way or another affect the perception of speech and more.

It is concluded that each of the techniques of charismatic signaling and abilities of the leader allows followers to understand what he is broadcasting. In terms of influence through text-dominated networks, charismatic leaders actively use semiotically enriched text, where visual techniques are used to emphasize a specific message. It is determined that this topic opens opportunities for scientific research on political, social or psychological topics.

Key words: charisma, framing, informal leadership, organizational boundaries, social networks, leader-follower relationships, verbal and nonverbal markers, charismatic signals.

УДК 321.7 : 347.191.4 : 659.3
DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1302>

В. А. Воробійов

orcid.org/0000-0001-6696-9066

аспірант кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА: ПАРТІЇ, ПАРЛАМЕНТ, МАСМЕДІА

Політичне представництво виступає фундаментом сучасної демократії. Рух теорії та практики політичного представництва, – від зухвалої ідеї філософів епохи Просвітництва (її паростки можна знайти в Античності та Середньовіччі) до узвичаєного феномену демократичних країн та обов'язкового елементу перехідних режимів, – є невід'ємною складовою розвитку інститутів публічної влади у традиційному, модерному та інформаційному суспільстві. На сучасному етапі повноцінне політичне представництво неможливе без інституційних детермінант: політичних партій, парламентаризму та масмедіа. Від інституційної взаємодії партій, парламенту та масмедіа в Україні залежить успішність реалізації моделі демократичного політичного представництва. Констатуємо, що незважаючи на певні позитивні зрушення у розвитку лобістської діяльності у вітчизняних умовах, вона так і стала частиною публічної політики. Саме тому особливий уваги потребує визначення ролі політичних партій, парламенту та масмедіа як інституційних детермінант політичного представництва. Дослідження цих складових політичного представництва є **актуальним** для вітчизняної політичної науки, як у теоретичному вимірі, так і точки зору імплементації у політичну практику пострадянського суспільства.

Грунтовні дослідження різних граней політичного представництва **представлено у працях** О. Ларченко, В. Степаненка, В. Дубас, О. Фісуна, Д. Яковлева, Н. Бедрак, Б. Філатова, Н. Вінникової, Л. Кормич, Є. Малявіна, Ю. Древаля, М. Чабанної, ін. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити таких авторів, як Дж. Бінгем Пауелл (Powell Jr. G. B.), Френк Анкерсміт (Ankersmit F. R.), Ендрю Рехфельд (Rehfeld A.), Руді Андевег (Andeweg R. B.) та Джей Томассен (Thomassen J. J.), ін. Дж. Бінгем Пауелл досліджує політичне представництво у порівняльній політиці, а саме – вплив виборчого законодавства та пропорційного партійного представництва на електоральні зв'язки між громадянами та політиками (Powell, 2004). Ендрю Рехфельд пропонує загальну теорію політичного представництва та наголошує на необхідності більш широкого трактування політичного представництва, яке саме по собі не є демократичним феноменом, а потребує демократично налаштованих громадян (Rehfeld, 2006). Ф. Анкерсміт окреслює історичний підхід до проблеми політичної репрезентації (Ankersmit, 2002). Він наголошує на тому, що «Історичний підхід до політичних систем передбачає, що кожна з них несе у собі відбиток тієї специфічної проблеми, яку вона була покликана вирішити; інакше кажучи, будь-яку політичну систему можна вважати відповіддю на необхідність вирішити якийсь нагальне питання. Якщо ми хочемо зрозуміти природу будь-якої з наявних політичних систем і визначити, на що вона здатна (або нездатна), нам слід виявити хоча б імовірно ту політичну чи соціальну проблему, на вирішення якої була спочатку спрямована дана система. Це важливо тому, що первинний імпульс, як це не дивно, дуже великою мірою визначає – й визначатиме – особливості функціонування, характер реакцій і, умовно кажучи, «політичну психологію» аналізованої системи» (Анкерсміт, 2004, с. 15). Руді Андевег та Джей Томассен на прикладі взаємодії парламентаріїв Нідерландів з виборцями намагаються вирішити проблему незалежності представницького мандату. Вони пропонують нову типологію політичного представництва, яка охоплює найважливіші аспекти відносин між виборцями та представниками (Andeweg, Thomassen, 2005).

Мета статті – визначити політичні партії, парламент та масмедіа в якості основних інституційних детермінант політичного представництва.

У сучасному світі одним із основних політичних процесів є забезпечення політичного представництва. В основі політичного представництва знаходяться політичні права громадян, передусім – право голосу на виборах. Політичне представництво передбачає, що обранці мають діяти в інтересах виборців. Відзначимо з цього приводу думку Н. Бедрак: «Політичне представництво інтересів суспільства (а народ виступає джерелом влади), здійснюється через механізм виборів до державних органів кандидатів за певною визначеною виборчою системою, яка повинна відповідати демократичним вимогам рівності, чесності та прозорості. Розвинені інститути політичного представництва свідчать про те, що громадяни шляхом виборів на певний час делегують свої владні повноваження довіреним політичним акторам (індивідуальним та колективним)» (Бедрак, 2014, с. 275).

Наголосимо на зв'язку між такими інститутами політичного представництва, як партії, парламент та масмедіа. Якщо хоча б один з цих елементів політичного представництва «випадає» з інституційної взаємодії, руйнується уся система політичного представництва. Ані партії, ані вибори не здатні забезпечити представництво групових інтересів у політиці. Парламент у процесі демократизації має перетворитись на простір дискусій між фракціями щодо спільних візій майбутнього. Окрім цього, парламент у процесі забезпечення політичного представництва виконує наступні важливі функції: «законодавча функція; комунікаційна функція; функція агрегації суспільних інтересів; функція легітимації та урегулювання конфліктів; формування політичного курсу; контролююча функція» (Печенка, 2013, с. 62).

За допомогою масмедіа у громадській думці формуються уявлення щодо сутності суспільного (національного) інтересу. Отже, політичне представництво потребує ідеологічного плюралізму, парламентських дебатів та критичних масмедіа.

Відзначимо думку М. Ларченко: «Політичне представництво – це діяльність, внаслідок якої громадяни беруть участь у процесі прийняття державних рішень. Сьогодні представництво як практика в усьому світі поширюється в рамках демократизації. Більш конкретно політичне представництво можна розділити на декілька аспектів: представлення як формальну структуру, описове та символічне представлення, а також змістовне представлення. Політичне представництво розглядається як діяння в інтересах інших осіб» (Ларченко, 2021, с. 24).

Процес забезпечення політичного представництва передбачає презентацію інтересів різних соціальних груп та спільнот у публічному просторі, забезпечення їх участі у партійній політиці, делегування ними своїх представників до парламенту та формування фракцій. В. Дубас відзначає, що парламент має відповідати вимогам легітимності, незалежності, балансу сил та наявності опозиції, підзвітності та контролю (Дубас, 2019, с. 61).

Тобто, на реалізацію процесу політичного представництва спрямовано діяльність таких політичних інститутів, як партії та парламент. Інституційна взаємодія між партіями та парламентом у демократичних суспільствах є фундаментом процесу політичного представництва, а у пострадянських умовах виступає його акселератором.

Інституційна взаємодія з метою забезпечення політичного представництва не обмежується лише електоральним періодом. Вона визначає політичний вибір у широкому сенсі – публічну політику, спрямовану на реалізацію суспільного інтересу (Yakovleva, Yakovlev, 2020).

При цьому саме роль політичних партій та партійної системи є вкрай важливою у сприянні інституціоналізації політичного представництва: вертикальні та горизонтальні партійні відносини забезпечують комунікацію між громадянами та владою з приводу вироблення та реалізації суспільної політики, презентацію інтересів соціальних груп у парламенті.

Погодимось із А. Кройтором: «Одним із головних чинників структуризації соціально-політичної взаємодії, розвитку політичної системи виступає діяльність політичних партій. Політичні партії відіграють визначальну роль у процесах державотворення, формування політичних еліт та лідерства, виборчих кампаніях, інституціоналізації політичної діяльності, розвитку парламентаризму, модернізації суспільства. В умовах представницької демократії політичні партії виконують функції артикуляції та репрезентації інтересів груп та спільнот, формування політичної еліти, легітимації політичної влади» (Кройтор, 2012, с. 108).

Амбівалентна роль політичних партій у процесі забезпечення політичного представництва обумовлена, серед іншого, тим, що депутат має репрезентувати не лише позицію

виборців, а й орієнтуватись у власному виборі на позицію партійного керівництва (партійної «олігархії»). Відзначимо позицію М. Ларченко: «...політичну партію, можна в загальному плані розглядати як групу, яка виборює політичну владу... Існує багато визначень політичної партії. Зокрема, є такі, де партія представлена як група людей, що переслідують національні інтереси на основі конкретної ідеології, про яку вони домовились. Але інші автори вводять у визначення замість національних інтересів «свої інтереси, які суперечать інтересам інших груп». Важливою складовою частиною таких визначень є наявність певної ідеологічної платформи, що має бути привабливою для електорату. Ще один момент полягає в тому, що партія завжди бере участь у виборах, а найчастіше для цього й організовується» (Ларченко, 2021, с. 23).

Окрім політичних партій у процесі політичного представництва активну роль відіграють групи тиску, які використовують механізми лобіювання задля досягнення власних вузькогрупових цілей. Натомість, лобіювання у вітчизняних умовах не є публічним процесом, а отже, лобізм не здатний забезпечити легітимність для рішень влади. Водночас, саме конфлікт вузькогрупових інтересів, представлений на пострадянському просторі переважно інтересами бюрократії та олігархічних груп є запорукою демократичного ладу.

Слід відзначити кризу політичних партій та партійного представництва у країнах консолідованої демократії. Це, на думку Н. Вінникової, обумовлено наступними причинами: «По-перше, має місце довгостроковий тренд падіння партійного членства й ослаблення партійної ідентифікації. По-друге, політичні партії втрачають представницькі функції на користь процедурних. Вони перетворилися на професійні ренто-орієнтовані «картели», які все більше віддаляються від потреб і запитів громадянського суспільства» (Вінникова, 2018, с. 41).

Наголосимо, що у посткомуністичних країнах партії, хоча й стали невідомою складовою політичного поля, недостатньо уваги приділяють програмним засадам, демонструючи формальне ставлення до партійної програми (як необхідного документу для реєстрації) та ідеологічного позиціонування. Так само, як і розбудові партійної структури, у тому числі – місцевих осередків. Натомість, партії активно використовують масмедіа та комунікативні технології (політичну рекламістику, пропаганду та зв'язки із громадськістю) під час електоральних змагань.

Останнім часом, у зв'язку із становленням інформаційного суспільства особливої ваги у процесі політичного представництва набуває діяльність масмедіа. Медіакратія отримує владу визначати, які інтереси мають бути презентовані у публічному просторі. Відзначимо: «Дискурс медіа є найбільш масовим. Він не лише транслює інші дискурси (передусім політичний), а й формує порядок денний завдяки використанню власних критеріїв відбору та презентації інформації. Дискурсивна формація медіа визначається, зокрема, критеріями рейтингу та формату... Унаслідок цього раціональні політичні дебати досить часто елімінуються з медіапростору. Замість них дискурс формують розважальні ток-шоу... в Україні застосування раціональної аргументації в дискурсивному просторі з метою переконання громадян поступилося місцем медіатизації політики. А політичний дискурс став простором спрощеного сприйняття реальності, місцем емоційного шантажу громадян із боку журналістів та експертів» (Яковлев, 2021, с. 85–86).

Можна стверджувати, що у сучасному світі повноцінне політичне представництво неможливе без рівного доступу різних соціальних груп до масмедіа. Політична участь громадян не має обмежуватись лише виборчим періодом. Завдяки масмедіа формується порядок денний, визначається суспільний інтерес, підвищується інтерес громадян до політики. У певному сенсі, демократичні масмедіа сприятимуть подоланню відчуження громадян від влади (Воробйов, 2021). Без демократичних масмедіа неможливо забезпечити демократичне політичне представництво.

Таким чином, визначаючи партії, парламент та масмедіа в якості інституційних детермінант політичного представництва, можна зробити наступні **висновки**. По-перше, забезпечення демократичного політичного представництва передбачає розвиток інституційної взаємодії між політичними партіями, парламентом та масмедіа задля вироблення та реалізації публічної політики на основі суспільного інтересу.

По-друге, необхідно подальше вдосконалення інституційних детермінант політичного представництва. Політичні партії у вітчизняних умовах потребують підвищеної уваги до розробки

політичних програм на основі ідеологічних доктрин. Парламент має перетворитись на простір визначення суспільного інтересу та засобів його досягнення із застосуванням раціональних дебатів між фракціями. Масмедіа – забезпечити рівність доступу до публічного простору для усіх соціальних груп, а не лише ренторієнтованих олігархії та бюрократії.

По-третє, завданням інституційної взаємодії партій, парламенту та масмедіа є підвищення рівня політичної участі громадян, передусім – подолання електорального абсентеїзму. Одним із перших кроків у цьому напрямку має стати проведення виборів до Верховної Ради України за пропорційною електоральною моделлю з відкритими списками.

Література

- Анкерсмит Ф. Р. Репрезентативная демократия. *Логос* 2004. № 2(42). С. 15–40.
- Бедрак Н. М. Партії як інститут політичного представництва. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 274–281.
- Вінникова Н. А. Творення політичних рішень у спектрі режимних характеристик політичного управління. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2015. Вип. 1/2 (25/26). С. 51–57.
- Вінникова Н. А. Дисфункціональність сучасних партійних систем як форм політичного представництва. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2018. Вип. 2(16) С. 37–53.
- Воробйов В. А. Політичне представництво: протиріччя, загрози, експектації. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 190–193.
- Древаль Ю. Д. Демократія участі та політичне представництво. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2. С. 203–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_2_30
- Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської комісії «За демократію через право»). *Український часопис конституційного права*. 2019. № 2. С. 60–73. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2019/yevropeiski-standarty-suchasnoho-parlamentaryzmu-rozysiiamy-yevropeiskoi-komisii/>
- Кройтор А. В. Роль, місце та функції політичних партій у процесі формування паритетної демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 108–113.
- Ларченко М. Принцип представництва в парламенті України в контексті європейської парламентської традиції. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 20–28.
- Малявін Є. В. Основні концепції представництва інтересів в політичному процесі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політологія»*. 2016. Т. 29. С. 123–127. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/6789>
- Печенка Я. Парламент як форма соціально-політичного представництва інтересів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2013. Т. 21. Вип. 23(4). С. 58–63. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2013_21_23\(4\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2013_21_23(4)_11)
- Яковлев Д. Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 26. С. 82–87. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.910>
- Andeweg R. B., Thomassen J. J. Modes of political representation: Toward a new typology. *Legislative Studies Quarterly*. 2005. № 30(4). С. 507–528.
- Ankersmit F. R. *Political representation*. Stanford: Stanford University Press, 2002. 280 p.
- Powell Jr. G. B. Political representation in comparative politics. *Annual Review of Political Science*. 2004. Vol. 7. P. 273–296.
- Rehfeld A. Towards a general theory of political representation. *The Journal of Politics*. 2006. Vol. 68(1). P. 1–21.
- Yakovleva L., Yakovlev D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2020. Vol. 2(4). P. 582–608.

References

- Ankersmyt F. R. (2004). Rezydentatyvnaia demokratyia [Representative democracy]. *Lohos*. 2004. № 2(42). S. 15–40.
- Bedrak N. M. (2014). Partii yak instytut politychnoho predstavnytstva [Party yak Institute of Political Representation]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 52. S. 274–281. [in Ukrainian].
- Vinnykova N. A. (2015). Tvorennia politychnykh rishen u spektri rezhymnykh kharakterystyk politychnoho upravlinnia [Creation of political decisions in the spectrum of regime characteristics of political control]. *Visnyk NTUU «KPI»*. *Politohiia. Sotsiologiia. Pravo*. Vyp. 1/2(25/26). S. 51–57. [in Ukrainian].
- Vinnykova N. A. (2018). Dysfunksionalnist suchasnykh partiinykh system yak form politychnoho predstavnytstva [Dysfunction of the current party systems as forms of political representation]. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky*. Vyp. 2(16). S. 37–53. [in Ukrainian].

- Vorobiov V. A. (2021). Politychne predstavnytstvo: protyrichchia, zahrozy, ekspektatsii [Political representation: contradictions, threats, expectations]. *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy) : u 2 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 21 trav. 2021 r.) / za zahalnoiu redaktsiieiu S. V. Kivalova*. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka». T. 1. S. 190–193. [in Ukrainian].
- Dreval Yu. D. (2012). Demokratiiia uchasti ta politychne predstavnytstvo [Participatory democracy and political representation. Current issues of public administration]. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia*. № 2. S. 203–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_2_30 [in Ukrainian].
- Dubas V. (2019). Yevropeiski standarty suchasnoho parlamentaryzmu (za pozytsiiamy Yevropeiskoi komisii «Za demokratiiu cherez pravo» [European standards of modern parliamentarism (according to the European Commission 'For Democracy through Law')]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. № 2. S. 60–73. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2019/yevropeiski-standarty-suchasnoho-parlamentaryzmu-pozytsiiamy-yevropeiskoi-komisii/> [in Ukrainian].
- Kroitor A. V. (2012). Rol, mistse ta funktsii politychnykh partii u protsesi formuvannia parytetnoi demokratii [The role, place and functions of political parties in the process of forming a parity democracy]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 47. S. 108–113. [in Ukrainian].
- Larchenko M. (2021). Pryntsyp predstavnytstva v parlamenti Ukrainy v konteksti yevropeiskoi parlamentskoi tradytsii [The principle of representation in the Parliament of Ukraine in the context of the European parliamentary tradition]. *Pravo i suspilstvo*. № 4. S. 20–28. [in Ukrainian].
- Maliavin Ye. V. (2016). Osnovni kontseptsii predstavnytstva interesiv v politychnomu protsesi [Basic concepts of interest representation in the political process]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Pytannia politolohiia»*. T. 29. S. 123–127. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/6789> [in Ukrainian].
- Pechenka Ya. (2013). Parlament yak forma sotsialno-politychnoho predstavnytstva interesiv [Parliament as a form of socio-political representation of interests]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya : Filosofiia. Sotsiologiia. Politolohiia*. T. 21. Vyp. 23(4). S. 58–63. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2013_21_23\(4\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2013_21_23(4)_11) [in Ukrainian].
- Yakovlev D. (2021). Dyskurs vitchyznianskykh media shchodo krain Baltii [The discourse of the domestic media about the Baltic countries]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. № 26. S. 82–87. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.910> [in Ukrainian].
- Andeweg R. B., Thomassen J. J. (2005). Modes of political representation: Toward a new typology. *Legislative Studies Quarterly*. 30(4). P. 507–528.
- Ankersmit F. R. (2002). *Political representation*. Stanford: Stanford University Press. 280 p.
- Powell Jr. G. B. (2004). Political representation in comparative politics. *Annual Review of Political Science*. Vol. 7. P. 273–296.
- Rehfeld A. (2006). Towards a general theory of political representation. *The Journal of Politics*. Vol. 68(1). P. 1–21.
- Yakovleva L., Yakovlev D. (2020). Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences. *Nationalism and Ethnic Politics*. Vol. 2(4). P. 582–608.

Анотація

Воробіов В. А. Інституційні детермінанти політичного представництва: партії, парламент, масмедіа. – Стаття.

Статтю присвячено визначенню інституційних детермінант політичного представництва. У фокусі дослідницької уваги знаходяться політичні партії, парламент та масмедіа, які формують публічний вимір політичного представництва в Україні. Констатовано, що лобізм (який є важливим інститутом представництва) на сучасному етапі так і не увійшов до практики публічного представництва інтересів соціальних груп.

Грунтуючись на інституціональній теорії визначено основні проблеми інституційного виміру політичного представництва. Запропоновано напрямки реформування системи політичного представництва в Україні задля забезпечення найбільш оптимального представництва інтересів різних соціальних груп. Зокрема, наголос зроблено на необхідності подальшої інституціоналізації політичних партій саме як представників інтересів соціальних груп та спільнот, відмову від їх формування за принципом «хапай усіх», посилення уваги до вироблення партійних доктрин та ідеологічної складової партійної діяльності. Відзначено, що в умовах медіатизації політики та позиціонування медіакратії як одного із нових правлячих класів потребує суттєвого удосконалення комунікативний вимір політичного представництва. Адже, однією з головних передумов політичного представництва в інформаційному суспільстві стає рівність доступу до масмедіа.

Демократичне політичне представництво інтерпретується як основа вироблення публічної політики відповідно до суспільного інтересу. Цьому мають сприяти впровадження раціональних дебатів у масмедіа, які потенційно можуть протидіяти медіа-скандалам та формату політичних шоу.

Аргументовано, що посилення ролі парламентаризму, як інституційної детермінанти політичного представництва, передбачає вибір між мажоритарною та пропорційною електоральними системами. На нашу думку, цей вибір має бути зроблено на користь пропорційної моделі з відкритими списками.

Ключові слова: політичне представництво, політичні інститути, партії, масмедіа, парламент.

Summary

Vorobiov V. A. Institutional Determinants of Political Representation: Parties, Parliament, Mass Media. – Article.

The article is devoted to defining the institutional determinants of political representation. The focus of the research is political parties, the parliament, and the mass media, which form the public dimension of political representation in Ukraine. It has been stated that at the present stage lobbying (which is an important institution of representation) has not entered the practice of public representation of the interests of social groups.

Based on institutional theory, the main problems of the institutional dimension of political representation have been identified. The directions of reforming the system of political representation in Ukraine in order to ensure the most optimal representation of the interests of different social groups have been offered. In particular, the emphasis has been placed on the need for further institutionalization of political parties as representatives of the interests of social groups and communities, abandoning their formation on the principle of "grab everyone", developing party doctrines, and increasing attention to the ideological plane of party activity. It has been noted that in the conditions of the mediatization of politics and positioning of mediocracy as one of the new ruling classes, the communicative dimension of political representation needs to be significantly improved. One of the main prerequisites for political representation in the information society is equal access to the media.

Democratic political representation is interpreted as the basis for public policy-making according to the public interest. This should be facilitated by the introduction of rational debates in the mass media, which can potentially counteract media scandals and the format of political shows. It has been substantiated that strengthening the role of parliamentarism as an institutional determinant of political representation implies a choice between the majoritarian and proportional electoral systems. In our opinion, this choice should be made in favor of the open-list proportional electoral model.

Key words: political representation, political institutions, parties, mass media, parliament.

УДК 321

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1303>

Ю. В. Завгородня

orcid.org/0000-0003-3500-8638

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ УЯВЛЕННЯ ПРО КОНФЛІКТ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Зміни у суспільно-політичному житті людства відбуваються протягом певного періоду часу. Наукові погляди щодо глобалізаційних процесах різняться щодо позитивних чи негативних елементів, однак це факт невідворотного процесу, який породжує нові виклики для людства, які потребують координації суспільно-політичної свідомості на цінність основних прав і свобод людини, про недоторканість персональної інформації про рівні права та інші загальнолюдські цінності, які у сучасному інформаційному світі можуть ставати об'єктами боротьби та інформаційного спротиву.

Кібернетичний простір надає широкі можливості для конфліктної взаємодії. Оскільки може бути продовженням політичного інциденту, який відбувся в політичному звичному середовищі, однак активна фаза протиборства відбувається саме в інформаційній площині. Однак, початок політичного протиборства може відбуватися саме з кіберпростору, коли відбуваються публічні інформаційні рекламні пости, які транслюються як реклама перед обра-ною вами інформацією.

На думку М. Сітарського щодо функціональної значимості конфліктів, то він вважає, що «одна з негативних функцій політичного конфлікту полягає в тому, що у процесі розгортання й загострення боротьби за владу він спроможний різко послабити політичну систему, в якій зіткнулися між собою конкуруючі політичні сили, тобто може відбутися дестабілізація становища, основними ознаками якої є масові політичні страйки та інші форми політичних конфліктів. Позитивна функція виявляється у тому, що визрілий у надрах політичної системи конфлікт сигналізує суспільству, владним структурам про суперечності й розбіжності позицій певних індивідів та груп, стимулює дії щодо їхнього подолання» (Сітарський С., 2013, с. 137).

Дійсно, конфлікт у політичних процесах є поштовхом до реалізації нових проектів, це ті перешкоди, які або укріплюють суспільство та державний устрій або призводять до повалення такого устрою. Тому, в політичних процесах вміння бачити та реалізувати позитивні аспекти в конфліктній активності дійсно є мистецтвом у сучасному прояві.

Однак, по своїй суті процес протікання конфлікту може бути різний в залежності від того в якому суспільстві відбулось протиборство (демократичному, тоталітарному, авторитарному), наскільки суспільство активне та готове до мітингів, страйків, як прояву невдоволення, як сторони здійснюють протиборство відносно один одного, яку відповідальність нести будуть суб'єкти конфлікту перед народом. Така позиція актуальна для кіберконфліктів також, бо диктатора та сучасні «царі» намагаються обмежити доступ навіть у глобальному світі для уніфікованого сприйняття політичних процесів, у якому політичні конфлікти не мають публічної форми прояву.

Отже, тема є досить актуальною в сучасному світовому порядку та потребує детального аналізу на базі уже існуючих наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів, а саме: Білецької Ю., Сітарського С., Кравченко Т., які стали основою для подальших досліджень.

Метою наукового аналізу є характеристика особливостей розвитку політичних конфліктів за допомогою сучасної форми спілкування кіберпростору. Для реалізації вищезазначеної мети виконано ряд завдань щодо теоретичної характеристики сприйняття конфліктів в суспільстві, реакція на конфлікті активність в кіберпросторі, аналіз сучасних загроз конфліктної активності в кіберпросторі.

Тому, враховуючи особливості розвитку конфлікту в політичній діяльності, то варто відзначити, що протиборство невід'ємний елемент у процесуальній складовій політичній системі, окрім цього, сторони повинні не виходити за межі політичної культури, політичної усвідомленості своїх дій та правової межі допустимого у діях сторін, адже міра відповідальності може бути не лише політична (наприклад, виключення з фракції, партії) але й юридична (притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності).

Процес протікання політичного конфлікту може бути процесом прийняття окремого політичного рішення, яке суспільно важливе та вирішальне для подальшого розвитку країни. Оскільки, політичний конфлікт проходить три основні стадії такі як: передконфліктна стадія, безпосередньо конфлікт та врегулювання конфлікту, так само і процес прийняття важливо рішення може протікати в трьох етапах, по-перше реєстр проекту закону на обговорення, по-друге голосування в читаннях за даний закон (під час якого сторони, протидіють, публічно висловлюють невдоволення, вносять поправки, голосують більшістю голосів), по-третє прийняття компромісного рішення, які буде містити елементи компромісу та консенсусу.

Окрім цього, в політичному конфлікті прийнято виділяти четверту стадію розвитку конфлікту, як постконфліктний синдром (Білецька, 2014, с. 153). Особливість цієї стадії полягає у спостереженні за сторонами протиборства, оскільки врегулювання конфлікту може завершитись з урахуванням інтересів однієї з сторін більше ніж іншої, а тому виникає так звана особистісна образа, що потребує продовження спостереження за сторонами конфлікту. Також, після завершення конфлікту, а не врегулювання виникають нові загрози щодо конфліктної активності сторін протиборства, бо залишається невдоволення сторін, озлобленість, яка не вгамована позитивними рішенням, визнанням істини у політичних поглядах.

Для політичного процесу у формі прийняття політичного рішення також можливий так званий пост синдром, який почне проявлятися під час прийняття нових рішень і виникнення взаємодії між політичними діячами. Тому, важливо розрізняти процесуальну конфліктність і процес прийняття політичного рішення, бо під час явища конфліктності сторони не лише вдаються до суперечки з аргументацією власної позиції, а й протидіють один одному, вдаються до політичних засобів щоб дискредитувати опонента та його бачення вибору вектору узгодження питання.

Слушно зазначає С. Сітарський, що «дестабілізація в країні виникає не тому, що існують конфлікти. Вони, як вже зазначалось, завжди були й залишаться в громадянському суспільстві. Напрута виникає в результаті несвоєчасного виявлення, контролювання та регулювання конфліктним процесом, тобто управлінням ним. Під управлінням маємо на увазі врегулювання, вирішення, придушення, навіть ініціювання деяких конфліктів в інтересах суспільства або окремих його суб'єктів» (Сітарський, 2013, с. 139).

Адже, в сучасних політичних процесах найважливіше це аналіз конфліктної протидії, аналіз позицій сторін, аналіз можливостей сторін та можливість до застосування радикальних методів впливу. Під час дослідження усіх цих аспектів можливо сформулювати картину щодо доцільності впливу на такий конфлікт контроль за його протіканням або відсутність потреби у таких заходах взагалі, оскільки конфлікт не містить будь яких серйозних загроз для політичної системи та стабільності суспільного розвитку.

При можливості конфлікт може бути оптимізованим не залежно від стадії розвитку. А тому, для сучасної політичної спільноти, важливо вміння перетворювати окремі масштабні, небезпечні конфлікти у дрібні, негострі та помірковано обґрунтовані протиріччя.

Таку ж думку підтримує С. Сітарський, який відзначає, що «необхідно максимально можливе вилучення з життя суспільства і держави конфліктів з високим рівнем невизначеності та, відповідно, з малим відсотком керованості. Органам державної влади не обов'язково кожного разу втручатися в будь-які форми конфліктів. Існують інші інститути, що сприяють вирішенню конфліктів «в обхід» держави. Втручання державних органів є необхідним в тому випадку, якщо конфлікти загрожують суттєво зачепити інтереси громадян, що не беруть участі в них; якщо виникають загрози встановленому порядку; у випадку здійснення суб'єктами конфлікту актів незаконного насилля» (Сітарський, 2013, с. 139).

Окрім того, існує ряд конфліктів, які не потребують втручання держави в силу своєї популярності ролі. Політичні суб'єкти, у своїй діяльності вдаються до відведення уваги суспільства

від важливих питань, які приймаються органами державної влади, за допомогою розвитку політичного конфлікту на який спрямована увага більшої частини активних спостерігачів за політичним процесом. Для того, щоб держава не використовувала власні ресурси на врегулювання протиріччя, а також не здійснювала активної форми контролю за розвитком такого протиборства потрібно повернутись до аналізу усіх важливих елементів конфліктної активності в політичному процесі (Білецька, 2014, с. 139).

Звичайно, конфліктна політична система це не вирок розрухи та занепаду. В межах нормального взаємного освідомлення значимості думки іншої сторони, врахування побажань один одного, або розтлумачені відсутності можливості врахування окремих побажань суб'єктів політики можливе здійснення ефективної публічної політики держави.

Однак, інколи проблема бажання врахувати інтереси окремих політичних діячів не обґрунтовується принципами політичної партії чи індивідуальними переконаннями політика, а враховує інтереси окремих монопольних підприємців, які стають донорами, конфліктної активності, зтягають прийняття не вигідних законів, підбурюють суспільство та спонукають до безкомпромісності сторін. Оскільки, сторони протиборства мають ресурси для конфліктного процесу вони не намагаються домовитись, піти на поступки, прийняти консенсусне рішення, бо мають завдання.

Тому, дуже важливо щоб політичні діячі, як судові та правоохоронні органи, у своїй діяльності були незалежні від можливого впливу зі сторони підприємців, міжнародних суб'єктів, та інших учасників, які виставляють відповідні умови та задачі.

У діяльності політичних інститутів, завжди існує такий політичний процес, як протиборство. Уже більшість сучасних науковців відходять від уявлень, про те, що може існувати модель безконфліктної взаємодії структурних елементів політичної системи. Адже, в уявленні безконфліктної взаємодії існує чітка помилка.

Так, на думку Т. Кравченко «спроба методологічного протиставлення конфліктного і консенсуального способів описання політичного процесу містить фундаментальну похибку, яка полягає в тому, що саме поняття політичного консенсусу втрачає будь-який сенс, якщо воно розглядається абстрактно, тобто у відриві від поняття політичного конфлікту, адже як конфлікт неможливий без консенсусу, так і політичний консенсус неможливий, якщо до цього певні політичні інтереси не прийшли у зіткнення і не виникла об'єктивна потреба у їх узгодженні та розв'язанні конфліктної ситуації» (Кравченко, 2011, с. 68).

Звичайно, політичний конфлікт містить небезпеку для розвитку суспільства. Однак, використання конфліктологічного процесу це шлях до відшукування політичного рішення, яке врахує інтереси більшої частини суспільства. Технологічні процеси, які на теперішній час заповняють глобальний світ створюють комфортні умови для моніторингу напруги суспільства та політичних лідерів. Тому, трансформація конфліктів відбувається у кіберплощину, яка є сучасною платформою для дослідження процесів протидії сторін конфлікту.

Література

- Білецька Ю. В. Основні елементи політичного конфлікту. *Правове життя сучасної України* : матер. міжнар. наук. практ. конф. Одеса : Юридична література, 2014. С. 184–186.
- Білецька Ю. В. Стадії розвитку політичних конфліктів. *Політична наука. Контури міждисциплінарного перетину* : IV національний конвент МАСПН (Україна) 20–21 березня 2014 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 151–153.
- Кравченко Т. Політичний конфлікт в умовах демократичних політичних систем. *Політичний менеджмент*. № 2. 2011. С. 62–68.
- Сітарський С. М. Політичний конфлікт та сучасні українські реалії. *Економіка та держава*. № 8. 2013. С. 137–139.
- Завгородня Ю. В. Кіберконфлікти, як елемент політичних технологій в інформаційному просторі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 32. С. 144–148.

References

- Biletska Yu. V. (2014). Osnovni elementy politychnoho konfliktu. *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy* : mater, mizhnar. nauk, prakt. konf. [The main elements of political conflict]. Odessa : Yurydychna literatura, 2014. S. 184–186. [in Ukrainian].

- Biletska Yu. V. (2014). Stadii rozvytku politychnykh konfliktiv. [Stages of development of political conflicts] *Politychna nauka. Kontury mizhdystsiplinarного peretynu : IV natsionalnyi konvent MASPН (Ukraina) 20–21 bereznia 2014 r.* Odesa : Vydavnychy dim «Helvetyka», 2014. S. 151–153. [in Ukrainian].
- Kravchenko T. (2011). Politychnyi konflikt v umovakh demokratychnykh politychnykh system. [Political conflict in democratic political systems] *Politychnyi menedzhment.* № 2. 2011. S. 62–68. [in Ukrainian].
- Sitarskyi S. M. (2013). Politychnyi konflikt ta suchasni ukraïnski realii. [Political conflict and modern Ukrainian realities]. *Ekonomika ta derzhava.* 2013. № 8. S. 137–139. [in Ukrainian].
- Zavhorodnia Yu. V. (2021). Kiberkonflikty, yak element politychnykh tekhnolohii v informatsiinomu prostori. [Cyberconflicts as an element of political technology in the information space]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologhii.* 2021. № 32. S. 144–148. [in Ukrainian].

Анотація

Завгородня Ю. В. Трансформаційні уявлення про конфлікт в політичних процесах. – Стаття.

Наукове дослідження присвячене змінам, які відбуваються у конфліктних суперечках в політичній площині. Адже, в силу зміни більшої частини спілкування в конфлікті, по своїй суті, розпочинається створення новітніх механізмів впливу. Кіберпростір є сьогодні важливою територією для здійснення політичного протистояння. Сучасні форми спілкування отримують новий формат взаємодії, який зберігає час, створює нові правила поведінки, принципи, які набувають форми інформаційного звичаю, або кібернетичного сленгу, який сьогодні стає частиною лексики політичного та громадянського спілкування.

Враховуючи особливості сприйняття політичної дійсності, наявних знань та теоретичних розробок щодо сутнісного уявлення про політичний конфлікт, виникає потреба у розробці новітніх уявлень, які уже трансформували більшість процесів в інформаційний простір, про кібернетичні аспекти конфліктної активності, політичної могутності та оцінки балансу сил у кіберконфлікті.

У політичних процесах України прослідковується затяжний процес зміни політичного режиму, відчуття транзитного стану держави з відсутністю чіткої системи тактичних та стратегічних дій. Однак, процес переформатування політичного спілкування з виборцями, проведення публічних політичних зібрань у прямій трансляції, обговорення та опитування онлайн досить вдало та швидко пристосували суб'єктів політики з метою збільшення підтримки у суспільстві.

Актуальність трансформації конфліктних форм взаємодії суб'єктів політики набуває актуалізації та потребує формування ряду систематизованих уявлень про кіберконфлікти, як різновиду, або частини існуючого політичного конфлікту. Сучасні форми життєвої трансформації демонструють нові процеси, які потребують згрупування та тлумачення, а тому конфлікти не є винятком, навпаки виникає гостра потреба дослідження нових процесів протистояння для збалансованої та виваженої діяльності для його завершення.

Ключові слова: кіберконфлікт, кіберпростір, політична боротьба, трансформація суспільства, суб'єкти політики.

Summary

Zavgorodnya Yu. V. Transformational ideas about conflict in political processes. – Article.

The research is devoted to the changes that are taking place in the conflict in the political sphere. After all, due to the change in most of the communication in the conflict, in essence, begins to create new mechanisms of influence. Cyberspace is today an important area for political confrontation. Modern forms of communication receive a new format of interaction that saves time, creates new rules of conduct, principles that take the form of information custom, or cyber slang, which today becomes part of the lexicon of political and civic communication.

Given the peculiarities of the perception of political reality, existing knowledge and theoretical developments on the essential idea of political conflict, there is a need to develop new ideas that have transformed most processes in the information space, cyber aspects of conflict activity, political power and balance of power cyberconflict.

In the political processes of Ukraine there is a protracted process of changing the political regime, a sense of transit of the state with a lack of a clear system of tactical and strategic actions. However, the process of reformatting political communication with voters, holding public political meetings live, discussing and polling online has been quite successful and has quickly adapted policymakers to increase support in society.

The urgency of the transformation of conflict forms of interaction between policy actors is becoming relevant and requires the formation of a number of systematized ideas about cyberconflicts as a kind or part of the existing political conflict. Modern forms of life transformation demonstrate new processes that require grouping and interpretation, and therefore conflicts are no exception, on the contrary, there is an urgent need to explore new processes of confrontation for balanced and balanced activities to complete it.

Key words: cyber conflict, cyberspace, political struggle, transformation of society, political actors.

УДК 323.2

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1304>

О. О. Заславська

orcid.org/0000-0003-1608-1530

*кандидатка політичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри міжнародної комунікації та політології
Хмельницького національного університету*

О. А. Посвістак

orcid.org/0000-0002-8462-3584

*докторка психологічних наук, доцентка,
професорка кафедри міжнародної комунікації та політології
Хмельницького національного університету*

В. В. Налімова

orcid.org/0000-0001-6540-5197

*студентка факультету міжнародних відносин та права
Хмельницького національного університету*

НОВИЙ ПОПУЛІЗМ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Постановка проблеми. Сьогодні стало майже неможливо читати політичні новини, не помітивши посилання на популізм. Інтерес науковців до цього явища зростає, оскільки все більше політиків і партій, очевидно, вдаються до популістської риторики. В XXI ст. політики отримали нові варіанти дій, оскільки вони мають у своєму розпорядженні більшу кількість комунікаційних каналів, які відрізняються за своїми можливостями. Категорію популізм вже кілька десятиліть використовують науковці для аналізу соціально-політичних явищ у різних частинах світу. Популізм є спірною концепцією з широким спектром різних визначень. Феномен популізму в сучасному розумінні характеризується досить неоднозначно – це і форма політичної риторики, і стиль політики, і тип політичної свідомості, і політична технологія, і стратегія політичної діяльності тощо. Популістів не можна визначити ідеологічно. Вони можуть діяти в широкому спектрі – від ультралівого до ультраправого. Вони можуть виникати як в бідних так і в багатих країнах; як в постсоціалістичних, так і в зразково ринкових; як в стихії неолібералізму, так і в спокійних гаванях держав загального добробуту. Популісти стверджують, що народ був зраджений елітами, які зловживають своїм владним становищем, і вимагає відновлення суверенітету народу. Популістське бачення демократії в основному розділяє суспільство на дві однорідні та антагоністичні групи, «хороші люди» проти «поганої еліти», і постулює необмежений суверенітет народу. Дотримуючись цієї концептуалізації, можна визначити три ключові ознаки популізму: прославлення народу (народоцентризм), засудження корумпованих еліт (антиелітаризм) і претензії на відновлення народного суверенітету (народний суверенітет). Отже, ключова ознака, що об'єднує усіх популістів – це насамперед їхня схильність виступати на захист «народу» проти «істеблїшменту»; протиставлення інтересів «простих людей» інтересам еліти. Однак замість глибокої, аргументованої дискусії популісти вдаються до маніпуляцій, надмірного спрощення проблем та пропонують надто прості рішення для розв'язання складних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Популізм як «мистецтво політиків завойовувати симпатії виборців» є поширеним й загальновідомим прийом політичної боротьби, тож для переважної більшості теоретиків політологічного дискурсу (Е. Гелнер, Дж. Джермані, Г. Юнеск, М. Кенован, Е. Лаклау, К. Мадд, Ф. Паніци, І. Сорель, П. Тагарт, С. Хофман, С. Шаап та ін.) популізм є невід'ємним елементом будь-якої політичної сили, яка веде боротьбу за владу, фактично, політична боротьба та популізм мають синкретичний зв'язок. Політикам

притаманно експлуатувати популістську риторичку та використовувати популістські гасла в боротьбі за голоси «пересічних виборців», а ХХІ ст. з його онлайн-ринком дає для цього все більше можливостей. Е. Беннет та Д. Сейіс проаналізували взаємозв'язок між Інтернетом/соціальними медіа та підтримкою популістських партій в 34 демократичних країнах світу, зосереджуючись на структурі онлайн-ринку та дійшли висновку про те, що концентрація власників Інтернету та онлайн-аудиторії сприяє зростанню підтримки популізму (Bennett, Seyis, 2021). А. Наї в результаті систематичних експертних опитувань зібрано інформацію про ключові нещодавні вибори в США, Франції, Великобританії, Росії, Нідерландах, Іспанії, Австрії, Австралії, Північній Ірландії тощо та проаналізовано стиль агітації широкої палітри кандидатів, у тому числі багатьох кандидатів-популістів (Naï, 2018). Колектив дослідників університетів Дрездена та Цюріха, зокрема, Н.Ернст, С. Блессінг, С. Енгессер, Ф. Бюхель, Ф. Ессер досліджують комунікацію, пов'язану з популізмом, як комбінацію ключових повідомлень (змісту) та певних стилістичних засобів (форми), і порівнюють їх використання широким колом політичних акторів у Facebook, Twitter та телевізійних ток-шоу в шести країнах. Вони проводили контент-аналіз соціальних медіа та висловлювань на ток-шоу представників 31 партії упродовж 3 місяців та, серед іншого, виявили, що політичні партії, як правило, більш схильні використовувати пов'язану з популізмом комунікацію у Facebook і Twitter, ніж у політичних ток-шоу, і що як нові суперники, так і країні партії використовують більшу кількість ключових популістських повідомлень і елементів стилю (Ernst, Blassnig, Engesser, Büchel, Esser, 2019). Ларссон У.А. порівнює комунікативну самопрезентацію політичних акторів у Facebook, Twitter та політичних ток-шоу в шести західних демократіях та досліджує особливості каналів і вплив характеристики політичної партії на обсяг популістської комунікації (Larsson, 2021). В контексті нашого дослідження актуальною є стаття Г. Віндера та Й. Теншера, які розглянули фактори, що сприяють або перешкоджають введенню акторів-популістів та розвитку популізму як технології політичного маркетингу (Winder G., Tenscher, 2011). Серед вітчизняних дослідників варто згадати роботи А. Руденко, в яких проаналізовано технології політичного маркетингу в діяльності політичних партій України (Руденко, 2017).

Однак ХХІ століття – це період все більшого поширення нового популізму, використання якого як маркетингової технології потребує більш детального аналізу. Важко провести десь точну грань, сказавши про час зародження нового популізму, хоча багато експертів вважають, що сучасний популізм досить сильно відрізняється від популізму ХХ століття. Характерні риси нового популізму виокремлює професор Єльського університету Т. Снайдер. Це зневага до держави, заперечення наявності по-справжньому серйозних проблем, підміна їх менш важливими, але більш хайповими та активне використання потужних цифрових технологій (Snyder, 2019). Елементи «нового популізму» активно використовують і українські політичні партії.

Метою нашого дослідження є аналіз маркетингових стратегій провідних українських політичних партій та визначення місця технології «нового популізму» у цих стратегіях.

Виклад основного матеріалу. Популізм існував давно, однак кількість популістських політичних акторів та партій значно зросла за останні роки у всіх регіонах світу. Відповідно до двох використаних комбінованих наборів даних International IDEA для вимірювання популізму, кількість урядів з популістськими політичними акторами при владі зросла майже вдвічі за останні 15 років, більше половини з них розташовані в Європі, хоча їх також можна побачити в Азії та Америці. У результаті кількість людей, які живуть у країні, яку очолює лідер, який принаймні дещо популістський, збільшилася зі 120 мільйонів 17 років тому до більш ніж 2 мільярдів сьогодні, а партії, які так чи інакше вдавалися до популістської риторички, набрали близько 25% голосів на останніх виборах у Європейських країнах (Populists in Power: Perils and Prospects in 2021, 2021).

Постає проблема популізму як нової нормальності у розвитку партійно-політичних систем. Мова йде про різновид нового популізму, що багато в чому відображає настрої опорного електорату суспільства добробуту, що був у другій половині ХХ ст. у розвинених індустріальних та постіндустріальних державах. «Сучасний популізм має більш складні цілі і робить більш радикальні заяви, ніж його попередник зразка ХІХ ст. Нинішні популісти щедрі на ненависть і скупі на повагу до конкретної політики. Вони використовують ідеї як правої, так і лівої ідеології, причому найчастіше одночасно. Політична орієнтація неважлива для популізму, тому що його не хвилює

правда і конкретні пропозиції щодо зміни ситуації в тій чи іншій області на краще. Популізм – це маніпуляція почуттями, здійснювана харизматичними лідерами» (Макміллан, 2017).

У практичному вимірі популізм все більше перетворюється на різновид політичної комунікації між політиками та виборцями. У цьому контексті О. Новакова розглядає популізм як форму мобілізаційних та маніпулятивних комунікативних технологій у політиці, що реалізуються за допомогою різноманітних засобів (політичні промови, виступи, коментарі, політична реклама, буклети, проспекти, політична програма, відеоролики тощо). Сучасна форма популізму набуває потужної сили саме через сучасні медіа-комунікації. Медіатизація політики перетворює популізм на найбільш сучасний спосіб обґрунтування і ідеологічного позиціонування політичних партій. Процес медіатизації політики означає по суті перетворення мас-медіа із посередників комунікації між політичними (насамперед, державними діячами і інституціями) і громадянами на чинників творення смислів політичних подій і процесів. Сучасний популізм уже не можна характеризувати у вигляді ідеологічного протистояння еліти і народу, проте еліта і народ набувають мас-медійних плаваючих певних значень, що набувають потужних медіа-образів. У ситуації медіатизації політики популізм за рахунок мас-медійних технологій набуває якості віртуальних політичних дій, бо повідомлення у мас-медіа і соціальних мережах стають заміниками конкретних політичних дій і рішень. Як медіа-реальність стає симулятором політичної реальності, так і медіа-повідомлення про політику стає симулятором (медійною заміною) існуючої політичної реальності (Амельченко, 2019). Популістичні обіцянки нерідко стають частиною більш комплексного процесу – політичного маркетингу. Це поняття сформувалося після того, як дослідники бізнес-маркетингу Філіп Котлер та Сідні Леві запропонували розглянути політичні процеси за аналогією роботи ринку: «Політичні змагання нагадують нам, що кандидати просуваються на ринку так само, як мило» (Medvedeva A. (2019). За цією логікою, покупці (виборці) купують (віддають свій голос за) продукт (політичну програму), що його пропонують продавці (партія або інші політичні актори) під час виборів.

Дослідниця Дженніфер Ліз-Маршмент виділяє три типи поведінки партій в контексті політичного маркетингу: орієнтованість на продукт, на продажі або на ринок. Політичні сили, орієнтовані на продукт, чітко дотримуються своєї ідеології і не дозволяють коливанням електоральних настроїв суттєво змінити свої стратегічні орієнтири. Такі політики очікують, що виборці підтримають їхні продукти – програми, реформи, ідеї – тільки тому, що вони їм близькі (гарний товар сам себе продає), і не вважають за потрібне переконувати електорат у перевагах свого політичного бачення. Це класова ідеологія (Лейбористська та Консервативна партії у Великій Британії у ХХ ст.) або партійна монополія (Комуністична партія в Радянському союзі). Така поведінка стає дедалі менш популярною, позаяк класова структура змінилась та втратила чіткі кордони, монополії зникли або модернізувались (Компартія Китаю), а розвиток комунікацій призвів до кращої інформованості суспільства, яке стало більш вибагливим до політичного продукту.

Партії, що роблять ставку на продажі, теж дотримуються певної доктрини; разом із тим, вони приділяють особливу увагу комунікації з виборцями, намагаючись пояснити переваги своєї програми та переконуючи електорат купити саме їхній політичний продукт. Вищезгадані британські партії наприкінці ХХ століття стрімко втрачали прихильників, тому почали провадити більш активну комунікаційну політику, щоб укріпити свої позиції. В українському контексті можна побачити ознаки такого маркетингу в діяльності Партії Регіонів, яка просувала власний політичний бренд, переконуючи свій регіональний електорат у тому, що він потребує підтримки, захисту та пошани, що їх може надати саме ця партія. Маркет-орієнтована поведінка притаманна партіям та політичним лідерам, які діють у межах широкого ідеологічного діапазону. Вони мають певні політичні орієнтири, але здатні демонструвати гнучкість та змінювати свої програми й передвиборчі обіцянки відповідно до змін суспільної думки.

Ведучи мову про український партійний ринок, погодимось з А. Руденко, яка дійшла висновку про те, що він не відповідає моделі «вільної конкуренції», що зумовлює труднощі просування на ньому партійних продуктів. Партії не асоціюються з конкретними результатами діяльності, що мають бути спрямовані на задоволення найбільш значущих цінностей, потреб громадян (Руденко, 2017). Наразі більшість політичних партій у світі, в тому числі в Україні, функціонують саме за принципом адаптації своїх політичних візій до уподобань виборців. Для

розуміння електоральних настроїв політичні актори використовують дані досліджень суспільної думки, які отримують під час проведення фокус-груп або соціологічних опитувань. Популістичні заяви притаманні маніфестам більшості політиків, які отримали за результатами першого туру виборів понад 5% голосів. На відміну від західних трендів популізму, пов'язаних із темами глобалізації, міграції та ідентичності, український варіант приділяє особливу увагу економічним питанням та збільшенню відповідальності держави за рівень життя українців. Програми Радикальної партії Олега Ляшка та Слуги народу чітко апелюють до популістичної логіки, яка поділяє суспільство на «нас» (простих людей, народ) та «них» (старі еліти, «політичні пенсіонери», «відірваних від народу політиків»). Крім того, їхні маніфести, так само як і програми інших кандидатів, містять надто прості формули розв'язання складних політичних питань, без чіткого уявлення, як саме можна досягти цього. Проблеми можна просто скасувати (саме це пропонує зробити Опозиційна платформа з «тарифним геноцидом», ціни на газ могли би бути зменшені вдвічі лише за місяць роботи Ю. Тимошенко в ролі президентки, Радикальної партія та О. Ляшко готові були у цілому гарантувати «залізний порядок», а Європейська солідарність забезпечити «високі стандарти життя» завдяки членству в НАТО та ЄС, на яке П. Порошенко посилався так, ніби воно вже гарантоване.

Популізм найбільш притаманний саме ринковій моделі політичного маркетингу, адже популістичні політики особливо чутливі до вимог та побажань потенційних виборців. Проведений аналіз програм провідних політичних партій України та вивчення запитів українців засвідчує їхню кореляцію. В програмах, зазвичай, мова йде про зниження податкового тиску, створення нових робочих місць, підвищення пенсій та зарплат, соціальний захист тощо. Однак в програмних документах не прописані шляхи досягнення цілей і практично відсутній аналіз причин невдач попередніх реформ та обрахунки витрат державних коштів на впровадження запропонованої політики.

Ці програмні положення корелюють із запитам українців, виявленими в ході опитувань. Так, наприклад, дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова підтверджують, що українці хочуть бачити сильного лідера, який би був одночасно чесним і не корумпованим (Прес-реліз «30 років незалежності...», 2021). Коли мова йде про зовнішньополітичні орієнтації, то аналітики відзначають зростання після 2013 р. кількості громадян, які віддають перевагу членству в ЄС (з 46% у 2013 р. до 64% у 2019 р.), вважають, що найкращим варіантом гарантування безпеки для України був би її вступ до НАТО (51% у 2019 р.) та різке зменшилася кількість прихильників вступу до Митного союзу (з 36% у 2013 р. до 13% у грудні 2019 р.). (Прес-реліз «Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети...», 2019). Крім того, більшість українців оцінюють ставлення країни Центральної Європи переважно як дружнє чи нейтральне (Прес-реліз «Україна як частина Центральної Європи...», 2021). Обіцянки в соціальній сфері корелюють із тим, що українці все ще покладають відповідальність за свій добробут на державу (Прес-реліз «Зроби за мене...», 2021).

Оскільки на ринку «продукт» сам по собі не важливий, головне – прийоми та технології продажу на ринку, логіка маркетингового підходу неминуче рухається від питання «як продати (тобто – заробити)?» до питань про те, що саме слід продати (Руденко, 2017, с. 68). Засвідчують абсолютне домінування «ринкової моделі» також акції, організовані в рамках передвиборчих кампаній. Так, В. Зеленський, який висувався на пост Президента України від партії Слуга народу, запропонував українцям надіслати топ-5 проблем, вирішення яких є найактуальнішим для країни, щоб інтегрувати ці пропозиції у свою виборчу кампанію. В його промовах є багато романтичної риторики про пряму демократію «в смартфонах» і на референдумах. Все це подається разом з образом Зеленського, який є унікальною комбінацією слави телезірки із заявкою на лібералізм в економіці при одночасній відсутності конкретики. Власне, образ Голобородька привів до влади шостого президента України та, як пише Г. Друзенко, визначає його дії. «Сьогодні президент Зеленський остаточно потрапив у пастку нарративу, який він блискуче екранізував... Доволі досвідчений, безумовно успішний (і як стверджував Коломойський, цинічний) бізнесмен Володимир Зеленський остаточно став заручником власного персонажу» (Друзенко, 2020). «Конституційний нарратив «Слуги» – це story про вкрай корумпований і практично невиліковний парламент і реформатора-президента. Треба визнати, що ані Зеленський особисто, ані сценаристи серіалу, який привів його на Банкову, не вигадали цей нарратив – вони його лише талановито запеленгували та проілюстрували. Всі, хто цікавляться українською соціологією, знають, що саме таке ставлення до

парламенту та президента глибоко укорінений в сучасному українському менталітеті. Чи, якщо завгодно, в колективному підсвідомому» (Друзенко, 2020).

Таблиця 1

Аналіз програм політичних партій

Складові передвиборчих програм	Назва партій та політичних об'єднань				
	Слуга народу	Європейська солідарність	Голос	Батьківщина	ОПЗЖ
Політика	Проти «старої політичної системи, системи корупції, брехні та свавілля»	Проти корупції, «хаосу», «роз'єднання українців»	Проти «людей, які вчиняють великі злочини та обкрадають країну», «людей, що за хабар стають суддями і прокурорами», «безкарності масштабних корупціонерів»	Відновлення територіальної цілісності та суверенітету України	Проти культурної політики попередньої влади, політики дискримінації, ксенофобії та радикалізму
Економіка	Проти монополії в галузі оборонних держзакупівель, енергетичних ринків, розкрадання у ЗСУ і Міноборони	Проти критичної економічної ситуації, загрози дефолту, офшорів	«Олігархічні монополії, «десяток хазяїв життя» не має права контролювати національну політику	Проти монополії на ринку газу, податку на прибуток, єдиного соціального внеску, який тримає в тіні 50% заробітної плати	Проти монополізму, рейдерства та нечесної конкуренції, деіндустріалізації, деградації та деінтелектуалізації країни
Медицина	Проти фармакологічної мафії	Децентралізація у системі управління охорони здоров'я, обов'язкове медичне страхування	Розширення державного фінансування ліків	Обов'язкове медичне страхування	Перехід до страхової медицини
Екологія	Проти незаконної вирубки лісів	Посилення відповідальності за екологічні правопорушення		Проти смітєвої проблеми, забруднення довкілля	
Міжнародна арена	Перезавантаження відносин із найближчими сусідами України на заході, розширення співпраці з ЄС і НАТО	Проти російської агресії, маніпуляцій	Проти «російського агресора»	Проти порушення територіальної цілісності та суверенітету України	Проти бойових дій на Донбасі, обопільних санкцій РФ та України
Соціальна сфера	Всеукраїнський перепис населення, аудит системи соціального забезпечення, «економічний паспорт українця»	Подолання бідності, реформа пенсійної системи	Накопичувальна система пенсійного забезпечення, перепис населення, електронний реєстр отримувачів соціальної допомоги	Проти позбавлення пенсій працюючих пенсіонерів, високих тарифів	Проти «тарифного геноциду»

Однак, колишній комік і нинішній Президент України Володимир Зеленський – не єдиний приклад в Європі. Одним з першопрохідців вважається Йон Гнарр, колишній мер столиці Ісландії Рейк'явіка. Гнарр – один із найуспішніших акторів-коміків в історії Ісландії. Незабаром після фінансової кризи 2008–2009 років, яка поставила країну на коліна, Гнарр вирішив балотуватися на пост мера Рейк'явіка, заснувавши те, що він назвав Найкращою партією. Заявка була трюком, твором перформансу в реальному часі, який мав на меті спонукати глядачів замислитися про безглуздість виборчого процесу. Симпатичність Гнарра була настільки високою – або, можливо, повага в країні до політиків істеблішменту була настільки низькою, – що він фактично переміг. Відчувши, що після фінансової кризи 2008 р. ісландці вже не довіряють традиційним політикам і їхнім традиційним рецептам, він запропонував свої. У своїй програмі його Найкраща Партія обіцяла рятувати білих ведмедів з дрейфуючих крижин, відкрити найпівнічніший у світі «Діснейленд» у недобудованому міському аеропорту та запровадити безкоштовні рушники в усіх басейнах. Фінансової кризи, звичайно, такі обіцянки вирішити не могли, але вони і не обіцяли. Після місцевих виборів Найкраща партія сформувала більшість із соціал-демократами і попрацювати таки довелося. Актор завершив підступний чотирирічний термін у акул'ячих водах ісландської політики в 2014 році, коли вирішив більше не балотуватися (Шур, Бучельников, Думська, 2019).

Висновки. Таким чином, сучасне суспільство створило досить розгалужену систему політичних концепцій, ідеологій та уявлень, і на цьому тлі все складніше знайти та відтворити новий оригінальний політичний продукт. В умовах медіатизації політики популізм набуває якості віртуальних політичних дій, оскільки повідомлення у мас-медіа і соціальних мережах стають заміниками конкретних політичних дій і рішень. Як медіа-реальність стає симулятором політичної реальності, так і медіа-повідомлення про політику стає симулятором (медійним заміником) існуючої політичної реальності. За таких умов на зміну традиційному популізму приходять новий популізм, основою якого є активне використання потужних цифрових технологій, через які транслюється зневага до держави та заперечення наявності по-справжньому серйозних проблем при підміні їх менш важливими, але більш хайповими.

Проведений аналіз програм провідних політичних партій України (Слуга народу, Європейська солідарність, Голос, Батьківщина, ОПЗЖ) свідчить про їх орієнтацію «на ринок», оскільки програмні положення чітко корелюють із запитамі українців, виявленими в ході соціологічних опитувань. Українські політичні партії практично не орієнтованість свою діяльність «на продукт» та «на продажі», оскільки український політичний ринок не відповідає моделі «вільної конкуренції», що зумовлює труднощі просування на ньому партійних продуктів. Орієнтація на ринок неминуче призводить до необхідності реагувати на запити громадян, а медіатизації політичної культури дає можливість популістам отримати якнайширшу підтримку населення, демонструючи себе яскравими лідерами та справжніми представниками «народу».

Література

- Амельченко Н. Популізм у контексті кризи класичних ідеологій і виникнення мас-медійних технологій політики. *Рябівські читання*. 2019. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16377/Amelchenko_Populizm_u_konteksti_kryzy_klasychnykh_ideolohii.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата відвідування сайту: 27.01.2022).
- Дем'яненко М. Популізм як політичний феномен і маніпулятивна технологія: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2016. 20 с.
- Макміллан М. Що таке популізм? 2021. URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/makmillan/shcho-take-populizm-412114.html> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).
- Прес-реліз «30 років незалежності: які здобутки і проблеми зростання бачать українці й на що сподіваються у майбутньому (29 липня–4 серпня 2021 р.)». Фонд «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріваспільноз соціологічною службою Центру Разумкова. URL: https://dif.org.ua/article/30-rokiv-nezalezhnosti-yaki-zdobutki-i-problemi-zrostannya-bachat-ukraintsi-y-na-shcho-spodivayutsya-u-maybutnomu_2 (дата відвідування сайту: 27.01.2022).
- Прес-реліз «Зроби за мене: українці готові до самоорганізації, але покладають відповідальність за свій добробут на державу (грудень 2020 – січень 2021 р.)». Фонд «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/zrobi-za-mene-ukraintsi-gotovi-do-samoorganizatsii-ale-pokladayut-vidpovidalnist-za-sviy-dobrobut-na-derzhavu> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Прес-реліз «Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України (13–18 грудня 2019 р.)». Фонд «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. URL: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova%20%20 (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Прес-реліз «Україна як частина Центральної Європи: що про це думають українці (22 жовтня – 12 листопада 2021 р.)». Фонд «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraina-yak-chastina-tsentralnoi-evropi-shcho-pro-tse-dumayut-ukraintsi> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Руденко А. Технології політичного маркетингу в діяльності політичних партій України : дис. ... канд. політ. наук. Вінниця, 2017. 275 с.

Шаап С. Популистское искушение: Обратная сторона иллюзии идентичности. Київ : Видавництво Жупанського. 2020. 256 с.

Щур М., Бучельнікова М., Думська О. Мер Рейк'явіка про свій досвід при владі: не всі коміки дійсно смішні. *Радіо Свобода*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30162791.html> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Ярош О. Політичний популізм: теорія і практика передвиборного «флірту». *Контекст*. 2002. № 2(14). С. 21–25.

Bennett A., Seyis D. The Online Market's Invisible Hand: Internet Media and Rising Populism. 2021. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/00323217211033230?journalCode=psxa&> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Ernst N., Blassnig S., Engesser S., Büchel F., Esser F. Populists Prefer Social Media Over Talk Shows: An Analysis of Populist Messages and Stylistic Elements Across Six Countries. 2019. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305118823358> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Larsson A. O. The rise of Instagram as a tool for political communication: A longitudinal study of European political parties and their followers. 2021. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/14614448211034158> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Lees-Marshment J. Political marketing and British political parties: The party's just begun. *Manchester University Press*. 2002. 320 p.

Medvedeva A. Populism as a method of political marketing. 2019. URL: <http://www.korydor.in.ua/en/uncategorized-en/populism-as-a-method-of-political-marketing.html> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Meyer B. Populists in Power: Perils and Prospects in 2021. *Tony Blair Institute for Global Change*. 2021. URL: <https://institute.global/sites/default/files/articles/Populists-in-Power-Perils-and-Prospects-in-2021.pdf> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Nai A. Fear and Loathing in Populist Campaigns? Comparing the Communication Style of Populists and Non-populists in Elections Worldwide. *Journal of Political Marketing*. 2018. P. 219–250.

Snyder T. Ukraine and future Europe. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Pz2O5ivT-qM> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

The Global State of Democracy Indices. URL: <https://www.idea.int/gsod-indices/#/indices/world-map> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

Winder G., Tenscher J. Populism as political marketing technique. *Routledge Handbook of Political Marketing*. 2011. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203349908-28/populism-political-marketing-technique-georg-winder-jens-tenscher> (дата відвідування сайту: 27.01.2022).

References

Amel'chenko, N. Populizm u konteksti kryzy klasychnykh ideolohiy i vynyknennya mas-mediynykh tekhnolohiy polityky. [Populism in the context of the crisis of classical ideologies and the emergence of mass media politics technologies.] *Ryabivs'ki chytannya* (electronic journal). 2019. Retrieved from: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16377/Amelchenko_Populizm_u_konteksti_kryzy_klasychnykh_ideolohii.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed 27.01.2022).

Dem"yanenko M. Populizm yak politychnyy fenomen i manipulyatyvna tekhnolohiya: dys. kand. polit. nauk [Populism as a political phenomenon and manipulative technology]. Kyiv, 2016. 20 p.

Makmillan M. Shcho take populizm? [What is populism?] 2021. URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/makmillan/shcho-take-populizm-412114.html> (accessed 27.01.2022).

Pres-reliz «30 rokiv nezalezhnosti: yaki zdobutky i problemy zrostannya bachat' ukraintsi y na shcho spodivayut'sya u maybutnomu (29 lyupnya – 4 serpnya 2021 r.)» [30 years of independence: what achievements and problems of growth Ukrainians see and what they hope for in the future (July 29 – August 4, 2021)]. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva spil'no z sotsiolohichnoyu sluzhboyu Tsentru Razumkova. URL: https://dif.org.ua/article/30-rokiv-nezalezhnosti-yaki-zdobutki-i-problemi-zrostannya-bachat-ukraintsi-y-na-shcho-spodivayutsya-u-maybutnomu_2 (accessed 27.01.2022).

- Pres-reliz «Zroby za mene: ukrayintsi hotovi do samoorhanizatsiyi, ale pokladayut' vidpovidal'nist' za sviy dobrobut na derzhavu (hruden' 2020 – sichen' 2021 r.)» [Do it for me: Ukrainians are ready for self-organization, but put the responsibility for their well-being on the state (December 2020 – January 2021)]. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva. URL: <https://dif.org.ua/article/zrobi-za-mene-ukrayintsi-gotovi-do-samoorhanizatsii-ale-pokladayut-vidpovidalnist-za-sviy-dobrobut-na-derzhavu> (accessed 27.01.2022).
- Pres-reliz «Patriotyzm, mova ta zovnishn'opolitychni priorytety – hromads'ka dumka Ukrayiny (13–18 hrudnya 2019 r.)» [Patriotism, language and foreign policy priorities – public opinion of Ukraine (December 13–18, 2019)]. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva spil'no z sotsiolohichnoyu sluzhboyu Tsentru Razumkova. URL: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova%20%20 (accessed 27.01.2022).
- Pres-reliz «Ukrayina yak chastyna Tsentral'noyi Yevropy: shcho pro tse dumayut' ukrayintsi (22 zhovtnya – 12 lystopada 2021 r.)» [Ukraine as a part of Central Europe: what Ukrainians think about it (October 22 – November 12, 2021)]. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva spil'no z Kyyivs'kym mizhnarodnym instytutom sotsiolohiyi. URL: <https://dif.org.ua/article/ukrayina-yak-chastina-tsentralnoi-evropi-shcho-pro-tse-dumayut-ukrayintsi> (accessed 27.01.2022).
- Rudenko A. Tekhnolohiyi politychnoho marketynhu v diyal'nosti politychnykh partiy Ukrayiny: dys. kand. polit. nauk [Technologies of political marketing in the activity of political parties of Ukraine]. Vynnytsya, 2017. 275 s.
- Shaap S. Populistskoye iskusheniye: Obratnaya storona illyuzii identichnosti [The Populist Temptation: The Other Side of the Illusion of Identity.]. Kyyiv : Vydavnytstvo Zhupans'koho. 2020. S. 256.
- Shchur M., Buchel'nikova M., Dums'ka O. Mer Reyk'yavika pro sviy dosvid pry vladi: ne vsi komiky diysno smishni [The mayor of Reykjavik about his experience in power: not all comedians are really funny]. Radio Svoboda. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30162791.html> (accessed 27.01.2022).
- Yarosh, O. Politychnyy populizm: teoriya i praktyka peredvybornoho «flirtu» [Political populism: the theory and practice of pre-election "flirtation"]. Kontekst. 2002. № 2(14). S. 21–25.
- Bennett A., Seyis D. The Online Market's Invisible Hand: Internet Media and Rising Populism. 2021. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/00323217211033230?journalCode=psxa&> (accessed 27.01.2022).
- Ernst N., Blassnig S., Engesser S., Büchel F., Esser F. Populists Prefer Social Media Over Talk Shows: An Analysis of Populist Messages and Stylistic Elements Across Six Countries. 2019. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305118823358> (accessed 27.01.2022).
- Larsson A. O. The rise of Instagram as a tool for political communication: A longitudinal study of European political parties and their followers. 2021. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/14614448211034158> (accessed 27.01.2022).
- Lees-Marshment J. Political marketing and British political parties: The party's just begun. *Manchester University Press*. 2002. 320 p.
- Medvedeva A. Populism as a method of political marketing. 2019. URL: <http://www.korydor.in.ua/en/uncategorized-en/populism-as-a-method-of-political-marketing.html> (accessed 27.01.2022).
- Meyer B. Populists in Power: Perils and Prospects in 2021. *Tony Blair Institute for Global Change*. 2021. URL: <https://institute.global/sites/default/files/articles/Populists-in-Power-Perils-and-Prospects-in-2021.pdf> (accessed 27.01.2022).
- Nai A. Fear and Loathing in Populist Campaigns? Comparing the Communication Style of Populists and Non-populists in Elections Worldwide. *Journal of Political Marketing*. 2018. P. 219–250.
- Snyder T. Ukraine and future Europe. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Pz2O5ivT-qM> (accessed 27.01.2022).
- The Global State of Democracy Indices. URL: <https://www.idea.int/gsdod-indices/#/indices/world-map> (accessed 27.01.2022).
- Winder G., Tenscher J. Populism as political marketing technique. *Routledge Handbook of Political Marketing*. 2011. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203349908-28/populism-political-marketing-technique-georg-winder-jens-tenscher> (accessed 27.01.2022).

Анотація

Заславська О. О., Налімова В. В., Посвістак О. А. Новий популізм як технологія політичного маркетингу політичних партій. – Стаття.

У статті проаналізовано маркетингові стратегії провідних українських політичних партій та визначено місце технології «нового популізму» у цих стратегіях. Розглянуто проблеми популізму в умовах медіатизації політики та визначено, що в той час, коли повідомлення у соціальних мережах і мас-медіа стають заміниками конкретних політичних дій і рішень, популізм набуває якості віртуальних політичних дій. Як медіа-реальність стає симулятором політичної реальності, так і медіа-повідомлення про політику стає симулятором (медійною заміною) існуючої політичної реальності. Встановлено, що за таких умов на зміну традиційному популізму приходить новий популізм, основою якого є активне використання потужних цифрових технологій.

Проведено аналіз програм провідних політичних партій України (Слуга народу, Європейська солідарність, Голос, Батьківщина, Опозиційна платформа «За життя») та виявлено, що в них, зазвичай, мова йде про зниження податкового тиску, створення нових робочих місць, підвищення пенсій та зарплат, соціальний захист тощо та, водночас, не прописані шляхи досягнення задекларованих цілей. Це свідчить про орієнтацію партій «на ринок», оскільки програмні положення чітко корелюють із запитами українців, виявленими в ході соціологічних опитувань. Українські політичні партії практично не орієнтованість свою діяльність «на продукт» та «на продажі», оскільки український політичний ринок не відповідає моделі «вільної конкуренції», що зумовлює труднощі просування на ньому партійних продуктів. Орієнтація на ринок неминуче призводить до необхідності узгодження кроків об'єктів політичного маркетингу з електоральними очікуваннями, а медіатизації політичної культури дає можливість популістам отримати якнайширшу підтримку населення, демонструючи себе яскравими лідерами та справжніми представниками «народу».

Ключові слова: новий популізм, політичний маркетинг, технології політичного маркетингу, політичні партії.

Summary

Zaslavska O. O., Nalimova V. V., Posvistak O. A. New populism as a technology of political marketing of political parties. – Article.

The article analyzes the marketing strategies of leading Ukrainian political parties and identifies the place of "new populism" technology in these strategies. The authors considered the problems of populism and determined that populism acquires the quality of virtual political action. This is happening in the context of the mediatization of politics; in an environment where messages on social networks and the media become substitutes for specific political actions and decisions.

Media reality becomes a simulator of political reality, and media coverage of politics becomes a simulator (media replacement) of the existing political reality. The authors found that under such conditions, traditional populism is being replaced by new populism based on the active use of powerful digital technologies.

The authors analyzed the programs of the leading political parties of Ukraine ("Servant of the People Party", "European Solidarity", "Voice", "Motherland", "The Opposition Platform – For Life") and found that they usually relate to reducing tax pressure, creating new jobs, increasing pensions and wages, social protection, etc. and, at the same time, there are no prescribed ways to achieve the stated goals. This indicates the market orientation of the parties, as the provisions of the program are clearly correlated with the demands of Ukrainians identified in the polls.

Ukrainian political parties are practically not focused "on product" and "on sales", as the Ukrainian political market does not meet the model of "free competition", which complicates the promotion of party products. Market orientation inevitably leads to the need to reconcile the steps of political marketing with electoral expectations, and the mediatization of political culture allows populists to gain the widest possible support, showing themselves as bright leaders and true representatives of the "people".

Key words: new populism, political marketing, political marketing technologies, political parties.

Ю. А. Кокарча

orcid.org/0000-0003-0874-3688

кандидат політичних наук, доцент кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ НОВИХ ФОРМ АКТИВНОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ НА ПОЛІТИЧНУ КУЛЬТУРУ

Вступ. Сучасний розвиток науково-технічної революції зумовив проникнення новітніх технологій в усі сфери життя, зокрема, в політичній сфері відбулося переформатування комунікаційних зв'язків, використовуючи різні онлайн платформи. Актуальність статті зумовлена розвитком, пристосуванням і запровадженням в політичне життя нових форм політичної активності. Використання соціальних мереж для впливу на політичну культуру, застосовуючи ці форми, набуває важливого значення і привертає все більшу увагу фахівців-гуманітаріїв, які активно і всебічно підходять до розвитку окресленого напрямку дослідження, використовуючи найрізноманітніші методики в розробці проблемних питань.

Звертаючи увагу на дану проблематику, варто зазначити науковців, які працювали над нею: Волошин М.О., Кремень Т.В., Остапенко М.А., Ратке А.Е, Царенко О.О., Чернов Г.Ю., та ін.

Метою роботи є, на основі різних підходів та поглядів науковців, сформулювати власні судження автора стосовно деструктивного впливу на політичну культуру нових форм активності, що застосовуються в соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу. Політична культура, за своєю суттю, вважається феноменом, що відтворює особливості політичних орієнтацій та переконань, цінностей, уподобань, досвіду участі різних соціальних груп у політичному житті.

На формування і розвиток політичної культури в умовах інформаційного суспільства значний вплив мають засоби масової інформації та комунікації (це телебачення, радіо, газети, журнали, а також ЗМІ, що представлені в Інтернеті).

Розвиток сучасних інформаційних та комунікаційних технологій (web 2.0 і web 3.0) розширюють сферу і практику соціального спілкування, обумовлюють новий чи змінюють традиційний формат зв'язків і відносин, надають значні можливості для участі у політичному житті.

Провідне місце серед нових медіа займають соціальні мережі, які реалізують комунікативну функцію в політичному просторі, та здійснюють суттєвий вплив на політичну культуру. В даному аспекті важливо розуміти сутність соціальних мереж.

У науковому дискурсі досліджується проблема комунікативної платформи як узагальненого поняття для позначення «онлайн сервісу, що використовуються для побудови і відображення соціальних мереж та соціальних зв'язків між людьми» (Волошин М.О., 2015, с. 275). О. Чальцева у цьому контексті визначає онлайн-соціальні мережі (Фейсбук, Твітер та ін.) як «певну платформу, створену в online-просторі для організації горизонтальної взаємодії користувачів. ... У процесі масових горизонтальних комунікацій в Інтернеті може вироблятися власний інформаційний контент, який створюється самими користувачами і який важко контролювати ззовні» (Царенко О.О., 2013, с. 143).

Існують низка унікальних рис, що відрізняють соціальні мережі від інших (зокрема традиційних) медіа. Соціальні мережі поєднують характеристики всіх каналів комунікації (традиційних і нових); мають низький бар'єр доступності для користувачів будь-яких соціальних, суспільно-політичних груп, об'єднань та пересічних громадян; легкість доступу до інформації (мінімум часових, фінансових та інших витрат для того, щоб отримати інформацію); можливість двосторонньої взаємодії учасників комунікації, чітка «адресність» інформації (передається інформація у певну групу); можливість самостійно створювати і розповсюджувати інформацію; одночасний обмін інформацією між багатьма учасниками; ефективний засіб мобілізації: отримання

інформації про різні політичні рухи та участь у них; доступність спілкування на різних мовах, з різних частин світу; можливість моніторингу у реальному часі новинних подій тощо.

Такі можливості соціальних мереж неоднозначні: вони сприяють політичній активності та політичній участі громадян, розширюють спектр громадянської та політичної ініціативи завдяки появі нових, творчих форм активності у політичних процесах; проте, вони мають і зворотній бік – отримання та поширення дезінформації, перезавантаженість їх контенту рекламною інформацією тощо. Низька контрольованість комунікації в соціальних мережах робить їх вразливими для маніпуляції свідомістю користувачів. Деякі форми мережевої активності формують відчуття участі, а не реальну участь, що позначається поняттям квазі-участі (або ілюзії участі).

Деструктивний вплив соціальних мереж на політичну культуру, зокрема, проявляється в нових формах активності, які неоднозначно характеризуються і позиціонуються дослідниками. В даному напрямку слід більш детально розглянути форми онлайн-активності або їх ще називають формами медіа-активізму. Цим терміном науковці позначають «форму громадянсько-політичної діяльності, що спрямована на досягнення суспільної реакції шляхом створення альтернативних джерел формування новин» (Хома Н.М., 2015, с. 214).

Більш детального розгляду потребують форми онлайн-активності, які позиціонують руйнівний вплив на політичну культуру.

Серед форм медіа-активізму у соціальних мережах виділяють наступні: участь у флешмобах; фандрайзинг; твітерні революції; слактивізм та кліктивізм. Даний перелік не є вичерпним. Умовно ці форми розподіляють на комунікативні (спілкування) та мобілізаційні (перетворюють спілкування у дії), кожен з яких характеризує мета та певний ступінь активності.

Особливістю сучасного формату політичної активності в соціальних мережах є перетворення статусу її користувача із «споживача» в «автора» нового контенту у вигляді новин чи іншої інформації.

Зокрема, флешмоби (від англ. flash – мить, спалах, і mob – натовп), як один із видів активності, характеризується запланованими масовими акціями, коли група осіб з'являється в громадському місці, виконує заздалегідь визначені дії і розходиться. Науковці вказують на політичний характер цієї форми активності, називають однією з форм політичної боротьби, вбачають у ній естетику спротиву, що особливо актуальна в контексті недемократичних політичних режимів. Проте, Т. Кремень вказує, що флешмоби – це форма політичної участі, заснована на феномені негативної колективності. Це пояснює разовість таких акцій й відсутність довготривалого проекту. Учасників об'єднує не спільність інтересів, а безвихідь політичної ситуації, відсутність політичних сил, яким можна довірити право представляти їх інтереси. Деструктивний аспект цієї форми активності полягає в здатності мобілізувати аполітичних громадян, оскільки базується на ідеї «бути проти всіх». (Кремень Т.В., 2015, с. 94–95).

Попри деструктивність, на нашу думку, даного явища, науковці прогнозують подальшу популярність цієї форми політичної активності й пояснюють це тим, що флешмоб включає єдність розважального та ігрового компонентів; не потребує витрат (тільки час); є доступним для великої аудиторії; не орієнтується на результат впливу; є одночасно і політичною дією, і її імітацією; комунікація і одночасно можливість самопрезентації, «залишитися у вічності бодай як учасник відео на каналі Youtube; участь без участі» (Шерман О., 2013, с. 83).

Іншою формою політичної участі у соціальній мережі, яка може поєднуватися із флешмобом є фандрайзинг (з англ. Fundraising) – «набір практик щодо пошуку та збору коштів, фінансових і нефінансових, від окремих осіб, підприємств, благодійних організацій та урядових органів, які призначені для реалізації тих чи інших соціально значимих проектів» (Кремень Т.В., 2013, с. 88).

Розглядаючи негативний вплив на політичну культуру даного феномену, погоджуємося з думкою Т. Кремень, що «в умовах, коли політичні інститути діють неефективно, люди намагаються самостійно зорганізуватися для дублювання функцій інститутів» (Кремень Т.В., 2013, с. 89). Тобто це небезпека підміни функцій інститутів може призвести до знецінення держави як політичного інституту, створення паралельних світів – «держави в державі», що посилює фрагментарність та загрожує цілісності суспільства.

На формування ілюзії політичної активності чи пасивності через використання фандрайзингу також вказує Є. Морозов: «По жертва грошима може звести нанівець бажання індивіда взяти участь в інших формах активності. Той факт, що він вже віддав гроші, неважливо яку саме суму, надає йому відчуття, що він уже зробив свій внесок...» (Цит. за: Кремень Т.В., 2013, с. 89).

Поняття «революція в інтернеті», «твітер-революція», «фейсбук-революція», «революція в мережі» тощо характеризують появу ще однієї форми онлайн-активності що отримала різні оцінки у науковому колі.

Термін «твітерна революція» позначається як «революція, що організована через соціальні мережеві сервіси, шляхом створення в них антиурядових груп, які закликають до протестів» (Хома Н.М., 2015, с. 382). Масштабні соціальні протести, які відбулися в різних країнах за останні роки (Єгипет, Туніс, Сирія, Лівія, Україна, Іспанія, Греція та інші) мають різні причини, проте їх об'єднує використання інтернету, платформи соціальних мереж для мобілізації та консолідації протестувальників. Соціальні мережі отримали визначення «каталізатора революційних настроїв», «каталізатора антиурядових настроїв» через низку таких характеристик як «швидкість розповсюдження революційних закликів та великий масштаб охоплення аудиторії; анонімність джерела інформації або ініціатора атаки; легкість розміщення інформації; певна безконтрольність якості інформації; мінімальні витрати організаторів» (Хома Н.М., 2015, с. 382).

У науковому дискурсі є низка досліджень, у яких розглядається проблема революцій, що організовуються в соціальних мережах. Цей феномен вивчається переважно з таких позицій як політична технологія; як форма політичної активності; як «одна із загроз безпеки (інформаційної безпеки, політичної безпеки)» (Ратке А.Е, Чернов Г.Ю., 2015, с. 169).

Соціальні мережі сформували новий тип політичної участі – слактивізм (англ. Slaker activism – «активізм для ледачих»). Це поняття позначає «онлайнову активність, яка не має впливу на політичні та соціальні проблеми, але створює у людей, які беруть у ній участь, ілюзію причетності до політичних процесів завдяки виконанню простих дій в Інтернеті – вступу до групи у Facebook, підписання онлайн-петиції тощо» (Цит. за: Хлівнюк Т.П., 2008, с. 62).

Оцінюючи ефективність слактивізму, варто зазначити, що в процесі трансформації, він перейшов від позитивного значення до негативного. Останнє розуміється як діяння, що підмінює ефективну, результативну діяльність. Слактивізм в такому випадку постає як вірусний хештег, який людина ретвітує, як рожева стрічка на сорочці, як рамка райдужного кольору на фотографії в Facebook.

Багато веб-сайтів та платформ новин мають інтегровані сайти соціальних медіа, такі як Facebook і Twitter, в їх інтерфейс, що дозволяє людям легко «подобатися», «ділитися» чи «твітувати» про щось цікаве, що вони бачили в інтернеті. Адже висловити занепокоєння соціальними, духовними чи політичними проблемами лише одним клацанням миші, цим самим «взяти участь» у вирішенні таких важливих питань – не потребує багато зусиль.

Ще одним поняттям, дещо тотожним до слактивізму є кліктивізм, яким характеризують поведінку користувача в соціальних мережах та який стосується використання соціальних медіа та мережі Інтернет для просування соціальних причин. Зокрема, кліктивізм – це коли використовуються показники, доступні через веб-аналітику для оптимізації веб-сторінок, електронних листів та петицій в Інтернеті. Ця оптимізація призначена для збільшення залучення користувачів та максимального перегляду веб-сторінок компаній. Загроза кліктивізму втому, що використання його не має на меті реальної активності чи зацікавленості – це може бути бездумне «клацання», яке може надавати важливості неважливим речам і цим самим створювати ілюзію причетності без реального залучення чи прихильності до справи. (Михайлишина Я., 2013)

Висновки. Отже, формуючи власні міркування з даної проблематики, важливо врахувати думку науковців стосовно впливу нових форм активності на політичну культуру. Зокрема, Є. Морозов зазначає, що «вибираючи нові медіа, люди відмовляться від традиційних форм активізму (демонстрацій, страйків), які пов'язані з ризиком зіткнень з поліцією, арештами»; Г. Крістенсен вважає, що «онлайновий активізм є малоефективним, а громадяни, що беруть у ньому участь, мають низький рівень політичної компетенції і не мають стратегії змін, є «вільними критиками влади» (Цит. за: Хлівнюк Т. П., 2008, с. 62). Вайт М. вважає, що такі форми активності як слактивізм і кліктивізм «перетворюють політичну участь на низку кліків по посиланнях в Інтернеті» (Цит. за: Янченко А. О., 2013, с. 59)

Проаналізувавши різні форми активності в соціальних мережах, зокрема такі як: участь у флешмобах; фандрайзинг; твітерні революції; слактивізм та кліктивізм. Зробивши їх аналіз з боку неефективності та деструктивного впливу на політичну культуру, ми дійшли висновку, що дана проблематика залишається актуальною та потребує подальшого вивчення.

Здавалося б, такі великі можливості розкриваються звичайному індивіду з виникненням нових форм онлайн-активності. Ніби і першопочатковим призначенням таких форм було в тому числі позитивно впливати на політичну культуру індивіда, на зменшення бар'єрності між політиками і респондентами, проте, як показують дослідження багатьох вищезгаданих науковців та власна позиція автора – поряд з ефективними характеристиками, існує велика загроза у використанні нових форм активності в соціальних мережах. Ця загроза стосується не лише політичної культури, а й політичного життя в цілому.

Важливо звернути увагу науковців та фахівців-гуманітаріїв на причини виникнення таких нових форм участі, на переваги та небезпеки для демократії і демократичної політичної культури.

Література

- Бойко Н. Л. Громадянська активність онлайн: до соціологічного портрету українського користувача Інтернету. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2018. № 1(37). С. 61–65.
- Волошин М. О. Комунікативні платформи соціальних інтернет-мереж. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. Т. 29–30. С. 269–276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2015_29-30_41 (дата звернення 17.02.2022).
- Кремень Т. В. Політична мобілізація в соціально-медійному вимірі : монографія. Київ : Грамота, 2013. 256 с.
- Михайлишина Я. Онлайн-активізм в Україні. До революції далеко, але конкретні проблеми вирішуються. URL: https://texty.org.ua/articles/44393/Onlajnaktivizm_v_Ukrajini_Do_revoluciji_daleko_ale-44393/ (дата звернення 17.02.2022).
- Новітня політична лексика (неологізми, okazionalizmy та інші новотвори) / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. 492 с.
- Радченко О. В. Роль Інтернет-комунікацій в політичній взаємодії в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Одеса, 2012. 18 с.
- Ратке А. Е, Чернов Г. Ю. Технологии «сетевых» революций (Твиттер-, Фейсбук-революции): контент-анализ использования ключевых понятий. *Государственное и муниципальное управление в XXI веке* : материалы Международной научно-практической конференции (Челябинск, 30 октября 2015 г.). 2015. С. 169–174.
- Хлівнюк Т. П. Вплив засобів масової інформації на політичний простір сучасної України : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 ; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 16 с.
- Царенко О. О. Політична культура як чинник впливу на політичну поведінку громадян. Панорама політологічних студій. *Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. 2013. Вип. 10. С. 176–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2013_10_24 (дата звернення: 17.02.2022).
- Шерман О. Флешмоб як соціальне явище. *Особистість в екстремальних умовах* : збірник статей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. У 2 ч. Ч. I. / за ред. О. А. Кривопишиної, Б. І. Шуневича. Львів : ЛДУБЖД, 2013. С. 83–85.
- Янченко А. О. Слактивізм – проблема політичної участі в Інтернеті чи «невизначене» поняття? *Грані*. 2013. № 10(102). С. 56–60.

References

- Boiko N. L. (2018). Hromadianska aktyvnist onlain: do sotsiologichnoho portretu ukrainskoho korystuvacha Internetu: [Civic activity online: to the sociological portrait of the Ukrainian Internet user.]. *Visnyk NTUU «KPI». Politologhiia. Sotsiologhiia. Pravo* : zbirnyk naukovykh prats. 1(37). 61–65. doi: 10.20535/2308-5053.2018.1(37).152841 [in Ukrainian].
- Voloshyn M. O. (2015). Komunikatyvni platformy sotsialnykh internet-merezh: [Communicative platforms of social Internet networks]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*. T. 29–30. 269–276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2015_29-30_41 (2022, January, 10) [in Ukrainian].
- Kremen T. V. (2013). *Politychna mobilizatsiia v sotsialno-mediinomu vymiri*: [Political mobilization in the socio-media dimension]. Kyiv : Hramota. [in Ukrainian].
- Mykhailyshyna Ya. (2013). Onlain-aktyvizm v Ukraini. Do revoliutsii daleko, ale konkretni problemy vyrishuiutsia: [Online activism in Ukraine. The revolution is far away, but specific problems are being solved]. ГКД: https://texty.org.ua/articles/44393/Onlajnaktivizm_v_Ukrajini_Do_revoluciji_daleko_ale-44393/ (2022, February, 02) [in Ukrainian].
- Khoma N. M. (Ed). (2015). *Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory)* [Recent political vocabulary (neologisms, occasionalisms and other innovations)]. Lviv : «Novyi Svit – 2000». [in Ukrainian].

Radchenko O. V. (2012). Rol Internet-komunikatsii v politychnii vzaiemodii v Ukraini: [The role of Internet communications in political interaction in Ukraine] (Extended abstract of candidate's thesis). Nat. University "Odessa. jurid. Acad". Odessa. [in Ukrainian].

Ratke A. E, Chernov H. Yu. (2015). Tekhnolohyy «setevykh» revoliutsyi (Tvytter-, Feisbuk-revoliutsyy): kontent-analyz yspolzovaniya kliuchevykh poniaty. [Technologies of "network" revolutions (Twitter-, Facebook-revolutions): content analysis of the use of key concepts]. *Hosudarstvennoe y munitsypalnoe upravleniye v KhKhI veke* : materyaly Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy. Cheliabynsk.[in Russian].

Khlivniuk T. P. (2008). Vplyv zasobiv masovoi informatsii na politychnyi prostir suchasnoi Ukrainy : [The influence of the media on the political space of modern Ukraine] (Extended abstract of candidate's thesis) Odesa National Law Academy. Odessa. [in Ukrainian].

Tsarenko O. O. (2013). Politychna kultura yak chynnyk vplyvu na politychnu povedinku hromadian. [Political culture as a factor influencing the political behavior of citizens] *Panorama politolohichnykh studii. Naukovyi visnyk Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. 10. 176–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2013_10_24>(2022, February, 02). [in Ukrainian].

Kryvopyshynoi O. A., Shunevycha B. I. (2013). Fleshmob yak sotsialne yavyshche. [Flashmob as a social phenomenon]. *Osobystist v ekstremalnykh umovakh* [Personality in extreme conditions]. Lviv. [in Ukrainian].

Ianchenko A. O. (2013). Slaktyvizm – problema politychnoi uchasti v Interneti chy «nevyznachene» poniattia? [Is Slactivism a Problem of Political Participation on the Internet or an "Uncertain" Concept?]. *Hrani*. 10(102). 56–60. [in Ukrainian].

Анотація

Кокарча Ю. А. Деструктивний вплив нових форм активності в соціальних мережах на політичну культуру. – Стаття.

Взаємодія публічної влади та суспільства, що відбувається за допомогою встановлення різного роду комунікації, забезпечує розвиток демократичних цінностей та орієнтацій. Проблеми, що виникають в процесі такої комунікації є відомими та досліджуються багатьма науковцями. Проте, сучасне політичне життя характеризується низкою змін, які викликані швидким розвитком інтернету, інформаційно-комунікаційних технологій. Тотальна інтернетизація позначається на функціонуванні політичної системи та її підсистем, посилює значення політико-культурного та комунікативного її рівнів.

Сьогодні засоби масової комунікації визначаються як важливий інформаційно-комунікаційний ресурс і потужний чинник впливу на політику, навіть претендують на статус окремої гілки влади. Традиційні медіа поступово витісняються новими (електронними), що викликає зміни у способах отримання політичної інформації та її якості, позначається на ставленні до політичних подій та процесів, особливостях політичної культури та моделях політичної поведінки.

Нові медіа мають певний формат надання інформації, що, з одного боку, сприяє диверсифікації та швидкості її отримання, з іншого – створює низку проблем її сприйняття та аналізу. Сучасний політичний дискурс збагачується можливостями, набуває нових ознак, вимірів. Водночас помітною є тенденція посилення політичної ангажованості самих медіа-ресурсів, коли вони використовуються як інструменти політичної конкуренції, боротьби, протистоянь, війни.

Саме тому, в статті в порівняльному аспекті демонструється статистика користувачів мережею Інтернет, позиціонується популярність та різновиди соціальних мереж. Досліджуються флешмоби, фандрайзинг, слактивізм, кліктивізм як нові форми активності, наводяться авторські судження на основі наукових відомостей щодо ефективності даних форм активності.

В процесі дослідження за допомогою методів спостереження, порівняння, узагальнення, аналізу і синтезу здійснено власні твердження автора та наукові висновки стосовно використання нових форм активності та їх безпосереднього деструктивного впливу в соціальних мережах на політичну культуру.

Ключові слова: Інтернет, соціальні мережі, онлайн-активність, медіа-активізм, флешмоб, фандрайзинг, твіттерні революції, слактивізм, кліктивізм.

Summary

Kokarcha Yu. A. Destructive influence of new forms of activity in social networks on political culture. – Article.

The interaction of public authorities and society, which takes place through the establishment of various types of communication, ensures the development of democratic values and orientations. The problems that arise in the process of such communication are known and studied by many scientists. However, modern political life is characterized by a number of changes caused by the rapid development of the Internet, information and communication technologies. Total internetization affects the functioning of the political system and its subsystems, strengthens the importance of political, cultural and communicative levels.

Today, the media are defined as an important information and communication resource and a powerful factor influencing policy, even claiming the status of a separate branch of the government. Traditional

media are gradually being replaced by the new (electronic) ones, which causes changes in the ways of obtaining political information and its quality, affects the attitude towards political events and processes, features of political culture and models of political behavior.

New media have a certain format of providing information, which, on one hand, contributes to its diversity and speed of its receipt, on the other – creates a number of problems of its perception and analysis. Modern political discourse gets enriched with opportunities, acquires new features and dimensions. At the same time, there is a noticeable tendency of increase the political involvement of the media resources themselves, when they are used as tools of political competition, struggle, confrontation, war.

That is why the article in a comparative aspect demonstrates the statistics of Internet users, positions the popularity and types of social networks. Flash mobs, fundraising, slacktivism, clicktivism as new forms of activity are studied, author's judgments are given on the basis of scientific information on the effectiveness of these forms of activity.

The author's own statements and scientific conclusions about the use of new forms of activity and their direct destructive impact on political culture in social networks were made using the methods of observation, comparison, generalization, analysis and synthesis.

Key words: Internet, social networks, online activity, media activism, flashmob, fundraising, Twitter revolutions, slacktivism, clickivism.

УДК 321.21

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1306>

І. І. Петренко

orcid.org/0000-0003-3328-4102

*доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політичних наук філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

О. І. Салтовський

orcid.org/0000-0002-1522-4723

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

В. М. Федорченко

orcid.org/0000-0002-3864-9660

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

В. В. Колюх

orcid.org/0000-0002-8545-7450

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Оцінка ефективності програм та публічної політики (policy and program evaluation) є само-стійним, складним та міждисциплінарним напрямом політичної науки. Це обумовлено тим, що немає єдиного показника результатів як, наприклад прибуток у сфері бізнесу, а також тим, що продукти публічної політики загалом складно оцінювати у грошовому еквіваленті, здебільшого у них немає ринкових аналогів. Також нетотожними є цінність та ціна публічної політики чи програми. У такій ситуації вкрай складно визначити змістовні, порівнювальні та контрольовані показники діяльності суб'єктів реалізації публічної політики. Втім сьогодні розроблено та апробовано багато різноманітних методик вимірювання ефективності публічної політики, спрямованих на подолання складнощів в її оцінці.

Практика засвідчила, що використання оцінки політики та програм дозволяє підвищити їх прозорість та підзвітність, а також збільшити ефективність й продуктивність функціонування суб'єктів їх реалізації. Особливий інтерес до цієї проблематики обумовлений поточним етапом реформування публічного урядування в Україні й перманентним пошуком способів оцінки ефективності впровадження публічних політик.

Оцінювання публічної політики використовується в Україні вкрай рідко. Слабкою є концептуалізація самої категорії, а також відсутнє систематизоване уявлення застосування механізму оцінювання публічної політики у вітчизняних політичних дослідженнях.

Метою дослідження є всебічний аналіз особливостей застосування різноманітних моделей оцінювання політики та програм в закордонних демократичних країнах та визначення перспектив їх усебічного використання в Україні.

Ведучи мову про оцінювання публічної політики передусім треба чітко визначити дане поняття. Наприклад, Майкл Паттон визначає оцінювання як систематичний збір інформації щодо характеристик та результатів політики, покращення її ефективності та допомоги

в ухвалення інформованих рішень щодо її подальшого розвитку (Patton, 1997). Своєю чергою Пітер Россі, Марк Ліпсей та Говард Фрімен вважають, що оцінювання полягає у використанні соціологічних методів для систематичного вивчення ефективності соціальних програм (Rossi, Lipsey, Freeman, 2004). А от Ернест Хаус та Кеннет Хов пропонують розуміти під оцінкою публічної політики інститут, що підвищує демократичність публічних рішень, оскільки він робить програми й політику більш відкритими для суспільного вивчення та обговорення (House, Howe, 1999). Керол Вайс називає оцінюванням систематичну оцінку операцій та/або результатів програми чи політики у порівнянні з комплексом явних чи неявних стандартів з метою вдосконалення програми чи політики (Вайс, 2000, с. 25). Українські дослідники вважають, що оцінювання політики – це систематична оцінка якості й ефективності політики, результатів її здійснення для вивчення її впливу на суспільство і вироблення рішень (Система розробки і здійснення публічних політик в Україні, 2004, с. 19).

Узагальнюючи різні підходи та адаптуючи їх до вітчизняної традиції визначення політичних категорій зазначимо, що під оцінкою публічної політики варто розуміти сукупність механізмів та методів щодо вивчення та виміру фактичних результатів та/або ефективності публічної політики для її удосконалення, перегляду та/або суспільного інформування.

Якщо розглядати процес становлення оцінки політики та програм, то, спираючись на дослідження Гельмута Вольмана, можна виокремити три основні хвилі (Wollmann, 2003, р. 1-11). Перша хвиля була пов'язана з виникненням держави загального благоденства (добробуту) в США та європейських державах після Другої світової війни, коли оцінку використовували для вимірювання безпосередніх результатів (outputs) від реалізованої політики. На цьому етапі як пріоритетну мету оцінювання було обрано забезпечення ефективного планування та підтримки реалізації державних програм. В цей період оцінювання проводилось зовнішніми науково-дослідними установами на замовлення органів державної влади. І вивчались в основному соціальні ефекти реалізованих політик та програм. Як приклад подібних досліджень можна назвати «Social Action Programm» та «Planning Programming Budgeting Systems» в США.

Друга хвиля почалася після нафтової кризи в 1970-х роках, коли до влади у західних державах прийшли такі політики як Рональд Рейган та Маргарет Тетчер. Вони проводили політику скорочення бюджетних видатків й згортання державних соціальних програм, тому оцінка політик та програм була передусім зосереджена на вимірюванні державних видатків (inputs) та економії ресурсів. Причому в цей період оцінювання стає неодмінним атрибутом реалізації публічної політики та програм. Як на першому, так і на другому етапі оцінювання розглядалось державою як механізм підвищення легітимності її рішень. Прикметно, що саме в цей час починають сформуватись мережеві організації оцінки, наприклад «Американська асоціація оцінки».

Третя хвиля почалася в кінці 1980-х років, коли західні держави почали активно впроваджувати новий державний менеджмент, який замінив ієрархічний принцип роботи державних органів принципами ринкового механізму, коли оцінка почала розглядатись не як інструмент легітимності політики, а як засіб ринкового вибору громадян. Відтепер оцінка політики та програм отримала нові показники – співвідношення витрат та вигод, орієнтація на отримання прибутку, ефективно в економічному плані витрачання наявних ресурсів, а також нові механізми – агенцифікація, аутсорсинг, боротьба з дублюванням функцій різними організаціями, управління за результатами тощо. У цей час почали домінувати такі типи оцінювання як: оцінка короткострокових (outputs) та середньострокових (outcomes) результатів, оцінка ефективності с точки зору «витрат – вигод» чи «витрат – результатів», самооцінка (self-evaluation) у вигляді моніторингу досягнень різноманітних індикаторів. Прикладами нових систем оцінювання третьої хвилі можна назвати систему зовнішнього оцінювання («best value regime») у Великобританії.

Узагальнюючи історичну ретроспективу становлення оцінювання публічної політики та програм можна констатувати, що в англійській літературі в контексті оцінювання публічної політики використовується два терміни: «оцінювання результативності» (output evaluation) та «оцінювання ефективності» (outcome evaluation). Ці поняття не є синонімами, фактично йде мова про два типи оцінювання, що мають різну методологію та інструментарій. Коротко розглянемо відмінності між ними.

Оцінка результативності передбачає оцінку конкретних результатів проекту. Вона має обмеження у застосуванні, зокрема підходить для проектів, щодо яких було розроблено конкретні кількісні показники. У сфері публічної політики таке оцінювання використовують для аналізу роботи державних органів, а саме зіставлення кількісних показників наданих ними послуг з плановими показниками. Також його використовують в тих державних програмах, де наявність показників та індикаторів є обов'язковою частиною документу. Як приклад використання такого підходу можна навести Німеччину, де розроблена система соціальних індикаторів з більш ніж 400 показниками. Відстежуючи кореляцію даних показників та тренди зміни їх значень, німецький уряд має уявлення про основні тенденції розвитку соціальної системи в країні та її «больові точки» (Noll, 2004).

Своєю чергою оцінка ефективності сфокусована не на досягненні визначених показників, а на ефекті, до якого та чи інша публічна політика чи програма призводить у різних сферах суспільного життя. Цей підхід передбачає оцінювання загальних результатів у порівнянні з очікуваними, аналіз результатів, яких не вдалося досягти, а також напрацьовуються рекомендації для подальшого планування діяльності органів публічного урядування та інших долучених суб'єктів публічної політики.

Оцінка повинна показати ступінь ефективності публічної політики, яка, своєю чергою, залежить від трьох основних чинників: 1) організаційних умов вироблення та виконання політики, у тому числі: якісного складу вищих чиновників, рівня централізації державної влади, відносинами між виконавчою та законодавчою владою; 2) засобів і методів впливу держави на різні сфери суспільного життя і поведінку окремих суб'єктів; 3) рівня консенсусу у суспільстві щодо загальної мети політики, її темпів та пріоритетів.

Оцінка ефективності публічної політики має низку методологічних та практичних проблем, зокрема: 1) ідентифікації політичних цілей; 2) належного визначення критеріїв ефективності; 3) розмежування політичних ефектів від інших ефектів реалізації політики чи програми; 4) поліваріантності політичного контексту (Knill, Tosun, 2012, p. 175).

Вказавши проблеми, варто сказати й про способи їх розв'язання. Перші три проблеми можуть бути розв'язані шляхом ретельної розробки проекту дослідження, ухвалення відповідних рішень про структуру та стратегію оцінювання, які будуть рамками для збирання та аналізу даних (Research methods in politics, 2008, p. 39). Водночас четверта проблема – політичний контекст – не піддається контролю. Хоча метою оцінювання є надання найбільш об'єктивної інформації щодо реалізації політики, ця діяльність відбувається в рамках певного політичного контексту, і багато осіб, які приймають рішення, можуть наголошувати на цьому моменті, щоб виставити себе в кращому світлі. Крім того, ще однією проблемою є те, що замовники оцінювання хочуть отримати негайну інформацію про політичні ефекти, тоді як багато ефектів від реалізації публічної політики є відкладеними.

В межах нашого дослідження важливим є розгляд сучасних моделей оцінювання політик та програм. Найбільш узагальнено, залежно від суб'єктів, які здійснюють оцінювання, виокремлюють дві групи моделей – внутрішню та зовнішню. Внутрішнє оцінювання здійснюється органом державної влади, який і реалізує політику. Такий підхід має переваги, зокрема: дає можливість врахувати всю повноту інформації щодо політики; економить ресурси, адже не передбачає залучення додаткових структур до оцінки; займає менше часу. Проте при використанні такого підходу неодмінно постає питання об'єктивності. Натомість зовнішнє оцінювання здійснюється незалежними експертами чи консультантами (можуть надавати поради й на попередніх етапах). Цей підхід має свої переваги, наприклад більшу об'єктивність. Проте зовнішнє оцінювання, як правило, займає більше часу, можуть залишитись поза увагою суттєві моменти реалізації політики, про які зовнішні експерти можуть не знати. Зовнішнє оцінювання особливо корисне в кризових ситуаціях, коли влада потребує підтримки та додаткової легітимізації своїх рішень. Отже, внутрішнє та зовнішнє оцінювання є одним із широких підходів до оцінювання в межах яких вже розвиваються конкретні моделі дослідження політики.

Поряд з внутрішнім та зовнішнім оцінюванням є також оцінювання процесів та оцінювання результатів. Оцінювання процесів передбачає вивчення того, що відбувається у межах політики

у процесі її виконання. Оцінювання результатів стосується кінцевих результатів політики для людей (груп), обслуговуванню яких і присвячувалась ця програма.

Також дослідники говорять про формувальне та підсумкове оцінювання. Метою формувального оцінювання є одержання інформації, яка забезпечує зворотний зв'язок у процесі розробки політики й допомагає зробити її кращою. Таке оцінювання обслуговує потреби розробників програм. Тож формувальне оцінювання планують і здійснюють, щоб допомогти розробникам політики на ранніх етапах роботи. Підсумкове ж оцінювання здійснюється після того, як формування програми закінчено й воно допомагає ухвалити рішення чи варто її починати впроваджувати в життя чи ні.

Формувальне оцінювання та оцінювання процесів застосовуються на ранніх етапах програми й спрямовані на поліпшення політики. Але все це відбувається до етапу її впровадження. А підсумкове оцінювання та оцінювання результатів стосуються змін, що сталися з учасниками у загальному підсумку реалізації програми. Тобто ці два підходи до оцінювання (формувальні-підсумкові та процеси-результати) відрізняються способом застосування. Коли ми говоримо про формувальне та підсумкове оцінювання, то маємо на меті відповідно або допомогти на етапі розробки політики, або «винести вирок» щодо неї. А в контексті ж оцінювання процесів-результатів мова йде про конкретні етапи досліджуваної політики, а не про роль оцінювача до впровадження в життя політики (Вайс, 2000, с. 31–35, 72–76).

Найповнішу систематизацію моделей оцінювання публічної політики та програм здійснив Еверет Ведунг (Vedung, 2000, р. 37–92). Він виокремив 8 таких моделей. Коротко проаналізуємо кожен з них:

1. **Оцінка досягнення мети.** Ця модель складається з двох ключових компонентів – оцінки досягнення мети та оцінки результату. Основна мета моделі – визначення того, чи досягнуті в процесі реалізації політики/програми оголошені результати й наскільки вони узгоджуються з її цілями. Дана модель бере за основу цілі політики, а потім збираються докази того, чи дійсно ці цілі були досягнуті на практиці. Цілі є єдиними стандартами оцінки реалізації програми. З одного боку така модель є доволі простою та зрозумілою, адже логічно, що досягнення цілей є головним завданням реалізації будь-якої публічної політики. Проте такий підхід має суттєвий недолік – слабке врахування непередбачених результатів, які часто виникають в процесі реалізації публічної політики.

2. **Оцінка побічних (сторонніх) результатів.** Ця модель також фокусується на результат, проте враховує не лише оголошені результати, але й побічні (сторонні). При цьому побічні результати можуть мати як позитивний, так і негативний ефекти. Тобто ця модель є вдосконаленою модифікацією першої моделі. Але попри те, що вона враховує недолік попередньої моделі, вона має й свої власні слабкі місця. Так, ця модель не передбачає завчасно сформульованих критеріїв оцінки побічних результатів, що заважає визначенню кінцевої мети політики через складнощі визначення співвідношення побічних та основних результатів.

3. **Модель аналізу результатів.** Ця модель концентрується на оцінці всіх наслідків впровадження політики, практично ігноруючи оголошені цілі. З реалізацією такого підходу є низка проблем. По-перше, проблемою є визначення критеріїв оцінки результатів, адже якщо цілі не виступають такими критеріями, то необхідно шукати інші, що призводить до багатьох різночитань та дискусій. По-друге, ця модель передбачає аналіз потреб осіб та організацій, яких стосується політика й подальше зіставлення отриманих результатів з виявленими потребами, що є доволі громіздким та складним процесом. Ну і знову ж таки проблема об'єктивності нікуди не дівається.

4. **Комплексна оцінка.** Ця модель передбачає включення в оцінювання не лише результатів публічної політики, а й оцінку процесу реалізації. Початковим завданням експерта є протиставлення запланованих результатів фактичним, порівняння цілей з реальністю, але також досліджуються й дії суб'єктів реалізації політики, їх взаємодія та злагодженість. З одного боку ця модель начебто враховує всі слабкі місця попередніх моделей, проте вона є доволі складною та дорогою. Також мало уваги в ній приділяється побічним (стороннім) чи непередбачуваним результатам політики.

5. **Оцінка орієнтована на клієнта.** Ця модель базується на ринкових принципах визначення ефективності, та для своєї ефективності потребує активного, критично налаштованого

споживача, готового та здатного формулювати свої уподобання. Тобто ця модель фокусує увагу на потребах та очікуваннях споживачів (суспільства або його частини), інтереси яких зачіпає відповідна політика. Основним інструментом цієї моделі виступає моніторинг громадської думки з конкретних питань публічної політики. З одного боку, такий підхід дає змогу отримати оцінку політики від кінцевих споживачів, які висловлюють своє враження щодо зміни (позитивної чи негативної) або відсутності змін у своєму житті від реалізації конкретної політики. Зрештою головною метою публічної політики є розв'язання суспільних проблем. Проте, з іншого боку, самі громадяни часто не є об'єктивним джерелом визначення своїх потреб та уподобань, передусім через принципово різні критерії та масштаби оцінки.

6. Модель зацікавлених сторін. Ця модель враховує не лише думки споживачів (тобто громадян як кінцевих реципієнтів), але й інтереси всіх стейкхолдерів (зацікавлених в результатах політики груп, організацій, осіб). Її метою відповідно є виявлення не просто ступеня задоволеності інтересів однієї чи декількох груп, а збалансованості політики з точки зору забезпечення інтересів всіх залучених сторін. У використанні цієї моделі є дві основні проблеми: 1) високі витрати на її реалізацію; 2) складність визначення кола зацікавлених сторін та їх істинних інтересів.

7. Модель продуктивності. Це по суті економічна модель, зорієнтована на оцінку співвідношення отриманого продукту політики та витрачених ресурсів. Методологічно ця модель найбільш зрозуміла. Проте в контексті публічної політики вона має низку недоліків, головний з яких те, що низка результатів публічної політики не може бути чітко виражена в грошовій формі. Продукти публічної політики специфічні, вони не є товаром у звичному економічному розумінні. Тому ця модель має низку обмежень у застосуванні.

8. Модель експертної оцінки. Як правило, ця модель передбачає три стадії: 1) самооцінка групи чи організації, на яку спрямоване оцінювання; 2) попередня експертна оцінка, яку проводять спеціалісти в конкретній сфері; 3) кінцева експертна оцінка, яка враховує реакцію аудиторії, що оцінюється на думки експертів. Для цієї моделі характерний жорсткий та об'єктивний відбір суб'єктів оцінювання. Таке оцінювання є дійсно фаховим, але часто є доволі вузьким, через обмежену предметну сферу залучених експертів.

Своєю чергою Вільям Данн виокремлює три підходи до реалізації процедури оцінювання публічної політики:

1. Псевдооцінювання – це підхід, що використовує описові методи з метою вироблення надійної та обґрунтованої інформації щодо наслідків політики без спроб поставити під сумнів значення цих наслідків для суспільства. Він припускає, що критерії міри цінності є самоочевидними або несуперечливими. Тобто, будь-який наслідок публічної політики розглядається як такий, що апріорі відповідає завданню.

2. Формальне оцінювання – це підхід, що використовує описові методи з метою вироблення надійної та обґрунтованої інформації щодо наслідків публічної політики, але оцінює такі наслідки на основі цілей публічної політики, які формально проголошені виробниками політики. Він припускає, що формально проголошені цілі є адекватними критеріями міри цінності публічної політики.

3. Оцінювання з позиції теорії рішень – це підхід, що використовує описові методи з метою вироблення надійної та обґрунтованої інформації щодо наслідків політики, які усвідомлено ціняться великою кількістю акторів (суб'єктів) публічної політики. Даний підхід намагається зробити усвідомленими як приховані, так і очевидні цілі й завдання суб'єктів (акторів) публічної політики. Тобто, він з'єднує інформацію щодо наслідків політики з цінностями та перевагами численних акторів публічної політики.

Оцінювання з позиції теорії рішень припускає, що формально проголошені та приховані цілі акторів являють собою належний критерій вимірювання значення або цінності публічної політики. Головна відмінність від перших двох підходів – він спрямований на виявлення прихованих і заявлених цілей зацікавлених сторін. Це означає, що формально проголошені політиками цілі політики не є єдиним джерелом цінностей, оскільки всі сторони, зацікавлені й залучені до формулювання й реалізації політики, беруть участь у генеруванні мети і цілей, стосовно яких вимірюються характеристики політики.

Двома основними формами оцінювання з позицій теорії рішень є оцінка міри оцінювання і мультиатрибутивний аналіз корисності:

– Оцінка міри оцінювання – здійснюється аналіз системи прийняття рішень, яка, за припущенням, повинна використовувати інформацію про здійснення політики та уточнювати мету, цілі та припущення, відносно яких здійснюється вимірювання. Основне питання – чи можна взагалі оцінити цю політику? Для політики необхідні три умови оцінюваності: чітко сформульована політика; чітко визначені мета і цілі, а також наслідки; і набір відкритих припущень, що пов'язують дії політики з цілями та наслідками.

– Мультиатрибутивний аналіз корисності – набір процедур щодо отримання від численних зацікавлених сторін їх суб'єктивних суджень про ймовірність і цінність/значущість результатів політики. Сила цього методу – він дозволяє аналітику систематично впоратись з суперечливими цілями численних зацікавлених сторін. Але це можливо лише у випадку здійснення всіх наведених кроків у груповому процесі, в якому беруть участь відповідні сторони (Данн, 2005, с. 423–432).

Перелік моделей оцінювання не вичерпується зазначеними підходами, проте дає змогу окреслити основні напрями, які використовуються в практиці оцінювання публічної політики. В межах кожної з моделей використовуються доволі широка плеяда методів, які обираються залежно від специфіки конкретної політики та відповідного предметного поля. Причому універсального методологічного підходу для обрання системи методів немає, все залежить від конкретної ситуації, практики та майстерності експертів. Найчастіше використовують методи експертних та кількісних оцінок.

На вибір типу оцінки та методів проведення оціновальних досліджень впливають такі чинники як: 1) цілі оцінки; 2) інтереси організації чи окремих груп; 3) політичні умови; 4) наявність необхідних ресурсів і часу для її проведення.

Логічно виокремити три етапи процесу оцінки публічної політики: 1) визначення цілей та об'єкту оцінки, адже без них неможливо точно встановити та виміряти успіх і прорахунки політики; 2) виконання оцінки за допомогою наукових методів збору та оцінки інформації, слід пам'ятати, що від точності аналізу та узагальнення статистичних даних залежить результат оцінювання; 3) отримання інформації та вироблення рекомендацій для керівників.

Планування і проведення оцінки результатів публічної політики вимагає відповіді на низку складних методологічних проблем, серед яких можна назвати вибір показників, доцільність застосування кількісних та якісних оцінок, забезпечення точності й об'єктивності проведення оцінок, використання результатів оціновальних досліджень. Розв'язання цих проблем є запорукою достовірності отриманих даних. Оцінка використовується не лише для встановлення ефективності політики, але і з метою виявлення слабких сторін у діяльності організації та внесення змін в систему управління.

Можна оцінювати різноманітні аспекти і сторони публічної політики, а також дії учасників на кожному етапі впровадження політики. Також оцінюватися можуть окремі елементи політики чи оцінка може носити комплексний характер. Зазвичай, оцінюються чотири елементи публічної політики: 1) оцінка процесу виконання публічної політики дає відповідь на питання чи є обрана стратегія найкращою для досягнення поставлених цілей, а також включає вивчення методів управління, їх ефективності, здатності та можливості організаційних структур виконувати поставлені завдання, уміння мобілізувати наявні ресурси, компетентність керівників та службовців; 2) оцінка результатів публічної політики передбачає зіставлення наявних результатів з можливою результативністю інших підходів до розв'язання проблеми, а також передбачає вивчення того, в якій мірі були виконані поставлені завдання і цілі, чи вдалося повністю здійснити заплановані заходи та вийти на відповідні показники; 3) оцінка наслідків виконання публічної політики та їх вплив на різноманітні сторони життя населення і діяльність організації; 4) оцінка економічної ефективності публічної політики дозволяє визначити, наскільки раціонально були витрачені відповідні ресурси, виділені на впровадження даної політики.

В контексті широкого запровадження оцінювання публічної політики в Україні варто зважати на те, що наша адміністративно-політична система має низку специфічних особливостей,

які вимагають розробки та впровадження вітчизняних методик оцінювання. Сліпе копіювання західного досвіду не принесе очікуваних результатів. Треба прагнути до створення дієвих мер, в які б входили наукові товариства, органи публічної влади та представники громадянського суспільства. Система оцінювання має бути об'єктивною, незалежною та багаторівневою.

Для того, щоб обрати модель оцінювання варто дати відповідь на наступні питання: Наскільки ґрунтовне оцінювання необхідно провести? На досягнення яких результатів буде спрямоване дослідження? Хто буде здійснювати оцінювання і яким методологічним інструментарієм він володіє? Які методи є змога використати? Які рівні оцінювання мають бути охоплені?

Пріоритетним для України є завдання всебічного впровадження оцінювальних досліджень у всі органи державної влади на всіх рівнях. Це стане могутнім поштовхом до нового етапу державотворення нашої країни шляхом уникнення помилок та прорахунків минулого. У сучасних умовах неможливо проводити публічну політику і приймати рішення без її моніторингу та усесторонньої оцінки, адже проблеми стають все складнішими та зростає ціна помилки, окрім того, в умовах обмеженості ресурсів необхідним є раціональне використання державних ресурсів.

Література

Вайс К. Оцінювання. К. : Основи, 2000. 671 с.

Данн В. Н. Державна політика: вступ до аналізу : підручник для ВНЗ / пер. з англ. Г. Є. Краснокутського ; наук. ред. М. О. Баймуратов. Одеса : АО БАХВА, 2005. 504 с.

Система розробки і здійснення публічних політик в Україні / під ред. Дем'янчука О. К. : Факт, 2004. 220 с.

House E. R. & Howe R. H. (1999). Values in evaluation and social research. Thousand Oaks, CA : SAGE. 176 p.

Knill C., Tosun J. Public policy. A new introduction. L., 2012. 376 p.

Noll H.-H. Social indicators and indicator systems: tools for social monitoring and reporting. URL: http://www.gesis.org/fileadmin/upload/institut/wiss_arbeitsbereiche/soz_indikatoren/Publikationen/OECD-Forum-Noll.pdf

Patton M. (1997). Utilization-focused evaluation: the new century text / by Michael Quinn Patton. 3rd edition. Newbury Park, CA : Sage Publications Inc. 448 p.

Research methods in politics / P. Burnham, K.G. Lutz, W. Grant, Z. Layton-Henry. Basingstoke, 2008. 370 p.

Rossi P. H., Lipsey M. W. & Freeman H. E. (2004). Evaluation: a systematic approach. 7th Edition. Newbury Park, CA : Sage Publications, Inc. 480 p.

Vedung E. Public Policy and Program Evaluation. New Brunswick : Transaction Publishers, 2000. 360 p.

Wollmann, H. (2003). Evaluation in public-sector reform: Toward a 'third wave' of evaluation? In: Hellmut Wollmann (ed.). Evaluation in Public Sector Reform, Cheltenham/Northampton: Edgar Elgar. 288 p.

References

Vais K. (2000). Otsiniuvannia [Evaluation]. K. : Osnovy. [in Ukrainian]

Dann V. N. (2005). Derzhavna polityka: vstup do analizu: pidruchnyk dlia VNZ [Public policy: introduction to the analysis: a textbook for universities] / per. z anhl. H. Ye. Krasnokutskoho ; nauk. red. M. O. Baimuratov. Odesa : AO BAKhVA, 2005. [in Ukrainian]

Systema rozrobky i zdiisnennia publichnykh polityk v Ukraini (2004) [The system of development and implementation of public policies in Ukraine] / pid red. Demianchuka O. K. : Fakt. 220 p. [in Ukrainian]

House E. R. & Howe R. H. (1999). Values in evaluation and social research. Thousand Oaks, CA : SAGE. [in English]

Knill C., Tosun J. (2012). Public policy. A new introduction. L. [in English]

Noll H.-H. (2004) Social indicators and indicator systems: tools for social monitoring and reporting. URL: http://www.gesis.org/fileadmin/upload/institut/wiss_arbeitsbereiche/soz_indikatoren/Publikationen/OECD-Forum-Noll.pdf [in English]

Patton M. (1997). Utilization-focused evaluation: the new century text / by Michael Quinn Patton. 3rd edition. Newbury Park, CA : Sage Publications Inc. [in English]

Research methods in politics (2008) / P. Burnham, K.G. Lutz, W. Grant, Z. Layton-Henry. Basingstoke, 2008. [in English]

Rossi P. H., Lipsey M. W. & Freeman H. E. (2004). Evaluation: a systematic approach. 7th Edition. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc. [in English]

Vedung E. (2000). Public Policy and Program Evaluation. New Brunswick : Transaction Publishers, 2000. [in English]

Wollmann H. (2003). Evaluation in public-sector reform: Toward a 'third wave' of evaluation? In: Hellmut Wollmann (ed.), Evaluation in Public Sector Reform, Cheltenham/Northampton : Edgar Elgar. [in English]

Анотація

Петренко І. І., Салтовський О. І., Федорченко В. М., Колох В. В. Особливості оцінювання публічної політики: уроки для України. – Стаття.

У статті розглянуто особливості застосування різноманітних моделей оцінювання публічної політики в зарубіжних демократичних країнах та визначено перспективи їх усебічного використання в Україні. Встановлено, що в англійській літературі в контексті оцінювання публічної політики використовується два терміни: «оцінювання результативності» (оцінка конкретних результатів) та «оцінювання ефективності» (оцінка досягнутого ефекту). З'ясовано, що найбільш узагальнено, залежно від суб'єктів, які здійснюють оцінювання, виокремлюють дві групи моделей – внутрішню та зовнішню. Також розглянуто такі підходи до оцінювання публічної політики як оцінювання процесів та оцінювання результатів, а також формувальне та підсумкове оцінювання. Проаналізовано моделі оцінювання публічної політики Еверета Ведунга: оцінка досягнення мети; оцінка побічних результатів; модель аналізу результатів; комплексна оцінка; оцінка орієнтована на клієнта; модель зацікавлених сторін; модель продуктивності; модель експертної оцінки. Розглянуто три підходи до реалізації процедури оцінювання публічної політики Вальяма Данна – псевдо-оцінювання, формальне оцінювання, оцінювання з позиції теорії рішень. Встановлено, що в межах кожної з моделей використовуються доволі широка плеяда методів, які обираються залежно від специфіки конкретної політики та відповідного предметного поля. Універсального методологічного підходу для обрання системи методів немає, все залежить від конкретної ситуації, практики та майстерності експертів. На вибір типу оцінки і методів проведення оціночних досліджень впливають такі чинники як: цілі оцінки; інтереси організації чи окремих груп; політичні умови; наявність необхідних ресурсів і часу для її проведення. В контексті широкого запровадження оцінювання публічної політики в Україні автори доходять висновку, що варто зважати на специфічні особливості адміністративно-політичної система, які вимагають розробки та впровадження вітчизняних методик оцінювання. Треба прагнути до створення дієвих мереж, в які б входили наукові товариства, органи публічної влади та представники громадянського суспільства.

Ключові слова: оцінка політики та програм, ефективність публічної політики, результативність публічної політики, процедури оцінки публічної політики, моделі оцінки публічної політики.

Summary

Petrenko I. I., Saltovskiy O. I., Fedorchenko V. M., Kolyukh V. V. Features of public policy evaluation: lessons for Ukraine. – Article.

The peculiarities of the application of various models of public policy evaluation in foreign democracies are considered and prospects for their comprehensive use in Ukraine are identified in the article. It is established that in the English-language literature in the context of public policy evaluation two terms are used: "performance evaluation" (evaluation of specific results) and "evaluation of effectiveness" (evaluation of the achieved effect). It was found that the most generalized, depending on the subjects who carry out the assessment, two groups of models – internal and external – are distinguished. Approaches to public policy evaluation such as process evaluation and performance evaluation, as well as formative and final evaluation are also considered. Everett Vedung's public policy assessment models are analyzed: assessment of goal achievement; evaluation of side effects; model of analysis of results; comprehensive assessment; assessment is customer-oriented; stakeholder model; productivity model; expert assessment model. Three approaches to the implementation of the procedure of evaluation of public policy of William Dunn are considered – pseudo-evaluation, formal evaluation, evaluation from the standpoint of decision theory. It is established that within each of the models a rather wide constellation of methods is used, which are chosen depending on the specifics of a particular policy and the relevant subject field. There is no universal methodological approach to choosing a system of methods, it all depends on the specific situation, practice and skills of experts. The choice of evaluation type and methods of evaluation research is influenced by such factors as: evaluation objectives; interests of the organization or individual groups; political conditions; availability of necessary resources and time for its carrying out. In the context of the widespread introduction of public policy evaluation in Ukraine, the authors conclude that it is necessary to take into account the specific features of the administrative and political system, which require the development and implementation of domestic evaluation methods. Efforts should be made to establish effective networks, including scientific societies, public authorities and civil society.

Key words: policy and program evaluation, output evaluation, outcome evaluation, procedures of public policy evaluation, models of public policy evaluation.

А. М. Прохоренко

orcid.org/0000-0002-8662-9322

асистент кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕСУРСИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОГО ВІДЕОБЛОГУ НА СТАН ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У результаті інноваційних процесів, які відбулися в області політичної комунікації традиційні ресурси взаємодії громадянського суспільства і держави, багато в чому втрачають свою актуальність. Інформаційні технології активізують розвиток інноваційних засобів діяльності і форм взаємодії індивідів, політичних інститутів і суспільства. Розвиток електронних комунікаційних проектів, таких як «електронний уряд», «електронна держава», «електронна демократія» сприяло формуванню мережевого громадянського суспільства, що грає помітну роль в політичному процесі як всередині держави, так і на міжнародному рівні. Інтернет став атрибутом політичної діяльності, придбав статус не стільки інструменту, скільки простору здійснення політичних практик. У зв'язку з цим впровадження нових інформаційних технологій в політику актуалізує пошук інноваційних механізмів взаємодії держави і громадянського суспільства, підвищення ефективності політичної діяльності.

Виходячи з цього актуальною для вивчення темою є блогосфера, і, зокрема, політичний, відеоблог, який останні кілька років може впливати на реальне політичне життя в державі.

До 2012 року аудиторія відеоблогерів здебільшого складалася з підлітків та студентів, то сьогодні такі аналітики інтернет-культури, як Костянтин Волгапов, відзначають суттєву зміну аудиторії відеоблогів: якщо років, то до 2016 року з розширенням комунікативних можливостей та широкою доступністю інтернету аудиторія блогів змінилася у бік студентства віку 18-24 років. На початок 2022 року основна аудиторія – це політично активні громадяни, що значно впливає на політичний вибір. Дуже важливо і те, що завдяки тому, що багато блогерів тримають свою аудиторію і створюють для неї актуальний контент багато років, змінюється не тільки вік аудиторії, а й акценти, які розставляються у відеоблозі. Стандарти поведінки аудиторії політичних відеоблогів мало визначається телевізійними передачами та офіційними ЗМІ, вона може сама обирати інформацію, що її цікавить, і набагато більше залежати від популярних діячів інтернет культури, ніж від державної пропаганди.

Саме цим користуються багато відеоблогерів, які створюють у своїх шоу ефект деякої близькості з глядачем. Глядачеві зрозуміло, що відеоблогери не отримують офіційної зарплати, не підкоряються строкам та регламентам, самі пишуть собі сценарій і постійно дають можливість зазирнути у своє приватне життя. Це створює відчуття близькості з відеоблогером, його доступності, яку можна порівняти з близьким знайомством. Відповідно і ступінь впливу відеоблогера може бути порівнянна зі ступенем впливу близької людини, помножена на певний ареал популярності лідера думок.

Таким чином, специфіка відеоблогу така, що приваблює свою цільову аудиторію завдяки загальній розкутості, використанню максимально сучасних трендів, близькості автора до своєї аудиторії. Спроби заперечувати суттєвий вплив відеоблогінгу як на інтернет-культуру, так і на політичну культуру загалом мають абсурдний характер з огляду на те, що існує статистика переглядів, що демонструє постійне зростання аудиторії відеоблогів. У сегменті інтернету країн східної Європи один короткий ролик може набирати до кількох мільйонів переглядів, а «топові», найпопулярніші блогери мають глядацьку аудиторію в кілька мільйонів передплатників. Таким чином, можна прогнозувати усунення медіацентрів з телебачення на мережеві комунікації.

Інфлюенсер (лідер думок), може транслювати свою політичну позицію як мимохідь, так і у спеціалізованих політичних роликах. Наприклад, є неполітичні відеоблоги, у яких постійно транслюється певна політична позиція (часто опозиційного характеру). До таких блогів відносяться канали

Ірини Шихман, Юрія Дудя, Данили Поперечного, Іллі Варламова, Олексія Пивоварова, Леоніда Парфьонова, Артемія Лебедева, Дмитра Гордона, Євгена Комаровського (останній є українським педіатром, але після початку пандемії 2019 року часто висвітлює резонансні політичні події України).

До найпопулярніших політичних відеоблогів, усі ролики яких висвітлюють виключно політичне життя, серед української аудиторії відносяться канали з організації ФБК (аналог українського ЦПК) – насамперед це канали: опозиційного російського політика Олексія Навального, Марії Захарової, Ольги Соболев. Ці діячі відеоблогінгу знімали документальні фільми про корупцію на найвищих державних посадах. Вплив цих фільмів на аудиторію було настільки великим, що ФБК визнали екстремісткою організацією. Так фільм «Палац Путіна» має найвищу у світі кількість переглядів із не розважального контенту.

Також популярними політичними блогерами є Дмитро Іванов (kamikadze_d) та Катерина Шульман. Українському політичному блогеру Антолію Шарію, популярність дозволила не лише балотуватися до Верховної Ради України у 2019 році, але й очолити «Партію Шарія», яка, незважаючи на неоднозначність лідера, користується деякою підтримкою населення. А у 2022 році з початком війни в Україні, дуже популярним став відеоблог Олексія Арестовича – радника Офісу Президента України.

Важливу роль у розвитку політичного відеоблогінгу та його впливу на політичне життя відіграють інтернет-меми. Незважаючи на те, що сьогодні слово термін мем асоціюється виключно з інтернет-спільнотою, насправді він має значно ширше тлумачення, і з'явився в руслі еволюційної біології. Багатозначність терміну та ширина його застосування частково пояснює комунікаційні можливості відеоблогінгу та вплив відеоблогерів на своїх глядачів як «лідерів думок».

Етимологічно термін «мем» походить від грецького слова «μῆμις», яке можна трактувати як «подібність». Саме цей термін обрав еволюційний біолог Річард Докінз, щоб провести культурну аналогію дефініції «ген». У своїй основній праці «Егоїстичний ген» у 1976 році Р. Докінз пише: «Від відповідного грецького кореня виходить слово «мімем», але мені хочеться, щоб слово було односкладовим, як і «ген». Я сподіваюся, що мої друзі, які отримали класичну освіту, пробачать мені, якщо я скорочу «мімем» до слова мім» (Докінз, 2013, с. 65). Виходячи з меметичної концепції Р. Докінза біологічною еволюцією управляють гени, які в рамках природного відбору діють вкрай егоїстично – їхнє основне завдання зберегти саме ту інформацію, яка в них зберігається, і тим самим забезпечити власне виживання. Постійне копіювання та перенесення до наступного покоління – це «мета» генів. Але політична культура теж еволюціонує, у ній накопичуються знання, відбуваються кількісні та якісні стрибки. Багато культурних аспектів копіюються і переносяться в наступне покоління, тоді як інші мутують, видозмінюються або зовсім відмирають. Перенесення культурної інформації крізь тривалий час і поширення її на найбільше представників однієї або багатьох культур, так само, з точки зору Р. Докінза має переноситися за допомогою копіювання, наслідування. Ця можливість наслідувати, копіювати, переймати найважливіша частина культурної еволюції. Для того, щоб дати цю здатність визначення Р. Докінз і використовував термін «мем». Тобто в рамках теорії Докінза мем – це одиниця культурної інформації, яка може сприяти появі власних копій.

Якщо відштовхуватися від цього, то стати мемом може будь-яка інформація, яка була скопійована від однієї людини іншою. Тобто мемом може бути звичка, пісня, історія. Але ж у первозданному вигляді при копіюванні інформація не може зберігатися. Вона видозмінюється і часто досить суттєво. Саме факт зміни інформації змусив Р. Докінза запропонувати за біологічною аналогією концепцію реплікатора, який мутує адаптуючись до культурного середовища, але і сам є причиною зміни культурного середовища: «меми поширюються, переходячи з одного мозку в інший за допомогою процесу, який у широкому розумінні можна назвати імітацією» (Докінз, 2013, С. 82).

Політичні меми також мають відбиратися. Тільки якщо гени не відбираються в наступне покоління тому, що не виконують корисних для виживання організму функцій, то меми зникають з простору політичної культури, якщо не викликають жодного емоційного відгуку

у її представників. Через це у носія мема не з'являється бажання поділитися інформацією, і ніхто не прагне копіювати його, а тому в наступне покоління він не переходить. І навпаки найбільш емоційно яскраві меми, що викликають найсильніший відгук, можуть поширюватися найбільш масштабно, подібно до вірусу. При цьому мем володіє подобою спадкової пам'яті – не дивлячись на мутації, які відбуваються в мемі від покоління до покоління, він зберігає в собі початковий смисловий корінь. Якщо відштовхується від меметичної теорії Р. Докінза, то меми значно ширші, ніж інформаційні одиниці медіа-простору – це одиниці будь-якої культурної інформації, які утримуються та поширюються серед усіх представників культури – меми живуть у головах, у підсвідомості, в архівах, у бібліотеках. І відповідно у політичному житті.

Задовго до появи політичного відеоблогінгу та інтернет-мемов, меметична теорія отримала особливу увагу в академічних колах. Так 1986 року інформатик і фізик Дуглас Хофштадтер видав збірку статей під назвою «Metamagical Themas» (Хофштадтер, 1985), у якому запропонував дослідження мемов назвати «меметикою» послідовників теорії з появою, про медіавірусів досить багато і по сьогодні.

Таким чином, меми в сучасному просторі новітніх медіа здатні впливати на індивідуальну свідомість, на політичні процеси, здатні створювати і базуватися всередині субкультур, диктують моду, здатні впливати на отримання явищами та індивідами того чи іншого культурного статусу, а також сприяють вірусному поширенню інформації.

Кількість інформації, яку сучасна людина без будь-якого визначення мети може отримати в медіа-просторі перевищує кількість інформації, яка два століття тому була доступна при цілеспрямованому вивченні. Саме тому самі інформаційні повідомлення, щоб мати можливість бути сприйнятими і зрозумілими повинні скорочувати свій обсяг, будуватися на базових, зрозумілих речах, у тому числі і на медіавірусах, які ущільнюють інформацію, втискають багатозначність контексту в коротку іронічну фразу. Таким чином, публічний текст звужується, відбувається не так його спрощення, як згортання. Медіавіруси мають скоротити час на розуміння інформації, щоб донести її максимально широко.

Саме тому політичні відеоблоги стільки популярні: вони відображають складне політичне життя того чи іншого суспільства, у згорнутій формі, змісти та події пресуються у медіа-образи, що не лише полегшує розуміння інформації аудиторією, а й дозволяє засвоїти її значно більше. Сучасний споживач політичного контенту, загалом дуже добре ознайомлений з різноманіттям політичних подій, не вдаючись при цьому до дослідження спеціальної літератури. Політичний відеоблог, дає користувачеві відчуття всезнання та значно впливає на політичну свідомість.

Якщо розглядати політичну культуру як мову, то мем – це коротка, дотепна, не позбавлена гумору фраза. Вона може бути іронічною або сатиричною, але обов'язково лаконічною. При цьому егоїстичність мема пояснює наполегливість, з якою він прагне впровадитися в суспільну свідомість. При цьому, незважаючи на прагнення до одномірності, яка постулюється деякими авторами (Мусіяка, 2012), мем зовсім не обов'язково намагається маркувати дійсність конкретним чином. А тому сатиричне ставлення до політики – це відмінна риса споживача політичного відеоблогінгу. Будь-яке політичне гасло або заява згорнуті в політичний мем набувають іронічного характеру і швидко тиражуються в суспільній політичній свідомості.

Несерйозне ставлення академічної науки, нівелювання значення мемів для сучасної культури, очевидно пов'язані з неочевидністю їхнього впливу на поведінку і ставлення людей до глобальних питань. Так, наприклад, Дуглас Рашкофф, вважає, що будь-який інтернет-мем, це медіавірус до якого включено таємне ідеологічне послання, яке покликане ввести до тями людей якийсь «ідеологічний код», який сприяє потрібному комусь сприйняттю реальності [Rushkoff, 1995]. Це досить спірне припущення, проте демонструє інтерес до проблеми дослідження.

Масове, інформаційне суспільство, в якому виникла потреба стиснення та стереотипізації інформації, викликало до життя нові медіа. Однак ні телебачення, ні преса, ні радіо не встигають за моделями «нової економії мислення» (Ліпшман, 2004, С. 65), особливо в цьому відношенні відстають вітчизняні традиційні медіа, яким просто складно перебудовуватися постійно під особливі моделі сприйняття. Адже існують школи телебачення та факультети журналістики, закінчуючи які молоді фахівці отримують нехай небагато, але вже застарілі знання про формування інформаційного повідомлення.

Тоді як відеоблогери, часто не маючи спеціальної освіти, мають велику перевагу – можливість моментально реагувати, перебудовувати свої ролики, включати в них найбільш свіжі меми для капсулювання політичної інформації і для створення напряму контексту. Більше того, безліч викриттів неправдивої інформації, яку надають традиційні ЗМІ, робить політичний відеоблогінг для молодих людей більш чесною альтернативою телебаченню. Більше того, традиційні ЗМІ часто дотримуються одного політичного та ідеологічного курсу, або розділені на два ворогуючі табори, обстоюючи свої ідеї або проводячи в життя соціальні замовлення. Зрештою прагнення до стереотипізації інформації викликає до життя, феномен який був описаний У. Ліппманом, який вважав що ЗМІ: «мають відповідати тому спрощеному уявленню про світ і ті стереотипні образи окремих його частин, які є у головного покупця новин – середнього класу... будь-яка подія описується в новинах відповідно до стереотипів читачів-обивателів...журналісти «зліплюють» стереотипи між собою, блокуючи неупереджений погляд і незалежне судження.... У результаті дефектна структура громадської думки, спочатку схильна до спрощення, і, отже, до спотворення реальності, стає ще більш неповноцінною» (Ліппман, 2004, с. 87).

А відеоблогінг маючи ширші можливості для згортання пластів інформації, при цьому має і більшу кількість представлених точок зору. Оскільки думка відеоблогерів донедавна мало кого цікавила на державних рівнях, то вона не сформована шляхом соціального замовлення чи державної ідеології, а отже, ймовірно, йде в розріз з тим, що можна побачити по телебаченню чи прочитати в офіційних видавництвах. Більше того, сам матеріал часто стиснутий до інтернет-мема, який виражає ставлення до дійсності, лаконічно, іронічно і хльостко, а тому цей мем, будучи реальною альтернативою медіавірусам телебачення, починає вкрай швидко поширюватися. Полярні, носії абсолютно різного контексту, меми перетинаються між собою утворюючи політичний дискурс, що складається з безлічі позицій і думок, і середній глядач виявляється носієм цієї інформації, збагачуючи свою можливість розглядати політичну дійсність з різних точок зору.

Звичайно, інтернет-меми, що створюються і використовуються інтернет-культурою, створюють так звану «мозаїчну культуру» (Моль, 2008, с. 17), особливість якої полягає в кліповому фрагментарному сприйнятті реальності, яке відрізняється відсутністю цілісної концептуальної картини світу. Проте загалом, відеоблогінг та інтернет-меми, це не причина, а наслідок децентрованого комунікаційного поля, яке є наслідком культури постмодерну. У рамках цієї культури, мем, їхня множинність, як окремих культурно-інформаційних одиниць, просто найбільше в інформаційному полі відповідають потреби індивіда в отриманні інформації. Децентрація інформації не скасовує і не заперечує аналітичних можливостей індивіда скласти цілісну картину світу. Однак варто пам'ятати, що і сам світ сьогодні значно складніший, варіативніший і насиченіший, ніж ще півстоліття тому, а тому і складання цілісної картини світу – набагато триваліший і складніший процес.

Інтернет загалом і політичний відеоблогінг зокрема, через загальну доступність смартфонів робить комунікаційні можливості транскордонними. Блогер може спілкуватися зі споживачами свого контенту, зовсім не прив'язуючись до їхнього розташування. Виходячи з цього, відеоблог здатний виконувати соціальну та креативну функції – він утворює нові соціальні групи, спільноти за інтересами, які можуть існувати як у рамках віртуального світу, так і поза ним. Ці спільноти мають спільну ціннісно-нормативну базу, що дозволяє віднести їх до особливого виду політичних субкультур. При цьому ми не можемо говорити, що глядачі одного й того ж телеканалу утворюють спільноту. Це одна з принципових відмінностей відеоблогінгу – інтерактивні можливості комунікації, що створюють тісний зв'язок не лише між блогером та глядачем, а й між глядачами.

Аналізуючи можливості комунікаційного потенціалу такого інтернет-ресурсу, як політичний відеоблогінг, стає очевидним **висновок**, що незважаючи на інформаційну складову та гонитву за актуальними новинами та подіями, відеоблоги на відміну від традиційних ЗМІ, виконуючи також функції в суспільстві мають набагато більш високий рівень контролю над вибором інформації та формами її подачі. Навіть рекламні інтеграції у відеоблогінгу та традиційних ЗМІ мають зовсім різні форми реалізації, у перших традиційні оголошення,

повідомлення ролики, креативна складова яких досить сильно відстає від актуальних трендів, а у других надається перевага нативній рекламі, яка вбудовується в сюжет відео, нативна реклама може так ж містити політичну інформацію та впливати на вибір того чи іншого кандидата.

Відеоблог – масштабний засіб комунікації та політичного впливу. Блогери сьогодні є набагато більшими за значенням особами, ніж селебрیتی або медійні персони, і є лідерами думок. Блогери можуть маніпулювати свідомістю своєї аудиторії, включаючи можливість формування ставлення до значних подій, впливати на звички та думки. І незважаючи на незалежність відеоблогерського співтовариства від проведених ідеологій, воно має власні можливості регулювання якості контенту та дотримання етичних норм. У співтоваристві не вітається реклама сумнівних продуктів та організацій, а також виконання соціальних замовлень, які з погляду популярної більшості не відповідають нормам моралі. А зараз, під час війни в нашій рідній Україні політичні відеоблоги ще більше набувають своєї актуальності і додають підтримки у такі складні часи.

Розглянувши вірусне поширення мемов, як основу популярності політичного відеоблогінгу, виявлено, що інтернет-мем будучи одиницею політичної інформації, покликаний не інтерпретувати інформацію примусовим чином, а повідомити актуальний культурний код, поширити його серед широкої групи індивідів, у максимально лаконічній та хльосткій формі. Незважаючи на те, що інтернет-меми вкрай молоде явище, вони впливають на політичне та соціальне середовище дуже сильно, створюючи нові умови та контекстуальні підстави для комунікації. Інтернет-меми здатні передавати величезні пласти в інформації в стислому вигляді, що безумовно відбивається на її якості, проте зовсім не означає інволюцію тексту. Текст згортається, а не знищується.

Як сучасні алгоритми стискування та зберігання даних дозволяють зменшити розмір файлу без втрати його якості, так і мем відрізняється здатністю до компресії, архівації політичної інформації. Якщо після архівації можна відновити файл без втрати якості, то мем при аналізі, здатний повністю розгорнути свій текстовий зміст. У політичному відеоблогінгу використання інтернет-мемов, а також їх створення дозволяє значно економити час при створенні інформаційного повідомлення, що дозволяє випускати актуальний контент, який представляє альтернативу традиційним ЗМІ, заслуговує на високу довіру аудиторії та дозволяє впливати на політичну свідомість.

Література

- Докинз Р. Эгоистичный ген / пер.: Н. Фомина. М. : Corpus, 2013. 512 с.
- Липпман У. Общественное мнение / пер. с англ. Т. В. Барчунова. М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.
- Моль А. Социодинамика культуры / пер. с фр. Б. В. Бирюкова. Изд. 3-е. М. : Издательство ЛКИ, 2008. 416 с.
- Мусияка В. Как мемы превращаются в рекламу, или Добро пожаловать в Тро-Ло-Ло» [Електронний ресурс]. URL: <https://smonews.ru/memes-ad>
- Фільм Навального «Палац для Путіна» за тиждень переглянули 92 мільйони разів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-navalny-putin-palac-92-milyonyperehl-yadiv/31069936.html>
- Douglas Rushkoff. Media Virus: Hidden Agendas in Popular Culture. 1995.
- Hofstadter R. Metamagical Themashttp [Електронний ресурс]. URL: avalonlibrary.net/ebooks/Douglas%20Hofstadter%20Metamagical%20Thems.pdf

References

- Dokinz R. (2013). Egoistichnyj gen. M. : Corpus, 2013. [in Russian]
- Lippman U. (2004). Obshchestvennoe mnenie. M. : Institut Fonda «Obshchestvennoe mnenie», 2004. [in Russian]
- Mol' A. (2008). Sociodinamika kul'tury. M. : Izdatel'stvo LKI, 2008. [in Russian]
- Musiyaka V. Kak memy prevrashchayutsya v reklamu, ili Dobro pozhalovat' v Tro-Lo-Lo». URL: <https://smonews.ru/memes-ad> [in Russian]
- Fil'm Naval'nogo «Palac dlya Putina» za tizhden' pereglyanuli 92 mil'joni raziv. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-navalny-putin-palac-92-milyonyperehl-yadiv/31069936.html> [in Ukrainian]

Douglas Rushkoff (1995). Media Virus: Hidden Agendas in Popular Culture. [in English]

Hofstadter R. Metamagical Themas. URL: [avalonlibrary.net/ebooks/ Douglas%20Hofstadter%20%20Metamagical%20Themas.pdf](http://avalonlibrary.net/ebooks/Douglas%20Hofstadter%20%20Metamagical%20Themas.pdf) [in English]

Анотація

Прохоренко А. М. Ресурси впливу політичного відеоблогу на стан політичної культури. – Стаття.

У статті розглядаються ресурси за допомогою яких сучасний політичний відеоблогінг здатний транслювати політичну інформацію та впливати на політичну свідомість своєї аудиторії. Особлива увага приділятиметься концепції політичного мема – короткого, вкрай ємного, іронічного інформаційного повідомлення, яке транслює певну політичну ідею у стислому вигляді. Частина повідомлення не одномірні, не подаються безпосередньо глядачеві політичного відеоблогу, а лише передбачаються, що дає простір для різночитань всупереч положенню про те, що будь-які мему прагнуть одномірності. Емоційний відгук, який викликає контекстуально капсульоване відео талановитого політичного відеоблогера, змушує глядача поширити інформацію про відео, поділитися ним і сприяти його вірусному поширенню, що зрештою і забезпечує популярність блогера та дає потенційну можливість впливати на розстановку сил у політичному житті. Політичний мем прагне до тиражування, нав'язливий у своєму поширенні, та спирається на емоційний відгук користувача, впливає на формування політичної картини світу. Саме використання політичних мемів як медіавірусів дозволяє політичному відеоблогеру завойовувати популярність серед населення формувати політичний дискурс через розмноження та розсіювання своїх політичних ідей та висловлювань. У статті постулюється, що прямий вплив відеоблогерів на політичну свідомість своєї аудиторії найчастіше продиктовано не фінансовими чи владними, а ідеологічними мотивами. Політичний відеоблогінг має свободу вираження думки на відміну від традиційних ЗМІ, які не встигають підлаштуватися під запити інформаційного віртуалізованого суспільства. У статті підкреслюється, що незважаючи на незалежність відеоблогерського співтовариства від проведених ідеологій, воно має власні можливості регулювання якості контенту та дотримання етичних норм. Проте феномену політичного відеоблогінгу у статті не дається ні позитивної, ні негативної оцінки. Очевидно, що ступінь впливу блогерів на політичне життя того чи іншого суспільства ще належить оцінити.

Ключові слова: політична культура, політичний відеоблогінг, політична мем, політична свідомість, політичний контент.

Summary

Prokhorenko A. M. Resources of the influence of political video blogging on the state of political culture. – Article.

The article examines the resources with the help of which modern political video blogging is able to broadcast political information and influence the political consciousness of its audience. Particular attention is paid to the concept of a political meme – a short, extremely capacious, ironic information message that broadcasts a certain political idea in a concise form. The parts of the message are not one-dimensional, they are not served directly to the viewer of a political video blog, but are only assumed, which gives room for discrepancies, despite the position that any meme tends to be one-dimensional. The emotional response that a contextually encapsulated video of a talented political video blogger elicits forces the viewer to spread information about the video, share with him and contribute to its viral spread, which ultimately ensures the popularity of the blogger and provides a potential opportunity to influence the balance of power in political life. A political meme strives to be replicated, obsessive in its dissemination, relies on the user's emotional response and influences the formation of the political picture of the world. It is the use of political memes as media viruses that allows a political video blogger to gain popularity among the population to form political discourse through the reproduction and dispersal of his political ideas and statements. The article postulates that the direct influence of video bloggers on the political consciousness of their audience is often dictated not by financial or power, but by ideological motives. Political video blogging has freedom of expression, unlike traditional media, which do not have time to adapt to the demands of the informational virtualized society. The article emphasizes that despite the independence of the video blogging community from the ideologies being held, it has its own ability to regulate the quality of content and comply with ethical standards. However, the article does not give a positive or negative assessment to the phenomenon of political video blogging. Obviously, the degree of influence of bloggers on the political life of a particular society has yet to be assessed.

Key words: political culture, political video blogging, political meme, political consciousness, political content.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1308>

А. О. Сіленко

orcid.org/0000-0001-9420-0019

доктор політичних наук,

професор кафедри українознавства та соціальних наук

Одеського державного екологічного університету

Н. В. Крук

orcid.org/0000-0003-2764-4212

кандидат політичних наук,

старший викладач кафедри політології, соціології та соціальних комунікацій

Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА: АЛЬТЕРНАТИВА ЧИ ДОДАТКОВІ МОЖЛИВОСТІ ТРАДИЦІЙНОЇ ОСВІТИ?

За свою історію людство пережило чимало пандемій. З того часу медицина стрімко розвивалася. Однак, пандемія, яка розпочалася наприкінці 2019 р. у китайській провінції Юхань, показала, що світ виявився не готовим до неї. Про це свідчить статистика коронавірусу у світі. Станом на лютий 2022 року більше 423 млн. людей заразилися, близько 6 млн. людей померли. (Пандемія Covid-19).

Невідомий медицині збудник змусив по-новому функціонувати всі сфери життєдіяльності людей, зокрема економічну, соціальну, охорону здоров'я, освіту та ін.

Макроекономічні наслідки впливу пандемії Covid-19 проаналізовано у статті М. Федик «Макроекономічні наслідки впливу пандемії Covid-19 на світову економіку» (Федик, 2021). Автор вказує на такі негативні наслідки коронавірусної пандемії, як скорочення торгових операцій між країнами, зростання безробіття, падіння виробництва в окремих секторах економіки (туризм, продовольча сфера, сфера послуг тощо). Тому особливо постраждала економіка тих країн, у яких ці сфери формують найбільшу частку ВВП.

Щодо впливу пандемії на економіку України, то аналіз відкритих джерел показав, що прогнози, які робив уряд набагато оптимістичніші, ніж прогнози економічних експертів. Так, на думку голови Комітету економістів України Андрія Новака, оптимістичні заяви влади є передчасними, «Незважаючи на заяви Кабміну і НБУ про те, що економіка нібито почала відновлюватися, сухі статистичні дані вказують на протилежне. За підсумками першого кварталу ВВП продовжив падіння (на 2,2%), і це показує загальний стан економіки. Підсумки квітня і травня показують, що падіння триває в ключових галузях. Єдина позитивна нота – у травні промисловість додала 1,1%, але інші галузі – залишаються в «мінусах». Тому заяви урядовців – це передчасні оцінки і замилювання очей». (Українська економіка)

Також постраждала і соціальна сфера, яка є похідною від економіки. У результаті різкого падіння доходів населення підвищився рівень соціально-економічної нерівності, у тому числі, так званої, «працюючої бідності», за якої дохід працюючої людини не забезпечує її фізіологічні та соціальні потреби.

Як кажуть, все пізнається порівняно. І справді, на тлі російської військової агресії проти України проблеми та труднощі, пов'язані з наслідками Covid-19, багато в чому відійшли на другий план.

У зв'язку з військовим становищем Міністерство освіти і науки України ухвалило рішення призупинити навчальний процес у закладах освіти з 24 лютого 2022 р. на 14 днів. Після вимушених канікул МОН України рекомендувало продовжити навчальний процес залежно від конкретної ситуації у дистанційній чи змішаній формі навчання.

Невеликий екскурс в історію дистанційної освіти веде нас до 1728 р., коли в газеті Бостона з'явилося оголошення про набір студентів для вивчення стенографії в будь-якому місці країни

за допомогою пошти, подане Калєбом Філіпсом. У 1840 р. Ісаак Пітман став розсилати всім охочим листи зі своїми уроками. Далі цей досвід став використовуватися навчальними закладами у Німеччині та США. Вважається, що першим дистанційним навчальним закладом у США став університет Чикаго, який у 1892 р. запропонував студентам першу дистанційну програму.

Можливості дистанційної освіти розвивалися паралельно з появою нових інформаційних технологій та зв'язку. Новий поштовх його розвитку додало радіо, винахід якого удосконалив процес навчання на відстані. Вперше радіо у навчанні використовував Пенсільванський університет у 1922 р. Потім настала черга телебачення, завдяки якому у 1950-х роках почали відкриватися телевізійні навчальні курси. Через кілька років вже багато американських та європейських університетів освоїли телевізійне мовлення навчальних курсів. А в 1965 р. для дистанційного навчання став використовуватись телефонний зв'язок, зокрема Вісконсінський університет відкрив телефонну навчальну програму для лікарів.

В Україні дистанційна форма освіти впроваджується вже понад двадцять років. У 2002 р. Міністерство освіти і науки України вперше запровадило експеримент з дистанційного навчання.

Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні, затверджена Постановою Міністерства освіти і науки України від 20.12.2000 р.: «Дистанційна освіта – це форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання».

Положення про дистанційне навчання, затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 р.: «Під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій».

Мета статті: проаналізувати можливості та перспективи дистанційного навчання у вищій школі, у тому числі в умовах надзвичайних ситуацій. **Завдання** статті: дослідити переваги та недоліки дистанційної освіти, її значення у житті студентів, викладачів та Університету.

Гіпотеза дослідження: дистанційне навчання не замінить традиційне навчання, а збагатить його можливості в організації навчального процесу та підвищення якості освіти.

Теоретичні основи дистанційної освіти досліджено у працях українських дослідників Б. Шуневича, А. Кахович, В. Гриценка, В. Колос, С. Кудрявцевої, І. Левандовської, Е. Яценко та інш. Інформаційне програмне забезпечення дистанційної освіти розглядається в трудах Г. Козлакової, роль Інтернет-технології у системі дистанційного навчання аналізується в працях П. Федорука та інш.

Ще за умов пандемії активізувалася дискусія про переваги дистанційного навчання порівняно з традиційним навчанням. Ініціатори численних та різноманітних он-лайн курсів наполегливо просувають думку про те, що традиційна система освіти втрачає свою значущість та якість, оскільки не відповідає на нові виклики сучасного розвитку суспільства.

І справді, в умовах вимушеної самоізоляції, тривалих карантинів дистанційне навчання дозволило зберегти зв'язок та взаємодію закладів вищої освіти зі студентами, продовжувати надання/отримання освітніх послуг.

Переваги дистанційного навчання було оцінено і в умовах війни, яку проти України розв'язала росія. Багато студентів та викладачів були змушені переїхати з небезпечних районів у спокійніші. Частина з них виїхала за межі України. За інформацією Міністра освіти та науки України Сергія Шкарлета, у 18 регіонах освітній процес ведеться у дистанційній формі (у 24 регіонах України).

Однак чи не є парадоксом той факт, що до заочної освіти у нашому суспільстві завжди було скептичне ставлення, а дистанційну освіту вихваляють? Заочна освіта завжди вважали несерйозною, неефективною. Тих, хто закінчував Університети заочно, не вважали знаючими фахівцями. Адже заочна освіта мала ті ж переваги, що є у дистанційної освіти. Систематично бути присутнім на заняттях не потрібно, контрольні завдання можна виконувати у зручний час. Диплом про вищу освіту такий самий, як і в стаціонарній формі навчання.

Чим же стала дистанційна освіта для студентів, викладачів та університетів, альтернативою очній формі навчання чи її доповненням?

Дистанційна освіта для студентів

Головною перевагою для студента є гнучкість навчального процесу, адже прийнято вважати, що дистанційна освіта дозволяє студентам брати участь у навчальному процесі в індивідуальному темпі, перебуваючи у будь-якій точці світу та у будь-який час.

Студенти отримують можливості економії коштів на проїзд та проживання, суміщення дистанційного навчання з роботою та навчанням на іншій спеціальності.

Але є головна умова для здобуття освіти дистанційно, а саме стійкий доступ до Інтернету.

Як зазначають експерти відомої міжнародної правозахисної організації Freedom House у своїй доповіді про Україну за 2021 р. «За останніми даними Міжнародної спілки електрозв'язку (МСЕ), станом на 2019 рік рівень проникнення Інтернету становить 70,1%. Станом на 2020 рік рівень проникнення фіксованого широкосмугового доступу в Інтернет становив 18,62%, тоді як рівень проникнення широкосмугового мобільного зв'язку становить 85,3%. Водночас, згідно з узагальненими даними, оприлюдненими аналітичною ініціативою DataReportal у січні 2021 року, частка користувачів Інтернету в загальній чисельності населення України (43,6 млн осіб) становить 29,47 млн. індивідуальних користувачів; при цьому загальний рівень проникнення інтернету становить 67,6%» (Ukraine).

Як бачимо, проблема проникнення Інтернету залишається актуальною щодо організації дистанційної освіти в Україні. Тому що «користування Інтернетом» може означати підключення до Інтернету в кафе, ресторанах, розважальних та торгових центрах, а не можливість підключення до освітніх онлайн-платформ Університетів.

Більшість українських громадян для входу в Інтернет використовує телефони та Інтернет-зв'язок, наданий мобільними операторами, чого явно недостатньо для участі в роботі освітніх онлайн-платформ.

Через відсутність Інтернету або нестійкого Інтернет-сигналу не всі студенти можуть брати участь у навчальному процесі. Так, в умовах війни у багатьох студентів зникла можливість брати участь у онлайн-навчанні.

Ще однією важливою проблемою, яка перешкоджає участі студентів у дистанційній освіті, є соціальна нерівність. Стає очевидним, що дистанційна освіта доступніша студентам із забезпечених сімей. Вони мають швидкий доступ в Інтернет, персональне якісне обладнання, що є важливим в умовах, коли кільком членам сім'ї необхідно дистанційно вчитися та працювати.

Продовжуючи тему соціальної нерівності, слід зазначити, що більші можливості навчання у дистанційному режимі у студентів – міських жителів, ніж у студентів із сільської місцевості. За даними Міністерства розвитку громад та територій України, сьогодні 35% сільських жителів не мають можливості користуватися інтернетом. Майже 53% українців не мають базових цифрових навичок. А люди з інвалідністю потребують особливих програм та гаджетів, які дозволять виходити в онлайн. Розвиток цифрової інфраструктури особливо на селі – одне з завдань «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в напрямку створення цифрової безбар'єрності. В Україні планують забезпечити інтернетом 95% сільського населення до 2024 року. Стратегія розробляється в межах ініціативи першої леді Олени Зеленської та має на меті зробити безбар'єрність новою суспільною нормою. (Офіційний сайт Міністерства).

Дистанційна освіта як і заочне, переважно, розраховане на самостійну підготовку. І тут є, на наш погляд, проблема. Чи мають студенти достатній рівень самоорганізації та дисципліни, на які й розрахована дистанційна освіта? Як пишуть дослідники, «Ефективність дистанційного навчання заснована на тому, що ті, кого навчають, самі відчувають необхідність подальшого навчання, а не піддаються тиску з боку» (Кохановська, Ключникова). Якщо у студентів немає мотивації вчитися без допомоги викладачів, то про яку ефективність цієї форми навчання може йтися? Не секрет, що багато не топових університетів, боячись позбутися студентів, просто «дарують» їм оцінки, а згодом і диплом.

Дистанційна освіта для викладачів

Необхідність регулярного підключення до системи дистанційної освіти через карантин стала серйозним випробуванням для викладачів закладів вищої освіти. Проблеми, із якими їм довелося зіштовхнутися, були як матеріально-технічного, і психологічного характеру. Так

матеріально-технічне забезпечення процесу дистанційного навчання повністю лягло на плечі викладачів.

Відомі ситуації, коли адміністрації навчальних закладів вимагали від викладачів, щоб вони вели дистанційні заняття зі стін Університетів. Проте, як правило, у більшості навчальних закладів викладачі не мають ізолюваного робочого місця, обладнаного комп'ютерною технікою, необхідною для організації дистанційної освіти, та, відповідно, доступу до Інтернету.

Обов'язком викладачів стало не лише технічне забезпечення навчального процесу, а й оплата комунальних послуг. Адже організація дистанційного навчального процесу неможлива без електрики, сталого підключення до Інтернету та ін.

Парадоксально, але замість подяки викладачам у суспільстві, зокрема з боку деяких студентів, батьків учнів і навіть чиновників, звучали пропозиції щодо скорочення зарплати професорсько-викладацькому складу в період функціонування дистанційної освіти. Апологети скорочення, скажімо прямо, і так скромної зарплати, викладачам, не помітили, що викладачам довелося обладнати своє робоче місце вдома, незважаючи на різні побутові умови та сімейні обставини, і практично повністю взяли на себе матеріально-технічне забезпечення процесу дистанційного навчання,

У зв'язку з побоюваннями педагогічних працівників, що їм можуть знизити заробітну плату, Міністерство освіти і науки у своєму листі от 2.11.2020 г. № 1/90-609 «Щодо організації дистанційного навчання» було змушене пояснити, що у законодавстві не визначено особливостей оплати праці педагогічних працівників, які організують дистанційне навчання».

Пропонувати знизити зарплату викладачам у зв'язку з тим, що вони перейшли до режиму дистанційної освіти, можуть лише люди, які не знають у навчальному процесі. Ті, хто не має уявлення про те, якими професійними та додатковими, наприклад, технічними, навичками, знаннями, стресостійкістю, повинен мати педагогічний працівник, який виходить на зв'язок зі студентами у дистанційному форматі. Не кажучи вже про витрати викладача на матеріально-технічне забезпечення навчального процесу та комунальні послуги.

Таким чином, коли обговорюється така перевага дистанційної освіти, як її нижча вартість у порівнянні зі стаціонарною формою, не слід забувати, що багато в чому це досягається завдяки викладачам, які беруть на себе значну частину витрат. У такій ситуації логічно не знизити, а навпаки підвищити зарплату викладачам з метою компенсації витрат на організацію дистанційного навчання.

Досвід дистанційного навчання, які придбали викладачі під час коронавірусної пандемії, став їм дуже корисним під час воєнного стану.

Викладачі, які були змушені через війну залишити свої місця проживання, продовжили працювати завдяки системі дистанційної освіти, навіть перебуваючи за межами України. З цього приводу освітній омбудсмен Сергій Горбачов написав, що «Деякі не дуже обізнані у правовому плані керівники намагаються абсолютно незаконно позбавляти українців права на працю, видаючи безграмотні накази про заборону дистанційної роботи для тих працівників, які наразі перебувають за межами України». (Вчителі та викладачі можуть).

Ст. 60-2 Кодексу законів про працю України говорить, що «дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій».

А відповідно частини четвертої статті 60-2, у разі запровадження дистанційної роботи працівник самостійно визначає робоче місце та відповідає за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на своєму робочому місці. «Тобто чинне законодавство не встановлює жодних територіальних обмежень щодо робочого місця працівника в умовах дистанційної роботи. Отже, педагогічні працівники цілком правомірно з використанням дистанційних технологій можуть здійснювати педагогічну діяльність, перебуваючи за межами України». (Вчителі та викладачі можуть).

26 квітня 2022 р. Кабінет Міністрів України своєю постановою заборонив працівникам державних установ та підприємств працювати за кордоном. Деякі керівники закладів вищої освіти зрозуміли, що викладачі мають негайно повернутися в Україну. Проте Освітній омбудсмен Сергій Горбачов пояснив, що дія цієї постанови на викладачів та вчителів не поширюється.

Чомусь деякі керівники Університетів вважають, що дистанційне навчання існує лише для зручності студентів. На наш погляд, переваги дистанційного навчання мають поширюватися на всіх його учасників, а не лише на студентів, які отримали унікальну можливість здобувати знання, не виїжджаючи за межі своєї країни, області, міста. Викладачі повинні мати таку саму можливість – працювати дистанційно.

Дистанційна освіта для Університету

Університети насамперед зіштовхнулися з проблемою швидкої переорієнтації на дистанційну освіту. Навіть якщо раніше в ряді ЗВО і були створені деякі інструменти дистанційної освіти, досвіду їх практичного застосування було недостатньо ні у студентів, ні викладачів, ні адміністрації. Проте, переважно, всі ЗВО впоралися із цим завданням. На допомогу їм були різні освітні онлайн-платформи.

У зв'язку з цим виникла потреба швидкого пошуку нестандартних рішень для організації дистанційної освіти. Наприклад, як контролювати весь процес? Доходило до курйозів, коли в деяких університетах від викладача вимагали після кожного заняття надсилати до навчального відділу скріншоти початку та кінця заняття. Або перед кожним заняттям викладач повинен був відправляти до навчального відділу повідомлення про майбутнє заняття з електронним посиланням на конференцію в Zoom, хоча саме навчальний відділ складає розклад занять. Чи не простіше, наприклад, в електронному розкладі розмістити постійне посилання викладача?

У деяких Університетах викладачів обмежують вибір цифрової платформи для організації лекцій та практики.

На жаль, такі практики зустрічаються досі, внаслідок чого головною фігурою в Університеті продовжує бути не викладач, а бюрократ-адміністратор, який невтомно винаходить способи, які відволікають викладача від його головного призначення – вчити.

В даний час, в умовах надзвичайних обставин Університети впровадили синхронну форму дистанційного навчання, яка є онлайн-навчанням в режимі реального часу. Лекції та практичні заняття проводяться за графіком очної освіти, але не в аудиторії, а за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. А студенти повинні їх відвідувати, якщо вони не мають поважних причин для звільнення від занять.

Вище ми говорили про те, що «дистанційна освіта дозволяє студентам брати участь у навчальному процесі в індивідуальному темпі, перебуваючи у будь-якій точці світу та у будь-який час». Таку можливість студенту надає асинхронна форма дистанційного навчання.

Але «у будь-який час» та «індивідуальний темп» можливі для студентів тоді, коли навчальний процес є повністю методично забезпеченим для самостійної роботи студентів. Коли вони мають можливість у будь-який зручний для них час слухати та дивитися відео-лекції, читати електронні підручники, виконувати контрольні завдання та багато іншого.

Викладач у системі дистанційного навчання вже не лектор, а автор навчально-методичного забезпечення дисципліни в електронному вигляді. Чи це добре? Наприклад, з економічного погляду? Іноді можна почути думку, що дистанційне навчання дозволить економити на зарплаті викладачів, якщо вони вже не читатимуть лекції в аудиторіях? Професор, створив метод забезпечення дисципліни, у тому числі відео-лекції, і за ідеєю, його послуг Університет більше не потребує? Проте лекція є об'єктом авторського права. Чи не означає це, що Університет повинен виплачувати професору роялті за використання результату його інтелектуальної праці? Наприклад, за кожен перегляд лекції?

В основному дистанційне навчання розраховане на групи учнів, які географічно віддалені від навчального закладу. Такою групою є, наприклад, іноземні студенти. Проте, як не дивно, саме з ними у навчальних закладах є особливо нестійким контакт. Як правило, іноземні студенти не використовують переваги дистанційного навчання, а навпаки, ігнорують. Чи можна припустити, що в місцях їх проживання немає Інтернет-зв'язку? Але ця гіпотеза мала право на існування, якби в дистанційному навчанні не брала участь якась частина іноземних студентів. Коли ж у дистанційному навчанні не беруть участь практично всі іноземні студенти, можна дійти висновку про наявність якихось інших причин.

У результаті заклади вищої освіти зазнають фінансових збитків від тимчасового усунення іноземних студентів від навчального процесу.

Водночас дистанційне навчання дозволяє Університетам економити на комунальних послугах, матеріально-технічному забезпеченні організації навчального процесу, на зарплаті за рахунок скорочення, відпусток за власний рахунок працівників навчально-допоміжного персоналу та адміністративно-господарської частини. Наприклад, працівників неелектронних бібліотек, які за відсутності студентів виявилися повністю незатребуваними, прибиральниць, оскільки приміщення ЗВО потребують прибирання рідше, ніж раніше та ін.

Тобто загалом знижується вартість підготовки фахівців, але ще раз зазначимо, у тому числі за рахунок викладачів.

Отже, зміцненню позицій дистанційної освіти у системі української вищої школи перешкоджають такі причини:

- низький рівень проникнення Інтернету;
- соціальна нерівність, внаслідок якої дистанційне навчання більш доступне студентам із забезпечених сімей;
- недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення Університетів;
- дистанційне навчання розраховане на самостійну підготовку студентів, тому ефективність навчального процесу багато в чому залежить від рівня самодисципліни та мотивації студента;
- відсутність безпосереднього контакту з викладачем, який необхідний для коригування освітнього процесу;
- обмежені можливості для ідентифікації студента під час виконання контрольних заходів.

Але навіть при вирішенні всіх цих проблем жодна дистанційна освіта не замінить очну освіту, що забезпечує інтерактивне спілкування студентів із професорами та доцентами, спеціалізацію у професійному колективі. А ось бути додатковим механізмом, який розширює можливості традиційної освіти, вона може.

У надзвичайних ситуаціях, таких як пандемія, війна, технології дистанційного навчання виявилися дуже затребуваними. Завдяки їм Університети змогли перенести в онлайн практики офлайн-освіти: читання лекцій та проведення практичних занять за звичним розкладом. Студенти отримали змогу продовжувати навчальний процес, а викладачі зберегли робочі місця.

Література

Вчителі та викладачі можуть працювати дистанційно з будь-якої країни. URL: <https://nus.org.ua/news/vchyteli-mozhut-pratsyuvaty-dystantsijno-j-navit-z-za-kordonu-osvitnij-ombudsmen/>

Кохановська Т. В., Ключникова Н. В. Переваги та недоліки дистанційної освіти в умовах розвитку інформаційних технологій та телекомунікацій. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/48405756.pdf>

Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua>

Пандемія Covid 19 в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/covid-19/cpa/>

У 24 регіонах України вищі здійснюють освітній процес за дистанційною або змішаною формою. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/827518.html>

Українська економіка і пандемія: досягти дна і відштовхнутися. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainska-ekonomika-vlitku-2021-roku-dosiahnuty-dna-i-vidshtovkhnutysia/31327546.html>

Федик М. «Макроекономічні наслідки впливу пандемії Covid-19 на світову економіку». *Журнал Економіка та держава*. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4974&i=6>

Ukraine. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-net/2021>

References

Vchyteli ta vykladachi mozhut pratsyuvaty dystantsiino z bud-yakoi krain. URL: <https://nus.org.ua/news/vchyteli-mozhut-pratsyuvaty-dystantsijno-j-navit-z-za-kordonu-osvitnij-ombudsmen/>

Kokhanovska T. V., Kliuchnykova N. V. Perevahy ta nedoliky dystantsiinoi osvity v umovakh rozvytku informatsiinykh tekhnolohii ta telekomunikatsii. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/48405756.pdf>

Ofitsiynyi sait Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy. URL: <https://www.minregion.gov.ua>

Pandemiia Covid 19 v Ukraini. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/covid-19/cpa/>

U 24 rehionakh Ukrainy vyshi zdiisniuiut osvitnii protses za dystantsiinoiu abo zmishanoiu formoiu. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/827518.html>

Ukrainska ekonomika i pandemiia: dosiahty dna i vidshtovkhnutysia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainska-ekonomika-vlitku-2021-roku-dosiahnuty-dna-i-vidshtovkhnutysia/31327546.html>

Fedyk M. «Makroekonomichni naslidky vplyvu pandemii Covid-19 na svitovu ekonomiku». *Zhurnal Ekonomika ta derzhava*. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4974&i=6>

Ukraine. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-net/2021>

Анотація

Сіленко А. О., Крук Н. В. Дистанційна освіта: альтернатива чи додаткові можливості для традиційної освіти? – Стаття.

У статті аналізуються можливості та перспективи дистанційного навчання у вищій школі, зокрема, в умовах надзвичайних ситуацій.

Досліджуються переваги та недоліки дистанційної освіти, її значення у житті студентів, викладачів та Університету.

Обґрунтовується, що зміцненню позицій дистанційної освіти у системі української вищої школи перешкоджають такі причини: низький рівень проникнення Інтернету; соціальна нерівність, внаслідок якої дистанційне навчання більш доступне студентам із забезпечених сімей; недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення Університетів; дистанційне навчання розраховане на самостійну підготовку студентів, тому ефективність навчального процесу багато в чому залежить від рівня самодисципліни та мотивації студента; відсутність безпосереднього контакту з викладачем, який потрібний для коригування освітнього процесу; обмежені можливості для ідентифікації студента під час виконання контрольних заходів.

Але навіть при вирішенні всіх цих проблем жодна дистанційна освіта не замінить очну освіту, що забезпечує інтерактивне спілкування студентів із професорами та доцентами, соціалізацію у професійному колективі.

Показано, що у надзвичайних ситуаціях, таких як пандемія, війна, технології дистанційного навчання виявилися дуже затребуваними. Завдяки їм Університети змогли перенести в онлайн практики офлайн-освіти: читання лекцій та проведення практичних занять за звичним розкладом. Студенти отримали змогу продовжувати навчальний процес, а викладачі зберегли робочі місця.

Ключові слова: дистанційна освіта, традиційна освіта, студенти, викладачі, Університет.

Summary

Silenko A. A., Kruk N. V. Distance education: alternative or additional opportunities for traditional education? – Article.

The article analyzes the possibilities and prospects of distance learning in higher education, including in emergency situations.

The advantages and disadvantages of distance education, its importance in the life of students, teachers and the University are explored.

It is substantiated that the following reasons impede the strengthening of the position of distance education in the system of Ukrainian higher education: low level of Internet penetration; social inequality, as a result of which distance learning is more accessible to students from wealthy families; insufficient level of material and technical support of Universities; distance learning is designed for self-training of students, so the effectiveness of the educational process largely depends on the level of self-discipline and motivation of the student; lack of direct contact with the teacher, which is necessary to correct the educational process; limited possibilities of identifying a student during the performance of control activities.

But even with the solution of all these problems, no distance education can replace full-time education, which provides interactive communication of students with professors and associate professors, socialization in a professional team.

It is shown that in emergency situations, such as a pandemic, war, distance learning technologies were in great demand. Thanks to them, Universities were able to transfer the practices of offline education to online: lecturing and conducting practical classes according to the usual schedule. Students got the opportunity to continue the educational process, and teachers retained their jobs.

Key words: distance education, traditional education, students, teachers, University.

А. Б. Стичинська

orcid.org/0000-0002-0519-4305

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології

Філософського факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сучасний світовий розвиток характеризується глибокими соціальними змінами. Масштаби та динамізм цих змін вимагають серйозного переосмислення, комплексного, всебічного дослідження та подальше прогнозування всіх факторів та тенденцій, що визначають розвиток світової спільноти. Прогнозування охоплює всі сфери життєдіяльності людей і одним із важливих напрямів прогнозування у є політичне прогнозування, об'єктом якого виступає політика (внутрішня та зовнішня), а предметом – пізнання можливих станів політичних подій, явищ, процесів. На превеликий жаль, реальністю нашого часу є спалахи насильства, загострення збройних конфліктів, війна. Тому, у сучасних умовах особливого значення набуває дослідження військово-політичної сфери, а саме прогнозування загостреного військово-політичного протистояння. Останнє – це характер військово-політичних відносин між державами чи коаліціями держав, які конфронтують між собою, що проявляється у їх змаганні створити та підтримувати ефективність та дієвість спрямованих один проти одного військово-стратегічних потенціалів.

Такі відносини включають створення та постійне вдосконалення націлених один проти одного збройних сил, боротьбу за військово та військово-технічну перевагу, підтримку збройних сил та озброєнь у вищій бойовій готовності по відношенню до можливого суперника. Отже, саме військово-політичне протистояння це сукупність військово-політичних відносин конфронтуючих суб'єктів політики та їх військових організацій. Важливою ознакою такого протистояння є наявність у нього військового змісту, бо пряме чи непряме застосування збройного насильства задля досягнення певних політичних цілей також є основою формування конкретних науково-політичних і стратегічних ситуацій. Воно передбачає:

- прагнення до запобігання іншої сторони в оновленні та створенні більш ефективних засобів збройної боротьби (насамперед ракетно-ядерної зброї та високоточних систем озброєнь);
- ведення активної розвідки та контррозвідки;
- проведення заходів щодо політичної та військової ізоляції іншої сторони;
- створення умов попереджувального розгортання Збройних Сил і своєчасного (а агресора – раптового) введення в дію.

Таким чином, сутність військово-політичного протистояння проявляється у двох діалектичних взаємопов'язаних ознаках, які надають йому конкретики та чіткого визначення. По-перше, воно є результатом та процесом політичної діяльності конфронтуючих сторін; по-друге, ця діяльність здійснюється засобами збройного насильства.

Вагоме місце у цьому співвідношенні належить політичній стороні, яка визначає важливі особливості використання військової сили задля досягнення поставленої мети. Військово-політичне протистояння повинно включати в себе такі основні елементи: суб'єкти та співвідношення їхніх сил; джерела виникнення та причини розвитку конкретної ситуації; військово-політичні інтереси та цілі, які відповідають їхній концепції, доктрини, програми та плани, військово-політичні відносини; практичні воєнно-політичні дії; тенденції подальшого розвитку. Під суб'єктами маються на увазі такі носії військово-політичної діяльності, які реально та безпосередньо впливають на зміну світової військово-політичної ситуації. Внаслідок діяльності суб'єктів політики між ними складаються певні військово-політичні відносини, які можуть набувати форми військово-політичного протистояння чи конфронтації, а також різні

види збройних сутичок чи війн. Військово-політичні інтереси та цілі конфронтуючих сторін часто формуються на основі тих чи інших військово-політичних концепцій, військових доктрин, програм та планів конкретних груп, партій, урядів. Вони відображають різні концептуальні ідеї та погляди щодо збройного насильства у взаємовідносинах між державами та суспільствами з урахуванням особливостей та характеру можливої війни, співвідношення сил та основних змін політичної ситуації у світі. Саме у протилежному характері даних концепцій та доктрин лежить одна з причин різного впливу певних країн чи коаліцій на міжнародну дійсність.

Система певних поглядів, доктрин, програм та планів стосується також теоретичних аспектів діяльності суб'єктів сучасного військово-політичного протистояння у світі і є важливою ознакою при його аналізі і прогнозуванні. Необхідним є також виявлення тенденцій його зміни, під якими розуміються основні напрями розвитку складових його військово-політичних процесів і відносин. До одних з найважливіших із них можна віднести: зростання складності, динамічності та суперечливості світової військово-політичної ситуації; подальша зміна співвідношення сил на користь миру; дедалі більшу залежність розвитку військово-політичної ситуації у світі від результатів та досягнень технічного розроблення зброї нових зразків; забезпечення безпеки інформаційного простору чи забезпечення інформаційної пропаганди та ін.

Більш детальному аналізу військово-політичного протистояння у світі сприяє його класифікація, яку доцільно здійснювати за найбільш загальними і суттєвими ознаками.

1. Відповідно до масштабів: глобальне (міжнародне), регіональне (локальне), внутрішньодержавне (загальнодержавне чи регіональне/обласне).
2. За сферою дії: внутрішнє та зовнішнє.
3. Виходячи з умов розвитку, нерідко розглядають військово-політичне протистояння мирного часу та в умовах ведення збройних дій.
4. За ступенем загостреності військово-політичного протистояння можливі такі стадії: спокійне (обстановка військово-політичної розрядки); конфронтаційне, кризове (передвоєнна); конфліктне; війна як найвища стадія ескалації напруженості.

В свою чергу, характерними рисами сучасної військово-політичної ситуації можна виділити такі:

- загроза виникнення ядерної війни;
- використання забороненої міжнародним правом зброї;
- застосування військової сили у миротворчій діяльності;
- посилення геополітичного суперництва;
- збереження та розширення потенційно кризового простору, підвищення у ньому рівня регіональної конфліктності (етнічний, релігійний та ін.);
- загроза тероризму;
- відновлення гонки озброєнь, небезпека поширення у країнах різного роду зброї масового знищення;
- вступ до НАТО нових держав та розширення зони відповідальності альянсу в Європі та за її межами;
- зростаюча залученість міжнародних організацій до вирішення військово-політичних конфліктів.

Основними елементами військово-політичної сфери визначають :

- суб'єкти політики та співвідношення їх сил (носії військово-політичної діяльності, які реально чи безпосередньо впливають на характер світової та регіональної військово-політичної ситуації, - внаслідок їх діяльності виникають стани розрядки, конфронтації, війни, збройного конфлікту тощо);
- джерела і причини військово-політичної ситуації, що виникла;
- інтереси, цілі, концепції, доктрини, програми та плани учасників військово-політичного процесу;
- реальні життєві обставини, конкретні воєнно-політичні процеси;
- практичні військово-політичні дії, тенденції розвитку та зміни ситуації.

Щодо самого військово-політичного прогнозування, то необхідно уточнити, що означає саме поняття «прогноз». Під прогнозом розуміють науково обґрунтоване судження про можливі стани об'єкту у майбутньому, про альтернативні шляхи та терміни їх здійснення. А прогнозування - це

процес розробки прогнозів, спеціальні наукові дослідження конкретних процесів, явищ, подій, у результаті яких з певних, вже відомих даних про минуле і сьогодення, можна отримати уявлення про можливі стани прогнозованого об'єкту на майбутнє.

Метою військово-політичного прогнозування є аналіз і оцінка на заданий період стану міждержавних, прикордонних, територіальних, міжконфесійних, економічних та інших суперечностей сторін, вирішення яких не виключає можливість застосування однією або двома сторонами військової сили.

Кожен прогноз розробляється так, щоб уникнути небажаних результатів можливого розвитку подій та прискорення ймовірного розвитку у бажаному напрямку. Прогноз як нове знання існує у двох формах:

1) знання про властивості об'єктів, які існують насправді, що спостерігаються або не спостерігаються в період прогнозування;

2) знання про властивості об'єктів, які не існують насправді в період прогнозування.

Необхідно також виділити два аспекти прогнозування: передбачуваний, тобто такий що передбачає опис можливих або бажаних перспектив, станів, рішень, і – такий що передбачає вирішення цих проблем, використання інформації про майбутнє у цілеспрямованій діяльності.

При розробці будь-якого прогнозу виникають певні складнощі, у військово-політичному прогнозуванні вони обумовлені:

– наявністю великої кількості і різноманітністю характеру невизначеностей, а також, зокрема, неповнотою вихідної інформації;

– обмеженими можливостями, а в деяких випадках неможливістю підтвердження даних прогнозу результатами експерименту;

– надзвичайною складністю прогнозування процесів (масштабами військового прогнозування, встановленням розмірності критеріїв та ін.)

– високою ціною помилки прогнозування внаслідок непередбачуваних наслідків;

– обмеженістю часу прогнозування динамічно розвиваються подій;

– необхідністю врахування суб'єктивних факторів (Богатирьов Е., 2013).

Як правило, військово-політичне прогнозування включає наступні етапи:

1) збір і аналіз необхідних вихідних даних (включаючи дані прогнозу можливої оперативної обстановки, отримані з використанням методів експертних оцінок);

2) оцінка поточного військово-політичного стану країни (в т.ч. з використанням методів фізичного, математичного моделювання, методів статистичного аналізу, лінійного і динамічного програмування, теорії ігор, масового обслуговування та ін.);

3) оцінка адекватності та достовірності одержуваних прогнозів.

Питання забезпечення безпеки життєво важливих інтересів держави, захисту суспільства і особистості від зовнішніх і внутрішніх загроз (небезпек) досліджуються комплексно в рамках єдиного процесу впливу загроз і протидії цим загрозам з боку держави. А саме прогнозування військово-політичних загроз забезпечує основу для прийняття рішення з проблем воєнної безпеки держави. Військова безпека забезпечується своєчасною та адекватною протидією воєнним загрозам, а також усім військовим, економічним, науково-технічним, соціально-інформаційним та ресурсним потенціалом країни (Туронок С.Г., 2016).

Ключовим елементом військової безпеки є поняття військової сили. Військова сила це частина загальної сили держави, у певному сенсі можна стверджувати, що у сучасному світі військова сила є концентрованим виразом всіх інших складників національної могутності. Сучасні збройні сили не можуть бути створені без розвинутої економіки, високого рівня науково-технічного розвитку, розвиненої логістики. Військова сила включає такі основні компоненти: кількість і якість військової техніки, чисельність, рівень підготовки особового складу та його морально-політичний стан, ефективність системи військового управління, можливості мобілізаційного розгортання, систему військової логістики та деякі інші фактори.

Основною метою кожної конфронтуючої сторони є повний розгром ворога і остаточна перемога над суперником і тут варто говорити про стратегічне прогнозування, до сфери якого відноситься збройна боротьба в цілому, а до оперативного-тактичного, в свою чергу – окремі операції. Оперативно-тактичне прогнозування відрізняється більшою конкретністю, ніж

стратегічне, вимагає більш детальних вихідних даних, і незначні зміни обстановки в оперативно-тактичному масштабі вимагають від командира серйозного коректування плану бою. Стратегічне передбачення на відміну від оперативно-тактичного більш стійке. Коректування ж планів стратегічного масштабу настає лише після істотних змін у співвідношенні економічних, морально-політичних і власне військових сил воюючих сторін. Особливістю є і те, що воєнно-політичне прогнозування найбільш активне. В жодній сфері немає і не може бути настільки активної, цілеспрямованої протидії з боку об'єкта воєнно-політичного прогнозування. Бойові дії кожної з протидіючих сторін плануються окремо, а реалізація цих планів відбувається в ході збройної боротьби за участю двох сторін (Смолянук В.Ф., 2002).

Розробка будь-якого військово-політичного прогнозу неможлива без вивчення балансу військових сил конфронтуючих сторін і включає наступні компоненти:

- аналіз програм військово-технічного розвитку та військового будівництва в різних державах та оцінка можливості країн реалізувати ці програми;
- оцінка перспектив економічного та внутрішньополітичного розвитку держав та впливу цих процесів на зміну національних інтересів держав;
- вивчення конфліктів та національних інтересів держав, можливостей подолання цих конфліктів чи виникнення нових конфліктів інтересів. Як наслідок, оцінка перспектив утворення нових союзів та коаліцій та розпаду існуючих;
- оцінка впливу на співвідношення сил у світі різних міжнародних організацій та недержавних акторів.

Тим часом стратегічне і тактичне прогнозування і планування в галузі безпеки сучасної держави, за оцінкою провідних експертів в даній області, не відповідає вимогам сучасності з цілого ряду причин (Benneil B. W. , 2003):

- консерватизм бюрократичного мислення перешкоджає виходу на новий рівень розуміння актуальних загроз, усвідомлення їхньої потенційних наслідків, і відповідно, розуміння необхідності змін в сформованих оперативних схемах;
- схильність аналітиків «добудувувати» відсутню інформацію з приводу стратегічних і оперативно-тактичних планів супротивника виходячи з власного «дзеркального образу»;
- ресурсні обмеження, що зміщують акцент на користь модернізації традиційних видів озброєнь (авіації, бронетехніки і т.д.), на шкоду розробці засобів і методів протистояння «гіпотетичним» асиметричним загрозам.

У деяких випадках політичний прогноз може розроблятися за певний заданий період часу, а у випадку саме військово-політичного прогнозування, то у ході активної збройної боротьби його потрібно здійснити у обмежені терміни. Так само при військовому прогнозуванні дуже високою може виступати ціна за помилку. Невірно розроблений прогноз може привести до масових людських втрат що є найбільшою загрозою будь-якого конфлікту.

Також у військовій сфері можна виділити наступні напрямки прогнозування:

- військово-політичне прогнозування, яке аналізує характерні риси військової політики держав, виявляє ймовірні тенденції розвитку даної ситуації, розкриває спрямованість та інтенсивність дій агресивних сил, які можуть привести до виникнення воєнної небезпеки, напружених відносин, кризових ситуацій, до локальних конфліктів і світової війни;
- військово-економічне прогнозування, яке має на меті визначити тенденції, динаміку розвитку економіки у цій сфері, різні її показники на прогнозований період; кількість і якість людських ресурсів; національний доход, засоби, які виділяються на військові потреби; запаси стратегічної сировини і матеріалів;
- військово-технічне прогнозування цілями свого дослідження має на меті прогнозування властивостей нових видів зброї і можливих термінів її постачання у війська супротивника, оцінка ступеня небезпеки застосування ним нових засобів збройної боротьби і підготовка даних для вироблення вимог до вітчизняних зразків зброї і бойової техніки;
- прогнозування розвитку військового мистецтва, яке покликано відповісти на наступні питання: яким буде воєнно-стратегічний характер майбутньої війни і якими способами може розв'язати її агресор; як захопити й утримати стратегічну ініціативу, яка буде роль різних видів збройних сил і родів військ у війні і як організувати і підтримувати взаємодію між ними;

які особливості набудуть стратегічні операції, спільні операції родів військ, способи ведення загальновійськового, морського і повітряного бою; як здійснити прорив оборони супротивника і т.д.

Отже, можна зробити висновок, що до основних завдань які ставляться щодо військово-політичного прогнозування відносяться такі:

- прогнозування можливих військових небезпек та загроз, що здійснюється на основі аналізу реальної військово-політичної обстановки;
- інформування всіх суб'єктів військової безпеки про характер та ступінь небезпеки національних інтересів, про стан об'єктів безпеки та їх можливості щодо нейтралізації загроз;
- прийняття на якомога ранній стадії рішень щодо запобігання та нейтралізації воєнних загроз з визначенням можливостей держави та Збройних Сил;
- мобілізація всіх суб'єктів забезпечення військової безпеки для вирішення завдань оперативного реагування на загрози, які виникають, своєчасне залучення всіх сил і засобів для ліквідації існуючої небезпеки;
- аналіз результативності вжитих заходів щодо припинення військової небезпеки та, за необхідності, внесення коректив до раніше прийнятих рішень.

Але, при розробці прогнозу у військово-політичній сфері необхідно також брати до уваги ряд таких обмежень:

- необхідно узагальнити велику кількість різноманітної інформації;
- зростання фактору невизначеності та накопичення можливих помилок при переході від короткострокового до середньострокового та особливо стратегічного прогнозування;
- відсутність надійних засобів обліку «форс-мажорних» обставин (співвідношення закономірного та випадкового);
- фоновий вплив неформальних моментів, специфічних на кожному окремому етапі розвитку ситуації та у кожному окремому випадку;
- людський, а точніше, кадровий потенціал ведення та реалізації проектів, необхідність прийняття рішень не за фактичним станом справ, а лише очікуваним подіям, виходять до того ж за терміни перебування того чи іншого керівника на відповідальній посаді.

Таким чином, забезпечення військової безпеки держави, яка є найважливішим складником національної безпеки, визначається багатьма факторами. До них належать: реальні і потенційні можливості держави та її військової організації; рівень військово-політичного керівництва; ступінь соціальної, політичної стабільності суспільства; скоординованість у діяльності суб'єктів забезпечення військової безпеки та інші. Але особливе місце серед них має подальша теоретична розробка концепції забезпечення військової безпеки держави, яка неможлива без детального військово-політичного аналізу та прогнозування.

Література

- Азаров І. Підготовка майбутніх офіцерів до прогностичної діяльності у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського. Київ, 2018. С. 64.
- Бакуменко Ф., Смолянський В., Єзерський М. Р., Корчагін І. Методика прогнозування і оцінки противника в операції і бою. Київ, 1996. 58 с.
- Богатирьов Е. Аналіз методів військово-політичного прогнозування. *Стратегія цивільного захисту: проблеми і дослідження*. 2013. № 2. Т. 3.
- Benneil B. W. Responding to asymmetric threats. *New Challenges, New Tools for Defense Decisionmaking*. Santa Monica : RAND, 2003.
- Валевський О. Л. Теорія і практика політичного аналізу. Київ, 2003. 227 с.
- Костенко Г. До питання про стратегію воєнної безпеки суспільства і держави. *Військо України*. 1995. № 3-4. С. 12-13.
- Політологія : підручник для курсантів вищих навчальних закладів Збройних Сил України / за заг. ред. В. Ф. Смолянюка. 1-е видання. Вінниця : НОВА КНИГА. 2002.
- Снитюк В. Є. Прогнозування. Моделі, методи, алгоритми. Київ, 2008. 364 с.
- Смолянюк В. Воєнно-політична обстановка як ключова категорія воєнно-політичного аналізу та тенденції її розвитку. Народна армія. 1999.

Товма І. М. Основні проблеми прогнозування суспільно-політичної обстановки в інтересах виконання службово-бойових завдань силами Національної гвардії України та шляхи його оптимізації. *Честь і Закон*. Харків : Видавництво НАНГУ. 2019. № 1. С. 73–77.

References

- Azarov I. (2018). *Pidgotovka maybytnih oficeriv do prognostychnoi dialnosti y procesi navchannia y vuschuh vijskovux navchalnux zakladax* [Preparation of future officers for prognostic activities in the process of training in higher military educational institutions] (PhD Thesis). Kyiv : National university of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky.
- Bakumenko F., Smolianskiy V., Yezerskiy M. (1996). *Metodyka prognozyvannia i ocinky protyvnyka v operacii i boju* [Methods of forecasting and assessing the enemy in operations and combat]. Kyiv.
- Bogatyriov E., Makiev U., Malyshev V. (2013). *Analiz metodiv vijskovo-politychnogo prognozyvannia* [Analysis of methods of military-political forecasting]. *Strategy of civil defense: problems and research*. Vol. 2. № 3.
- Benneil B. W. (2003). *Responding to asymmetric threats. New Challenges, New Tools for Defense Decisionmaking*. Santa Monica.
- Valevskiy O. (2003). *Teoriya i praktyka politychnogo analizu* [Theory and practice of political analysis]. Kyiv.
- Kostenko G. (1995). *Do pytannia pro strategiyu voennoyi bezpeky sypilstva i derzhavy* [On the question of the strategy of military security of society and the state]. *Army of Ukraine*. № 3–4.
- Smolianuk V. (2002). *Politologiya* [Politology]. Vinnyca.
- Snytuk V. (2008). *Prognozuvannia. Modeli, metody, alhorytmy* [Prognostication. Models, methods, algorithms]. Kyiv.
- Smolianuk V. (1999). *Voенно politychna obstanovka yak kluchova kategoriya voенно-politychnogo analizu ta tendencii rozvutky* [Military-political situation as a key category of military-political analysis and trends in its development]. *Army of Ukraine*. № 7.
- Tovma I. (2019). *Osnovni problem prognozyvannia sypilno-politychnoi obstanovku v interesah vukonannia sluzbovo-boyovyh zavdan sulamu Nacionalnoi Gvardii Ukrainy ta shliahu yogo optymizacii*. [The main problems of forecasting the socio-political situation in the interests of combat missions of the National Guard of Ukraine and ways to optimize it.]. *Honor and Law*. № 1.

Анотація

Стичинська А. Б. Військово-політичне прогнозування як умова забезпечення національної безпеки держави. – Стаття.

Оцінка військово-політичної обстановки у міжнародному та внутрішньодержавному вимірах є базовою умовою забезпечення національної безпеки країни.

Особлива роль при цьому належить прогнозним висновкам, які за своїм змістом залишаються ймовірними, але істотно підвищують визначеність основної мети при прийнятті рішень. Успішне довгострокове військово-політичне прогнозування дає можливість проводити політику політики з урахуванням позитивних та негативних аспектів внутрішньодержавного чи міжнародного середовища, вживання превентивних заходів, раціональних рішень та загальної мінімізації витрат за їх реалізацію.

До основних завдань які ставляться щодо військово-політичного прогнозування відносяться такі:

- прогнозування можливих військових небезпек та загроз, що здійснюється на основі аналізу реальної військово-політичної обстановки;
- інформування всіх суб'єктів військової безпеки про характер та ступінь небезпеки національних інтересів, про стан об'єктів безпеки та їх можливості щодо нейтралізації загроз;
- прийняття на якомога ранній стадії рішень щодо запобігання та нейтралізації воєнних загроз з визначенням можливостей держави та Збройних Сил;
- мобілізація всіх суб'єктів забезпечення військової безпеки для вирішення завдань оперативного реагування на загрози, які виникають, своєчасне залучення всіх сил і засобів для ліквідації існуючої небезпеки;
- аналіз результативності вжитих заходів щодо припинення військової небезпеки та, за необхідності, внесення коректив до раніше прийнятих рішень.

Забезпечення військової безпеки держави, яка є найважливішим складником національної безпеки, визначається багатьма факторами. До них належать: реальні і потенційні можливості держави та її військової організації; рівень військово-політичного керівництва; ступінь соціальної, політичної стабільності суспільства; скоординованість у діяльності суб'єктів забезпечення військової безпеки та інші. Але особливе місце серед них має подальша теоретична розробка концепції забезпечення військової безпеки держави, яка неможлива без детального військово-політичного аналізу та прогнозування.

Ключові слова: політичне прогнозування, національна безпека, військовий конфлікт, військова загроза, державна політика.

Summary

Stychynska A. B. Military-political forecasting as a condition for ensuring the national security of the state. – Article.

Assessment of the military-political situation in the international and domestic dimensions is a basic condition for ensuring national security.

A special role belongs to the forecast conclusions, which in their content remain plausible, but significantly increase the certainty of the main goal in decision-making. Successful long-term military-political forecasting makes it possible to pursue policy policies taking into account the positive and negative aspects of the domestic or international environment, the use of preventive measures, rational decisions and overall minimization of costs for their implementation.

The main tasks related to military-political forecasting include the following:

- forecasting possible military dangers and threats, based on the analysis of the real military-political situation;
- informing all subjects of military security about the nature and degree of danger of national interests, the state of security objects and their ability to neutralize threats;
- making decisions at the earliest possible stage on the prevention and neutralization of military threats, determining the capabilities of the state and the Armed Forces;
- mobilization of all subjects of military security to address the tasks of rapid response to emerging threats, timely involvement of all forces and means to eliminate the existing danger;
- analysis of the effectiveness of the measures taken to end the military threat and, if necessary, make adjustments to previously adopted decisions.

Ensuring the military security of the state, which is the most important component of national security, is determined by many factors. These include: the real and potential capabilities of the state and its military organization; the level of military-political leadership; the degree of social and political stability of society; coordination in the activities of the subjects of military security and others. But a special place among them is the further theoretical development of the concept of military security of the state, which is impossible without detailed military-political analysis and forecasting.

Key words: political forecasting, national security, military conflict, military threat, state policy.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКИ

УДК 327.3

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1310>

І. В. Габро

orcid.org/0000-0001-8215-7615

кандидат політичних наук, доцент,

*доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

О. В. Шевчук

orcid.org/0000-0003-0335-6873

доктор політичних наук, професор,

*професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ЄС

Сьогодні екологічна дипломатія є значущим інструментом реалізації міжнародного механізму охорони навколишнього середовища. На сучасному етапі глобалізації і при обліку всієї серйозності екологічних проблем, що вимагають залучення все більшої кількості акторів, багатосторонні угоди є найбільш частою практикою в екологічній дипломатії. За останні десятиліття Європейський Союз зарекомендував себе як лідер у глобальній екологічній політиці. Саме тому **актуальним** є аналіз ключових інструментів екологічної дипломатії такого ключового актора в міжнародних відносинах, як Європейський Союз.

Різні аспекти екологічної дипломатії ЄС ставали предметом наукового аналізу та представлені в дослідженнях таких зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема К. Бідекопфа, Е. Курбанова та А. Фоміних, А. Гусева та інших. Основні положення та висновки цих розробок створюють базу подальших наукових розвідок.

Метою статті є розкрити ключові механізми екологічної дипломатії ЄС.

Основними адміністративними інструментами європейської екологічної політики є такі нормативні акти та документи, як конвенції та директиви, а також регламенти. Конвенції, особливо прийняті під егідою ООН, є важливим інструментом глобальної екологічної політики. Під дію конвенцій потрапляє величезна кількість областей, в тому числі природні ресурси і небезпечні для навколишнього середовища види людської діяльності. Крім того, в сферу, регульовану цими документами, входять клімат і атмосфера, моря і океани, ліси і пустелі, біологічне різноманіття в цілому і зникаючі види зокрема.

Відносяться до вторинного права ЄС директиви є також найважливішими інструментами екологічної політики. Одними з ключових актів є Директива Ради 85/337 / ЄЕС від 27 червня 1985 р по оцінці впливу деяких державних і приватних проєктів на навколишнє середовище (Директива Ради 85/337/ЄЕС по середу, 1985) і вже згадуваний вище Регламент Ради ЄЕС 1210/90 від 7 травня 1990 року про заснування Європейського агентства з навколишнього середовища і Європейської мережі інформації і спостереження за навколишнім середовищем (Регламент Ради ЄЕС № 1210/90 об утворенні Європейського агентства по оточуючій середі и Європейской сети информации и наблюдения за оточуючій середой, 1990). Зокре-

ма, в цій директиві знайшло відображення прагнення ЄС до залучення економічних акторів і громадянського суспільства в справу захисту навколишнього середовища.

Директива 85/337 / ЄЕС справила величезний вплив як на міжнародно-правове співробітництво в галузі навколишнього середовища, так і на екологічне законодавство різних країн, які зовсім не є членами Євросоюзу. Основна ідея принципу превентивних дій Директиви в тому, що дії по охорони навколишнього середовища повинні проводитися завчасно і бути спрямовані на усунення безпосередньої несприятливого джерела і недопущення його появи.

Саме в зв'язку з цим відповідно до ст. 1 Директиви будь-який державний чи приватний економічний проект, здатний вплинути на навколишнє середовище, повинен пройти відповідну експертну екологічну оцінку (Директива Совета 85/337/ЕЭС по оценке воздействия некоторых государственных и частных проектов на окружающую среду, 1985).

Директива містить критерії для подібної експертної оцінки (ст. 3), крім того, наводяться типи проектів, оцінка яких обов'язкова, а також типи проектів, для яких держави-члени можуть запровадити обов'язковість оцінки. Серйозну увагу в документі приділено такому аспекту, як поширення екологічно значимої інформації і облік зацікавленого громадської думки (Директива Совета 85/337/ЕЭС по оценке воздействия некоторых государственных и частных проектов на окружающую среду, 1985).

З 1990-х років в екологічній політиці ЄС позначився відхід від прямого адміністрування до більш гнучких, в т.ч. що включає ринкові елементи, механізмів (наприклад, до торгівлі квотами викидів парникових газів і до елементів партиципативного управління, заснованим на принципі «розділеної відповідальності» між учасниками – урядом, бізнесом, громадськістю, споживачами). Більш того, по Орхуської конвенції, підписаної в 1998 р, приватні громадяни також повинні бути включені в природоохоронну діяльність, задіяні в процесах підготовки, моніторингу та контролю за порушенням екологічних норм. Громадяни мають право на інформацію, право на участь в підготовці правових актів, право звертатися до суду з питань захисту навколишнього середовища.

Гнучкі ринкові механізми ефективні для застосування у всіх пріоритетних областях екологічної політики: в боротьбі зі зміною клімату і за збереження біологічного різноманітності, в захисті навколишнього середовища і здоров'я людини, в забезпеченні сталого використання природних ресурсів.

Таким чином, ринкові інструменти стимулюють виробників і споживачів на зміну поведінки на користь еко-ефективного використання природних ресурсів, а також розвиток і розробку інноваційних природозберігаючих технологій. Крім цього, запропоновані механізми відповідають цілям сталого розвитку та Лісабонської програми.

Спираючись на доповідь Європейського агентства по навколишньому середовищу, можна навести таку класифікацію сучасних діючих ринкових інструментів:

- торгові дозволи, введені для зниження викидів (наприклад, квоти на викиди CO₂) або економії природних ресурсів (наприклад, квоти на вилов риби);
- екологічні податки, запроваджені для зміни цін і, таким чином, політики споживачів і виробників;
- екологічні внески, введені, щоб повністю або частково покрити витрати на екологічні служби, заходи по скороченню забруднення водних ресурсів, на поховання відходів;
- екологічні субсидії і пільги, створені для стимулювання розвитку нових технологій, створення нових ринків екологічних товарів і служб, а також для підтримки досягнення високих рівнів захисту навколишнього середовища компаніями;
- схеми відповідальності і компенсації, мета яких – забезпечити адекватне відшкодування наслідків діяльності, небезпечної для довкілля, а також витрати на запобігання та відновлення збитку (Європейський зелений курс, 2019).

Практичний досвід наочно показує, що найефективніше використовувати комбінацію цих інструментів. При цьому частка використання ринкових інструментів значно зростає з середини 1990-х років, особливо це стосується податків, внесків і торгових дозволів. Більшість заходів не виходили за рамки ЄС, включаючи десять нових країн-учасниць, асоційованих і перехідних держав Центральної і Східної Європи. Розміри оплати і внесків за забруднення

води і повітря обчислювалися відповідно зі здатністю кожної з цих країн платити. Деякі країни добровільно погодилися ввести податки на відходи та використання ресурсів.

В ЄС торгівля квотами на викиди CO₂ ведеться на найвищому політичному рівні. Торгова схема почала функціонувати з січня 2005 р ряді країн ЄС діють схожі моделі торгівлі квотами: в Німеччині – на CO₂, в Нідерландах – на NO, в Естонії, Ісландії, Італії і Португалії – на вилов риби (Trade policy review).

ЄС направить всі свої дипломатичні зусилля на підтримку Зеленого курсу ЄС. Одним із заходів, який, ймовірно, приверне багато уваги і стане предметом суперечок, є Механізм коригування вуглецевих кордонів (податок). У міру зростання кліматичних амбіцій Європи її очікування щодо участі інших країн світу в даному процесі також ростуть. У разі відсутності такого Європа не буде «проявляти наївність», а буде захищати свою промисловість від нечесної конкуренції.

Втім, саме Механізм регулювання вуглецевого кордону (СВАМ) викликає найбільше дискусій. Економіки, що розвиваються, у групі висловлюють «серйозні занепокоєння» щодо планів Європейського Союзу. Посланник клімату США Джон Керрі також попередив Європу не рухатись вперед в односторонньому порядку на цьому етапі. Тим не менше, Єврокомісія дотримується розкладу, плануючи запропонувати такий механізм до літа.

Критики вказують, що СВАМ потрібно розробити насамперед як спосіб переходу до нульових переходів разом із якомога більшою кількістю партнерів, а не як захід для просування європейської промисловості або залучення нових власних ресурсів. ЄС повинен починати обережно, з пілотних схем та зі значною частиною доходу, допомагаючи країнам-сусідам СЄ та на глобальному Півдні боротися зі зміною клімату. Також ЄС повинен зробити зовнішні аспекти зеленого переходу невід'ємною частиною оновленої промислової стратегії. Для полегшення переходів між нульовими значеннями та уникнення проблем із вільними мотоциклістами буде необхідна більш глобальна координація політики щодо зменшення промислових викидів парникових газів. У довгостроковій перспективі добровільних ініціатив буде недостатньо, як показує досвід інших міжнародних процесів. Існує потреба у поетапному підході до жорсткіших глобальних зобов'язань (Time for global cooperation on industrial emissions).

Втім, Європа має рацію, чинячи тиск на інші частини світу, щоб пришвидшити кліматичні переходи. Однак широка політика співпраці є кращим способом досягнення цієї мети, ніж спроба накласти СВАМ в односторонньому порядку як ізольований захід.

Європейський зелений курс вимагає перегляду чинних кліматичних цілей ЄС до 2030 року, які стають проміжними для Європейського зеленого курсу, – підвищити скорочення викидів ПП з 40% до 50–55% (в порівнянні з 1990 роком), та відповідних політик та інструментів, необхідних для їх досягнення. З метою розробки пропозиції з коригування цілей до 2030 року Європейська Комісія проводить публічні консультації протягом березня-червня 2020 року та планує їх презентувати в третьому кварталі 2020 року разом з розширеним планом із підвищення амбітності кліматичних цілей до 2030 року (Європейський зелений курс: можливості та загрози для України, 2020).

Перегляд торкнеться не лише цілей, а й політик та інструментів їх реалізації, зокрема, – директив щодо системи торгівлі викидами (2003/87/ЄС), енергоефективності (2012/27/ЄС), відновлюваних джерел енергії (2018/2001/ЄС), регламенту в сфері землекористування, змін землекористування та лісового господарства (2018/841) та щодо розподілу зусиль (2018/842), а також регламенту щодо показників викидів CO₂ для автомобілів та легкого комерційного транспорту. Зокрема, Європейська Комісія продовжує розглядати систему торгівлі викидами, яка охоплює більше 11 тис. установок в енергоємних галузях (відповідальних за близько 45% всіх викидів парникових газів ЄС), як ключовий інструмент кліматичної політики та не виключає можливості її розширення за рахунок нових секторів – дорожнього та морського транспорту, будівель, а також малих промислових установок, установок із спалювання побутових відходів та інших секторів (Європейський зелений курс: можливості та загрози для України, 2020).

Окрім того, Європейська Комісія у рамках системи торгівлі викидами розглядає можливість: (1) збільшення темпів лінійного зменшення кількості дозволів на викиди; (2) зменшення початкової кількості дозволів на викиди в четвертій фазі (до 2030 року); (3) запровадження нижньої межі

ціни дозволів на викиди; (4) зменшення кількості або взагалі відмова від безкоштовного надання дозволів на викиди тощо.

18 лютого 2021 року Європейська комісія опублікувала нову стратегію торговельної політики ЄС – «Відкрита, стійка та напориста торговельна політика» – прокладаючи шлях до виходу з кризи COVID. Стратегія ґрунтується на підході «відкритої стратегічної автономії», який підкреслює необхідність того, щоб ЄС залишався відкритим торговим партнером, який одночасно захищає стійку та відповідальну торгівлю у співпраці з торговими партнерами, а також залишається наполегливим щодо недобросовісної торгової практики (Trade policy review).

Нова стратегія обіцяє підтримати зелений перехід через торгівлю шляхом розробки та підтримки майбутньої політичної бази, що одночасно сприяє стійкості ланцюгів поставок ЄС, а також націлена на стійкість товарів, що продаються на ринку ЄС.

Потенційні політичні ініціативи стимулювання екологізації торгівлі ЄС, визначені у стратегії, включають обрану лібералізацію торгівлі стійкими товарами та послугами та використання стандартів стійкості у ланцюгах створення вартості. Стратегія також висвітлює низку автономних політичних заходів (тобто заходів, вжитих ЄС в односторонньому порядку), передбачених для підтримки більш стійкої торгівлі, включаючи механізм регулювання вуглецевого кордону (СВАМ), ініціативу ланцюгів створення вартості без вирубки лісів та майбутні законодавчі пропозиції забезпечити відповідальне ведення бізнесу та відстеження.

Крім того, ЄС прагне зайняти своє місце як глобальний установлювач стандартів, зобов'язуючись активно ініціювати нові міжнародні норми та стандарти щодо зелених та цифрових переходів з органами, що встановлюють стандарти ЄС. Ключовим елементом успіху є забезпечення впровадження цих нових стандартів, що вимагатиме співпраці з торговими партнерами та узгодженості зі схемами співробітництва ЄС у галузі розвитку, такими як «Допомога торгівлі».

В цілому, вищезазначені зобов'язання ведуть до торгівлі ЄС у правильному напрямку. Однак на даний момент схеми цих політичних ініціатив ще не доопрацьовані, тобто ми не знаємо, наскільки вони будуть насправді сприяти екологічній торгівлі (Trade policy review).

Інвестиції у проекти енергетичної інфраструктури на основі викопного палива в третій країнах не будуть заохочуватися, якщо вони не будуть повністю узгоджені з амбіційним, чітко визначеним шляхом до кліматичної нейтральності у відповідності з довгостроковими цілями Паризької угоди та найкращими доступними науками.

ЄС використовує свої додаткові інструменти зовнішньої політики, включаючи політичний діалог, міжнародні переговори та фінансові інструменти, для просування порядку денного сталого розвитку та зміни клімату та сприяння його впровадженню в країнах-партнерах.

Підтримка позитивного імпульсу Паризької угоди вимагає стійкої політичної та дипломатичної мобілізації на глобальному рівні. План дій ЄС щодо кліматичної дипломатії фокусується на:

- підтримка захисту кліматичних змін як стратегічного пріоритету
- підтримка імплементації Паризької угоди та кліматичних планів
- збільшення зусиль для вирішення взаємозв'язку кліматичних змін, природних ресурсів, включаючи воду, процвітання, стабільність та міграцію.

Поточні двосторонні та багатосторонні переговори щодо лібералізації торгівлі екологічно чистими товарами та послугами також використовуються для сприяння глобальним заходам щодо пом'якшення змін клімату та створення бізнес-можливостей для європейських компаній.

Крім того, ЄС здійснює керівну роль у сприянні амбіційним результатам у контексті переговорів у Міжнародній організації цивільної авіації (ІКАО) та Міжнародній морській організації (ІМО) з питань викидів парникових газів, а також у рамках переговорів з Монреальського протоколу.

Також практичні механізми реалізації ключових засад екологічної дипломатії ЄС передбачають конкретні заходи по кожному з напрямків. Так, ЄС та держави-члени використовують двосторонні зустрічі та багатосторонні форуми, в тому числі Зустрічі Великої сімки, Великої двадцятки та ООН, щоб забезпечити поступ у екологічній політиці та роботу з партнерами

з метою створення умов для позитивних дій і недопущення будь-якого відступу чи відхилення від курсу (Call for urgent global action to mitigate climate crisis).

ЄС вживає заходів для взаємодії з ключовими країнами-партнерами у формуванні глобальних економічних та екологічних правил. G7 і особливо G20 – два багатосторонні та авторитетні форуми, які добре підходять для цієї екологічної дипломатії. Таким чином, ЄС прагне посилити свій внесок у відповідні ініціативи G7 та G20 у галузі навколишнього середовища з подвійною метою підтримати зусилля ЄС у досягненні Цілей сталого розвитку як на внутрішньому, так і на глобальному рівні (Environmental diplomacy in G7/G20).

ЄС та держави-члени інтегрують в свої спільні пріоритети екологічної дипломатії ціль щодо досягнення міжнародної домовленості з питань глобального ринкового механізму для регулювання майбутніх викидів парникових газів для міжнародної авіації в Асамблеї ІКАО, надають підтримку екологічній дипломатії при переговорах Міжнародної морської організації з метою прийняття глобальної системи збору даних про споживання палива та пов'язані з цим викиди парникових газів від міжнародних морських перевезень.

Також ЄС та країни-члени проводять спільну інформаційну кампанію на високому рівні через представництва ЄС та посольства держав-членів на періодичній основі. Вона спрямована на ключових осіб, що приймають рішення, та агентів змін, включаючи не лише приймаючі уряди, але також і парламентаріїв, неурядові організації, зелені галузі промисловості та громадянське суспільство в широкому розумінні. Така інформаційна робота пов'язана з політичним діалогом з країнами, що розвиваються за підтримки «Альянсу глобальної зміни клімату». ЄС прагне опиратися на успішний досвід у 2015 році для посилення колективної публічної дипломатії у приймаючих країнах. Наприклад, делегації ЄС та посольства держав-членів повинні спільно організувати щорічно «День кліматичної дипломатії».

Дипломатія ЄС розширює зусилля для протидії дезінформаційним кампаніям проти енергетичного переходу в межах ЄС та в усьому світі. ЄС та його держави-члени будуть продовжувати підтримувати прийняття енергетичного законодавства ЄС, правил та стандартів, а також подальшу інтеграцію енергетичного ринку та взаємозв'язок відповідно до Європейського зеленого курсу, особливо в сусідніх країнах ЄС, включаючи Східне Середземномор'я. ЄС підтримає амбіції та зусилля країн південного сусідства, Західних Балкан та Східного партнерства у вирішенні екологічних, кліматичних та енергетичних проблем (Call for urgent global action to mitigate climate crisis).

Для підтримки країн у всьому світі в адаптації до кліматичних змін ЄС фінансує широкий спектр програм та проектів. Приклади заходів щодо адаптації включають: більш ефективне використання обмежених водних ресурсів; адаптація будівельних норм до майбутніх кліматичних умов та екстремальних погодних явищ; побудова захисту від повені та підвищення рівня дамб; розвиток посухостійких культур; вибір порід дерев та лісогосподарських робіт, менш вразливих до штормів та пожеж; і виділення земельних коридорів для допомоги міграції видів.

Для ефективного реагування на глобальні енергетичні виклики, такі як зміна клімату, захист навколишнього середовища та нестабільні ціни, міжнародне співробітництво також має вирішальне значення. ЄС співпрацює зі своїми міжнародними партнерами для забезпечення надійних поставок енергії за конкурентоспроможними цінами. У той же час успіх політики ЄС щодо боротьби зі світовими викидами парникових газів також залежить від енергетичної політики інших країн.

Коли окремі країни ЄС ведуть переговори про міжнародні енергетичні угоди з країнами, що не входять до ЄС, вони обмінюються інформацією про ці угоди з Європейською комісією та між собою. Це здійснюється за допомогою механізму обміну інформацією Комісії. Це гарантує, що ці угоди не порушують закони ЄС і відповідають цілям ЄС щодо сталого розвитку (Call for urgent global action to mitigate climate crisis).

ЄС також впроваджує План дій з питань енергетичної дипломатії, щоб сприяти використанню всіх інструментів зовнішньої політики, щоб забезпечити конструктивну взаємодію сильного, єдиного ЄС зі своїми партнерами та єдиного голосу щодо енергетики та клімату.

План дій має чотири основи:

1. Посилення стратегічного керівництва шляхом участі на високому рівні.
2. Налагодження та подальший розвиток енергетичної співпраці та діалогів, зокрема на підтримку диверсифікації джерел, постачальників та маршрутів.
3. Підтримка зусиль щодо вдосконалення глобальної енергетичної архітектури та багатосторонніх ініціатив.
4. Посилення спільних повідомлень та спроможності енергетичної дипломатії¹.

Отже, ЄС використовує широкий арсенал інструментів для реалізації власної екологічної дипломатії – від форумів, дво- та багатосторонніх зустрічей, до примусових ринкових інструментів: торгові дозволи, введені для зниження викидів, екологічні податки, екологічні внески, екологічні субсидії і пільги, схеми відповідальності і компенсації тощо. Також ЄС та країни-члени проводять спільну інформаційну кампанію на високому рівні через представництва ЄС та посольства держав-членів на періодичній основі.

Література

- Гусев А. А. (2009). Экологические проблемы в проекте Конституции ЕС. *Полис*. № 1. С. 174–179.
- Директива Совета 85/337/ЕЭС по оценке воздействия некоторых государственных и частных проектов на окружающую среду, 27.06.1985. URL: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/okr_sreda/vozd_gos_proekt.htm
- Европейский зеленый курс (2019). *WECOOP: official website*. URL: <https://wecoop.eu/ru/regional-knowledge-centre/eu-policies-regulations>
- Європейський зелений курс: можливості та загрози для України. Аналітичний документ (2020). 74 с. URL: <https://dixigroup.org/storage/files/2020-05-26/european-green-dealwebfinal.pdf>
- Курбанов Э. А., Фоминых А. Е. (2019). Проблемы климата и экологии во взаимодействии Европейского Союза и России: перспективы научно-образовательного сотрудничества. *Запад – Восток : науч.-практ. ежегодник*. №. 12. С. 175–87. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problems-klimata-i-ekologii-vo-vzaimodeystvii-evropeyskogo-soyuza-i-rossii-perspekti>
- Регламент Совета ЕЭС № 1210/90 об учреждении Европейского агентства по окружающей среде и Европейской сети информации и наблюдения за окружающей средой, 7.05.1990. URL: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/okr_sreda/evr_ag_okr_sred.htm
- Biedenkopf K. (2019). EU Delegations in European Union climate diplomacy: the role of links to Brussels, individuals and country contexts. *Journal of European Integration*. Vol. 41. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07036337.2018.1551389>
- Call for urgent global action to mitigate climate crisis – the external dimension of the European Green Deal. *European Union External Action: official website*. URL: https://eeas.europa.eu/topics/environment-and-climate-change/91882/call-urgent-global-action-mitigate-climate-crisis-external-dimension-european-green-deal_e
- Environmental diplomacy in G7/G20 – Strengthening the EU’s voice on environmental matters. *Adelphi*. URL: <https://www.adelphi.de/en/project/environmental-diplomacy-g7g20-strengthening-eus-voice-environmental-matters>
- Trade policy review: How green is the future of EU trade? *Institute for European Environmental Policy: official website*. URL: <https://ieep.eu/news/global-challenges-and-sdgs/green-diplomacy-and-dialogue-with-european-partners/trade-policy-review-how-green-is-the-future-of-eu-trade>
- Time for global cooperation on industrial emissions. *Euractiv*. URL: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/opinion/time-for-global-cooperation-on-industrial-emissions/>

References

- Gusev A. A. (2009). Ekologicheskie problemy v proekte Konstitucii ES. *Polis*. 1. 174–179.
- Direktiva Soveta 85/337/EES po ocenke vozdejstviya nekotoryh gosudarstvennyh i chastnyh projektov na okruzhayushchuyu sredu, 27.06.1985. URL: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/okr_sreda/vozd_gos_proekt.htm
- Evropejskij zelenyj kurs (2019). *WECOOP: official website*. URL: <https://wecoop.eu/ru/regional-knowledge-centre/eu-policies-regulations>
- Європейський зелений курс: можливості та загрози для України. Аналітичний документ (2020). 74. URL: <https://dixigroup.org/storage/files/2020-05-26/european-green-dealwebfinal.pdf>

¹ Council conclusions on Energy Diplomacy 20 July 2015. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10995-2015-INIT/en/pdf>

Kurbanov E. A., Fominyh A. E. (2019). Problemy klimata i ekologii vo vzaimodejstvii Evropejskogo Soyuzu i Rossii: perspektivy nauchno-obrazovatel'nogo sotrudnichestva. *Zapad-Vostok: nauch.-prakt. Ezhegodnik*. 12. 175–187. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-klimata-i-ekologii-vo-vzaimodeystvii-evropeyskogo-soyuzu-i-rossii-perspekti>

Reglament Soveta EES № 1210/90 ob uchrezhdenii Evropejskogo agentstva po okruzhayushchej srede i Evropejskoj seti informacii i nablyudeniya za okruzhayushchej sredoj, 7.05. 1990. URL: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/okr_sreda/evr_ag_okr_sred.htm

Biedenkopf K. (2019). EU Delegations in European Union climate diplomacy: the role of links to Brussels, individuals and country contexts. *Journal of European Integration*. Vol. 41. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07036337.2018.1551389>

Call for urgent global action to mitigate climate crisis – the external dimension of the European Green Deal. *European Union External Action: official website*. URL: https://eeas.europa.eu/topics/environment-and-climate-change/91882/call-urgent-global-action-mitigate-climate-crisis-external-dimension-european-green-deal_e

Environmental diplomacy in G7/G20 – Strengthening the EU's voice on environmental matters. *Adelphi*. URL: <https://www.adelphi.de/en/project/environmental-diplomacy-g7g20-strengthening-eus-voice-environmental-matters>

Trade policy review: How green is the future of EU trade?. *Institute for European Environmental Policy: official website*. URL: <https://ieep.eu/news/global-challenges-and-sdgs/green-diplomacy-and-dialogue-with-european-partners/trade-policy-review-how-green-is-the-future-of-eu-trade>

Time for global cooperation on industrial emissions. Euractiv. URL: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/opinion/time-for-global-cooperation-on-industrial-emissions/>

Анотація

Габро І. В., Шевчук О. В. Інструменти екологічної дипломатії ЄС. – Стаття.

У статті розглянуто ключові інструменти екологічної дипломатії Європейського Союзу. Проаналізовано основні адміністративні інструменти європейської екологічної політики – такі нормативні акти та документи, як конвенції та директиви, а також регламенти (Директива Ради 85/337 / ЄС від 27 червня 1985 р по оцінці впливу деяких державних і приватних проєктів на навколишнє середовище і Регламент Ради ЄС 1210/90 від 7 травня 1990 року про заснування Європейського агентства з навколишнього середовища і Європейської мережі інформації і спостереження за навколишнім середовищем).

Висвітлено гнучкі ринкові механізми екологічної дипломатії ЄС які є ефективними для застосування у всіх пріоритетних областях екологічної політики: в боротьбі зі зміною клімату і за збереження біологічного різноманітності, в захисті навколишнього середовища і здоров'я людини, в забезпеченні сталого використання природних ресурсів. Підкреслено, що поточні двосторонні та багатосторонні переговори щодо лібералізації торгівлі екологічно чистими товарами та послугами також використовуються ЄС для сприяння глобальним заходам щодо пом'якшення змін клімату та створення бізнес-можливостей для європейських компаній. Також до сучасних діючих ринкових інструментів екологічної дипломатії ЄС відносять екологічні податки, запроваджені для зміни цін і, таким чином, політики споживачів і виробників; екологічні внески, введені, щоб повністю або частково покрити витрати на екологічні служби, заходи по скороченню забруднення водних ресурсів, на поховання відходів; екологічні субсидії і пільги, створені для стимулювання розвитку нових технологій, створення нових ринків екологічних товарів і служб, а також для підтримки досягнення високих рівнів захисту навколишнього середовища компаніями; схеми відповідальності і компенсації.

ЄС використовує свої додаткові інструменти зовнішньої політики, включаючи політичний діалог, міжнародні переговори та фінансові інструменти, для просування порядку денного сталого розвитку та зміни клімату та сприяння його впровадженню в країнах-партнерах.

Ключові слова: екологічна дипломатія, ЄС, інструменти екологічної дипломатії, екологічна політика, навколишнє середовище.

Summary

Habro I. V., Shevchuk O. V. EU environmental diplomacy tools. – Article.

The article considers the key tools of environmental diplomacy of the European Union. The main administrative instruments of European environmental policy are analyzed – such normative acts and documents as conventions and directives, as well as regulations (Council Directive 85/337 / EEC of 27 June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment). 1210/90 of 7 May 1990 on the establishment of the European Environment Agency and the European Environment Information and Observation Network).

The flexible market mechanisms of EU environmental diplomacy that are effective for application in all priority areas of environmental policy are highlighted: in combating climate change and preserving biodi-

versity, protecting the environment and human health, ensuring sustainable use of natural resources. It was emphasized that the current bilateral and multilateral negotiations on the liberalization of trade in clean goods and services are also being used by the EU to promote global measures to mitigate climate change and create business opportunities for European companies. Modern market instruments of EU environmental diplomacy also include environmental taxes introduced to change prices and thus consumer and producer policies; environmental contributions introduced to fully or partially cover the costs of environmental services, measures to reduce pollution of water resources, waste disposal; environmental subsidies and benefits designed to stimulate the development of new technologies, the creation of new markets for environmental goods and services, and to support the achievement of high levels of environmental protection by companies; liability and compensation schemes.

The EU uses its complementary foreign policy instruments, including political dialogue, international negotiations and financial instruments, to promote the sustainable development and climate change agenda and promote its implementation in partner countries.

Key words: environmental diplomacy, EU, instruments of environmental diplomacy, environmental policy, environment.

О. Б. Соколовський

orcid.org/0000-0002-0515-2367

аспірант кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА СЛОВАЧЧИНИ

Постановка проблеми. Як Словаччина так і Україна отримали свою незалежність внаслідок геополітичних зрушень у Європі після закінчення холодної війни. Обидві держави витратили перші роки незалежності на спроби побудувати ефективні державні інституції, запровадити економічні та політичні реформи та визначити основні вектори зовнішньої політики. З одного боку, Словаччина одразу обрала євроатлантичний вектор розвитку. З іншого боку, Словаччина багато уваги у своїй зовнішній політиці приділяла Росії, яка була постачальником енергоресурсів.

У перше десятиліття незалежності відносини з Росією були набагато важливішими для Братислави, ніж з Україною, враховуючи інтенсивність торгівлі, взаємних інвестицій та політичних контактів на найвищому рівні. Обидві країни були транзитними державами для поставок російського природного газу та нафти до Європи. Але після анексії Криму, вектор політики Словаччини різко змінився, а Україна почала розцінюватися, як важливий партнер та майбутній член ЄС, а отже, почала активно з нею співпрацювати у всіх галузях, в тому числі активно розвивати транскордонне співробітництво.

Транскордонне співробітництво є важливим елементом політичного, економічного та культурного розвитку регіону. Україна є активним учасником євро регіону «Карпати» та активно співпрацює з державами Вишеградської групи. Традиційно важливим партнером вважається Республіка Польща, проте і з іншими учасниками Вишеградської групи, Україна активно співпрацює, в тому числі і зі Словаччиною.

Аналіз літератури. Дослідженням даної тематики комплексно не досліджувалося. Для прикладу, Товканець А. досліджувала особливості транскордонної співпраці України та Словаччини у сфері освіти, а Левонюк Т. займався дослідженням проблемних питань у двосторонніх відносинах, які мають вплив на транскордонне співробітництво України-Словаччини. Комплексну та всебічну інформацію щодо транскордонної співпраці України-Словаччини є описано в Стратегії розвитку словацько-українського транскордонного співробітництва до 2020 року (зі спрямуванням на розвиток співробітництва між Пряшівським і Кошицьким самоврядуванням краями СР та Закарпатською областю України), опублікованого 2014 року. Також особливу увагу було приділено аналізу офіційних документів, для прикладу Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво.

Метою статті є аналіз транскордонного співробітництва України та Словаччини.

Виклад основного матеріалу. Українсько-словацьке транскордонне співробітництво розпочалося з приєднання Словаччини до ЄС. Для прикладу, транскордонна співпраця Трнавського краю реалізується у форматі програми Interreg: European Territorial Cooperation (Cooperation between regions and countries, 2021). Ціллю програми є інвестування та надання дотацій прикордонних регіонів. Словаччина докладає чимало зусиль для розвитку транскордонної співпраці зі своїми сусідами, в тому числі з Україною, оскільки вважає, що є важливим елементом для здійснення децентралізації влади та надає можливість розвитку периферійних регіонів. Митний режим на словацько-українському кордоні є одним із найсуворіших, що можна пояснити міграційними проблемами, відсутністю спільного планування, відмінностями в адміністративних системах та поганою інфраструктурою. Загалом, на транскордонне співробітництво між Словаччиною та Україною більше впливає зовнішній вплив, ніж місцеві ініціативи (Радіо Свобода, 2008).

Учасниками транскордонної співпраці між Україною та Словаччиною виступають – Закарпатська область (Україна) та Прешов і Кошице (Словаччина). Основоположними документами транскордонної співпраці є Мадридська конвенція 1980 р. (Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою), а також додаткові протоколи до Конвенції, документи Ради Європи та Верховної Ради України. Також, є договірно-правова база двостороннього співробітництва, зокрема міжурядова угода про транскордонне співробітництво підписана у Братиславі 2000 р.; а також двосторонні угоди прикордонними регіонами, зокрема Угода про міжрегіональне співробітництво Закарпатської області та Кошицького краю від 17 грудня 1999р. ; Угода про міжрегіональне співробітництво Закарпатської області та Пряшівським самоврядуванням від 19 листопада 2000 р. тощо (Черніков, 2015).

Україна є однією з країн проекту офіційної допомоги розвитку Словаччини в рамках програм Східного партнерства, які зосереджені на підтримці демократичного процесу та процесу реформ в Україні. Словаччина надає свій досвід політичної та економічної трансформації через фінансову підтримку проектів, підготовлених словацькими організаціями та реалізованих в Україні. Було також декілька дослідницьких проектів, заходів та конференцій щодо транскордонного співробітництва між Словаччиною та Україною.

Проте не вистачає установи, яка б проводила регулярні та незалежні дослідження щодо словацько-українських відносин з акцентом на транскордонне співробітництво. Поточна дослідницька діяльність здійснюється на основі індивідуальних досліджень з різною якістю результатів та з обмеженим застосуванням на практиці та розробці політики. Транскордонне співробітництво між Словаччиною та Україною наразі визначається насамперед зовнішніми факторами і, значно меншою мірою, місцевими та регіональними ініціативами, можливостями та партнерством (Plenta, 2016).

В рамках транскордонного співробітництва було створено українсько-словацьку Ділову Раду, яка здійснює контроль, надає рекомендації та рішення щодо покращення співробітництва між сторонами. Створення такої Ради дає можливість оперативно вирішувати питання щоденні, а також створювати подальший план дій на середньо-термінові цілі для поглиблення транскордонної співпраці. Для прикладу у 2020 рр. Ділова Рада постановила розвиток стратегічного розвитку словацько-українського транскордонного співробітництва у середньо-терміновій перспективі до 2020 р., а саме сприяти досягненню сталого розвитку регіону та підвищення якості життя населення прикордонного регіону по обидва боки кордону (Стратегія розвитку словацько-українського транскордонного співробітництва, 2014).

Зокрема серед цілей транскордонного співробітництва України і Словаччини можна відзначити:

- Підвищення інтенсивності соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;
- Покращення менеджменту кордону на словацькій та українській стороні;
- Модернізація прикордонної інфраструктури;
- Підтримка України в рамках Угоди про асоціацію з ЄС;
- Посилення транскордонного управління словацько-українським співробітництвом.

Окрім цього, Словаччина активно співпрацює з Україною в питаннях енергетичної безпеки. Обидві сторони бачать загрозу у створенні та запуску «Північного потоку-2», окрім цього Словаччина є інтегрованою до внутрішнього ринку ЄС, ніж до ринку РФ, а тому беззаперечно підтримує євроінтеграційні прагнення України та повністю підтримує її суверенітет та незалежність (Зосименко, 2020).

Одна з найважливіших зустрічей між українською та словацькою делегацією відбулася 21-22 листопада 2017 року у м. Калужа, Словаччина. Це було тринадцяте засідання Міжурядової українсько-словацької комісії з питань прикордонного співробітництва.

Українську делегацію очолив голова української частини Комісії В'ячеслав Негода, перший заступник Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, словацьку – голова словацької частини Комісії Рудольф Урбанович, Державний секретар Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки.

Під час дводенного засідання Комісія розглянула та визначила подальші дії з широкого кола питань прикордонного співробітництва, зокрема нормативно-правової бази для спільного

прикордонного та митного контролю на спільних прикордонних пунктах пропуску, малого прикордонного руху, розвитку прикордонної інфраструктури на спільних пунктах пропуску. Українсько-словацький кордон, зокрема будівництво, модернізація та реконструкція пунктів пропуску Соломоново – Черна та Улич – Забрідж, запровадження пішохідного та велосипедного руху в пункті пропуску до українсько-словацького кордону Ужгород – Вишне Немецке, будівництво, реконструкція та модернізація проїздів та мостів, здійснення спільних заходів щодо планування інфраструктури міжнародних транспортно-комунікаційних коридорів.

За підсумками зустрічі сторони підписали Протокол 13-го засідання Міжурядової українсько-словацької комісії з питань прикордонного співробітництва. Члени комісії вирішили провести наступне засідання українсько-словацької комісії на території України. Проте, як зазначили сторони, українсько-словацьке транскордонне співробітництво потребує прискореної реалізації спільних проектів (*Ukraine and Slovakia enhance trans border cooperation, 2017*).

Також, починаючи з 2018 р. транскордонна співпраця України і Словаччини зачепила і міста. Асоціація міст та муніципалітетів Словаччини створила проект між органами місцевого самоврядування Словаччини та України. Як зазначає словацька сторона, 48% населення Словаччини проживає в прикордонних районах, а тому створення подібних проектів має на меті не тільки сприяти модернізації місцевого самоврядування, але і поширити кращі практики Західних держав в різних сферах з акцентом на інноваційні та смарт-рішення. Проект повинен завершитися у 2023 р., та може бути подовженим за рішенням Ділової Ради (*Стратегія розвитку словацько-українського транскордонного співробітництва, 2014*).

В освітній сфері транскордонне співробітництво з регіонами, зокрема, Словаччиною, спрямоване на розширення науково-технічного співробітництва в роботі, що здійснюється на основі Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки. «Про науково-технічне співробітництво» (2014) та Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки «Про академічне взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту, виданих в Україні та Словацькій Республіці» (2007).

Серед основних форм співробітництва визначені спільні науково-технічні та дослідницькі проекти у взаємоузгоджених сферах: обмін вченими, спеціалістами, дослідниками та експертами з метою реалізації програм і проектів науково-технічного співробітництва; обмін науково-технічною інформацією, документацією, а також лабораторними зразками та обладнанням; організація та проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок тощо.

Наразі в Закарпатській області діють агенції місцевого та регіонального розвитку, які мають потужний потенціал, спрямований на покращення соціально-економічного розвитку цього регіону.

В рамках різноманітних регіональних та міжнародних програм проводиться комплексне навчання державних службовців, органів самоврядування та громадських організацій з управління проектами з метою збільшення залучення додаткових коштів для розвитку регіону шляхом запровадження проекти в рамках програм Європейського Союзу.

У словацьких регіонах, які є учасниками транскордонного співробітництва з українськими регіонами, останніми роками спостерігається більш якісний розвиток інтелектуального потенціалу, що проявляється насамперед у більшій кількості студентів, вищий рівень доступності професорів і професорсько-викладацького складу, більша кількість впроваджених інновацій (*Ukraine – Slovakia Relations, 2018*). На нашу думку, це досвід, на який варто звернути увагу в українському суспільстві.

В умовах розвитку Закарпатської області транскордонне співробітництво є дієвим інструментом європейської інтеграції, зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем, зокрема шляхом активної участі територіальних громад прикордонних держав у співпраці з сусідами. Наприклад, Програма прикордонного співробітництва Закарпатської області на 2016–2020 роки розроблена як інновація, яка в контексті посилення українсько-словацького співробітництва визначає низку заходів між сусідніми прикордонними регіонами України та Словацької Республіки, зокрема: проведення Днів сусідства на українсько-словацькому кордоні (*Радіо Свобода, 2008*); обмін досвідом між регіональними організаціями

та організаціями міст Кошице та Пряшів, що надають реабілітаційні послуги дітям-інвалідам; здійснення заходів щодо відкриття нових, реконструкції діючих пунктів пропуску на українсько-словацькому кордоні та влаштування прикордонної та дорожньої інфраструктури (mukachevo.net, 2021).

Стратегічним документом для України та Словацької Республіки є проект «Стратегія розвитку словацько-українського транскордонного співробітництва до 2020 року», розроблений в рамках завдань реалізації проекту «Словацько-український культурний центр – формування та зміцнення співробітництва». між Пряшівською самоврядною територією та Закарпатською областю України» (Програма ЄС та ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна») (Європейський інструмент сусідства, 2015). У Стратегії зазначається, що прикордонні українські та словацькі території слід розглядати «як один регіон, розділений на дві окремі частини, які мають навчитися співпраці на всіх рівнях, що становлять взаємний інтерес». На основі цих принципів формується стратегічна мета словацько-українського транскордонного регіону на середньострокову перспективу до 2020 року – сприяти досягненню сталого розвитку та покращенню якості життя населення прикордонних регіонів на обох сторони кордону. Стратегічними завданнями зазначеного документу є: підвищення інноваційності та конкурентоспроможності транскордонного регіону шляхом його розвитку та продуманості спеціалізації; покращення зовнішньої та внутрішньої доступності транскордонного регіону для транскордонного та міжрегіонального потоку людей, товарів та послуг; зміцнення соціальної та культурної цілісності транскордонного регіону; – посилення охорони навколишнього середовища, природної краси, цінностей та культурної спадщини транскордонного регіону; інтернаціоналізація, тобто залучення регіону до європейських та глобальних процесів (Tovkanets, 2019).

Великим і важливим проектом є Проект спільного та безпечного кордону (SIBSU), який реалізують прикордонні області України та Словаччини. Обидві країни мають лише 97 км кордону і є хорошими сусідами та надійними друзями. Для продовження добрих відносин між Словаччиною та Україною необхідні контактні точки для взаємного навчання та співпраці. Саме тому проект SIBSU реалізується і сприяє взаємодії влади, місцевих громад та експертів по обидва боки кордону. Він має на меті розпалити нові партнерські відносини та продовжити зусилля у сфері співробітництва та управління кордоном, які будуть життєво важливими для розробки життєздатного майбутнього процесу вступу України до ЄС.

Основною метою проекту є встановлення та сприяння передачі знань та передового досвіду між прикордонною поліцією та митними службами Словаччини та України з метою вивчення перспектив поглиблення інтегрованого управління кордонами та розширення розуміння та інформування громадськості про поточну діяльність прикордонних служб у прикордонних областях та муніципалітетах Словаччини та України. Це також слугуватиме обміну знаннями щодо впливу кордону на соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів, а також можливостей транскордонного співробітництва між місцевою та регіональною політикою та особами, які приймають рішення по обидва боки кордону.

8 заходів проекту SIBSU є структуровані за такими 3 основними напрямками проекту:

а) безпечний кордон:

- тематичні майстер-класи та посібники для представників прикордонної та митної адміністрації по обидва боки кордону;
- стипендії для словацьких (в Україні) та українських (у Словаччині) чиновників та навчальний візит (змішана група) до Норвегії;
- «короткі розмови» – курси кризового спілкування для представників прикордонної та митної адміністрації по обидва боки кордону;
- мовні прискорені курси: курси української мови для словаків, курси словацької мови для українців;

б) інклюзивна межа:

- проектні конференції, веб-сайти/соціальні акаунти, публічні лекції, інтерв'ю для регіональних та місцевих ЗМІ та навчальні поїздки для журналістів на кордон;
- спільні семінари прикордонної та митної адміністрації з обох боків кордону з місцевими та регіональними представниками в прикордонних регіонах;

в) кооперативний кордон:

– передача знань для покращення планування транскордонного співробітництва – експертний матеріал для політиків та осіб, які приймають рішення на місцевому, регіональному та національному рівнях, конференція для обміну висновками та спілкування державних службовців

– розвиток потенціалу шляхом підготовки експертів у Словаччині та Україні з питань транскордонного співробітництва (SFPA, 2021).

Одною з важливим проблем, яка стоїть на заваді для покращення транскордонного співробітництва між сторонами, є недостатня інституційна спроможність українських урядових інституцій та агенцій. Реформи відбуваються вкрай повільно, а також часто буває слабка або повністю відсутня координаційна діяльність від центральних органів влади. Слабка інституційна спроможність української адміністрації, включаючи її централізований та негнучкий бюрократичний характер, на думку словацької сторони, є однією з основних причин відставання України у проведенні реформ та наблизенні свого національного законодавства до ЄС відповідно до Угоди про асоціацію (Duleba, 2019).

Отже, співпраця Закарпаття та Східної Словаччини ґрунтується на спільних проблемах: економічних, інфраструктурних тощо. Створено з появою Карпатського єврорегіону в 1993 році за участю прикордонних регіонів України, Польщі, Словаччини, Румунії та Угорщини. Масштаби цього єврорегіону ускладнили його функціонування та інституційний розвиток. Цей формат потребує реорганізації. Переміщення людей, транспорту та товарів через кордон більшою мірою залежить від стану відносин між Україною та ЄС; проте українсько-словацький компонент у транскордонному співробітництві відсутній.

Для зближення прикордонних регіонів доцільно було б створити новий двосторонній єврорегіон з вищою організаційною та інституційною якістю, або створити фонд для Закарпаття та Кошицького чи Пряшівського самоврядного регіону для відбору та фінансування спільних проектів. Серед перешкод для розвитку – відсутність внутрішнього фінансування (залежність від коштів ЄС) та нестабільність уже реалізованих проектів. І, звісно, така співпраця залежить від політичної волі двох країн.

Іншим важливим аспектом є запровадження спільного прикордонного контролю, що дозволить значно скоротити час перетину в пунктах кордону та підвищити ефективність переміщення людей, вантажів та транспортних засобів. На сьогодні ми спостерігаємо відсутність спільного планування та проблему нерозвиненості прикордонної інфраструктури. Створення логістичних центрів для надання широкого спектру послуг також може бути хорошим рішенням.

З метою стимулювання економічного розвитку східних регіонів Словаччини та Закарпаття доцільно було б зосередитися на проектах економічного розвитку. Потенційно перспективними є бізнес-форуми (як запущений у Кошице) чи ярмарки, наприклад, «Made in Ukraine» тощо. Ці домовленості можуть бути досягнуті в рамках засідання Спільної комісії з питань транскордонного співробітництва.

Відновлення функціонування Міжнародного аеропорту «Ужгород», унікального тим, що літаки злітають і приземляються через повітряний простір Словаччини, стало гарним прикладом співпраці України та Словаччини у покращенні умов життя жителів прикордонного регіону. Це може дати імпульс розвитку туризму не лише на Закарпатті, а й у прикордонних регіонах Словаччини. Аеропорти в Ужгороді та Кошице є стратегічно важливими для прикордонних регіонів; тому координація їх розвитку може бути корисною. Також варто відзначити запуск потяга Кошице-Мукачеве в червні цього року. Перспективним проектом є також будівництво аеропорту в Мукачеві, про яке анонсував попередній уряд (Levoniuk, 2019).

Словаччина після Польщі є важливим українським партнером, а транскордонна співпраця скоріш за все буде лише поглиблюватися та розширюватися, зокрема у сфері прикордонного обігу товарів та сприяння проведенню реформ, децентралізації влади та економічного сталого розвитку регіону. Основними напрямками транскордонної співпраці також залишаться інноваційні, рекреаційні форми співпраці, а також взаємодія у сфері міжнародної логістики. Попри це, робити прогнози щодо поглиблення і розширення співпраці слід робити після

завершення війни в Україні та припинення військової агресії та бойових дій Росією. Словаччина залишається важливим партнером для України, а військові дії Росії проти України лише зміцнили двосторонні стосунки між сторонами. Оцінюючи найбільші виклики у відносинах з Україною, слід відзначити, що Словаччина визнає, що Україна має величезний потенціал розвитку, який можна реалізувати завдяки Угоді про асоціацію та реформам, які підтримує ЄС. Уряд Словаччини вважає, що «Україна може стати новим Китаєм для ЄС».

Література

- Зосименко Т. Україна – Словаччина. Українська призма. 2020. URL: <http://prismua.org/ukraine-slovakia/>
- На українсько-словацькому кордоні пройде День добросусідства. *Радіо Свобода*. 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1118624.html>
- Словаччина розпочинає новий проєкт транскордонного співробітництва з Україною. 2021. URL: <http://www.mukachevo.net/>
- Стратегія розвитку словацько-українського транскордонного співробітництва до 2020 року (зі спрямуванням на розвиток співробітництва між Пряшівським і Кошицьким самоврядуванням краями СР та Закарпатською областю України). Пряшів – Ужгород. 2014. 50 с.
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво. 22 лютого 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_058#Text
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про академічне взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту, виданих в Україні та Словацькій Республіці. 8 квітня 2014р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_097#Text
- Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна: Програма транскордонного співробітництва 2014–2020. Європейський інструмент сусідства. 2015. 196 с. URL: https://huskroua-cbc.eu/_download?id=590883e9c0828e759a737c0c
- Черніков Д. Регіональна політика та Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Лабораторія законодавчих ініціатив: Київ, 2015. 17 с. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/37.pdf>
- Cooperation between regions and countries. Interreg: European Territorial Cooperation. 2021. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sk/policy/cooperation/european-territorial
- Duleba A. Cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine. Presov. 2019. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29164/1/CBC_SK_UA_EU%20impact_Volume%20I.pdf
- Levoniuk T. A Trouble-Free Neighbor: What Should Ukraine Change in Relations with Slovakia? New Europe Center. 2019. URL: <http://neweurope.org.ua/en/analytics/bezproblemnyj-susid-shho-ukrayina-maye-zminyty-u-vidnosynah-zi-slovachchynoyu/>
- Plenta P. Cross-border Slovak-Ukrainian Cooperation at the Time of Crisis. International University of Sarajevo. 2016. 19 p. URL: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2017/04/WP97155.pdf>
- Safe and Inclusive Border between Slovakia and Ukraine. SFPA. 2021. URL: <https://www.sfpa.sk/en/project/safe-and-inclusive-border-between-slovakia-and-ukraine-sibus/>
- Tovkanets A. Cross-border cooperation between Ukraine and Slovakia and its role in development European education. Mukachiv State University. 2019. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39225/1/Cross-border%20cooperation%20between%20Ukraine%20and%20Slovakia.pdf>
- Ukraine and Slovakia enhance transborder cooperation. Government of Ukraine. 23 November 2017. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/250446156>
- Ukraine-Slovakia Relations. Kyiv: ICPS. 2018. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/ukr_slovakia_rozd_a4.pdf

References

- Zosymenko T. (2020). Ukraina-Slovachchyna [Ukraine-Slovakia]. Ukrainska pryzma. URL: <http://prismua.org/ukraine-slovakia/> [In Ukrainian].
- Naukrainsko-slovatskomukordoniproideDendobrosusidstva [Neighborhood Day will be held on the Ukrainian-Slovak border]. *Radio Svoboda*. 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1118624.html> [In Ukrainian].
- Slovachchyna rozpochynaie novyi proiekt transkordonnoho spivrobotnytstva z Ukrainoiu [Slovakia launches new cross-border cooperation project with Ukraine]. 2021. URL: <http://www.mukachevo.net/> [In Ukrainian].
- Stratehiia rozvytku slovatsko-ukrainskoho transkordonnoho spivrobotnytstva do 2020 roku (zi spriamuvanniam na rozvytok spivrobotnytstva mizh Priashivskymi Koshytskym samovriaduvanniam

- kraiamy SR ta Zakarpatskoiu oblastiu Ukrainy). [Strategy for the development of Slovak – Ukrainian cross-border cooperation until 2020 (with a focus on the development of cooperation between the Presov and Košice self-government regions of the Slovak Republic and the Transcarpathian region of Ukraine)]. Priashiv – Uzhhorod. 2014. 50 s. [In Ukrainian].
- Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Slovatskoi Respubliki pro ekonomichne, promyslove ta naukovo-tekhnichnespivrobitnytstvo [Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Slovak Republic on economic, industrial and scientific-technical cooperation]. 2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_058#Text [In Ukrainian].
- Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Slovatskoi Respubliki pro akademichne vzaiemne vyznannya i ekvivalentnist dokumentiv pro osvitu, vydanykh v Ukraini ta Slovatskii Respublitsi [Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Slovak Republic on Academic Mutual Recognition and Equivalence of Educational Documents Issued in Ukraine and the Slovak Republic]. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_097#Text [In Ukrainian].
- Uhorschchyna – Slovachchyna – Rumuniia – Ukraina: Prohrama transkordonnoho spivrobitnytstva 2014–2020. Yevropeyskyi instrument susidstva. [Hungary – Slovakia – Romania – Ukraine: Cross-border Cooperation Program 2014–2020. European Neighborhood Instrument]. 2015. 196 s. URL: https://huskroua-cbc.eu/_download?id=590883e9c0828e759a737c0c [In Ukrainian].
- Chernikov D., Rehionalna politykata ta Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [Regional policy and the Association Agreement between Ukraine and the EU]. Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv. Kyiv. 2015. 17 s. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/37.pdf> [In Ukrainian].
- Cooperation between regions and countries. Interreg: European Territorial Cooperation (2021). URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sk/policy/cooperation/european-territorial
- Duleba A. (2019). Cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine.Presov. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29164/1/CBC_SK_UA_EU%20impact_Volume%20I.pdf
- Levoniuk T. A. (2019). Trouble-Free Neighbor: What Should Ukraine Change in Relations with Slovakia? New Europe Center. URL: <http://neweurope.org.ua/en/analytics/bezproblemnyj-susid-shho-ukrayina-maye-zminyty-u-vidnosynah-zi-slovachchynoyu/>
- Plenta P. (2016). Cross-border Slovak-Ukrainian Cooperation at the Time of Crisis.International University of Sarajevo. 19 p. URL: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2017/04/WP97155.pdf>
- Safe and Inclusive Border between Slovakia and Ukraine. SFPA. 2021. URL: <https://www.sfpa.sk/en/project/safe-and-inclusive-border-between-slovakia-and-ukraine-sibs/>
- Tovkanets A. (2019). Cross-border cooperation between Ukraine and Slovakia and its role in development European education. Mukachiv State University. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39225/1/Cross-border%20cooperation_%20between_%20Ukraine%20and_%20Slovakia.pdf
- Ukraine and Slovakia enhance transborder cooperation. Government of Ukraine. 23 November 2017. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/250446156>
- Ukraine-Slovakia Relations. Kyiv : ICPS. 2018. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/ukr_slovakia_rozd_a4.pdf

Анотація

Соколовський О. Б. Особливості транскордонної співпраці України та Словаччини. – Стаття.

У статті розглядаються основні напрями транскордонної співпраці України та Словаччини, а також проблеми їх реалізації. Словаччина є одним з важливих партнерів України у ЄС. Вона активно відстоює український євроатлантичний вектор політики. Проте, Словаччина не завжди розглядала Україну як надійного на важливого східного партнера. Довгий період часу, для Словаччини основним партнером була Росія за рахунок її енергоресурсів, а Україна розглядалася як транзитна держава цих енергоресурсів. Ситуація різко змінилася після анексії Криму та війни на Донбасі. Словаччина почала активно розширювати співпрацю з Україною у всіх сферах, в тому числі і в транскордонній співпраці. Українсько-словацький транскордонний регіон бере участь у функціонуванні Карпатського єврорегіону. Реалізовані в його рамках проекти спрямовані на розвиток муніципального та зеленого туризму, відродження та збереження культурної спадщини, формування бази інвестиційних ідей та пошук інвесторів, розвиток інфраструктури, комунального господарства, посилення екологічної безпеки. Ситуація в прикордонних регіонах Словаччини, зокрема Пряшівський район був вкрай схожим із ситуацією у Закарпатській області України, перш за все в економічному плані. Одним з ключових завдань було покращення економічної ситуації в прикордонних районах, а також розширенні співпраці з Ужгородом, як найбільшим прикордонним містом. Важливим вектором транскордонної співпраці стало покращення безпеки, а згодом і прозорості малого прикордонного руху. Словаччина у транскордонній співпраці сприяє розвитку найрізноманітніших економічних, культурних та освітніх проектів на території України. Позитивно на співпрацю України-Словаччини впливає допомога третіх країн

у транскордонній співпраці, для прикладу Норвегії, яка часто надає консультації сторонам щодо різноманітних питань. Але попри все бажання сторін спільно розвивати свої регіони, зі сторони України відчувається відсутність політичної волі до реалізації таких проєктів, або доволі часто і їх гальмування. Незважаючи на відносно невелику протяжність спільного українсько-словацького кордону, регіон має значний потенціал соціально-економічного зростання, який ще не реалізований у повній мірі. Воно зводиться переважно до адміністративних та культурно-етнічних питань налагодження співпраці.

Ключові слова: транснаціональне співробітництво, Україна, Словаччина, транскордонне співробітництво, Єврорегіон “Карпати”, національні меншини, євроінтеграція, ЄС.

Summary

Sokolovskyy O. B. Features of cross-border cooperation between Ukraine and Slovakia. – Article.

The article considers the main directions of cross-border cooperation between Ukraine and Slovakia, as well as problems of their implementation. Slovakia is one of Ukraine’s important partners in the EU. She actively defends the Ukrainian Euro-Atlantic vector of politics. However, Slovakia has not always seen Ukraine as a reliable and important eastern partner. For a long time, Slovakia’s main partner was Russia at the expense of its energy resources, and Ukraine was seen as a transit country for these energy resources. The situation changed dramatically after the annexation of Crimea and the war in Donbas. Slovakia has begun to actively expand cooperation with Ukraine in all areas, including cross-border cooperation. The Ukrainian-Slovak cross-border region participates in the functioning of the Carpathian Euroregion. The projects implemented within its framework are aimed at the development of municipal and green tourism, revival and preservation of cultural heritage, formation of a base of investment ideas and search for investors, development of infrastructure, utilities, strengthening environmental security. The situation in the border regions of Slovakia, in particular the Prešov district, was very similar to the situation in the Zakarpattia region of Ukraine, primarily in economic terms. One of the key tasks was to improve the economic situation in the border areas, as well as to expand cooperation with Uzhgorod, as the largest border city. An important vector of cross-border cooperation has been the improvement of security and, subsequently, the transparency of small border traffic. In cross-border cooperation, Slovakia promotes the development of various economic, cultural and educational projects in Ukraine. Ukraine-Slovakia cooperation is positively affected by assistance from third countries in cross-border cooperation, such as Norway, which often advises the parties on various issues. But despite all the parties’ desire to jointly develop their regions, Ukraine lacks the political will to implement such projects, or often slows them down. Despite the relatively short length of the common Ukrainian-Slovak border, the region has significant potential for socio-economic growth not yet fully implemented. It comes down mainly to administrative and cultural-ethnic issues of cooperation.

Key words: transnational cooperation, Ukraine, Slovakia, cross-border cooperation, Carpathian Euroregion, national minorities, European integration, EU.

Д. А. Чижов

orcid.org/0000-0002-4843-0670

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ,

науковий співробітник

Науково-дослідного інституту державного будівництва

та місцевого самоврядування

Національної академії правових наук України

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Актуальність. В сучасній Україні, в умовах реформування всіх сфер суспільного життя, питання національної безпеки та механізму її забезпечення є одним із ключових. Складне міжнародне становище нашої держави, поширення тероризму у світі, посилення загроз громадянам, суспільству та національним інтересам вимагають ефективних заходів для забезпечення національної безпеки. Важливу роль відіграє юридична наука, яка не лише сприяє розширенню наукових знань з цього питання, а й допомагає сформулювати необхідні заходи щодо консолідації правового простору та вдосконалення правових засобів захисту суверенітету, національних інтересів та запобігання загрозам порушення прав і свобод людини у сфері національної безпеки. Теоретичні та практичні питання національної безпеки потребують системного та комплексного підходу, включаючи не лише загальнотеоретичні дослідження та наукові досягнення, а й практичні потреби інтересів особистої, соціальної та національної безпеки. Оскільки загальна безпека зростає та змінюється, з'являються нові загрози та виклики, а глобальний геополітичний простір динамічно змінюється, вони стають все більш актуальними.

Поняття національної безпеки та механізму забезпечення прав і свобод людини стало предметом загальнотеоретичних, так і галузевих досліджень, дана категорія досить давно увійшла до наукового обігу.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття національної безпеки досліджувалося ще працях Платона і Аристотеля, у філософських концепціях Т. Гоббса, Ф. Гегеля, І. Канта, Ж.Ж. Руссо, Д. Локка, Б. Спінози, та інших мислителів XVII–XIX ст.

Значний вплив на формування та розвиток сучасної теорії національної безпеки надали роботи таких зарубіжних авторів, як С. Макфарман, Д. Ромм, Дж. Даймонд, П. Палері, Р. Девіс, Б. Броуді, Г. Кан, Ч. Майер, Г. Ласвелл, Дж. Шлессінджер та інших.

Виділення не вирішених раніше проблем. Мета проведення наукового дослідження полягає в проведенні комплексного аналізу теоретико-правових основ реалізації міжнародних стандартів забезпечення прав людини у сфері національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Універсальні міжнародні стандарти захисту прав людини ґрунтуються на такому імперативному принципі (*jus cogens*) міжнародного права як принцип поваги до прав людини та основних свобод, який був закріплений у Статуті ООН від 26 червня 1945 року (*Charter of the United Nations, done at San Francisco June 26, 1945*) та офіційно визнаний таким у Заключному акті наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року (*Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki, 1 August 1975)*).

Універсальні міжнародні стандарти є своєрідною деталізацією цього принципу та розробляються для чіткішого розуміння сутності цього принципу та єдиної його реалізації на територіях держав-учасниць. Як зазначає Т. Кортикова (*Tamara O. Kortukova, Maryna O. Dei, Andrii M. Blahodarnyi, Nataliya V. Kaminska. (2020)*) міжнародні стандарти захисту прав людини – це норми, закріплені в міжнародних актах (договори, резолюції, декларації), що визначають види

прав людини та містять мінімальні вимоги щодо їх захисту державами-учасницями (Tamara O. Kortukova, Maryna O. Dei, Andrii M. Blahodarnyi, Nataliya V. Kaminska, 2020, с. 321).

Термін «універсальний» можна розуміти з різних точок зору. Якщо дотримуватися природно-правової концепції розуміння прав людини, то універсальність стандартів виходить з універсальності самих прав людини. Разом про те, «універсальність» стандартів розглядається Д.С. Хофман (*Iris Geva-May, David C. Hoffman, Joselyn Muhleisen. (2018)*) з позиції джерела, у якому ці стандарти закріплені (*Iris Geva-May, David C. Hoffman, Joselyn Muhleisen, 2018, с. 18*).

Міжнародні стандарти захисту прав людини у сфері національної безпеки також можна класифікувати на імперативні (обов'язкові) та рекомендаційні стандарти. Зокрема, імперативними стандартами в Україні є стандарти, які закріплені в ратифікованих універсальних міжнародних договорах.

Ці стандарти з позиції А. Оніл (*Andrew O'neil. (2007)*) мають пріоритет над нормами національного законодавства і повинні застосовуватися українськими судами завжди у разі виникнення протиріч між ними. (*Andrew O'neil, 2007, с. 471*). Говорячи про універсальні імперативні стандарти захисту прав людини, слід зазначити, що найбільш значущими комплексними міжнародними актами, що їх закріплюють, є Статут ООН, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року (*The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) was proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948*), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року (*International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976*), та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Right. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 3 January 1976*), а також Факультативні протоколи до них, один з яких (Протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права).

Наведені вище міжнародні акти встановлюють основні універсальні міжнародні стандарти, які регламентують відповідні види права і свободи людини та заходи щодо їх захисту.

До першої категорії міжнародних стандартів захисту прав людини у сфері національної безпеки можна, на думку К. Фамер (*Clare Farmer. (2017)*) віднести такі громадянські та політичні права: право на життя; право на недискримінацію; право на ефективний правовий захист; свобода від катувань і жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність людини поводження чи покарання; свобода від рабства; право на свободу та особисту недоторканність; право жертв незаконного арешту чи утримання під вартою на компенсацію; право ув'язнених на гуманне звернення та повагу до гідності, властивої людській особистості; право на незастосування позбавлення волі лише на тій підставі, що особа не в змозі виконати будь-яке договірне зобов'язання; право на вільне пересування та свобода вибору місця проживання; декларація про незастосування довільної депортації; декларація про рівність перед судами і судами і декларація про гарантії під час відправлення правосуддя; право на недоторканність особистого та сімейного життя; право на ведення державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; право на рівний захист; право на свободу думки, совісті та релігії; декларація про свободу думки; свобода від насильства на ґрунті національної, расової чи релігійної ненависті; право на мирні збори (*Clare Farmer, 2017, с. 493*).

Концепція національної безпеки реалізується в усьому світі. Хоча зміст терміну «національна безпека» сильно відрізняється в різних країнах, він передбачає захист прав і свобод людини і громадянина у більшості документів з національної безпеки. Національна безпека має міжнародно визнане значення. Це своєрідне людське існування, нація, країна, культура, традиції, звичаї, ресурси, які не тільки тісно пов'язують людей, а й пов'язують людей з історичною спадщиною та навколишнім середовищем (*Ipek Demirsu, 2017, с. 11*).

Перше, на що слід звернути увагу, це те, що національна безпека будь-якої країни пов'язана із захистом прав людини. Основною метою політики національної безпеки є забезпечення прав, свобод та інтересів суспільства та особи. Ці міжнародні стандарти створюють концептуальну основу для подальшого формування спеціальних міжнародних стандартів у різних

галузях. Ці стандарти визначені в міжнародних договорах з прав людини та інших міжнародних документах і отримали подальший розвиток у міжнародних документах з безпеки, розроблених під егідою Ради Європи, ОБСЄ, Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та МАГАТЕ.

Необхідно підкреслити, що сьогодні міжнародна безпека стикається з такими викликами та загрозами:

- 1) внутрішні конфлікти та громадянські війни;
- 2) міждержавний конфлікт;
- 3) розповсюдження зброї масового знищення та звичайної зброї;
- 4) організована злочинність;
- 5) тероризм та екстремізм;
- 6) глобальні конфлікти за доступ до обмежених ресурсів тощо.

На особливу увагу міжнародного співтовариства, як зазначає А. Конте (*Alex Conte (2010)*) заслуговують наступні загрози: екологічні проблеми, міжнародний тероризм, ядерна небезпека, діяльність тоталітарних сект, неконтрольована міграція, етнічні та релігійні конфлікти, організована злочинність (*Alex Conte, 2010, с. 398*).

На міжнародному рівні в умовах різноманітних викликів і загроз не існує єдиного універсального документа, який міг би встановити стандарти міжнародної та національної безпеки. Натомість була розроблена складна міжнародна поведінкова мережа з власними правовими нормативними актами, зосередженими на потенційних та реальних загрозах.

Міжнародні акти, що встановлюють стандарти у сфері національної та міжнародної безпеки, можна поділити на кілька видів за різними стандартами: предмет прийняття, об'єкт правового регулювання, форма правового регулювання, форма об'єктивації, зовнішня форма тощо. При виборі розумного методу опису системи міжнародних стандартів у сфері національної безпеки має сенс класифікувати їх відповідно до використовуваних тем, оскільки існування такої поведінки саме по собі є досягненням цих міжнародних організацій.

Саме завдяки яким як зазначає М. Фіннен (*Mark Finnane (2008)*) розроблено концепцію колективної безпеки, визначено основні глобальні загрози, сформовано стандартизовану систему контрзаходів. У сучасному міжнародному праві існує універсальна і регіональна система колективної безпеки. Універсальна система колективної безпеки створена в рамках Організації Об'єднаних Націй, основним її завданням є підтримання та зміцнення міжнародного миру та безпеки на основі спільних дій різних країн (*Mark Finnane, 2008, с. 20*).

Україна і у системі загальної безпеки, а також і в системі колективної безпеки Європейського регіону, проте не користується повною гарантією останньої як член Європейського Союзу. До елементів концепції колективної безпеки належать загальноновизнані принципи і норми міжнародного права, система колективних заходів щодо запобігання і стримування загроз, система колективних дій з роззброєння, що містяться в Статуті Організації Об'єднаних Націй. Міжнародні стандарти, що визначають зміст міжнародної безпеки, не лише визначають джерело загроз, а й окреслюють співпрацю на міжнародному, регіональному та національному рівнях у сфері управління ризиками безпеки. Його основна мета – сприяння стандартизації законодавства про національну безпеку держав-членів міжнародних організацій та формування глобальної правової та фактично координаційної мережі.

Відповідно до Статуту ООН 1945 року метою ООН є підтримання міжнародного миру і безпеки. З цією метою Організація Об'єднаних Націй прийняла колективні заходи для запобігання та усунення загроз миру, припинення агресії, розвитку дружніх відносин між народами, розвитку міжнародного співробітництва та вирішення міжнародних проблем на основі поваги до принципів рівності та самовизначення людей. Економічні, соціальні, культурні та гуманітарні питання. (*United Nations Conference on International Organization Proceedings. Hoover Institution. Retrieved 20 October 2019*).

Слід зазначити, що в Статуті ООН принцип незастосування сили або загрози силою широко підтримується та захищається. Саме «Статут Організації Об'єднаних Націй» містить універсальні характеристики у сфері захисту прав і свобод людини, міжнародного миру та безпеки. Прийняті Генеральною Асамблеєю ООН міжнародні законопроекти розрізняються за

напрямок боротьби з сучасними загрозами для міжнародної безпеки: тероризм, піратство, використання ядерної зброї, екстремізм тощо.

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй у багатьох своїх резолюціях розробила та уточнила рекомендації щодо міжнародної поведінки, пов'язаної з міжнародною та національною безпекою.

До них належать: Резолюція 1373 2001 року, Резолюція 1887 2009 року, Резолюція 2077 2012 року, Резолюція 2020 2011 року, Резолюція 1950 2010 року, Резолюція 1897 2009 року, Резолюція 1897 2009 року, Резолюція 2009 року, Резолюція 161, Резолюція 105, Резолюція 105, Резолюція 105, Резолюція 105 У 2008 р. Резолюція 30/15 від 2015 р. «Права людини та запобігання та придушення насильницького екстремізму» та багато інших резолюцій (United Nations Conference on International Organization Proceedings. Hoover Institution. Retrieved 20 October 2019).

Резолюції Ради Безпеки ООН використовуються для вирішення поточних і потенційних проблем безпеки, та забезпечення прав людини, введення санкцій та обмежувальних заходів тощо. На основі цих міжнародних дій країни – члени ООН сформулювали власні плани національної безпеки та інші стратегічні документи.

Ці плани та стратегії визначають зміст національної безпеки, джерело загроз, окреслюють важливість міжнародного, національного та субнаціонального співробітництва у сфері управління ризиками безпеки. Хоча різні країни по-різному тлумачать термін «національна безпека», більшість національних планів зазначає, що йдеться про захист країни та громадян. У всіх національних планах основним поняттям є термін «національна безпека». Як перша міжнародна організація, яка займається забезпеченням миру та безпеки у всьому світі та встановленням деяких ключових міжнародних стандартів, юридичні дії Ліги Націй залишаються актуальними. Вони містяться в таких документах: Брюссельська декларація про закони і практику війни 1874 р., Правила війни 1923 р.; Протокол 1925 р. про заборону використання задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріальних агентів у війна тощо.

Природно, що деякі з них уже не відповідають сучасним реаліям, але саме в цих реаліях запроваджуються гуманітарні принципи війни та національної та міжнародної безпеки на основі мінімальних жертв і страждань. Пріоритетом політики безпеки та основною зовнішньої політики України є інтеграція до Європейського Союзу. Вирішальним чинником, тобто гарантом національного суверенітету та сили держав-членів ЄС протистояти зовнішнім загрозам, як і раніше, залишається військово-політичний блок НАТО, до якого входять майже всі країни ЄС (Alex Conte, 2010, с. 389).

Основні зусилля Міністерства національної оборони України у багатосторонньому співробітництві спрямовані на досягнення стандартів вступу України до Європейського Союзу та НАТО, забезпечення рівноправної та взаємовигідної співпраці з іншими зацікавленими партнерами у військовій, політичній та гуманітарній сферах.

Хоча Україна лише має намір приєднатися до спільної концепції безпеки Європи та Північної Атлантики, а міжнародні дії цих організацій не увійшли до національного законодавства, Україна поділяє та визнає її цінність. В статті 1 Північноатлантичного договору укладеного 1949 р. закріплено принцип мирного вирішення міжнародних спорів, захисту прав людини мирними засобами та таким чином, щоб не створювати загрозу міжнародному миру, рівню безпеки та справедливості, а також утримуватись у міжнародних відносинах від загроз порушення прав і свобод людини і громадянина чи застосування сили у будь-який спосіб (Clare Farmer, 2017, с. 493).

У контексті гібридної війни проти української держави міжнародні дії ОБСЄ набувають нового значення. Організація з безпеки і співробітництва в Європі почала приймати та підписувати низку документів щодо підтримки безпечного середовища в Європі. До них належать «Кодекс поведінки у військовій та політичній безпеці» 1994 року, Нова Європейська Паризька хартія» 1990 року, «Лісабонська декларація» 1996 року, «Стратегія ОБСЄ щодо реагування на загрози безпеці та Європейська стабільність», «Європейська хартія безпеки» 1999 року.

Концепція єдиної європейської безпеки стала дієвою відповіддю країн-членів ЄС на глобальні та міжрегіональні загрози. Європейська стратегія національної безпеки «Безпека Європи у кращому світі» прийнята у 2003 р. визначає, що загальною метою реалізації політики безпеки та зовнішньої політики ЄС є:

- захист фундаментальних інтересів, загальних цінностей та незалежності ЄС;
- підвищення рівня захисту країн-членів Європейського Союзу усіма можливими засобами;
- збереження миру, а також зміцнення системи захисту прав людини у сфері міжнародної національної безпеки;
- сприяння міжнародній співпраці у сфері захисту прав людини;
- зміцнення та розвиток принципів демократії, шанобливе ставлення та повага до основоположних прав та свобод людини.

Інтеграція України до Європейського Союзу є важливою в контексті входження до сформованої безпекової системи в регіоні.

Усі проаналізовані вище міжнародні договори, угоди, конвенції з прав людини, за міжнародними стандартами захисту прав людини є універсальними юридичними актами, що зобов'язують держави, які підписали та ратифікували їх, неухильно дотримуватися прав людини та громадянина у своїх країнах, забезпечувати консультативний, організаційний, судовий захист права і свободи людини, а також безпеку громадян. Усі наведені у міжнародних договорах міжнародні стандарти захисту прав людини є універсальними, що діють практично на всій планеті.

При розгляді справи «Орлик проти України», заява № 27454/11, рішення від 11.02.2016 року, крім вищезазначених можливих порушень прав, встановлених у статтях 3 та 6 Конвенції, заявники говорили про їхнє можливе переслідування державою з політичних мотивів. Згідно з максимальними критеріями ефективності, які ЄСПЛ визначив у своїй судовій практиці, таке розслідування має бути безстороннім, незалежним і підлягати громадському контролю, а уповноважені органи повинні діяти із найбільшою оперативністю та ретельністю. До того ж, і опозиційно налаштовані особи можуть чинити звичайні злочини на побутовому ґрунті, господарські злочини і це не може бути розцінено як переслідування з політичних мотивів (Case of Orlik v. Ukraine Application no. 27454/11. Judgment Strasbourg 11 February 2016).

У 2015 році, розглядаючи справу «Луценко проти України», заява № 29334/11, рішення від 11.06.2015 року, ґрунтуючись на доповідях Комітету ООН проти тортур за 2009 рік та Державного департаменту США, зазначив, що в Україні намітилися позитивні тенденції щодо імплементації міжнародних стандартів прав людини. Крім того, Суд акцентував увагу на тому, що реформи національної правової системи, що проводяться, вже не дозволяють однозначно стверджувати, що видача будь-якої особи в Україні призводитиме до застосування тортур. Суд визначив, що не встановив ймовірності порушень прав та заборон, встановлених у статті 3 та 6 Конвенції (Case of Lutsenko v. Ukraine, application no. 29334/11, Judgment Strasbourg of 11 June 2015).

Висновки. Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки та узагальнення:

1. Сьогодні головне питання, яке потребує вирішення – захист прав людини у сфері національної безпеки. Сучасне озброєння, його накопичення, тенденція до створення ядерного потенціалу не дають жодній країні світу почуватися в безпеці. Основною метою політики національної безпеки є забезпечення прав, свобод та інтересів суспільства та особи. Міжнародні документи з прав людини визначають основні стандарти гарантування національної безпеки та встановлюють концептуальні основи для подальшого розвитку спеціальних міжнародних стандартів у різних сферах. Стандарти, передбачені міжнародними договорами з прав людини, отримали подальший розвиток у міжнародних документах безпеки, сформульованих під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, ОБСЄ, Європейського Союзу та інших інституцій.

2. На міжнародному рівні в умовах різноманітних викликів і загроз не існує єдиного універсального документа, який міг би встановити стандарти захисту прав людини у сфері міжнародної та національної безпеки. Навпаки, була розроблена складна міжнародна поведінкова мережа з власною правовою нормативною темою, зосередженою на потенційних і реальних загрозах.

3. Основною метою більшості міжнародних інструментів у галузі досліджень є сприяння стандартизації законодавства про національну безпеку держав-членів міжнародних організацій та створення глобальної мережі координації правової та фактичної інформації. Однак національні правові системи різного характеру призводять до відмінностей у фактичних результатах реалізації одних і тих самих міжнародних вимог. Тому міжнародна платформа реагування на виклики безпеки, сформована глобальними скоординованими діями різних країн щодо формування глобальної мережі, досі не реалізована.

Література

- Charter of the United Nations, done at San Francisco June 26, 1945. URL: <https://www.state.gov/charter-of-the-united-nations-san-francisco-june-26-1945/>
- Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki, 1 August 1975). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/final_act_of_the_conference_on_security_and_cooperation_in_europe_helsinki_1_august_1975-en-26511c7f-1063-4ae9-83e5-16859194a144.html
- Tamara O. Kortukova, Maryna O. Dei, Andrii M. Blahodarnyi, Nataliya V. Kaminska. (2020). COVID-19: Regulation of Migration Processes in The European Legal Area. *Cuestiones Políticas* 38: Especial, pages 321–332.
- Iris Geva-May, David C. Hoffman, Joselyn Muhleisen. (2018). Twenty Years of Comparative Policy Analysis: A Survey of the Field and a Discussion of Topics and Methods. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice* 20:1, pages 18–35.
- Andrew O'neil. (2007). Degrading and Managing Risk: Assessing Australia's Counter-Terrorist Strategy. *Australian Journal of Political Science* 42:3, pages 471–487.
- The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) was proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A). URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Right. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 3 January 1976. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>
- Clare Farmer. (2017). Upholding whose right? Discretionary police powers to punish, collective 'pre-victimisation' and the dilution of individual rights. *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 50:4, pages 493–509. Crossref
- Ipek Demirsu. (2017). Sovereignty Between Security and Human Rights Principles. *Counter-terrorism and the Prospects of Human Rights*, pages 9–39.
- Alex Conte. (2010). Human Rights Compliance in the Fight Against Terrorism. *Human Rights in the Prevention and Punishment of Terrorism*, pages 389–421.
- Mark Finnane. (2008). The public rhetorics of policing in times of war and violence: countering apocalyptic visions. *Crime, Law and Social Change* 50:1-2, pages 7–24.
- United Nations Conference on International Organization Proceedings. *Hoover Institution*. Retrieved 20 October 2019.
- Case of Orlik v. Ukraine Application no. 27454/11. Judgment Strasbourg 11 February 2016. URL: <https://international.vlex.com/vid/orlik-v-ukraine-593572134>
- Case of Lutsenko v. Ukraine, application no. 29334/11, Judgment Strasbourg of 11 June. 2015. URL: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/29334-11-lutsenko-v-ukraina-wyrok-europejskiego-521823136>

References

- Charter of the United Nations, done at San Francisco June 26, 1945. URL: <https://www.state.gov/charter-of-the-united-nations-san-francisco-june-26-1945/>
- Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki, 1 August 1975) URL: https://www.cvce.eu/en/obj/final_act_of_the_conference_on_security_and_cooperation_in_europe_helsinki_1_august_1975-en-26511c7f-1063-4ae9-83e5-16859194a144.html
- Tamara O. Kortukova, Maryna O. Dei, Andrii M. Blahodarnyi, Nataliya V. Kaminska. (2020). COVID-19: Regulation of Migration Processes in The European Legal Area. *Cuestiones Políticas* 38: Especial, pages 321–332.
- Iris Geva-May, David C. Hoffman, Joselyn Muhleisen. (2018). Twenty Years of Comparative Policy Analysis: A Survey of the Field and a Discussion of Topics and Methods. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice* 20:1, pages 18–35.
- Andrew Oneil. (2007). Degrading and Managing Risk: Assessing Australias Counter-Terrorist Strategy. *Australian Journal of Political Science* 42:3, pages 47–487.
- The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) was proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A). URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Right. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 3 January 1976. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>

Clare Farmer. (2017). Upholding whose right? Discretionary police powers to punish, collective 'pre-victimisation and the dilution of individual rights. *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 50:4, pages 493-509. Crossref

Ipek Demirsu. (2017). Sovereignty Between Security and Human Rights Principles. *Counter-terrorism and the Prospects of Human Rights*, pages 9-39.

Alex Conte. (2010). Human Rights Compliance in the Fight Against Terrorism. *Human Rights in the Prevention and Punishment of Terrorism*, pages 389-421.

Mark Finnane. (2008). The public rhetorics of policing in times of war and violence: countering apocalyptic visions. *Crime, Law and Social Change* 50:1-2, pages 7-24.

United Nations Conference on International Organization Proceedings". Hoover Institution. Retrieved 20 October 2019.

Case of Orlik v. Ukraine Application no. 27454/11. Judgment Strasbourg 11 February 2016. URL: <https://international.vlex.com/vid/orlik-v-ukraine-593572134>

Case of Lutsenko v. Ukraine, application no. 29334/11, Judgment Strasbourg of 11 June. 2015. URL: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/29334-11-lutsenko-v-ukraina-wyrok-europejskiego-521823136>

Анотація

Чижов Д. А. Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у сфері національної безпеки. –

Стаття.

Важливою цивілізаційною метою на сучасному етапі світового економічного розвитку є забезпечення безпеки окремих осіб, націй та всього міжнародного співтовариства. Україна перебуває під тиском світової фінансово-економічної кризи. Тому нова стратегія національної безпеки приділяє особливу увагу основним стратегічним ризикам та загрозам соціально-економічній безпеці, таким як збереження забезпечення прав людини і громадянина.

Мета проведення наукового дослідження полягає в проведенні комплексного аналізу теоретико-правових основ реалізації міжнародних стандартів забезпечення прав людини у сфері національної безпеки.

Автор приходять до висновку, що сьогодні головне питання, яке потребує вирішення – захист прав людини у сфері національної безпеки. Сучасне озброєння, його накопичення, тенденція до створення ядерного потенціалу не дають жодній країні світу почуватися в безпеці. Основною метою політики національної безпеки є забезпечення прав, свобод та інтересів суспільства та особи. Міжнародні документи з прав людини визначають основні стандарти гарантування національної безпеки та встановлюють концептуальні основи для подальшого розвитку спеціальних міжнародних стандартів у різних сферах. Стандарти, передбачені міжнародними договорами з прав людини, отримали подальший розвиток у міжнародних документах безпеки, сформульованих під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, ОБСЄ, Європейського Союзу та інших інституцій.

На міжнародному рівні в умовах різноманітних викликів і загроз не існує єдиного універсального документа, який міг би встановити стандарти захисту прав людини у сфері міжнародної та національної безпеки. Навпаки, була розроблена складна міжнародна поведінкова мережа з власною правовою нормативною темою, зосередженою на потенційних і реальних загрозах.

Основною метою більшості міжнародних інструментів у галузі досліджень є сприяння стандартизації законодавства про національну безпеку держав-членів міжнародних організацій та створення глобальної мережі координації правової та фактичної інформації. Однак національні правові системи різного характеру призводять до відмінностей у фактичних результатах реалізації одних і тих самих міжнародних вимог. Тому міжнародна платформа реагування на виклики безпеки, сформована глобальними скоординованими діями різних країн щодо формування глобальної мережі, досі не реалізована.

Ключові слова: права людини, свободи людини, національна безпека, міжнародні стандарти, зарубіжний досвід.

Summary

Chyzhov D. A. International standards for ensuring human rights in the field of national security. – Article.

An important civilizational goal at the present stage of world economic development is to ensure the security of individuals, nations and the entire international community. Ukraine is under pressure from the global financial and economic crisis. Therefore, the new national security strategy pays special attention to the main strategic risks and threats to socio-economic security, such as the preservation of human and civil rights.

The purpose of the research is to conduct a comprehensive analysis of the theoretical and legal basis for the implementation of international human rights standards in the field of national security.

The author concludes that today the main issue that needs to be addressed is the protection of human rights in the field of national security. Modern armaments, their accumulation, the tendency to create nuclear capabilities do not allow any country in the world to feel safe. The main purpose of national security policy is to ensure the rights, freedoms and interests of society and the individual. International human rights instruments set out basic standards for ensuring national security and establish a conceptual framework for the further development of special international standards in various fields. The standards set out in international human rights treaties have been further developed in international security instruments formulated under the auspices of the United Nations, the Council of Europe, the OSCE, the European Union and other institutions.

At the international level, in the face of various challenges and threats, there is no single universal document that could set standards for the protection of human rights in the field of international and national security. On the contrary, a complex international behavioral network has been developed with its own legal normative theme focused on potential and real threats.

The main purpose of most international research instruments is to promote the standardization of national security legislation of member states of international organizations and to create a global network for the coordination of legal and factual information. However, national legal systems of different nature lead to differences in the actual results of the implementation of the same international requirements. Therefore, the international platform for responding to security challenges, formed by the global coordinated actions of different countries to form a global network, has not yet been implemented.

Key words: human rights, human freedoms, national security, international standards, foreign experience.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 343.353

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1313>

Ю. В. Браїко

orcid.org/0000-0002-7593-3361

*аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету*

НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Актуальність дослідження. Однією з найбільших загроз планомірному та постійному економічному розвитку та політичній стабільності в Україні є високий рівень корупції, що пронизує всі сфери суспільного життя. Корупція, як соціально-економічна проблема, властива кожному суспільству. При цьому рівень корупції в кожній державі змінюється і залежить від економічного, соціального, політичного, культурного, морально-психологічний розвиток суспільства як загалом, так і окремих громадян зокрема (Bondarenko, Pakhomov, Saulyak, Dumchikov, 2019, с. 1354). Корупція має безліч проявів, починаючи від дисциплінарних проступків, що визначені у антикорупційній програмі юридичної особи, адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією та закінчуючи корупційними кримінальними правопорушеннями та кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією. Безперечно, найбільш згубними для суспільства є саме корупційні кримінальні правопорушення. Аналізуючи статистичні данні, можна дійти висновку, що найбільш поширеними із них є саме зловживання владою та службовим становищем.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (Конституція України, 1996).

Мета дослідження. Метою статті є надання кримінально-правової характеристики неправомірної вигоди як предмету зловживання владою або службовим становищем.

Виклад основного матеріалу. Зловживання службовими особами своїм службовим становищем або вчинення ними дій, що виходять за межі їх повноважень є нічим іншим як втручанням у встановлений порядок діяльності цих посадових осіб, а також у нормальне функціонування юридичних осіб, які вони представляють. Вони можуть завдати не лише матеріальної, а й моральної шкоди юридичним особам, але й заважати правам та законним інтересам інших осіб. Суспільна небезпека зловживання владою або службовим становищем посадовими особами може бути надзвичайно високою, тому встановлення різних видів юридичної відповідальності за такі дії є передумовою існування правового суспільства (Дячкін, 2012, с. 180).

Враховуючи високий рівень суспільної небезпечності цього діяння та необхідність як покарання винних за його вчинення, так і недопущення вчинення цього суспільно небезпечного діяння як самим суб'єктом кримінального правопорушення, так й іншими особами, важливим є забезпечення коректної кримінально-правової кваліфікації діяння особи. Запорукою цього, безумовно, є точне встановлення всіх елементів та ознак складу кримінального правопорушення. Традиційно в теорії кримінального права виділяють об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення. До об'єктивних належать об'єкт та його об'єктивна сторона

(Резнік, Бондаренко, 2020, с. 133). Родовим об'єктом корупційних кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Кримінального кодексу України, є суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Безпосереднім об'єктом зловживання владою та службовим становищем є суспільні відносини, що забезпечують правильну діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій, а також їх службових осіб, а додатковим необхідним – охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян або державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб (Методичні рекомендації, 2021). Предметом кримінальних правопорушень, як правило, є їх факультативною ознакою. Водночас під час кваліфікації досліджуваного кримінального протиправного діяння, предмет впливає на кваліфікую, а тому має бути чітко сформульований законодавцем та встановлений у процесі офіційної кваліфікації (Бондаренко, 2021, с. 264). Згідно з приміткою до статті 364-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) у статтях 364, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² та 370 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав (Кримінальний кодекс України, 2001).

Термін «неправомірна вигода» об'єднує у собі кілька понять, які однозначно потребують уточнення і роз'яснення. Насамперед – це поняття «грошові кошти». Ними відповідно до ст. 192 Цивільного кодексу України є законний платіжний засіб, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України. Грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом (Цивільний кодекс України, 2003). Грошові кошти є найбільш поширеним предметом неправомірної вигоди. Крім того, з точки зору побудови обвинувачення та доведення вини особи, найбільш «зручним» та простим предметом неправомірної вигоди є саме грошові кошти як речові докази у кримінальному провадженні. Грошові кошти виникли одночасно з цивілізацією, яка, за народними уявленнями, не могла сформуватися і розвиватися без грошей. Грошові кошти еволюціонували разом з цивілізацією: від примітивних (черепашки, шматки хутра та шкіри тощо) до металу та паперу до сучасних грошей (Семенов, 2007, с. 30).

Металеві гроші мали величезні переваги перед товарними. Паперові гроші стали символом вартості, який замінив повні золоті монети (Види грошей за матеріальними носіями, 2018). Сучасні гроші представлені насамперед електронними грошима (у широкому сенсі). Електронні гроші – це безстрокові грошові зобов'язання банківської чи іншої компанії, виражені в електронному вигляді, засвідчені електронною цифровою підписом та погашені в момент їх пред'явлення звичайними грошима (Семенов, 2007, с. 30).

Сьогодні існує багато різноманітних проблем у впровадженні та розвитку правового регулювання криптовалют та здійснення контролю за їх оборотом. Ми переконанні, що визначити шляхи вирішення виявлених проблем – питання часу, але зараз немає стратегії усунення недоліків ринку криптовалют. Найбільш суттєвими проблемами правового регулювання криптовалюти є відмивання грошей; значне недоотримання державних доходів у вигляді податків та комісій; фінансування заборонених зон; відсутність єдиної нормативно-правової бази в регулюванні криптовалют; неспроможність захисту учасників криптовалютного ринку (Dumchikov, Kononenko, Batsenko, Halenin, & Hlushchenko, 2020, с. 31).

Майном згідно зі ст. 190 Цивільного кодексу України як особливим об'єктом вважають окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майнові права є неспоживною річчю. Майнові права визнаються речовими правами. А річчю відповідно до ст. 179 Цивільного кодексу України є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (Цивільний кодекс України, 2003).

Переваги можуть бути правом на отримання виняткових або вищих матеріальних благ, послуг чи благ, які по праву належать фізичній особі, а незаконне використання цих благ – це коли вони отримують їх незаконно та з порушенням інтересів інших осіб (Хавронюк, 2011, с. 35), а Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін підкреслює, що переваги – це особливі привілеї, які створюють додаткові можливості для осіб, які виділяють їх (Баулін, Борисов, Тютюгін, 2013, с. 797).

Під пільгами слід розуміти різноманітні законодавчо передбачені варіанти для різних груп людей, які мають на меті звільнити їх від виконання певних завдань або відкрити для них додаткові можливості (Ризак, 2012, с. 123). Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та В. І. Тютюгін, роблять спробу поєднати дві позиції наполягаючи на тому, що пільги – це додаткові права або часткові звільнення від певних обов'язків, надані певним групам людей (Баулін, Борисов, Тютюгін, 2013, с. 797).

Законодавче визначення цього терміну міститься у п. 17 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів», відповідно до якого послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного, визначеного договором, матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (Про захист прав споживачів, 1991). Залежно від форми існування послуги розрізняють: матеріальні (ремонт житла) і нематеріальні (професійні консультації) (Бондаренко, 2016, с. 145).

Відповідно до пп. 14.1.120. п. 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України нематеріальні активи – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнанні об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку, в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами (Податковий кодекс України, 2019).

Вислів «інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру» означає: швидкий розгляд конкретної справи; панегірик у пресі; прийняття на роботу або призначення без проведення передбачених законом заходів або спеціальних іспитів, або за порушення умов їх проходження; запрошення на ексклюзивний захід тощо. Треба також враховувати, що найширше юридичне визначення терміну «неправомірна вигода» практично означає, що неправомірна вигода – це також все, що особа отримує в обмін на те, що вона або вона отримує незаконну вигоду, запропоновану чи надану (Неправомірна вигода, 2020).

Висновки. Підсумовуючи викладене хотіли б зауважити, що поняття «неправомірна вигода» для потреб ст. 364 Кримінального кодексу України є складним за структурою. Так, воно об'єднує кілька термінів. Одні з яких закріплені законодавчо, а інші – ні, наприклад, переваги, пільги, послуги. На нашу думку, подібна ситуація є недопустимою, оскільки прямо порушує принцип правової визначеності понять та може сприяти неозначеності правозастосування, а отже і порушенню принципу рівності громадян перед законом і судом.

Література

Olha S. Bondarenko, Volodymyr V. Pakhomov, Sergey V. Saulyak, Mykhailo O. Dumchikov. Relevant issues off the criminal liability of the private doctors for corruption crimes. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. Tom LXXII, nr 7. P. 1354–1358.

Конституція України: станом на 1 січня 2020 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2020. 82 с.

Дячкін О. П. Зловживання службовими повноваженнями: суспільна небезпечність і кримінальна відповідальність. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 179–185.

Резнік О. М. Бондаренко О. С. Кримінально-правова характеристика об'єктивних ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3 С. 133–139. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.21>

Методичні рекомендації «Злочини пов'язаних з корупцією, зловживання владою або службовим становищем». URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Foda.odessa.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F02%2Fzlochyny-povyazanyh-z-korupciyeyu-zlovzhvannya-vladoyu-abo-sluzhbovym-stanovyshhem.pdf> (дата звернення: 23.02.2022).

Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми : СумДУ, 2021. 472 с. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III ; ред. станом на 12 вер. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV; ред. станом на 16 сер. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Семенов С. К. Деньги: эволюция, современные виды и классификация. *Финансы и кредит*. 2007. № 6(246). С. 29–37.

Види грошей за матеріальними носіями. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/krypska-economy-10-class-2018-profile-level/51.php> (дата обращения: 23.02.2022).

Dumchikov M., Kononenko N., Batsenko L., Halenin R., & Hlushchenko N. Issues of regulating cryptocurrency and control over its turnover: international experience. *Amazonia Investiga*. 2020. № 9(31). P. 10–20. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.31.07.1>

Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ. : Атіка, 2011. 424 с.

Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг ред. Тація В. Я., Пшонки В. П., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те вид., допов. X. : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. 2013. 1040 с.

Ризак Я. Предмет комерційного підкупу за Кримінальним кодексом України. *Вісник Національної академії прокуратури України: проблеми сьогодення, теорія, практика, життя академії*. 2012. № 1. С. 121–127.

Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII. *Відомості Верховної УРСР (ВВР)*. 1991. № 30. Ст. 379.

Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис.. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 290 с.

Податковий кодекс України від 2 груд. 2019 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 13–14, 15–16. Ст. 122.

Неправомірна вигода як предмет, засіб і мета корупційних правопорушень. URL: <http://lutsk.dsp.gov.ua> (дата звернення: 22.02.2022).

References

Olha S. Bondarenko, Volodymyr V. Pakhomov, Sergey V. Saulyak, Mykhailo O. Dumchikov. (2019). Relevant issues off the criminal liability of the private doctors for corruption crimes. *Wiadomości Lekarskie*. Tom LXXII, nr 7. P. 1354–1358. [in English].

Konstytutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (2020). The Verkhovna Rada of Ukraine. Kharkiv : Law [in Ukrainian].

Dyachkin O. P. (2012). Zlovzhyvannya sluzhbovymy povnovazhennyamy: suspil'na nebezpechnist' i kryminal'na vidpovidal'nist' [Abuse of official authority: social danger and criminal liability]. *Pravo i suspil'stvo – Law and society*. 3. 179–185. [in Ukrainian].

Reznik O. M., Bondarenko O. S. (2020). Kryminal'no-pravova kharakterystyka ob'yektyvnykh oznak lehalizatsiyi (vidmyvannya) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom [Criminal-legal characteristics of objective signs of legalization (laundering) of proceeds from]. *Pravo i suspil'stvo – Law and society*. 2. Ch. 3. 133–139. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.21> [in Ukrainian].

Metodychnirekomendatsiyi «Zlochynypov"yazanykhz koruptsiyeyu, zlovzhyvannya vladoyu abo sluzhbovym stanovyshchem» [Guidelines "Crimes related to corruption, abuse of power or official position"]. (2020). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Foda.odessa.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F02%2Fzlochyny-povyazanyh-z-korupcziiyeyu-zlovzhyvannya-vladoyu-abo-sluzhbovym-standovyschem.pdf> [in Ukrainian].

Bondarenko O. S. (2021). Kontseptsiya kryminal'no-pravovoyi protydiy koruptsiyi [The concept of criminal and legal counteraction to corruption: a monograph]. Sumy : Sumy State University [in Ukrainian].

Law No. 2341-III Kryminal'nyy kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine, September 11, 2001. [in Ukrainian].

Law No. 435-IV Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. January 16, 2003 [in Ukrainian].

Semenov S. K. (2007). Den'gi: evolyutsiya, sovremennyye vidy i klassifikatsiya [Money: evolution, modern species and classification]. *Finansy i kredit – Finance and credit*. 6(246). 29–37 [in Ukrainian].

Vydy hroshey za material'nymy nosiyamy [Types of money on tangible media]. (2021). URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/krypska-economy-10-class-2018-profile-level/51.php> [in Ukrainian].

Dumchikov M., Kononenko N., Batsenko L., Halenin R., & Hlushchenko, N. (2020). Issues of regulating cryptocurrency and control over its turnover: international experience. *Amazonia Investiga*. 9(31). 10–20. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.31.07.1> [in English].

Havronyuk M. I. (2011). Naukovo-praktychnyy komentar do Zakonu Ukrainy «Pro zasady zapobihannya protydiy koruptsiyi [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine "On Principles of Preventing and Combating Corruption"]. Kyiv : Attica, 2011 [in Ukrainian].

Kryminal'nyy kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyy komentar (Code of Ukraine (2013). Scientific and practical commentary) : in 2 volumes / ed. Tatsiya V. Ya., Pshonky V. P., Borisova V. I., Tyutyugina V. I. 5th ed., Add. Kh. : Pravo, 2013. [in Ukrainian].

Ryzak, J. (2012). Predmet komertsynoho pidkupu za Kryminal'nym kodeksom Ukrainy [The subject of commercial bribery under the Criminal Code of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi prokuratury Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine: problems of the present, theory, practice, life of the academy*. 1. 121–127. [in Ukrainian].

Law No. 1023-XII. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On consumer protection. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 12 May. 1991. [in Ukrainian].

Bondarenko O. S. (2016). Predmet zlochyniv u sferi sluzhbovoyi diyal'nosti ta profesiynoyi diyal'nosti, pov'yazanoi z nadannyam publichnykh posluh [The subject of crimes in the sphere of official activity and professional activity related to the provision of public services] : dis. ... Ph.D. jurid. Science. : special 12.00.08 / National Academy of Internal Affairs. Kyiv. [in Ukrainian].

Law No. 2755-VI Podatkovyy kodeks Ukrayiny [Tax Code of Ukraine]. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. December 2, 2011. [in Ukrainian].

Nepravomirna vyhoda, yak predmet, zasib i meta koruptsiynykh pravoporushen'. [Unlawful gain as the subject, means and purpose of corruption offenses]. (2021). URL: <http://lutsk.dsp.gov.ua> [in Ukrainian].

Анотація

Брайко Ю. В. Неправомірна вигода як предмет зловживання владою або службовим становищем. – Стаття.

У статті авторка вказує, що однією з найбільших загроз планомірному та постійному економічному розвитку та політичній стабільності в Україні є високий рівень корупції, що пронизує всі сфери суспільного життя. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Суспільна небезпека зловживання владою або службовим становищем посадовими особами може бути надзвичайно високою, тому встановлення різних видів юридичної відповідальності за такі дії є передумовою існування правового суспільства. Предмет кримінальних правопорушень, як правило, є їх факультативною ознакою. Водночас під час кваліфікації досліджуваного кримінального протиправного діяння предмет впливає на кваліфікацію, а тому має бути чітко сформульований законодавцем та встановлений у процесі офіційної кваліфікації.

Термін «неправомірна вигода» об'єднує у собі кілька понять, які однозначно потребують уточнення і роз'яснення. Насамперед – це поняття грошові кошти. Ними відповідно до ст. 192 Цивільного кодексу України є законний платіжний засіб, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України.

Майном згідно зі ст. 190 Цивільного кодексу України як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майнові права є неспоживною річчю.

Переваги можуть бути правом на отримання виняткових або вищих матеріальних благ, послуг чи благ, які по праву належать фізичній особі, а незаконне використання цих благ – це коли вони отримують їх незаконно та з порушенням інтересів інших осіб.

Під пільгами слід розуміти різноманітні законодавчо передбачені варіанти для різних груп людей, які мають на меті звільнити їх від виконання певних завдань або відкрити для них додаткові можливості.

Поняття «інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру» означає швидке розгляд конкретної справи; панегірик у пресі; прийняття на роботу або призначення без проведення передбачених законом заходів або спеціальних іспитів, або за порушення умов їх проходження; запрошення на ексклюзивний захід тощо.

Ключові слова: корупція, неправомірна вигода, грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру.

Summary

Braiko Yu. V. Illegal benefit as a subject of abuse of power or official position. – Article.

In the article, the author points out that one of the greatest threats to the planned and sustainable economic development and political stability in Ukraine is the high level of corruption that permeates all spheres of public life. In accordance with Part 2 of Art. 19 of the Constitution of Ukraine, bodies of state power and local self-government, their officials are obliged to act only on the basis, within the powers and in the manner prescribed by the Constitution and laws of Ukraine. The public danger of abuse of power or official position by officials can be extremely high, so the establishment of various types of legal liability for such actions is a prerequisite for the existence of a legal society. The subject of criminal offenses, as a rule, is their optional feature. At the same time, during the qualification of the investigated criminal illegal act, the latter affects the qualification, and therefore must be clearly formulated by the legislator and established in the process of official qualification.

The term "ill-gotten gains" includes several concepts that need to be clarified and clarified. First of all, it is the concept of money. They in accordance with Art. 192 of the Civil Code of Ukraine is a legal tender, mandatory for acceptance at face value throughout Ukraine.

Property in accordance with Art. 190 of the Civil Code of Ukraine as a special object are a separate thing, a set of things, as well as property rights and obligations. Property rights are a non-consumable thing.

Benefits may be the right to receive exceptional or higher material goods, services or benefits that rightfully belong to an individual, and the illegal use of these benefits is when they receive them illegally and in violation of the interests of others.

The term "Other benefits of an intangible or non-monetary nature" means: prompt consideration of a particular case; eulogy in the press; hiring or appointment without carrying out statutory measures or special exams, or for violating the conditions of their passage; invitations to an exclusive event, etc.

Key words: corruption, illegal benefit, money, other property, benefits, privileges, services, any other benefits of intangible or non-monetary nature.

С. О. Грицай

orcid.org/0000-0003-0051-6149

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

Інституту права та суспільних відносин

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ЦИФРОВА ГРИВНЯ – СТАНОВЛЕННЯ

Вступ. У своїй лекції Agustin Karstens генеральний менеджер Bank for International Settlements, зазначив, що Центральні банки є основою усіх змін, які трансформують грошово-кредитну і фінансову систему. Вони прокладають шлях до інновацій, підкріплюючи довіру громадськості до грошей. Роль центральних банків полягає в тому, щоб закласти основи надійної валюти шляхом підтримки розрахункової одиниці, гарантування платежів, забезпечення ліквідності та проведення нагляду – елементів, які можна охарактеризувати як «суспільні блага центрального банку». Забігаючи наперед, можна знайти багато типів платіжних рішень, включаючи цифрові валюти центрального банку (CBDC), за умови, що центральні банки можуть продовжувати забезпечувати ці товари. Незалежно від вибору технології, стабільність грошей і платіжних систем, CBDC повинна спиратися на міцні основи, встановлені центральними банками (Carstens, 2019).

Міністерство цифрової трансформації України, з партнерами, анонсували 15.12.2021 року, що запускає пілотний проект, який дасть змогу вивчити потенціал використання технологічних рішень, зокрема блокчейн-технології, при розробленні е-гривні. Для українців електронна гривня може суттєво здешевити грошові перекази та посилити безпеку особистих фінансів. У межах цього пілоту частина співробітників державного підприємства Дія отримують електронні гроші з можливістю програмування. Пілотний проект реалізується ТаскомБанком, Фінтех-компанією «Bitt та Stellar Development Foundation», за підтримки Міністерства цифрової трансформації. Пілот перебуває на етапі підготовки, а з його результатами можна буде ознайомитися у 2022 році (*Мінцифра з партнерами запускають пілотний проект, який допоможе в розробці е-гривні, 2021*).

Вихідні передумови. Потужний вплив сучасної «цифрової революції» почав поширюватися і на формування, на протязі 2021–2022 роках, відповідних норм національного законодавства України, де вводяться нові правові дефініції, які напряму пов'язані з новітніми трендами цифрових фінансових технологій.

Так 30.06.2021 Верховна Рада України прийняла Закон України № 1591-IX «Про платіжні послуги» (надалі – Закон 1591) (Про платіжні послуги, 2021), де вперше введено на рівні закону поняття «цифрові гроші», як у цей закон, так і через введення змін у супутні до нього нормативно – правові акти України; цей закон вступить у силу з 01.08.2022 року.

Також 17.02.2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX (надалі – Закон 2074) (Про віртуальні активи, 2022), який був 15.03.2022 року підписаний Президентом України. Згідно п.1 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону 2074, сам закон набере чинності: а) з дня набрання чинності закону України про внесення змін до Податкового кодексу України, щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами; б) впровадження Державного реєстру постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, про що додатково зазначено у п. 2 Розділу VI Прикінцеві та перехідні положення, як обмеження в можливості застосування санкцій передбачених статтею 23 Закону 2074. Для виконання приписів п.1 Розділу VI Закону 2074 та з метою введення його в дію, Верховна Рада України 13.03.2022 року зареєструвала законопроект № 7150 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами» (надалі – Законопроект 7150) (Проект Закону Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами, 2022)

(Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України, щодо оподаткування операцій з віртуальними активами», 2022).

Мета статті. Провести дослідження тенденції, що намітилася останнім часом, у змінах нормативно-правової бази України, спрямована на стійке становлення у фінансовому секторі такої інноваційної категорії, як цифрової валюти центрального банку, на предмет достатності для початку її функціонування, як цифрової гривні.

Відразу необхідно відзначити, що подібного роду дослідження, з їх повноцінним викладенням у інформаційному просторі, автором не було знайдено. Причина може критися у тому, що саме по собі таке явище у правовому полі України, з'явилося не дуже давно, і основна маса досліджень мала інший вектор дослідження.

Виклад методики. При проведенні дослідження використовувалися: загальнонаукові методи дослідження – дедукція та індукція, синтез та аналіз, наукова абстракція, системний підхід; спеціально – юридичні методи пізнання – формально правовий; правове прогнозування, ретроспективний та порівняльно правовий метод; методологічне обґрунтування сутності, природи та структури термінології, що є об'єктом дослідження.

Результати дослідження.

1. **Поняття CBDC.** Запропонуємо визначення яке дає Рада керуючих Федеральною резервною системою США, думка якої беззаперечно вважається високо-експертною та визнається у всьому світі, як тренду-створювану у фінансовій світовій системі, на своєму офіційному сайті: «це цифрова форма грошей центрального банку, яка широко доступна для широкої громадськості. "Гроші центрального банку" ставляться до грошей, які є зобов'язанням центрального банку. У Сполучених Штатах у цей час існує два типи грошей центрального банку: фізична валюта, випущена Федеральною резервною системою, і цифрові баланси, що зберігаються в комерційних банках Федеральної резервної системи. У той час як американці довгий час тримали гроші переважно в цифровій формі – наприклад, на банківських рахунках, платіжних додатках або через онлайн-транзакції, – CBDC буде відрізнитися від існуючих цифрових грошей, доступних для широкої громадськості, тому що CBDC буде зобов'язанням Федеральної резервної системи, а не комерційного банку» (FRS – Frequently Asked Questions, 2022).

2. **Світовий тренд впровадження CBDC в країнах світу.** Станом на 2022 рік, країни можна умовно класифікувати, за критерієм, які тією чи іншою мірою торкалися у своїх внутрішній політико-правовій сфері питання CBDC, на ті що: досліджують, неактивний, розробляють, мають пілотний проект, запустили, відмінили:

- Дослідження CBDC проводять: США, Ямайка, Чилі, Росія, Казахстан, Турція, Іран, Пакистан, Індія, Ізраїль, Палестина, Ліван, Туніс, Гана, Кенія, Руанда, Мадагаскар, Есватіні, Маврикій. Японія, Тайвань, Індонезія, Філіппіни, Австралія, Нова Зеландія;
- Неактивний (призупинені дослідження CBDC): Фінляндія, Естонія, Литва, Данія, Італія, Марокко, Єгипет, Південна Корея, Гаїті, Тринідад і Тобаго. Уругвай,
- Розробляють CBDC (технічна збірка та випробування в лабораторних умовах): Канада, Венесуела, Франція, ОАЕ, Камбоджа;
- Мають пілотний проект CBDC (тестування в реальних умовах): Домініканок, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кінтс і Невіс, Антигуа і Барбуда, Сент-Люсія, Гренада, Багамські острови, Швеція, Україна, Китай, Тайланд, Республіка Корея, Сінгапур;
- Запустили CBDC (для широкого використання): Бразилія;
- Відмінили CBDC (зняли з експлуатації): Сенегал, Еквадор (*Central Bank Digital Currency Tracker*, 2022).

Окремо можна класифікувати пілотні проекти країни, які впроваджуються, тільки у роздрібній торгівлі та тільки у оптовій торгівлі, або змішана форма. Пілотний проект виключно у роздрібній торгівлі мали Китай та Україна; даних щодо пілотних проектів виключно у оптовій торгівлі відсутні; а от змішаний (оптова та роздрібна торгівля) пілотний проект має тільки Китай.

3. **Нормативна правова база України, що направлена на CBDC.** Потужний вплив сучасної «цифрової революції» почав поширюватися, на протязі 2021–2022 роках, і на формування, відповідних норм національного законодавства України, у формі прийняття законів, які напряду пов'язані з новітніми трендами цифрових фінансових технологій.

Верховна Рада України 30.06.2021 прийняла Закон України № 1591-IX «Про платіжні послуги» (надалі – Закон 1591) (Про платіжні послуги, 2021), де вперше введено на рівні закону нову правову дефініцію в загальне правове поле України, – «цифрові гроші». Такі нововведення торкнулися як Закону 1591, так і через введення змін у супутні до нього нормативно – правові акти України. Закон 1591 вступить у силу з 01.08.2022 року.

Також 17.02.2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX (надалі – Закон 2074) (Про віртуальні активи, 2022), який був 15.03.2022 року підписаний Президентом України. Згідно п.1 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону 2074, сам закон набере чинності: а). з дня набрання чинності закону України про внесення змін до Податкового кодексу України, щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами; б). впровадження Державного реєстру постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, про що додатково зазначено у п.2 Розділу VI Прикінцеві та перехідні положення, як обмеження в можливості застосування санкцій передбачених статтею 23 Закону 2074. Для виконання приписів п.1 Розділу VI Закону 2074 та з метою введення його в дію, Верховна Рада України 13.03.2022 року зареєструвала законопроект №7150 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами» (надалі – Законопроект 7150) (Проект Закону Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами, 2022) (Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України, щодо оподаткування операцій з віртуальними активами», 2022).

4. *«Білі плями» правового поля України, як стримуючий фактор становлення CBDC – цифрової гривні.* І першочерговими, тобто вирішальними у запуску цифрової грошей в Україні, на момент написання роботи, ми вважаємо наступні два елемента цієї майбутньої інноваційної фінансової екосистеми:

4.1. *Спеціальні розрахункові рахунки.* При дослідженні Закону 1591, з огляду на технологічні особливості (приклади нижче), які властиві CBDC, у нас викликав непорозуміння той факт, щодо відсутності відповідних змін, щодо спеціалізованих рахунках для зберігання цифрових грошей, у однойменній Главі 6 Закону 1591. Яка містить оновлений перелік рахунків та прийнятих змін (п. 3 Розділ VIII Прикінцеві та перехідні положення) внесених у зв'язку з цим до Цивільного кодексу України, зокрема додано параграф «Платіжні рахунки» та ст.ст. 1076-9, 1076-10 – але, як ми зазначили, законодавець не знайшов місця для зберігання цифрових грошей.

Відсутність змін у Законі 1591 та відповідних змін у Цивільному кодексі України щодо введення спеціальних рахунків для цифрових грошей Національного Банку України, вважаємо недоліком законотворчої роботи. Вважаємо, з огляду на технологічні особливості CBDC (існують у вигляді файлів) і неможливості їх фізичного зберігання разом з існуючою формою електронних грошей (які є вторинними до банкнот і монет Національного Банку України), і існують у вигляді записів електронних реєстрах банківських рахунків.

Пропонуємо ввести зміни до Закону 1591 та відповідні зміни до Цивільного кодексу України, які направлені введення спеціальних рахунків для зберігання і обліку цифрових грошей, що емітовані Національним Банком України.

Запропоновані зміни у Законі 1591 можуть виглядати, як варіант, наступним чином:

Відповідні зміни у Цивільному Кодексі України можуть виглядати, як варіант, шляхом введення, у зв'язку з прийняттям Закону 1591, нового параграф 7 «Рахунки цифрових грошей» та нових статей до нього, зокрема нової ст. 1076-11 «Договір рахунку цифрових грошей» та ст. 1076-12 «Операції за рахунком цифрових грошей», – які повинні описувати механізм роботи з цифровими грошми.

4.2. *Забезпечення цифрових грошей Національного Банку України.* Далі дослідимо зміни, які вступлять у законну силу з 01.08.2022 року, у статті 34 Закону України «Про Національний банк України»:

«Виключне право введення в обіг (емісія) гривні і розмінної монети, організація їх обігу та вилучення з обігу належить Національному банку.

Готівка знаходиться в обігу у вигляді грошових знаків – банкнот (паперових) і монет (металевих). Загальна сума введених в обіг банкнот і монет зазначається в рахунках Національного банку як його пасив.

Банкноти і монети є безумовними зобов'язаннями Національного банку і забезпечуються всіма його активами.

Емісія цифрових грошей Національного банку здійснюється виключно в безготівковій формі відповідно до Закону України "Про платіжні послуги". (Про Національний банк України, 1999).

Виходячи зі змісту ст. 34 Закону України «Про Національний банк України», яка набере законну силу 01.08.2022 року разом з Законом України «Про платіжні послуги», який саме і ініціював такі зміни, можна констатувати, що цифрові гроші Національного банку України, – їм не забезпечені.

Вважаємо це грубою помилкою законотворчої роботи Верховної Ради України, з огляду на основоположні принципи кредитно-грошової політики усіх центральних банків світу, що полягає у надання гарантій (забезпечення), щодо тих грошей що вони емітують.

У зв'язку з цим, пропонуємо розробити зміни, до статті 34 «Емісія» Закону України «Про Національний Банк України», яка ще і не вступила у законну силу, як би це не звучало, парадоксально. Шляхом внесення цифрових грошей, емісія яких проводиться Центральним банком України, до лав забезпечених ним, на рівні банкнот і монет.

Змінена статті 34 «Емісія» Закону України «Про Національний Банк України», як варіант, може мати наступний вигляд:

«Виключне право введення в обіг (емісія) гривні і розмінної монети, організація їх обігу та вилучення з обігу належить Національному банку.

Емісія цифрових грошей Національного банку здійснюється виключно в безготівковій формі відповідно до Закону України "Про платіжні послуги".

Готівка знаходиться в обігу у вигляді грошових знаків – банкнот (паперових) і монет (металевих). Загальна сума введених в обіг банкнот і монет зазначається в рахунках Національного банку як його пасив.

Банкноти, монети і цифрові гроші Національного банку України є безумовними зобов'язаннями Національного банку і забезпечуються всіма його активами.»

Висновки. Для становлення в Україні, такої новітньої фінансової технології, як повноцінної CBDC – цифрової гривні, потрібно ліквідувати наявні правові дефекти. І такими першочерговими, на думку автора, на момент написання роботи, вважаються наступні два елементи цієї майбутньої інноваційної фінансової екосистеми, як формування правового поля для впровадження спеціальних рахунків та гарантування забезпеченості цифрових грошей з боку Національного Банку України. Що можна зробити через введення змін у статті 34 «Емісія» Закону України «Про Національний Банк України», де серед іншого зазначити, що: банкноти, монети і цифрові гроші Національного банку України є безумовними зобов'язаннями Національного банку і забезпечуються всіма його активами. Зміни у Цивільному Кодексі України можуть виглядати, як варіант, шляхом введення, у зв'язку з прийняттям Закону 1591, нового параграфу 7 «Рахунки цифрових грошей» та нових статей до нього, зокрема нової ст. 1076-11 «Договір рахунку цифрових грошей» та ст. 1076-12 «Операції за рахунком цифрових грошей», – які повинні описувати механізм роботи з цифровими грошима.

Таким чином питання практичного введення «цифрової гривні» та інтеграцію такого явища у правове поле України залишаються дискусійними.

Література

- Мінцифра з партнерами запускають пілотний проект, який допоможе в розробці e-гривні. (2021, Грудень 15). Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/zagolovok-mintsifra-z-partnerami-zapuskayut-pilotniy-proekt-yakiy-dopomozhe-v-rozrobtsi-e-grivni>
- Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України, щодо оподаткування операцій з віртуальними активами». (2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245233>
- Про віртуальні активи, Закон України № 2074-IX (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20>
- Про Національний банк України, Закон України № 679-XIV (1999). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14>
- Про платіжні послуги. Закон України № 1591-IX (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1591-20>
- Проект Закону Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами № 7150 (2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39211>

Carstens A. (2019, December 5). *The future of money and the payment system: What role for central banks?* URL: <https://www.bis.org/speeches/sp191205.pdf>

Central Bank Digital Currency Tracker. (2022). Tableau Public. URL: <https://public.tableau.com/app/profile/atlanticcouncil/viz/shared/MKPP4MC54>

FRS – Frequently Asked Questions. (2022, April 15). Board of Governors of the Federal Reserve System. URL: <https://www.federalreserve.gov/cbdc-faqs.htm>

References

Mincyfra z partneramy zapuskajutj pilotnyj proekt, jakyj dopomozhe v rozrobci e-ghryvni. [Ministry of digits with partners launched a pilot project that will help in the development of the e-ghryvni]. (2021, December 15). Ministerstvo cyfrovoji transformaciji Ukrainy. [Ministry of Digital Transformation of Ukraine]. [in Ukrainian]. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/zagolovok-mintsifra-z-partnerami-zapuskayut-pilotnyj-proekt-yakiy-dopomozhe-v-rozrobtsi-e-grivni>

Porivnjajlna tablycja do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennja zmin do Podatkovogho kodeksu Ukrainy, shhodo opodatkovannja operacij z virtualjnymy aktyvamy». (2022). [Comparative table to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine on the taxation of transactions with virtual assets"]. [in Ukrainian]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245233>

Pro virtualjni aktyvy, Zakon Ukrainy № 2074-IX (2022). [About virtual assets. Law of Ukraine № 2074-IX]. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20>

Pro Nacionaljnyj bank Ukrainy, Zakon Ukrainy № 679-XIV (1999). [On the National Bank of Ukraine. Law of Ukraine № 679-XIV]. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14>

Pro platizhni poslughy, Zakon Ukrainy № 1591-IX (2021). [About payment services. Law of Ukraine № 1591-IX]. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1591-20>

Proekt Zakonu Pro vnesennja zmin do Podatkovogho kodeksu Ukrainy shhodo opodatkovannja operacij z virtualjnymy aktyvamy № 7150 (2022) [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine on the taxation of transactions with virtual assets № 7150]. [in Ukrainian]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39211>

Carstens A. (2019, December 5). *The future of money and the payment system: What role for central banks?* URL: <https://www.bis.org/speeches/sp191205.pdf>

Central Bank Digital Currency Tracker. (2022). Tableau Public. URL: <https://public.tableau.com/app/profile/atlanticcouncil/viz/shared/MKPP4MC54>

FRS – Frequently Asked Questions. (2022, April 15). Board of Governors of the Federal Reserve System. URL: <https://www.federalreserve.gov/cbdc-faqs.htm>

Анотація

Грицай С. О. Цифрова гривня – становлення. – Стаття.

У статті проводиться дослідження тенденції, що намітилася останнім часом, у змінах нормативно-правової бази України, направлені на формування цифрових грошей Центрального Банку України. Центральні банки є основою усіх змін, які трансформують грошово-кредитну і фінансову систему. Вони прокладають шлях до інновацій, підкріплюючи довіру громадськості до грошей. Роль центральних банків полягає в тому, щоб закласти основи надійної валюти шляхом підтримки розрахункової одиниці, гарантування платежів, забезпечення ліквідності та проведення нагляду – елементів, які можна охарактеризувати як «суспільні блага центрального банку». Забігаючи наперед, можна знайти багато типів платіжних рішень, включаючи цифрові валюти центрального банку (CBDC), за умови, що центральні банки можуть продовжувати забезпечувати ці товари. Мета статті провести дослідження нормативно – правових актів України, цифрових грошей, – як цифрової валюти центрального банку, на предмет достатності для початку їх функціонування. За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що для становлення в Україні CBDC – цифрової гривні, потрібно ліквідувати наявні правові дефекти. І такими першочерговими, на думку автора, на момент написання роботи, вважаються наступні два елемента цієї майбутньої інноваційної фінансової екосистеми, як формування правового поля для впровадження спеціальних рахунків та гарантування забезпеченості цифрових грошей з боку Національного Банку України. Що можна зробити через введення змін у статті 34 «Емісія» Закону України «Про Національний Банк України», де серед іншого зазначити, що: банкноти, монети і цифрові гроші Національного банку України є безумовними зобов'язаннями Національного банку і забезпечуються всіма його активами. Зміни у Цивільному Кодексі України можуть виглядати, як варіант, шляхом введення, у зв'язку з прийняттям Закону 1591, нового параграфу 7 «Рахунки цифрових грошей» та нових статей до нього, зокрема нової ст. 1076-11 «Договір рахунку цифрових грошей» та ст. 1076-12 «Операції за рахунком цифрових грошей», – які повинні описувати механізм роботи з цифровими грошима.

Ключові слова: цифрова валюта центральних банків, криптовалюта, біткоїн, стейблкоїн, токен, цифрова валюта, віртуальна валюта, електронні гроші, віртуальні активи, електронні активи, цифрові активи, грошові сурогати.

Summary

Hrytsai S. O. The digital hryvnia – formation. – Article.

The article investigates the recent trend in changes in the regulatory framework of Ukraine, aimed at the formation of digital money of the Central Bank of Ukraine. Central banks are the basis of all changes transforming the monetary and financial system. They pave the way for innovation, reinforcing public confidence in money. The role of central banks is to lay the foundations for a sound currency by maintaining the unit of account, guaranteeing payments, providing liquidity, and conducting oversight – elements that can be described as "the public goods of a central bank." Looking ahead, there are many types of payment solutions, including central bank digital currencies (CBDC), as long as central banks can continue to provide these goods. The purpose of the article is to conduct a study of the regulations of Ukraine, digital money – as a digital currency of the central bank, for sufficiency to start their operation. According to the results of the study we can argue that for the establishment in Ukraine CBDC – digital hryvnia need to eliminate existing legal defects. And such priority, in the opinion of the author, at the time of writing the following two elements of this future innovative financial ecosystem, as the formation of a legal framework for the introduction of special accounts and ensuring the security of digital money by the National Bank of Ukraine are considered. What can be done through the introduction of amendments to Article 34 "Issue" of the Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine", where, among other things, to specify that: banknotes, coins and digital money of the National Bank are unconditional obligations of the National Bank and are secured by all its assets. Changes in the Civil Code of Ukraine may look like option by introducing in connection with the adoption of Law 1591 new paragraph 7 "Digital Money Accounts" and new articles to it, in particular the new article 1076-11 "Digital Money Account Agreement" and article 1076-12 "Digital Money Account Transactions", which should describe the mechanism of working with digital money.

Key words: central bank digital currency, classification, cryptocurrency, bitcoin, stablecoin, token, digital currency, virtual currency, electronic money, virtual assets, electronic assets, digital assets, currency surrogate, money surrogate.

А. М. Соцький

orcid.org/0000-0001-6836-7480

доктор юридичних наук, професор,

в.о. завідувача кафедри юриспруденції

Чернівецького інституту

Міжнародного гуманітарного університету

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПРЕДСТАВНИКА ПЕРСОНАЛУ ОРГАНУ ПРОБАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 2 закону України «Про пробацію» пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого (Конституція України, 1996).

Формами пробації є забезпечення безпеки суспільства (громади) шляхом запобігання вчиненню правопорушень; надання суду інформації, що характеризує обвинувачену особу для прийняття справедливого рішення (складення досудової доповіді); організація виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; пробаційний нагляд; контроль за особою, яка вчинила правопорушення, а також допомога, спрямована на підтримку такої особи в суспільстві (консультації, мотивування до змін, сприяння у вирішенні проблемних питань); допомога особі, яка готується до звільнення з місць позбавлення волі, в адаптації до життя в суспільстві. В кримінальному провадженні активно застосовується такий вид пробації як надання суду інформації, що характеризує обвинувачену особу для прийняття справедливого рішення (складення досудової доповіді). В зв'язку з цим чинний КПК України містить ст. 721, де закріплено статус представника персоналу органу пробації. Вважаємо за необхідне розкрити зміст процесуального статусу представника персоналу органу пробації через призму складання досудової промови.

Стан дослідження. Проблематиці запровадження та функціонування пробації в Україні та питанням досудової доповіді присвячені праці К.А. Автухова, О.В. Беци, І.Г. Богатирьова, О.І. Богатирьової, Т.А. Денисової, К.П. Задої, М.В. Палія, Л.І. Олефіра, С.В. Сьоміна, Т.П. Ткач, Д.В. Ягунова та інших науковців. Слід констатувати, що більшою мірою ці питання висвітлені у роботах фахівців у сфері кримінально-виконавчого права. Водночас недостатнім є дослідження саме процесуального статусу представника персоналу пробації в кримінальному провадженні.

Метою статті є з'ясування змісту процесуального статусу представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні та внесення пропозицій до кримінального процесуального законодавства щодо удосконалення норм, що закріплюють цей статус.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст.62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (Конституція України, 1996). Кримінальне провадження направлене на те, щоб притягати до відповідальності тільки винних осіб. Призначення покарання винній особі може бути на основі загальних засад призначення покарання (Кримінальний кодекс України, 2001), серед яких важлива роль належить характеристиці особи винного. Одним із завдань пробації є підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених. Представник уповноваженого органу з питань пробації складає досудову доповідь за ухвалою суду з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання (Закон України «Про пробацію», 2015). Отже, роль представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні важлива з точки зору майбутнього впливу на

міру призначеного покарання, хоча й згідно законодавства така досудова доповідь не може використовуватися у кримінальному провадженні як доказ винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину. Варто погодитись з думкою Т.П. Ткач про те, що доповідь має висловлювати незалежну та неупереджену думку працівника служби пробації стосовно особи правопорушника та вчиненого ним злочину і не бути частиною обвинувачення або благанням правопорушника до пом'якшення покарання (Ткач Т.П., 2014, с. 63). Тому складаючи промову прокурор повинен наводити свої факти і аргументи, що охарактеризують особу винного та обґрунтовувати наявність обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання і можуть в подальшому вплинути на міру покарання.

Процесуальний статус будь-якого суб'єкта складається з комплексу прав, обов'язків, гарантій та відповідальності. В кримінальному провадженні процесуального статусу суб'єкт набуває з конкретного моменту і саме з цього часу йому належать певні права, обов'язки, гарантії та він несе відповідальність за неналежне виконання обов'язків. Щодо представника персоналу органу пробації, то відповідно до ч.1 ст.72 1 КПК України представником персоналу органу пробації є посадова особа такого органу, яка за ухвалою суду складає та подає до суду досудову доповідь (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Це фактично означає, що з моменту набрання законної сили такої ухвали суду в кримінальному провадженні появляється суб'єкт представник персоналу органу пробації.

Представник персоналу органу пробації з метою складання досудової доповіді має право:

1) отримувати інформацію про обвинуваченого від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та громадян;

2) викликати обвинуваченого до уповноваженого органу з питань пробації для отримання усних чи письмових пояснень;

3) відвідувати обвинуваченого за місцем його проживання або перебування, роботи або навчання;

4) відвідувати місця попереднього ув'язнення, якщо до обвинуваченого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою;

5) заявляти клопотання суду про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, передбачених пунктами 4 та 5 частини першої статті 91 цього Кодексу, а у кримінальних провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого – додатково статтями 485, 487 цього Кодексу в порядку, передбаченому статтею 317 цього Кодексу;

6) бути присутнім під час проведення судового засідання;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Варто зауважити, що для реалізації деяких прав представника персоналу органу пробації мають бути закріплені чіткі обов'язки інших суб'єктів, зокрема обвинуваченого. Наприклад, право представника персоналу органу пробації викликати обвинуваченого до уповноваженого органу з питань пробації для отримання усних чи письмових пояснень підкріплене обов'язком обвинуваченого надавати достовірну інформацію представнику персоналу органу пробації, необхідну для підготовки досудової доповіді. Проте цього недостатньо, адже вважаємо, що в КПК України впершу чергу має бути обов'язок обвинуваченого з'являтися до такого представника для надання інформації. Тому вважаємо, що слід внести доповнення в п. 1 ч. 7 ст. 42 КПК України, виклавши наступним чином: «Підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, представника персоналу органу пробації, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;». Також проблемним є те, якщо ж обвинувачений надасть все ж таки неправдиву інформацію представнику персоналу пробації, які це матиме наслідки для цього обвинуваченого. Вважаємо, що варто розробити чіткіший механізм для реалізації прав представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні, щоб це не зводилось до формального підходу до значення самої досудової доповіді.

Обов'язок – це встановлена законодавством і забезпечена державою міра необхідної поведінки суб'єкта права [Копиленко О.Л., Бараш Є.Ю., 2019, с. 94]. Крім прав, представник персоналу органу пробації зобов'язаний:

- 1) складати досудову доповідь і подавати її до суду в строк, визначений ухвалою суду;
- 2) дотримуватися прав і свобод людини і громадянина;
- 3) невідкладно повідомляти суд про наявність або виникнення об'єктивних обставин, що унеможливають підготовку або своєчасне подання досудової доповіді;
- 4) надавати пояснення з поставлених судом питань щодо досудової доповіді під час судового розгляду;
- 5) не розголошувати будь-які відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків;
- 6) не допускати розголошення в будь-який спосіб конфіденційної інформації, яку йому було довірено або яка стала відома у зв'язку з виконанням обов'язків;
- 7) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Звернемо увагу щодо обов'язку складати досудову доповідь в строк, визначений в ухвалі суду тому, що часто на практиці саме відносно виконання цього обов'язку виникають труднощі. Наприклад, Ухвалою Шевченківського районного суду м.Львів від 25 квітня 2019 року у справі № 466/2899/19 встановлено строк для пред'явлення досудової доповіді до 03 травня 2019 року, фактично 9 днів, проте робочих фактично 3 дні. Зрозумілим є той факт, що за такий період не можна зібрати інформацію про обвинуваченого повну та всебічну. Оскільки представнику персоналу органу пробації слід за цей час: у день отримання ухвали суду зареєструвати її в журналі обліку осіб, стосовно яких отримано ухвали суду на складення досудової доповіді; завести справу за матеріалами досудової доповіді стосовно обвинуваченого; сформулювати у процесі підготовки досудової доповіді усі документи, які долучаються до справи за матеріалами досудової доповіді стосовно обвинуваченого; не пізніше дня, наступного за днем отримання ухвали суду, обвинуваченому надіслати виклик до органу пробації для проведення бесіди; провести бесіду з обвинуваченим при підготовці досудової доповіді (Порядок складання досудової доповіді затверджений наказом Міністерства юстиції України 27.01.2017 № 200/5).

У вищезазначеній ухвалі Шевченківського районного суду м.Львів вказано: 1) доручити представнику персоналу Сокальського міськрайонного відділу з питань пробації Західного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції скласти досудову доповідь відносно п'ятьох осіб відповідно до вимог ст. 314-1 КПК України в строк до 03 травня 2019 року; 2) роз'яснити представнику органу пробації про його права та обов'язки, визначені ст. 72-1 КПК України; 3) роз'яснити обвинуваченому, що йому надається можливість брати участь у підготовці досудової доповіді (Ухвала Шевченківського районного суду м. Львів від 25 квітня 2019 року у справі № 466/2899/19). Участь особи у підготовці досудової доповіді полягає у наданні персоналу органу пробації інформації, необхідної для підготовки такої доповіді. Вважаємо, що позитивним було б, коли в ухвалі суд не лише доручав би підготувати та надати досудову доповідь у певний строк, а й зобов'язував представника персоналу органу пробації невідкладно повідомити суд про наявність або виникнення об'єктивних обставин, що унеможливають підготовку або своєчасне подання досудової доповіді. Це сприяло б дотриманню розумних строків судового провадження і мінімізувало б можливі відтермінування засідань з цієї причини, а також дисциплінувало виконавців цього доручення.

На представника персоналу органу пробації також покладено обов'язок не розголошувати будь-які відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків. Такі відомості можуть містити у собі інформацію, що є таємницею досудового розслідування. Тому доцільно було б попереджати представника персоналу органу пробації, що у випадку складання досудової доповіді, він попереджається про кримінальну відповідальність за розголошення даних досудового розслідування. І відповідно варто було б внести зміни до ч. 2 ст. 387 КК України віднісши до суб'єктів кримінального правопорушення також і представника персоналу органу пробації. Викласти дану частину статті в наступній редакції: «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, дізнавачем, працівником оперативно-розшукового органу, представником персоналу органу пробації незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні».

Висновки. Отже, аналізуючи положення законодавства щодо можливості застосування досудової пробації, варто зауважити, що даний вид пробації має позитивні аспекти застосування: зниження злочинності кількості ув'язнених в місцях позбавлення волі осіб; позитивний економічний ефект: утримання правопорушника у місцях позбавлення волі набагато дорожче для держави, ніж перебування на пробації; а також залишаючись у суспільстві особа не втрачає роботу та сплачує внески у держбюджет; дотримання міжнародних стандартів.

Досудова пробація – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. Процесуальний статус представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні взаємозалежний із складанням досудової доповіді. Складаючи досудову доповідь представник персоналу органу пробації має комплекс прав і обов'язків, що визначені в КПК України. Для реалізації деяких прав представника персоналу органу пробації мають бути закріплені чіткі обов'язки інших суб'єктів, зокрема обвинуваченого. Вважаємо, що в КПК України впершу чергу має бути обов'язок обвинуваченого з'являтися до такого представника для надання інформації. Тому вважаємо, що слід внести доповнення в п. 1 ч. 7 ст. 42 КПК України, виклавши наступним чином: «Підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, представника персоналу органу пробації, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;».

Література

- Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.04.2022).
- Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n522> (дата звернення: 08.04.2022).
- Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.04.2022).
- Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробацію» / за заг. ред. доктора юрид. наук., проф., академіка НАН Копиленка О. Л., доктора юрид. наук., проф. Бараша Є. Ю. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2019. 114 с.
- Порядок складання досудової доповіді затверджений наказом Міністерства юстиції України 27.01.2017 № 200/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> (дата звернення: 08.04.2022).
- Про пробацію: закон України від 05 лютого 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 08.04.2022).
- Ткач Т. П. Досудова доповідь служби пробації: поняття, необхідність, функції. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 1. С. 56–65.
- Ухвала Шевченківського районного суду м. Львів від 25 квітня 2019 року у справі № 466/2899/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81410161>

References

- The Constitution of Ukraine (1996, June 28). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].
- Criminal Code of Ukraine (2001, April 5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n522> [in Ukrainian].
- Criminal Procedure Code of Ukraine (2012, April 13) № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Kopylenko O. L., & Barash E. Yu. (2019). *Naukovo-praktychnyy komentar do Zakonu Ukrayiny «Pro probatsiyu»* [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine «On Probation»]. Kyiv : Private individual Kandyba T. P. [in Ukrainian].
- The procedure for compiling the pre-trial report was approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine (2017, January 27) № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> [in Ukrainian].
- Law of Ukraine on probation (2015, February 5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> [in Ukrainian].
- Tkach T. P. (2014). *Dosudova dopovid' sluzhby probatsiyi: ponyattya, neobkhdnist', funktsiyi* [Pre-trial report of the probation service: concepts, necessity, functions]. *Naukovyy visnyk Instytutu kryminal'no-vykonavchoyi sluzhby*. No. 1. Pp.56–65. [in Ukrainian].
- Decision of the Shevchenkivsky District Court of Lviv (2019, April 25) in the case № 466/2899/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81410161> [in Ukrainian].

Анотація

Соцький А. М. Процесуальний статус представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні. – Стаття.

У статті досліджується процесуальний статус представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні. В кримінальному провадженні активно застосовується такий вид пробації як надання суду інформації, що характеризує обвинувачену особу для прийняття справедливого рішення (складення досудової доповіді). Досудова пробація – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. Процесуальний статус представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні взаємозалежний із складанням досудової доповіді. Складаючи досудову доповідь представник персоналу органу пробації має комплекс прав і обов'язків, що визначені в КПК України. Для реалізації деяких прав представника персоналу органу пробації мають бути закріплені чіткі обов'язки інших суб'єктів.

У статті зроблено висновок про те, що проблемним є й те, якщо обвинувачений надасть все ж таки неправдиву інформацію представнику персоналу пробації, які це матиме наслідки для цього обвинуваченого. Вважаємо, що варто розробити чіткіший механізм для реалізації прав представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні, щоб це не зводилось до формального підходу до значення самої досудової доповіді.

Проаналізовано обов'язок представника персоналу органу пробації скласти досудову доповідь в строк, визначений в ухвалі суду, що часто на практиці викликає труднощі. Оскільки представнику персоналу органу пробації слід за цей час: у день отримання ухвали суду зареєструвати її в журналі обліку осіб, стосовно яких отримано ухвали суду на складення досудової доповіді; завести справу за матеріалами досудової доповіді стосовно обвинуваченого; сформулювати у процесі підготовки досудової доповіді усі документи, які долучаються до справи за матеріалами досудової доповіді стосовно обвинуваченого; не пізніше дня, наступного за днем отримання ухвали суду, обвинуваченому надіслати виклик до органу пробації для проведення бесіди; провести бесіду з обвинуваченим при підготовці досудової доповіді.

Ключові слова: кримінальне провадження, пробація, представник персоналу органу пробації, процесуальний статус, досудова доповідь, уповноважений орган з питань пробації.

Summary

Sotckyi A. M. Procedural status of the representative of the probation body in criminal proceedings. – Article.

The article examines the procedural status of the representative of the staff of the probation body in criminal proceedings. In criminal proceedings, such a type of probation is actively used as providing the court with information that characterizes the accused person to make a fair decision (preparation of a pre-trial report). Pre-trial probation is the provision of the court with formalized information that characterizes the accused, in order for the court to decide on the extent of his responsibility. The procedural status of the representative of the staff of the probation body in criminal proceedings is interdependent with the preparation of a pre-trial report. When compiling a pre-trial report, the representative of the probation body has a set of rights and responsibilities defined in the CPC of Ukraine. In order to exercise some of the rights of the probation officer, clear responsibilities of other actors must be established.

The article concludes that it is also problematic if the accused provides false information to the probation officer, which will have consequences for the accused. We believe that a clearer mechanism should be developed to exercise the rights of the probation officer's representative in criminal proceedings, so that it is not reduced to a formal approach to the meaning of the pre-trial report itself.

The obligation of the probation officer to prepare a pre-trial report within the time limit specified in the court decision has been analyzed, which is often difficult in practice. Whereas the representative of the staff of the probation body should during this time: on the day of receipt of the court decision, register it in the register of persons in respect of whom court decisions have been received for a pre-trial report; to initiate a case on the basis of the pre-trial report against the accused; to form in the process of preparation of the pre-trial report all documents attached to the case on the basis of the pre-trial report on the accused; no later than the day following the day of receipt of the court ruling, the accused shall send a summons to the probation body for an interview; to hold a conversation with the accused during the preparation of the pre-trial report.

Key words: criminal proceedings, probation, representative of the probation body, procedural status, pre-trial report, authorized body for probation.

УДК 342.722 (477+(4-6 ЄС):364.614.8
DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1316>

Н. В. Шелевер

orcid.org/0000-0003-3641-4910

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ВІДНОСИНАХ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ – ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19 соціальна підтримка населення України стала особливо актуальним питанням сьогодення. Соціальна підтримка – це організаційно-правова форма соціального забезпечення. Така підтримка держави повинна ґрунтуватися на принципі соціальної справедливості. Проте дуже часто ми є свідками того, що даний принцип у відносинах щодо соціальної підтримки українців у такий складний для них час часто порушується та призводить до несправедливості, правового нігілізму, масової міграції населення України до держав – членів Європейського Союзу тощо.

Питання соціальної підтримки населення **досліджувалося** такими вченими, як Д. Бадах, О.Д. Зайкін, П.М. Корнева, С.М. Прилипко, Н.М. Хуторян, Я.М. Фогель, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко та ін. Проте на даний час відсутні дослідження щодо реалізації принципу справедливості у відносинах із соціальної підтримки українців під час пандемії коронавірусу COVID-19.

Тому автор поставив собі за **мету** дослідити досвід України в цьому питанні та досвід держав-членів Європейського Союзу з метою імплементації його у вітчизняне законодавство. У зв'язку з прагненням нашої держави стати членом Європейського Союзу та НАТО дане питання є особливо актуальним.

На думку Л.П. Шумної, «соціальна підтримка – це організаційно-правова форма соціального забезпечення, що полягає в повному або частковому поновленні у фізичних осіб або окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, здатності піклуватися про своє особисте життя і брати участь у суспільному житті шляхом безоплатного надання соціальних послуг і матеріальної допомоги в передбачених законодавством формах» (Шумна, 2014, с. 18).

Як бачимо, «складні життєві обставини» у нашому випадку є пандемія коронавірусу COVID-19 у всьому світі. Отже, у таких ситуаціях соціальна підтримка населення є вкрай необхідною. Проте, якщо проаналізувати чинне законодавство України, то можна побачити, що як не парадоксально, але соціальна підтримка не є обов'язком держави. Це є право держави на власний розсуд надавати таку підтримку.

На думку П.М. Корневої, держава здійснює соціальну підтримку за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів. Розподіл ресурсів, які є обмеженими, повинен відбуватися саме з врахуванням принципу справедливості. Необхідним є ефективний правовий механізм для соціальної підтримки певних верств населення. Тому необхідно досліджувати як реалізовується принцип справедливості при наданні соціальної підтримки (Корнева, 2016, с. 218).

Проаналізуємо міжнародний досвід. Так, для прикладу, в Австралії вживаються наступні заходи, про які пише у своїй публікації Джошуа Бадах. Так, надається підтримка бізнесу шляхом надання «дотації до заробітної плати у розмірі 50 відсотків зарплати учнів та стажистів протягом дев'яти місяців». Таким чином здійснюється підтримка учнів і стажистів. Підтримуються грошові потоки для роботодавців.

«Допомога малому та середньому бізнесу з сукупним річним оборотом менше \$ 50 млн з метою покриття витрат на виплату окладів і заробітної плати працівникам, що дорівнює

50 відсоткам розподільчого фінансування (PAYG), що утримується для підприємств, з яких стягується податок, у розмірі мінімум \$ 2000 і максимум \$ 25 000 протягом шести місяців. Підприємства, які виплачують оклади та заробітну плату, але не зобов'язані утримувати податок, також отримують мінімальну допомогу у розмірі \$ 2000. Ця виплата не підлягатиме обкладенню податком та буде допомогою для близько 690 000 підприємств, в яких працюють 7,8 мільйона людей». Домогосподарствам також надається допомога. У зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції австралійцям, які мають низький дохід держава надасть фінансову допомогу. Таких осіб є близько 6,5 млн. Це пенсіонери, ветерани, власники пільгових карток та ті, хто отримує соціальну допомогу отримують допомогу у розмірі \$ 750. Такі заходи уряд Австралії здійснює для підтримки економічної діяльності (Джошуа Бадах, 2020).

Пандемія коронавірусної хвороби стала викликом для України, адже система соціального забезпечення в нашій державі є недосконалою, а економічна ситуація складна. Важливою в таких умовах є соціальна справедливість. Наслідком COVID-19 є безробіття та «працюючі бідні». CEDOS у своєму дослідженні зазначає, що в нашій державі житлова політика є соціально несправедливою. Держава витрачає кошти для житла людей, які є не бідними. Натомість потрібно створювати фонди соціального та тимчасового житла.

Проблемним питанням під час жорстокого карантину виявилось те, що люди, які не мають житла у приватній власності, є не захищеними з боку держави. Орендарями є, як правило, молодь, мігранти, ВПО. Орендна плата висока і це призводить до економії коштів соціально вразливими верствами населення.

«23 березня у Верховній Раді зареєстрували законопроект про зменшення орендної плати на 50%, автоматичне продовження договорів оренди та заборону їхнього розірвання на період карантину. Ухвалення цього проєкту є відкритим питанням. Проблемою є те, що частина людей винаймає житло на підставі неформальних домовленостей з орендодавцями, а законодавство не передбачає ефективних механізмів захисту прав орендарів.

Різні країни мають різні системи житлового забезпечення, а також по-різному реагують на спричинену пандемією кризу. У Італії призупинили іпотечні платежі, щоби банки не стягували заставне майно і не залишали людей без даху над головою. Низка міст США заборонили примусове виселення орендарів. У Франції Уряд призупинив нарахування плати за комунальні послуги, а також ініціював використання готельних номерів та житла, яке у звичайні часи здавали у короткострокову оренду, для розміщення медичного персоналу і найвразливіших людей, зокрема, бездомних. Всі ці заходи сходяться на тому, що наявність житла є неодмінною умовою самоізоляції – одного з основних заходів боротьби з COVID-2019» (Cedos, 2020).

Під час карантину населення є особливо соціально вразливим. Вважаємо, що порушенням соціальної справедливості є дистанційне навчання школярів. Не всі учні мають однаковий доступ до такого виду навчання через брак комп'ютерів та відсутність Інтернету. Школярі із заможних сімей мають кращі можливості для навчання, ніж їхні однокласники із малозабезпечених сімей.

Держава повинна дбати і про збереження трудових прав тих, хто працює на період карантину. Необхідним кроком з боку органів влади є повідомлення роботодавців та працівників про їх права:

- «вихід у неоплачувану відпустку за власний рахунок може відбуватися лише за згодою і роботодавця і працівника; окремі категорії працюючих мають право отримати її в обов'язковому порядку;

- звільнення за скороченням відбувається відповідно до передбаченої законом процедури; звільнення під час лікарняного чи відпустки не допускається;

- перехід на дистанційну форму роботи фіксується документально, звичайний режим і обсяг робочого часу (не більше 40 годин на тиждень) зберігаються;

- в умовах оголошення режиму простою на виробництві через виникнення небезпечної ситуації за працівниками зберігається оплата праці у розмірі середнього заробітку, якщо інше не передбачено умовами колективного договору;

- створення безпечних умов праці є обов'язком роботодавця.

Якщо через незалежні від нього обставини роботодавець не має можливості виконати свої зобов'язання перед працівниками щодо оплати праці в умовах простою або створення без-

печних умов праці, держава має взяти на себе забезпечення цих речей в інтересах здоров'я і добробуту людей.

На час карантину державі варто запровадити також адресну фінансову допомогу батькам чи опікунам, особливо для сімей з одним опікуном» (Cedos, 2020).

Також доцільно призупинити орендні платежі і мораторій на виселення. Необхідно забезпечити соціальний діалог між урядом, роботодавцями та працівниками для підтримки безробітних під час карантину. Для безхатченків треба запровадити комплексні програми реінтеграції у суспільство (Cedos, 2020).

На підставі вищенаведеного ми робимо **висновки** про те, що на період карантину доцільно особливо посилити соціальний захист вразливих верств населення: пенсіонерів, безробітних, інвалідів. Саме держава є інструментом для реалізації соціальної справедливості. Під час пандемії коронавірусу при аналізі рівня соціального захисту в Україні та державах-членах Європейського Союзу бачимо, що в Україні соціальний захист не є таким досконалим. Вважаємо, що першочерговим кроком повинно стати саме забезпечення доступу до освіти всіх школярів та підвищення заробітної плати для працюючих осіб з метою забезпечення гідного рівня життя.

Проблемою в Україні є те, що реалізувати соціальну справедливість під час карантину є вкрай складно. Першопричиною є висока корумпованість українських чиновників та імітація проведення реформ. Це становить загрозу соціальній справедливості, яка є принципом розвитку демократичного суспільства. В Україні конституційні права і свободи порушуються, оскільки карантин показує, що рівень медичних послуг є низьким, заробітні плати не забезпечують гідне життя громадян, а соціальний захист населення теж потребує удосконалення.

Література

Джошуа Бадах. Огляд початкових механізмів економічного, національно і багатостороннього реагування на covid-19. URL: <https://brdo.com.ua/analytics/oglyad-pochatkovykh-mehanizmv-ekonomichnogo-natsionalnogo-i-bagatostoronno-go-reaguvannya-na-covid-19/> (дата звернення: 10.01.2022).

Корнева П. М. Реалізація принципу соціальної справедливості у відносинах із соціальної підтримки населення України. *Право та інновації*. № 1(13). 2016. С. 217-222.

Соціальна справедливість і коронавірус: аналіз наслідків для добробуту. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/sotsialna-spravedlyvist-i-koronavirus-analiz-naslidkiv-dlia-dobrobutu> (дата звернення: 15.01.2022).

Шумна Л. П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення : автореф. дис. ... д-ра юрид.наук : 12.00.05. Х., 2014. 39 с.

References

Dzhoshua Badakh. Ohliad pochatkovykh mekhanizmv ekonomichnoho, natsionalno i bahatostoronnoho reahuvannya na covid-19. [Review of the initial mechanisms of economic, national and multilateral response to covid-19]. URL: <https://brdo.com.ua/analytics/oglyad-pochatkovykh-mehanizmv-ekonomichnogo-natsionalnogo-i-bagatostoronno-go-reaguvannya-na-covid-19/> (2022, January, 10). [in Ukrainian].

Kornieva P. M. (2016). Realizatsiia pryntsyphu sotsialnoi spravedlyvosti u vidnosynakh iz sotsialnoi pidtrymky naselennia Ukrainy [Implementation of the principle of social justice in relations with social support of the population of Ukraine]. *Pravo ta innovatsii* [Law and innovation]. No. 1(13). 217-222. [in Ukrainian].

Sotsialna spravedlyvist i koronavirus: analiz naslidkiv dlia dobrobutu. [Social justice and the coronavirus: an analysis of the consequences for welfare]. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/sotsialna-spravedlyvist-i-koronavirus-analiz-naslidkiv-dlia-dobrobut> (2022, January, 15). [in Ukrainian].

Shumna L. P. (2014). *Sotsialna pidtrymka yak orhanizatsiino-pravova forma sotsialnoho zabezpechennia* [Social support as an organizational and legal form of social security]. Kharkiv. [in Ukrainian].

Анотація

Шелевер Н. В. Реалізація принципу соціальної справедливості у відносинах із соціальної підтримки населення в умовах пандемії COVID-19: досвід України та держав-членів Європейського Союзу. – Стаття.

У статті автор досліджує реалізацію принципу соціальної справедливості у відносинах із соціальної підтримки населення під час пандемії коронавірусу COVID-19. Соціальна підтримка є організаційно-правовою формою соціального забезпечення. Через відсутність досліджень щодо реалізації принципу справедливості у відносинах із соціальної підтримки українців під час пандемії коронавірусу

COVID-19 автор поставив собі за мету дослідити національний досвід з даного питання та досвід провідних європейських держав з метою імплементації його у вітчизняне законодавство. У статті автор звертає увагу на те, що підтримка держави має ґрунтуватися на принципі справедливості, а в нашій державі такий принцип дуже часто порушується. Не є винятком і сфера соціальної підтримки. Наразі наслідком такого порушення є правовий нігілізм, міграція до держав-членів Європейського Союзу. При аналізі чинного законодавства констатується, що соціальна підтримка, як не парадоксально, не є обов'язком держави, а лише її правом. Система соціального забезпечення в Україні є недосконалою, а наслідком пандемії коронавірусу COVID-19 стало ще більше безробіття та «працюючі бідні». Під час карантину Україна підписала кредитну угоду та отримала кошти для підтримки вразливих верств населення. Проте CEDOS визнає житлову політику України соціально несправедливою, оскільки держава надає субсидії людям, які не є бідними. Дана організація виділяє такі соціально вразливі категорії осіб: внутрішньо переміщені особи, молоді люди, мігранти. В Австралії надається підтримка для бізнес-інвестицій; підтримуються грошові потоки для роботодавців; проводиться виплата домогосподарствам для підтримки їх росту. На думку автора, в Україні порушенням принципу соціальної справедливості є дистанційне навчання школярів. Пропонується підвищити соціальний захист окремих верств населення. Автор акцентує увагу на те, що у нашій державі реалізувати принцип соціальної справедливості вкрай складно через високий рівень корумпованості українських чиновників та імітацію проведення реформ.

Ключові слова: соціальна підтримка, соціальне забезпечення, держава, принцип соціальної справедливості, пандемія коронавірусу COVID-19, громадяни.

Summary

Shelever N. V. Implementation of the principle of social justice in relationship with social support in the condition of the COVID-19 pandemic: experience of the Ukraine and European Union countries. – Article.

In the article the author investigates the implementation of the principle of social justice in the relationship of social support during the pandemic of the coronavirus COVID-19. Social support is an organizational and legal form of social security. Due to the lack of research on the implementation of the principle of justice in relations with social support of Ukrainians during the COVID-19 coronavirus pandemic, the author aims to study the national experience on this issue and the experience of leading European countries to implement it into domestic legislation. In the article the author draws attention to the fact that the support of the state should be based on the principle of justice, and in our state such a principle is very often violated. The sphere of social support is no exception. Currently, the consequence of such a violation is legal nihilism, mass migration of Ukrainians to the member states of the European Union. An analysis of the current legislation states that social support of the population, paradoxically, is not the duty of the state, but only its right. Ukraine's social security system is imperfect, and the COVID-19 coronavirus pandemic has resulted in even higher unemployment and «working poor». During the quarantine, Ukraine signed a loan agreement and received funds to support vulnerable groups. However, CEDOS recognizes Ukraine's housing policy as socially unfair, as the state provides subsidies to people who are not poor. This organization identifies the following socially vulnerable categories of persons: internally displaced persons, young people, migrants. In Australia, business investment support is provided; supported cash flows for employers; payments are made to households to support their growth. According to the author, in Ukraine the violation of the principle of social justice is distance learning of schoolchildren. It is proposed to increase the social protection of certain segments of the population. The author emphasizes that in our country it is extremely difficult to implement the principle of social justice due to the high level of corruption of Ukrainian officials and the imitation of reforms.

Key words: social support, social security, the state, the principle of social justice, the COVID-19 coronavirus pandemic, citizens.

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

Л. І. Кормич, А. І. Кормич Вдосконалення публічного управління в Україні в контексті діджиталізації: теоретичний аспект.....	5
Т. М. Краснопольська, І. М. Милосердна Цифрова дипломатія як основа нової публічної дипломатії.....	13
М. Б. Майка, І. Г. Гакало Управління публічними фінансовими та економічними ресурсами як завдання державної служби.....	21
Ю. М. Манелюк, Д. Г. Пащенко Антисемітизм як політична ідеологія: витоки і сучасність.....	27
У. В. Мовчан Методологічні підходи до здійснення стратегічного планування політико-правового розвитку держави.....	35
А. О. Рубан Теоретико-методологічні основи формування української ідентичності як фактору соціально-політичних змін сучасності.....	41

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

С. М. Наумкіна, П. Л. Гайдаєнко Роль харизматичної сигналізації у контексті політичного лідерства в соціальних мережах.....	48
В. А. Воробйов Інституційні детермінанти політичного представництва: партії, парламент, масмедіа.....	55
Ю. В. Завгородня Трансформаційні уявлення про конфлікт в політичних процесах.....	61
О. О. Заславська, О. А. Посвістак, В. В. Налімова Новий популізм як технологія політичного маркетингу політичних партій.....	65
Ю. А. Кокарча Деструктивний вплив нових форм активності в соціальних мережах на політичну культуру.....	74
І. І. Петренко, О. І. Салтовський, В. М. Федорченко, В. В. Колюх Особливості оцінювання публічної політики: уроки для України.....	80
А. М. Прохоренко Ресурси впливу політичного відеоблогу на стан політичної культури.....	88
А. О. Сіленко, Н. В. Крук Дистанційна освіта: альтернатива чи додаткові можливості традиційної освіти?.....	94
А. Б. Стичинська Військово-політичне прогнозування як умова забезпечення національної безпеки держави.....	101

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКИ

І. В. Габро, О. В. Шевчук <i>Інструменти екологічної дипломатії ЄС</i>	108
О. Б. Соколовський <i>Особливості транскордонної співпраці України та Словаччини</i>	116
Д. А. Чижов <i>Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у сфері національної безпеки</i>	124

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Ю. В. Брайко <i>Неправомірна вигода як предмет зловживання владою або службовим становищем</i>	132
С. О. Грицай <i>Цифрова гривня – становлення</i>	138
А. М. Соцький <i>Процесуальний статус представника персоналу органу пробації в кримінальному провадженні</i>	144
Н. В. Шелевер <i>Реалізація принципу соціальної справедливості у відносинах із соціальної підтримки населення в умовах пандемії COVID-19: досвід України та держав – членів Європейського Союзу</i>	149

CONTENTS

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF LAW AND POLITICS

Kormych L. I., Kormych A. I. <i>Improvement of public administration in Ukraine in the context of digitalization: theoretical aspect</i>	5
Krasnopolska T. M., Myloserdna I. M. <i>The digital diplomacy as basis of a new public diplomacy</i>	13
Maika M. B., Gakalo I. G. <i>Management of public resources as a task of the civil service</i>	21
Maneliuk Yu. M., Pashchenko D. H. <i>Anti-Semitism as a political ideology: origins and modernity</i>	27
Movchan U. V. <i>Methodological approaches to the implementation of strategic planning of political and legal development of the state</i>	35
Ruban A. O. <i>Theoretical and methodological foundations for formation of Ukrainian identity as a factor of today's social and political changes</i>	41

ACTUAL PROBLEMS OF FUNCTIONING OF SOCIAL AND POLITICAL INSTITUTIONS

Naumkina S. M., Gaidaenko P. L. <i>The role of charismatic signaling in the context of political leadership in social networks</i>	48
Vorobiov V. A. <i>Institutional Determinants of Political Representation: Parties, Parliament, Mass Media</i>	55
Zavgorodnya Yu. V. <i>Transformational ideas about conflict in political processes</i>	61
Zaslavska O. O., Nalimova V. V., Posvistak O. A. <i>New populism as a technology of political marketing of political parties</i>	65
Kokarcha Yu. A. <i>Destructive influence of new forms of activity in social networks on political culture</i>	74
Petrenko I. I., Saltovskiy O. I., Fedorchenko V. M., Kolyukh V. V. <i>Features of public policy evaluation: lessons for Ukraine</i>	80
Prokhorenko A. M. <i>Resources of the influence of political video blogging on the state of political culture</i>	88
Silenko A. A., Kruk N. V. <i>Distance education: alternative or additional opportunities for traditional education?</i>	94
Stychynska A. B. <i>Military-political forecasting as a condition for ensuring the national security of the state</i>	101

ACTUAL PROBLEMS INTERNATIONAL RELATIONS AND SECURITY

Habro I. V., Shevchuk O. V. <i>EU environmental diplomacy tools</i>	108
Sokolovskyy O. B. <i>Features of cross-border cooperation between Ukraine and Slovakia</i>	116
Chyzhov D. A. <i>International standards for ensuring human rights in the field of national security</i>	124

CURRENT ISSUES PUBLIC AND PRIVATE LAW

Braiko Yu. V. <i>Illegal benefit as a subject of abuse of power or official position</i>	132
Hrytsai S. O. <i>The digital hryvnia – formation</i>	138
Sotckyi A. M. <i>Procedural status of the representative of the probation body in criminal proceedings</i>	144
Shelever N. V. <i>Implementation of the principle of social justice in relationship with social support in the condition of the COVID-19 pandemic: experience of the Ukraine and European Union countries</i>	149

НОТАТКИ

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 69

Коректор – *В. В. Ізак*

Верстка – *Н. С. Кузнєцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 18,36.
Замов. № 0522/204. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.